1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2002

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno
društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2002.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad,
prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote,
od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro-račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke
Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

BROJ 1 ZAGREB, siječanj-veljača 2002. GOD. XXXV

Radovan GRGEC

Uz rub (140)

Ulazeći u XXV. godište "Marulića" i *novu godinu 2002.*, bez lažnog stida možemo reći da smo ponosni i zahvalni Bogu na putu koji smo uspjeli prijeći usprkos svim suprotivštinama i diskriminatorskim progonima kojima je jugokomunistički režim "počastio" našu reviju i naše Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Na početku novoga godišta i nove godine ne možemo zaboraviti na cilj što se nalazi pred našom djelatnošću kršćanskog nadahnuća i usmjerenja, a to je mir kao djelo pravde. Doduše, teško je govoriti o miru u ozračju strave i tjeskobe zbog ratnih i terorističkih prijetnji.

Amerika i cijeli svijet pamtit će *krvavi rujan* (11. IX. 2001.), kada su fanatici i "nebeski" kamikaze-osvetnici, ubijajući nedužne i rušeći simbole moći i bogatstva u Washingtonu i u New Yorku, kao i kasnijim "bioterorističkim" prijetnjama, uspjeli posijati sjeme strave ne samo u najmoćnijoj i najbogatijoj super-sili nego i po cijelom globusu. Bez obzira na kršćanski odgovor, koji sigurno nije osveta, pitamo se na koji način se ljudi u demokratskim i pluralističkim društvima mogu boriti protiv terorizama: represijom ili "suživotom" s takvim prilikama koje postaju "normala" jedne dekadentne civilizacije. U svakom slučaju, žrtve i ruševine u New Yorku i Washingtonu pamtit će se kao bolna rana na načetom tkivu čovječanstva. Manje spektakularni atentati već se pomalo zaboravljaju, npr. onaj na *Aleksandra Karađorđevića* 1934. ili onaj u kojem je stradao američki policajac, zbog čega Hrvat Bušić, premda mu namjera nije bila ubojstvo nego upozorenje svijetu letcima iz aviona na položaj svojega naroda u Jugoslaviji, čami već desetljećima u američkom zatvoru.

Bilo kako bilo, s usana nam ne silazi molitva: "Od kuge, gladi i rata oslobodi nas, Gospodine!" Doduše, kuge je nestalo, ali novovjeka kuga, sida, harači svim kontinentima, a ni kolera nije iskorijenjena. Krajem prošle godine od nje je u Nigeriji umrlo nekoliko tisuća zaraženih. Raste i broj gladnih, dok se smanjuje broj bogatih i privilegiranih. Unatoč tome, ljudski vijek se znatno

produžio, pa se najmnogoljudnije zemlje poput Kine i Indije, s preko milijardu stanovnika, dovijaju kako će taj rast zaustaviti protuprirodnim ograničavanjem poroda, abortusima i eutanazijom. Nije čudo što zbog svega toga i zbog neravnomjerne podjele bogatstva Zemlje skupovi G-8 po svijetu nailaze na bijes marginaliziranih i što iz civilizacije blagostanja ulazimo u "kulturu smrti".

Nije ovo *plaidoyer* za nekakav lažni irenizam i truli pacifizam, nego je to naprosto bolna konstatacija činjenica. Borba je to za mir kao djelo pravde u duhu evanđeoskih blaženstava. Tek po njima čovjek prestaje biti posjedovan (alijeniran) onim što posjeduje, boreći se u slobodi djece Božje protiv svih "otuđenja", a mirotvorci "nasljeđuju zemlju" i stvaraju pravo zajedništvo.

* * *

Pravoga zajedništva i humanizma zapravo i nema bez toga usprkos najsofisticiranijim i elektroničnim (virtualnim) postupcima oko uklanjanja nejednakosti, bijede i bolesti u ime nekakve "filantropije", koja se katkada odnosi više na zaštitu životinja i okoliša, nego na promociju čovjeka kao osobe u obitelji i humanoj zajednici. Zajedništvo, solidarnost, sloga i mirni suživot s braćom ljudima nama su Hrvatima sada, kada imamo vlastitu državu, potrebniji nego ikada. Iako su Hrvati oduvijek bili ratnici i patnici, o čemu govore i povijesne činjenice i legende, među njima je uvijek bilo i pravih humanista i svetaca, renomiranih kulturnih djelatnika i vrhunskih umjetnika i znanstvenika (*Bošković, Meštrović* itd.).

Ipak, bili oni sveci, umjetnici ili znanstvenici, nisu se stidjeli svojega hrvatskog roda i imena. Pa i sv. *Leopold Mandić*, odbivši talijansko državljanstvo, izjavio je: "Krv nije voda!" Iako su prošla vremena *Ivana Kapistrana, Marka Mesića* ili *Luke Imbrišinovića*, mi se Hrvati ne moramo danas stidjeti naziva "antemurale christianitatis" ni ratova što smo ih vodili za Europu, koja nam za to nije bila previše zahvalna. Valja to imati na pameti i sada kad se borimo za ulazak u *Europsku uniju,* stigmatizirajući ponekad u ime nekakvog kozmopolitizma svoju borbu protiv okupatora vlastitog teritorija.

Uostalom, zašto bi razne revolucije, razni nacionalizmi i "reconquiste", kako god bili krvavi, npr. u Španjolskoj ili Africi, bili "napredni" i "slobodarski", javljali se oni u XV. stoljeću u vrijeme Ivane Arške, ili u XIX. i XX. stoljeću nakon Francuske ili Oktobarske revolucije, a naša Oluja da bude zločin i genocid?? Kao što smo više puta istakli, valja osuditi svaki zločin, pa bio on izvršen i u obrambenom ratu, jer stradanje civilnih žrtava nema opravdanje, pogotovo za nas kršćane, čija religija jest religija mira. Doduše, nakon "krvavog

rujna" imamo priliku i u stranim časopisima čitati kako se na temelju citata iz Biblije, istrgnutih iz cjelokupnog konteksta, i tu mogu naći ne samo poruke mira nego i ratoborne i čak koljačke poruke. Isto tako, pojedinci na temelju raznih citata iz Kurana dokazuju da islam nije samo kontaminiran "džihadskom" ratobornošću, nego i pun poruka mira i tolerancije.

* * *

Bilo kako bilo, mi kršćani znamo da je Kristova poruka, bez obzira na pojedinačne "radikalizme", poruka mira i ljubavi, koja se očituje u odnosu prema Drugome. Taj je Drugi, prema francuskom filozofu Židovu *Levinasu,* mjerilo našega humanizma. Ratovi i terorizmi mogu se suzbiti samo empatijom, simpatijom i ljubavlju prema bližnjemu, prema Drugome, čije lice uočujemo, shvaćamo i prihvaćamo. U tom svjetlu *Sartreova* izreka "Pakao, to su drugi" demantirana je upravo Levinasovim i kršćanskim poimanjem drugoga kao bližnjega. Stoga je "racionalnost" i "lucidnost" cerebralne inteligencije manje "humana" od odgovorne etike i požrtvovnog prihvaćanja Drugoga, kako god to bilo teško, naročito u zajedničkom životu. Takvo žrtvovanje katkada je neshvatljivo i neprihvatljivo, pa čak i apsurdno, mnogim umovima, o čemu govori tragedija filozofa *Althussera,* koji je morao biti hospitaliziran u ludnici, pošto je zadavio vlastitu ženu.

* * *

Okrutnost nasilja nameće se svjetskim upravljačima kao zakon i "norma". Umjesto globalizacije ljubavi, pravde i solidarnosti zavladala je, čini se, globalizacija terorizma. Ipak je važno da globalizacija (mundijalizacija), koja ima svoje mnoge dobre strane i pruža veliku šansu kršćanstvu kao univerzalnoj vjeri, ne bude svedena samo na euro(pe)izaciju i "dolarizaciju", kako bi i Hrvatska u njoj dobila svoje šanse, svoje perspektive i više svjetla kroz otvoreni prozor u svijet. Međutim, mnogi skeptici upozoravaju na razboritost u novoj situaciji i Hrvatsku i čitav svijet.

Prihvaćajući ograničenost svojih kapaciteta i slobode, imamo i kao pojedinci i kao narod pravo i dužnost da se borimo za vlastiti napredak i za pravu slobodu, koja nije samo mogućnost izbora nego i afirmacija osobnosti u punini. Kršćani tu afirmaciju vide u "slobodi djece Božje", koja se zasniva na evanđeoskim blaženstvima, po kojima čovjek prestaje biti posjedovan (alijeniran) onim što posjeduje, kako god bio nemoćan, star, siromašan ili

bolestan. Tek u tom ozračju nalazimo lijek za svoje slabosti i nedostatke. "Bodul" u romanu "Mladice" *Antuna Bonifačića*, umirući, govori: "Moj je likar na nebu!" Sigurno, to je govor nade, a ne "govor mržnje", koja obuzima čovjeka poput bolesti. Isus Krist je lijek i rješenje naših problema i On nas oslobađa od "kuge, gladi i rata", kao i nekada kada je kuga harala svijetom. Danas ju zamijeniše druge bolesti i pošasti, koje poprimaju globalizacijske razmjere.

Od 12. do 14. prosinca 2001. Međunarodni institut "*Jacques Maritain*" organizirao je skup "Globalizacija i mir" na kojem je istaknuta univerzalnost ljudskih prava u institucionalnom i izvaninstitucionalnom kontekstu u Europi i u svijetu kao i u Crkvi, kulturi i civilizaciji. Mnoge zajednice i zemlje, opustošene nasiljem i ratom, očekuju spas od kulturne i solidarne globalizacije. Autor srpskog filma "Tito i ja", *Goran Marković*, pokušao je u svom dokumentarcu "Srbija - nulte godine" pokazati aspiracije i iščekivanja nekih beogradskih intelektualaca za *Miloševićeve* diktature.

I među njima bilo ih je koji su vjerovali u pobjedu istine i demokracije, premda se mnogi od njih nikad nisu pomirili s hrvatskim državotvornim težnjama. I mnogi europski intelektualci vjerovali su u pobjedu demokracije i istine, kao npr. pokojni *Jean Guitton*, naš prijatelj, koji je vjerovao da će se istina, oslobodivši se privremene "ambalaže", pojaviti kad-tad i u Europi, na raskršću vremena i vječnosti, na stjecištu i sjecištu vjere i razuma. U visokoj je starosti poput Guttona umro i drugi svjedok stoljeća, pisac *Julien Green* (1998.), koji je, kako kaže *Nathalie Crom*, proživjevši gotovo čitavo stoljeće, u svojim dnevnicima iznio više uspomena nego da je živio tisuću godina. Imao je dvije domovine: Ameriku i Francusku, ali se uvijek vraćao, prema vlastitim riječima, u jedinu "pravu domovinu": utrobu majčinu. Uspomenama koje su ga pratile od djetinjstva do groba obnavljao je svoju vitalnost - prezirući pomalo "modernitet" - i svoju vjeru u Boga. Tu je bila njegova snaga i "globalizacija" u svijetu bez ljubavi i solidarnosti.

U tom okružju, "fringescente mundo", javljaju se uvijek i heroji koje svijet ne shvaća i ne prihvaća, poput *Franje iz Asiza*, ali koji konačno svojim altruizmom i poštivanjem Drugoga, pobjeđuju taj svijet u svim razdobljima. Bit će ih, nadamo se, i u godini Gospodnjoj 2002.

Dr. Lav Znidarčić
(1918 - 2001)

Dugogodišnji član HKD-a, MH i Družbe Braće Hrvatskog Zmaja, jedan od najuglednijih i najangažiranijih hrvatskih katoličkih svjetovnjaka, dr. Lav Znidarčić, ostavio nas je 23. XII. 2001. u zagrebačkoj bolnici "Dubrava". Doista, "kao lav borio se za Krista", čitav život, kako je to napisao u Glasu Koncila tajnik HKD-a dr. Stanislav Vitković. Vijest o njegovoj smrti, životu i djelu donijeli su ne samo vjerski listovi, nego i naš dnevni tisak. Uz rodni Split, MH i HKD osvrnula se na njegovo djelo opširnije križarska organizacija, kojoj je Lav bio na čelu od 1942. godine.

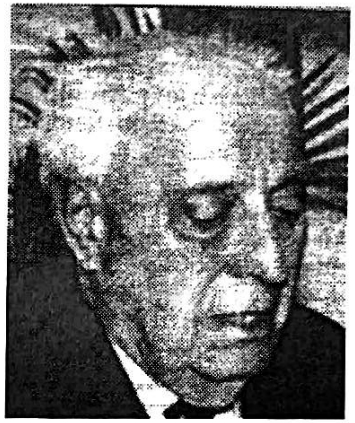

U mjesecu studenom sudjelovao je još na našoj književnoj večeri o Velimiru Deželiću st., a nakon toga otputovao u Rim na simpozij o kard. Šeperu. Nekoliko dana nakon povratka u Zagreb, otišao je u bolnicu u Dubravi, gdje je i umro. Nešto slično dogodilo se i prvom hrvatskom predsjedniku, koji je nakon povratka iz Rima morao biti hospitaliziran u istoj bolnici. Za razliku od njih veliki vođa irskog naroda Daniel O' Connell umro je na putu u Rim, u Genovi. I na Lava bismo mogli primijeniti njegove oporučne riječi:

"Dušu ostavljam Bogu, srce Rimu, a tijelo svojoj domovini!"

Tijelo velikog Hrvata i rimokatolika pokopano je u Zagrebu na Mirogoju 29. XII. Po njegovoj izričitoj želji sprovod je, kao i nakon toga misu zadušnicu uz velik broj koncelebranata, vodio franjevac Vice Blekić (TOR) uz veliko mnoštvo Lavovih znanaca i štovatelja, ali bez ikakvih govora, također po pokojnikovoj želji. Taj veliki i skromni sprovod podsjetio nas je na sprovod njegove prve žene, prof. Helle Znidarčić rođ. Tišljarić, također ugledne križarice, s kojom ga je vjenčao 1943. nadbiskup Stepinac i s kojom je imao četvero djece. Svi su oni zajedno s drugom ženom dr. Željkom rođ. Bauer pošli istim tragom vjernosti Crkvi i domovini. Imajući pred očima svoje uzore biskupa Mahnića, dr. Ivana Merza, mučenika p. Petra Pericu (DI), svojega prethodnika u vodstvu VKB-a, dr. I. Protulipca i nadbiskupa Stepinca, Lav je hrabro pronosio svoje uvjerenje kamo god je išao i gdje god je živio, u Dalmaciji, Bosni i u zatvoru, nakon kojega dugo nije mogao dobiti trajno zaposlenje.

Diplomiravši i doktoriravši na zagrebačkom Pravnom fakultetu, radio je prije zatvora kao tajnik KBF-a, a nakon zatvora "prokrstario" je većim dijelom domovine s brojnom obitelji, da bi konačno 1968. u Zagrebu otvorio svoj odvjetnički ured. Kao vrlo sposoban pravnik i odvjetnik branio je i mnoge političke zatvorenike, te je nakon sloma "hrvatskog proljeća" bio i sam nekoliko mjeseci ponovno u zatvoru. Izašavši na

slobodu nastavio je svoje djelovanje kao katolički svjetovnjak i kao rodoljub u vodstvu "Matice hrvatske".

Lav je bio odličan predavač i govornik. U tom svojstvu nastupao je u domovini i u inozemstvu. Poznata su njegova predavanja o bl. Alojziju Stepincu, o kojemu je objavio i dvije knjige. Iako je njegov lucidni kritički duh dolazio često do izražaja, nikad nije zaboravio da valja ići za objektivnom istinom, ali ni da u svemu valja imati na pameti i u srcu ljubav prema Majci Crkvi. Stoga u svojemu opravdanom kritiziranju situacije u Crkvi nije nikada prešao granice te ljubavi.

Iako je doživio visoku starost, ostao je do kraja mentalno svjež i lucidan, dobro informiran i neobično vitalan. Nećemo zaboraviti njegova djelovanja u HKD-u, njegovih predavanja na našim društvenim i književnim večerima, njegove spremnosti da konkretno pomogne svima, a naročito onima najpotrebitijima. Hvala mu za sve!

R. G.

KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. JERONIMA

14. II. 2002. - Dr. Stanislav Vitković: Propovijedi sv. Antuna Padovanskog

21. II. 2002. - Emigrantska razmišljanja Ive Lendića

Marčinkov razgovor sa slikarom Bulićem

Predstavljajući 13. XII. knjigu Mate Marčinka "Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem", ravnatelj HKD sv. Jeronima Radovan Grgec istaknuo je kako je ta jeronimska knjiga jednoga od najzaslužnijih članova i književnika Društva svojevrsna revalorizacija djela jednoga od naših najboljih suvremenih slikara, o kojemu su meritorne sudove iznijeli naši najvažniji povjesničari umjetnosti. Bio je ne samo slikar nego i pisac, a njegova djela krase naše brojne crkve i samostane.

Dr. Hrvoje Šošić govorio je o Bulićevu prometejskom duhu i hrvatskom senzibilitetu u umjetnosti, a autor je zahvalio svima koji su mu pomogli u objavljivanju ove vrijedne knjige, za koju je sakupljao materijale i uz pomoć obitelji pokojnika i svoje supruge, najbliže slikarove rođakinje. Kipar Ante Starčević evocirao je neke osobne uspomene iz svoga druženja s pokojnim Bulićem. Na kraju je ravnatelj HKD-a zaželio svima prisutnima sretan Božić, upozorivši ih na predstojeći sastanak prigodom 20. obljetnice smrti pokrovitelja HKD-a kardinala Šepera, na televizijske emisije o dr. Josipu Andriću i slikaru Jurkiću te na dodjeljivanje prestižne novinarske nagrade "Luka Brajnović", koja nosi ime po uglednom katoličkom laiku, sveučilišnom profesoru u Pamplonu, suradniku "Marulića" i bivšem uredniku "Hrvatske straže".

/pr/

Jeronimska večer Višnje Sever

Na književnoj večeri HKD sv. Jeronima 6. prosinca, prigodom Nikolinja, zahvaljujući mr. Višnji Sever priređena je mala svečanost poezije, slike i zvuka, kako je to u uvodnoj riječi istaknuo ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec. Višnja Sever, povjesničarka umjetnosti, slikarica, pjesnikinja i jedna od urednica Hrvatskoga političkog zatvorenika, izložila je svoje slike, o kojima je s posebnim naglaskom na njezine radove u svili govorio član uredništva HKD-a Tvrtko Klarić, dok je njegova kći Lucija izvela nekoliko kompozicija na violončelu.

Mr. Nikica Bićanić govorio je o trnovitom životnom putu umjetnice Sever od zatvora, gdje je bila i njezina cijela obitelj, do fakulteta. Posebno se osvrnuo na njezinu zbirku "Tri zrcala". Kroz njezine stihove promiču "vjerne sjene i granitne stijene", dok otkucava "uznički sat". Sjećanja na zatvorske patnje prate je i danas. Tu je Kalvariju prošla ni kriva ni dužna zbog slike ubijenoga zaručnika, hrvatskoga časnika. U patnjama ju je držala vjera u Boga i potpora njezine obitelji, kako je sama izjavila u završnoj riječi, pročitavši još neke svoje pjesme. Nakon toga su prisutni pozvani na domjenak.

/pr/

Radovan GRGEC

HKD sv. Jeronima i HKP*

Želio bih da ovo kratko izlaganje bude mali prilog osvjetljenju gibanjâ u 1. polovini XX. stoljeća koja smo nazvali Hrvatski katolički pokret, prilog koji bi bio jedan od heterogenih kamenčića što tvore kako-tako homogen mozaik. Mislim da je vremenski razmak i odmak od pola stoljeća dovoljno kratak da ne zaboravimo neke činjenice i dovoljno dug da na temelju raznorodnih priloga crkvenih i svjetovnih povjesničara dođemo ne samo do jukstapozicije različitih podataka nego i do stanovite ambijentalizacije i sinteze. HKP, koji je (simbolički) započeo 1900. Prvim hrvatskim katoličkim sastankom u Zagrebu, urodio je konkretnim plodovima tek koju godinu kasnije s osnutkom "Domagoja" i pokretanjem časopisa "Hrvatska straža" (koju valja razlikovati kako od istoimenog tjednika tako i dnevnika, koji je 12 godina izlazio pod krovom jeronimske zgrade, od 1929. do 1941). U ishodištu tih djelatnosti nalazi se krčki biskup Antun Mahnić, "otac HKP-a". (1)

Budući da su se tada donekle ostvarile intencije 1. hrvatskog katoličkog sastanka u vezi s ulaskom katolikâ, naročito laikâ (zbog polisemije taj je naziv još osporavan, pa se predlaže njegova zamjena riječju "svjetovnjak"), u javni život, mogli bismo i protagoniste pokreta označiti "pretečama II. vatikanskog koncila" premda su i oni uglavnom bili vojnici i djeca Crkve svojega vremena, ali svjesni da se od klerikâ ne razlikuju dostojanstvom nego funkcijom i da politika u dobrom smislu, tj. djelatnost za opće dobro a ne politikantsko strančarstvo, nije samo pravo nego i dužnost kršćanskih svjetovnjaka; ukratko, svjesni specifičnosti svojega zvanja i poslanja, svjesni autonomije svjetovnih vrednota.

HKD sv. Jeronima, 1868. utemeljeno od prvoga zagrebačkog nadbiskupa (2) Jurja Haulika, dalo je istaknute predstavnike HKP-a već prije 1. svj. rata te nakon njega, i uspjelo, kao što je pod nametnutim ćirilometodskim imenom uspjelo i nakon 2. svj. rata i odlaska svojega pokrovitelja nadb. Alojzija Stepinca u zatvor, održati, u granicama svojih tadanjih mogućnosti, kontinuitet djelatnosti - sve do "revivala" takvih djelatnosti pokretanjem "Glasa Koncila" i utjecajem "Ostpolitik", čijim su se plodovima okoristili prvenstveno katolički biskupi i svećenici.

Mons. Stadler, prije nego što je postao sarajevski nadbiskup, bio je blagajnik HKD-a (kao kasnije i biskup Lach), a istaknuti članovi HKP-a bili su članovi uprave HKD-a (npr. Cvjetko Rubetić i Velimir Deželić otac). (3)

S juga središte se HKP-a premješta u glavni grad Hrvatske, a na mjesto Škrivanićeve grupe i "Riječkih novina" dolaze već uhodane jeronimske publikacije i manifestacije. Nakon smrti Rudolfa Eckerta 1915. te Antuna Mahnića i Petra

* Predavanje održano 29. III. 2001. na simpoziju o HNP-u.

Rogulje (4) 1920, pod krovom Jeronimske palače, sagrađene 1892, i Jeronimske dvorane, sagrađene 1922, nalazi se središte već prije započetih HKP-ovih djelatnosti. Tako je npr. Jeronimska dvorana bila mjesto gotovo svih važnijih priredbi, manifestacija, zadružnih, gospodarskih tečajeva, kazališnih predstava itd, sve do izgradnje franjevačke dvorane 1939. U jeronimskoj zgradi u prizemlju su se okupljali domagojci pod vodstvom fra Bonifacija Perovića, a u 2. katu bilo je uredništvo dnevnika "Hrvatska straža", gdje su mladi studenti domagojci Danijel Uvanović, Ivan Degrel, Ivo Lendić, Ivo Bogdan i Stjepan Hrastovec, okupljeni oko dr. Marija Matulića i dr. Janka Šimraka, radili do kasno u noć, bez velikih plaća i honorara. (Usput moram istaknuti da su gotovo svi oni 1935. objavili peticiju protiv duhovnika koji je glasao za Jeftića, a 1945. stradali kao nacionalisti. Ističem to zbog simplicističkog stereotipa: "domagojci i seniori bili su jugoslavenski a orlovi-križari nacionalno obojeni". Uostalom, kad nas je sve komunizam ujedinio pod nazivom "klerofašisti" i pod onim što V. Novak zove "magnum crimen", u HKD-u su u upravi podjednako bili zastupljeni i bivši seniori i križari). U podrumu je bila knjigovežnica i tiskara Jerolima Malinara, a u tadanjim i sadanjim prostorijama HKD-a izlazile su (uz Katolički tjednik i Nedjelju) najvažnije publikacije i edicije, npr. brošure MOSK-a (uz njih valja istaknuti i socijalne inicijative, npr. Poljoprivredna štedionica, "Socijalni tjedan" uz sudjelovanje naših tada najuglednijih sociologa dr. Jurja Šćetinca i dr. Milana Ivšića), ilustrirani tjednik "Obitelj" (1922. - 1944), almanah "Selo i grad", "Mala mladost", "Jeronimsko svjetlo", "Knjižnica dobrih romana" itd. Odatle su se regrutirali i ugledni jeronimski književnici oko "Hrvatske prosvjete" i "Kola hrvatskih književnika", npr. Ljubomir Maraković, Đuro Sudeta, Zvonimir Remeta, Antun Matasović, Ferdo Rožić, Narcis Jenko, Izidor Poljak, Ante Jakšić, Aleksa Kokić, Vinko Kos, Sida Košutić i dr. (5)

Već 1921. u upravu HKD-a ulaze: Josip Andrić, vjerojatno najsvestranija ličnost HKP-a i stoljetne povijesti HKD-a (6, 7), Milutin Mayer, Velimir Deželić sin, Petar Grgec, a zatim njihovi nasljednici Luka Perinić, Marko Vunić, Pavao Tijan, Kuzma Moskatelo i Vojmil Rabadan. Redoviti su suradnici npr. Fran Binički, Milan Pavelić, Ljubo Hrgić, Štefa Jurkić, Mara Švel, Kruno Krstić i dr., te likovni suradnici Gabrijel Jurkić, Zdenka Sertić, Kamilo Ružička, Ivo Dulčić itd. Ne smijemo zaboraviti ni velik doprinos jeronimskoj djelatnosti što su ga dali vrlo zaslužni i svestrani javni djelatnici HKP-a kakvi su bili dr. Mate Ujević, dr. Stjepan Markulin, dr. Vjekoslav Gortan, dr. Mijo Maričić, Antica Juras, Makso Kuntarić i sinovi, Sibe Zaninović itd. (5, 8, 10, 11, 12, 13, 14)

Sve u svemu, ne bismo smjeli prešućivati doprinos što ga je HKD sv. Jeronima do 1941. (a i kasnije) dalo razvoju HKP-a u Hrvatskoj, ali i među Hrvatima izvan granica domovine. HKP javio se kao odgovor na laicizaciju države, kao što su se u Europi poslije renesanse i poslije francuskog "prosvjetiteljstva" i Revolucije javljali "laički" odgovori na "klerikalizaciju" države, u obliku ateističkih grubih reakcija

ili kapitalističko-masonskih borbi za pravnu državu, civilno društvo i laičku demokraciju, koja je urodila napretkom i blagostanjem, ali katkada i povećanjem razlika između nekolicine povlaštenih i većine diskriminiranih. Među marginaliziranima i opet se nađoše seljaci i radnici, o kojima su glavni djelatnici HKP-a a pogotovo HKD-a vodili uvijek posebno računa. I povijest HKD-a pokazuje i dokazuje da djelovanje HKP-a u Hrvata nije bilo promašeno ni neuspješno, ali, kako je rekao dr. Đuro Kokša, "sudbina Katoličkog pokreta čeka svoju povijest i svoga pisca" (uvodni esej zbirci Izidora Poljaka, Zagreb 1983). Ovaj bi simpozij mogao biti korak prema ostvarenju toga očekivanja.

Literatura

(1) Bonifacije PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, Rim, 1967.
(2) Josip BUTURAC, *Sto godina HKD-a*, Zagreb, 1969.
(3) Antun IVANDIJA - Josip BUTURAC, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973.
(4) Luka PERINIĆ, *"Iz moje ladice"*, Marulić 1995. - 1996.
(5) Radovan GRGEC, izlaganje na simpoziju Fakulteta političkih znanosti, "Politička misao" 4/94, str. 55...
(6) Radovan GRGEC, "HKD", "Danica" za 1996., str. 46...
(7) Radovan GRGEC, *"Književnost kršćanskog nadahnuća"*, izlaganje na znanstvenom simpoziju FFDI-a 9. XII. 2000.
(8) Radovan GRGEC, *"Alojzije Stepinac i HKP"*, Marulić 3/99, str. 437...
(9) Smiljana RENDIĆ, *"Ecclesia mater"*, Marulić 2/87
(10) Lav ZNIDARČIĆ, *"Iz povijesti HKP-a"*, Kolo 1999. - 2000.
(11) Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest*, Zagreb 1997.
(12) Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Zagreb-Rijeka 1995.
(13) Petar GRGEC, *Ratna trilogija* 1914. - 1918., Zagreb 1940.
(14) Petar GRGEC, *Spomenar obitelji Grgec* 1931. - 1941. (10 neobjavljenih svezaka u vlasništvu obitelji Grgec)

Daniel NAČINOVIĆ

*Haikuki spava / Haikuki sleeps**

haiku-učitelj
tumara proplancima
izdiše maglu

the haiku-teacher
roaming on the glades
exhaling the fog

toplina kruha
nestaje niz ulicu
pada prvi snijeg

a warmth of bread
swaying through the sreets
first snow keeps falling

odbjeglih misli
u suton još lovimo
perad na snijegu

with distant minds
at nightfall we're still fowling
the poultry on snow

zaspali mačak
ti misliš da ne zna
a zna i više

this fast asleep cat
you think he doesn't know
he knows even more

češalj na staklu
i maločas nekamo
nestala lica

a comb on the glass
a short while ago somewhere
disappeared faces

"hop! cup! na kalùp!
čet'ri babe jedan zub"
plamičci plešu

"jump! down! up your foot!
four are grannies and one tooth"
tiny flames dancing

trava se umiva
a ovan osluškuje
vlak u dolini

the grass washing itself
a ram pricking ears
train in the valley

* Iz neobjavljene knjige haiku-stihova "Haikuku spava". Tekstove na engleski preveo autor, uz ljubaznu reviziju gđe Marije Marin (Detroit, USA)

ko lahor brze
u bestrag su nestale
dozrele trešnje

fast as a breeze
faded in nowhere places
the ripe cherries

gola među šašom
gle ždralom već postaje
ljepota žene

naked one in the bulrush
is becoming a crane
the woman's beauty

zelenim bijesom
more modrinu pjeni
smiju se ribe

green-raged the sea
foaming its blueness
fish are all laughing

pred mrtvim sidrom
mažuć se katranom
sunce se sunča

in front of a lifeless anchor
greased and tarred
the sun keeps on sunning

otok je otok
silazeći s trajekta
svi smo japanci

island is island
coming down from the ferrry
we are all japanese

azurne vrulje
nad drvom i jedriljem
haikuki spava

this sky-blue springs
above trees and sails
haikuki sleeps

pjesma je cvrkut
u domu od trstike
srce što lupa

poetry is warbling
in a reed-made home
this beating heart

Tvrtko KLARIĆ

Albino Luciani učitelj i svjedok vedrine

Papa Ivan Pavao I., svjetovnim imenom Albino Luciani, ove bi godine u listopadu - da nije preminuo u 66. godini života - proslavio svoj 90. rođendan. No, ostalo je njegovo djelo[1], ostao je njegov vedri osmijeh, a ostala je i naša neutaživa žeđ za vedrinom i radošću, što je dovoljan razlog da se Lucianijevim djelom temeljitije pozabavimo.

Prije dubljega iskoraka u tu skoro neiscrpnu riznicu Lucianijeve neodoljive duhovnosti, podsjećam čitatelje - osobito one koji se neizbježno služe samo prevedenim štivom - na tri naslova koja su im dostupna u našim knjižnicama i knjižarama. Poštujući kronološki slijed objavljivanja, valja reći da se 1978. godine pojavila majušna knjižica, koja sažima Lucianijevo višegodišnje pastoralno i pedagoško iskustvo, a u kojoj nam se autor predstavlja kao profinjen pisac i oštrouman promatrač[2].

Tri godine nakon toga objavljen je sažet Lucianijev životopis iz pera švicarskoga novinara i katoličkog svjetovnjaka Georgesa Hubera[3].

A koncem 1997. godine pojavljuje se napokon i hrvatski prijevod Lucianijeva najpopularnijega djela[4]. Knjiga je toplo primljena kod čitatelja.

Premda je kao nasljednik Pavla VI. službovao samo 33 dana, papa Luciani je osvojio svijet svojom neposrednošću i vedrinom. Tu neposrednost je posvjedočio i u Solinu, kada je kao izaslanik Biskupske konferencije Italije pozdravio mnoštvo okupljeno 11. rujna 1976. godine na proslavi 1300. godišnjice kršćanstva u Hrvata slavljenoj u crkvi Gospe od Otoka[5]. Tom je prigodom, između ostaloga, u svoj pozdravni govor ugradio i osobno iskustvo ispovijedi pred našim Leopoldom Mandićem[6].

Osim svakodnevne vedrine na svome licu, Albino Luciani ostavlja nam radost i vedrinu kao zalog za sve naraštaje i u svojim brojnim tekstovima. Tako, primjerice, kada govori o radosti koja nam pomaže da činimo dobro[7]; o radosti će, nadalje, progovoriti kao nečemu što je plod prijateljstva među svećenicima[8]. Pišući, pak, o

1 Sabrana Lucianijeva djela u devet svezaka s više od 4500 stranica teksta za tisak je priredio Centar za duhovnost i kulturu "Papa Luciani", koji djeluje u mjestu Santa Giustina Bellunese, gdje se izdaje i *Humilitas*, glasilo namijenjeno širenju Lucianijeve duhovnosti.

2 Albino Luciani, *Katehetika u mrvicama*, izd. Nadbiskupski duhovni stol - Glas Koncila, Zagreb 1978. Možda je 90. obljetnica autorova rođenja dobra prigoda da se razmisli o drugom, popravljenom izdanju te dragocjene knjižice, što bi moglo obradovati brojne vjeroučitelje i njihove učenike.

3 Georges Huber, *Ivan Pavao I. ili zvanje Ivana Krstitelja*, izd. HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1981. Djelo je prema talijanskom prijevodu Renata Lombardija preveo Radovan Grgec.

4 Zagrebačka naklada Moderna vremena objavila je Lucianijevu knjigu duhovitih pisama *Illustrissimi* s predgovorom mostarskoga biskupa Ratka Perića.

5 Taj kratki i po mnogo čemu znakoviti tekst prenosimo u cijelosti.

6 Eklezijološko promišljanje lika i djela Leopolda Mandića učinilo mi se značajnim za lakše poniranje u duhovnost Albina Lucianija. To me ponukalo da i taj kratki tekst podastrem znatiželji naših čitatelja.

7 Usp. *Opera omnia*, sv. 2, str. 124.

8 Usp. *Opera omnia*, sv. 3, str. 440 - 442.

radosti kršćana, vedrini i optimizmu, unatoč patnjama koje nas prate u ovozemaljskom životu, podsjetit će na primjer svete Male Terezije[9].

Na kraju, premda se može učiniti suvišnim, valja podsjetiti da i u slučajevima kada piše o sreći, Albino Luciani ne propušta osloniti se na ono ponajbolje u teološkom nasljeđu Crkve, od svetopisamskih tekstova (ponajčešće i ponajviše to su evanđelja i poslanice svetoga Pavla) do vrsnih teologa kakav je bio Toma Akvinski.

Iskorak u treće tisućljeće, koje se izgleda neće previše razlikovati od prethodnih, barem kada je riječ o količini zla i neizvjesnosti, mogao bi nam biti odlučniji prihvatimo li duhovnost Albina Lucianija, koji je u svom tako kratkom pontifikatu osvojio cijeli svijet svojom neusiljenom vedrinom i neodoljivim osmijehom.

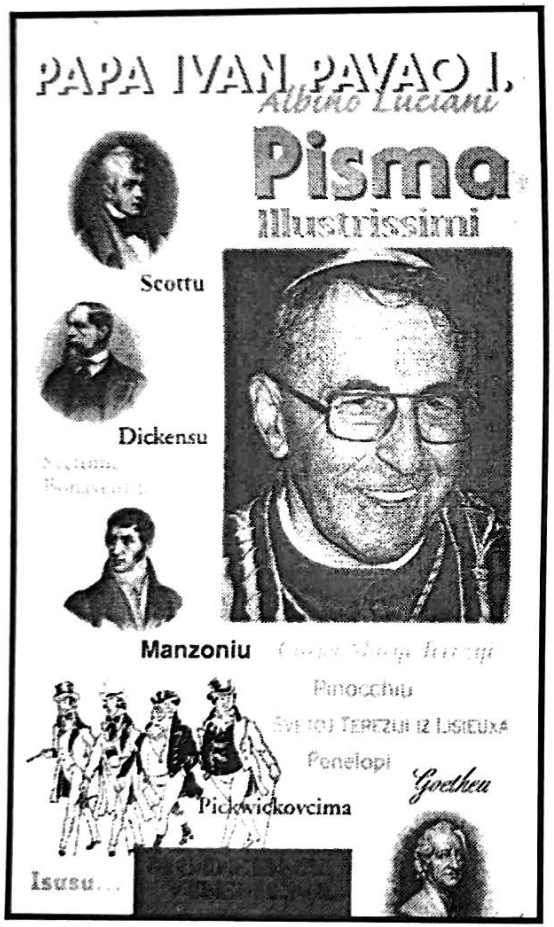

Lucianijeva knjiga neobičnih i vedrih pisama bogatstvo je za svaku knjižnicu, a može poslužiti i kao dar u svakoj prigodi (rođendani, imendani, krizme...).
Dovoljno je nazvati:
098/453-515

9 Usp. *Opera omnia*, sv. 1., str. 344 - 349.

Albino LUCIANI

U znaku višestoljetne povezanosti Hrvatske i Venecije*

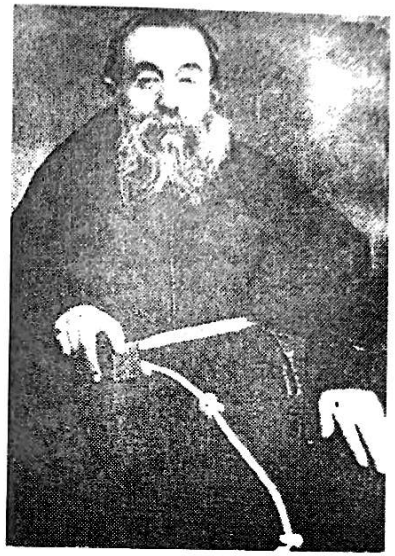

Leopold Mandić
na jednoj od rijetkih fotografija

Velika mi je čast prenijeti pozdrave talijanske Crkve ovoj proslavi tisućgodišnje marijanske pobožnosti u Hrvatskoj.

No, to je iznad svega i zadovoljstvo; zadovoljstvo zbog prošlih i sadašnjih spona između vaše dične zemlje i moje Venecije.

Prije par mjeseci Papa je uzdigao na čast oltara Hrvata Leopolda Mandića. Novi je blaženik u Veneciji završio studij teologije; u Veneciji ga je 20. kolovoza 1890. za svećenika zaredio patrijarh Domenico Agostini. Kada sam ja bio mladi svećenik, išao sam pater Leopoldu u ispovjedaonicu ispovjedati svoje grijehe i slušati njegove savjete.

U Veneciji je živjela (1815. - 1887.) Ana Marija Marović, podrijetlom iz Dobrote, a radila je nadasve odvažno za napuštene djevojke, došavši na glas svetosti i postavši službenicom Božjom. Postupak za njezino proglašenje blaženom pokrenuo je osobno "sluga Božji" kardinal La Fontaine, moj predšasnik.

U veličanstvenoj crkvi svetih Jurja i Trifuna u Veneciji još uvijek je svježa dalmatinska škola. Na današnjem popisu subraće učlanjene u tu bratovštinu, koja je utemeljena 1455. godine, nalaze se brojna živuća slavenska i mletačka imena, a navest ću samo nekoliko primjera: Barić, Kamalić, Kovačec, Fatović, Gazić, Ivančić, Giljanović, Krekić, Lucić, Meštrović, Miagostović, Milić, Stiponović i mnogi drugi. U Veneciji žive obitelji

Bogoslov Albino Luciani

* Prevedeno prema izvorniku koji se nalazi u: Albino Luciani - Giovanni Paolo I, *Opera omnia*, izd. Edizioni Messaggero Padova, 1989., sv. 7., str. 443 - 444.
Mletački patrijarh kardinal Albino Luciani pozdravio je 11. rujna 1976. godine okupljene nazočnike na proslavi 1300. godišnjice kršćanstva u Hrvata, slavljenoj u crkvi Gospe od Otoka u Solinu.

Foscolo i Tommaseo. Iz njih su potekla dva velika pisca: Ugo Foscolo i Niccolò Tommaseo, koji su bili učenici u splitskome sjemeništu.

Maloprije sam spomenuo blaženoga Leopolda Mandića. On je cijeloga svog života imao dvije velike ljubavi: na jednoj strani blaženu Djevicu, koju je tipično mletačkim izrazom nazivao *blaženom gospodaricom* (parona benedeta), a na drugoj pomirenje s pravoslavnim kršćanima. Za to pomirenje on se Bogu zavjetovao svečanim obećanjem da će upregnuti sve svoje snage. No, kako mu redovnički poglavari nisu dozvolili da obavlja taj ekumenski apostolat izvan Mletaka, on ga je nadoknađivao molitvom i poučavanjem mladih mletačkih kapucina hrvatskom jeziku; a 1917. godine, u vrijeme rata, umjesto da se odrekne svoje hrvatske narodnosti, radije je kao prognanik i internirac otišao iz Padove u Casertu (Napoli).

U svjetlu Koncila i enciklike *Marialis cultus*, tog najnovijeg dokumenta koji se odlikuje iznimnom pažnjom za trinitarne, antropološke i ekumenske sastavnice mariologije, blaženi Leopold se doživljava kao "znak i preteča vremenâ".

Marijanski nauk predstavlja stvarno ozbiljnu poteškoću ostvarenju jedinstva crkava. Jugoslavija bi mogla - onakva kakvu je sanjao i volio blaženi Leopold - postati idealan most posredovanja između pravoslavaca, protestanata i katolika. Naša pravoslavna braća, koja iznimno časte Bogorodicu, možda imaju dojam da su katolici donekle umanjili veličinu Marijina *fiata*. Braća protestanti, naprotiv, misle da katolici ostavljaju previše prostora Marijinim zaslugama i njezinu djelovanju u povijesti spasenja.

Ne odričući se ni jednoga od vrhunaca onoga što je Bog objavio o Mariji, hoće li biti utopija nadati se da će nas Gospodin dovesti dotle da se jednoga dana svi složimo oko toga da se Majci Božjoj trebaju iskazati najveće časti te da - istodobno - njezine zasluge ništa ne oduzimaju onim Sinovljevim?

Stvarno i za blaženu Djevicu vrijedi ono što je rekao Augustin: "okrunivši njezine zasluge, Bog ne čini drugo već kruni vlastite darove".

Mi katolici s osjećajem ganuća doživljavamo da *Kuran* čak 34 puta spominje Mariju, koja je dakle dúga što spaja ne samo nebo i zemlju, već - u stanovitom smislu - spaja i dvije velike religije: kršćansku i muslimansku, a koje su podijelile svijet i koje su se u prošlosti nadugo sporile oko Istoka.

Neka ta dúga zasja nad hrvatskim nebom kao znamen božanskoga blagoslova za mir i napredak cijeloga naroda.

Uspomena na blaženoga Leopolda Mandića[1]

Veliki svetac[2]

Prvi i jedini put susreo sam pater Leopolda u Bellunu. Još sam bio mlad svećenik[3] i nalazio sam se na duhovnim vježbama, zatekavši se na ručku kad, evo, u blagovaonicu ulazi moj biskup[4], prekida čitanje[5] te veli: "Došao sam javiti vam dobru vijest: tu u Bellunu je pater Leopold, živi svetac, koji je pristao - budete li htjeli - ispovjediti vas; molim vas, svakako pođite, nemojte propustiti takvu prigodu".

Poslušao sam svoga biskupa. Sutradan sam pošao na ispovijed. Saslušao me i dao mi nekoliko savjeta. Osobito me se dojmilo što je čitao netom objavljenu knjigu iz askeze. Vidjelo se da ne želi protratiti ni minute između jednog i drugog penitenta, te da stalno obnavlja znanje i izgrađuje se. Dojmilo me se i tako duboko poštovanje koje je prema njemu iskazivao moj biskup mons. Catarossi, koji je također bio svetac, veliki svetac.

Par godina kasnije pater Leopold je umro, no svi koji su mi o njemu pričali govorahu: "Živi svetac!". Čak i u Rimu, kad sam već bio biskup, zatekao sam jednoga iz Kongregacije za proglašavanje svetih i blaženih, koji mi reče: "Moram svoj glas dati u prilog toj kauzi. Veliki je to svetac!". A onda dok čitate njegov životopis, to je očigledno. Papa[6] je to prepoznao, proglašavajući ga blaženim.

Njegov život

Evo ukratko njegovoga života koji je potrajao 76 godina. Prvih šesnaest provodi dolje u Hercegnovom, u svojoj obitelji. Obitelji koja je nekoć bila dobrostojeća, jer su joj preci bili pomorski kapetani pod mletačkom upravom.

---

1 Tekst je napisan 30. svibnja 1976. godine. Prvotno je objavljen u glasilu *Portavoce del beato Leopoldo Mandić*, XVIII (1978), str. 148 - 150, a zatim i u autorovim sabranim djelima, odakle je predložak kojim sam se poslužio za ovo hrvatsko izdanje: usp.: Albino Luciani - Giovanni Paolo I, *Opera omnia*, izd. Edizioni Messaggero Padova, Padova 1989., sv. 7., str. 354 - 359.

2 Međunaslovi su preuzeti prema talijanskom izvorniku.

3 Pretpostavljam da je riječ o 1935. godini, kada je (7. srpnja) Albino Luciani zaređen za svećenika (prim. prev.).

4 To jest: mons. Giosuè Catarossiu.

5 U vrijeme korizme i došašća, a osobito u vrijeme održavanja duhovnih vježbi, običaj je da se blaguje u tišini, dok netko od članova zajednice čita ulomke svetopisamskih tekstova.

6 Riječ je o papi Pavlu VI., koji je u službi Kristova ovozemaljskoga namjesnika proveo od 1963. do 1978. godine. Svjetovno mu je ime bilo Giovanni Battista Montini (1898. - 1978.).

U šesnaestoj godini postaje fratar te u fratarskom redovničkom životu provodi šezdeset godina: sedam od tih godina proveo je u Veneciji, gdje je i dočekao svećeničko ređenje. Pedeset i dvije godine svećeništva: od kojih prvih devet malo u Bassanu, zatim u Kopru i u mjestu Thiene, a 33 u Padovi. Dapače, bio je poslan na Rijeku, ali padovanski biskup Elia Dalla Costa, pravi svetac, tražio je da se vrati, jer da žitelji Padove žele pater Leopolda u svome gradu. Trideset i tri godine, gdje? Pođite i pogledajte! Boravio je tamo u malenu sobičku, ledenu zimi a ljeti kao u užarenu kotlu. Tamo se posvetio. Boravio bi unutra deset, dvanaest, a bilo je dana kada je unutra nepokretan ostao i po osamnaest sati dnevno, primajući penitente. Svetac je postao tamo. Vi znadete da se ne može postati svecem, ako se na neki način ne oponaša Isusa Krista u tom smislu.

Poput Isusa Otkupitelja

Isus, "žrtva za otkupljenje grijeha"[7], s jedne se strane sučeljava s grijehom, a s druge, pak, ne sukobljava, već se susreće s grešnicima. Otvorite stranice Evanđelja: sukobljuje se s grijehom, i o tome nam govori Ivan Krstitelj: "Evo jaganjca Božjega, koji uzima grijehe". Čitajte svetoga Pavla: "Umro je za naše grijehe". Obratite pozornost na Isusove riječi u misi: "Kalež moje krvi proliven za otkupljenje grijeha". Zatiranje grijeha! Gospodin ne pristaje na grijeh. S druge strane, međutim, koliko dobrote! Koliko milosrđa prema grešnicima! Ja se raznježim pri pomisli kako je Pavao VI. proglasio blaženim pater Leopolda; ali prvi tko je kanoniziran, prvi čovjek proglašen svetim pred mnoštvom bio je onaj razbojnik. Na križu je Isus rekao: "Još danas ćeš biti sa mnom u raju". Tim se riječima obraća razbojniku! Kolika je to dobrota! Kako rekoh: prema grešnicima! Kada su pred njega doveli preljubnicu, rekao je: "Ženo, zar te nitko nije osudio?". "Nitko, Gospodine". "Ženo, ni ja te ne osuđujem. Pođi u miru i nastoj da to više ne činiš". Dobri je pastir jasno rekao. Pođi u potragu za izgubljenom ovčicom. "U raju se priređuje veća svečanost za samo jednog grešnika obraćenika, negoli za devedeset i devet pravednika kojima pokora nije potrebna!".

Borba s grijehom

A pater Leopold je vjerno slijedio taj Isusov primjer: i on svadljiv spram grijeha, ali susretljiv prema grešniku. Jednom zgodom netko mu je rekao: "Pater Leopolde, vi tolike godine ispovijedate, svega ste se već naslušali, možda vas se grijeh više i ne doima osobito". "Što to govorite, gospodine? Naprotiv, svakoga se časa čudim, zadrhtim pri pomisli da ljudi stavljaju na kocku svoje vječno zdravlje zbog ludosti, zbog beskorisnih stvari". Drhtao je zbog grijeha.

7 Premda su izdvojeni navodnicima, ipak se ne radi o doslovnim citatima svetopisamskih tekstova (prim. prev.).

Drugom zgodom jedan muž reče: "Oče, liječnici mi kažu da će se moja supruga, ne prekine li trudnoću, dovesti u pogibelj". "Ne, nipošto ne! Gospodar je Bog i on to ne želi, imajte vjere, Gospodin će vam pomoći, imajte vjere!". Druga jedna osoba veli mu: "Uopće nisam došao na ispovijed, htio sam vam povjeriti svoj jad. Znate, riječ je o ovome: spriječio sam svećenika da priđe mome prijatelju na umoru. I umro je bez sakramenata". "Što ste učinili, sinko, niste mislili na život vječni, što ste učinili!". I počeo je plakati: suze su tekle niz sijedu bradu. Taj prizori raznježi i onoga nesretnika te i on zaplače i ispovjedi se.

Milosrdan prema grešnicima

Pater Leopold, poput Isusa, bojao se grijeha: no, prema grešnicima - prava suprotnost. Bilo je zapisano: "U njegovom društvu, u društvu s pater Leopoldom, skoro da je bilo šteta biti bez grijeha". Grešnika je prihvaćao baš kao da mu je brat, kao da mu je prijatelj te se ne namjerava kod njega ispovjediti. Dođe mu neki čovjek, koji se nije ispovijedao više od dvadeset godina. Spomenuo je svoje grijehe. Nakon što je završio, pater Leopold je ustao na noge, uzeo ga za ruku i zahvalio mu: "Hvala vam, hvala vam što ste došli k meni i prihvatili da ja budem taj koji će prigrliti vaše pokajanje nakon toliko godina". On je bio taj koji je zahvaljivao! Dakle, hrabrio je ljude. Odlazili su mu rado. Bio je pravo zrcalo Gospodinove dobrote.

Znate, svi smo grešnici, on je to jako dobro znao. Treba voditi računa o toj našoj tužnoj zbilji: nitko ne može na duže vrijeme izbjeći manje ili veće nesavršenosti. "Međutim" - govorio je sveti Franjo Saleški - "ako imaš magare pa ti, putem, padne na kaldrmu, što moraš učiniti? Nećeš mu valjda štapom kosti polomiti, jadničak je već dovoljno nesretan. Trebaš ga uhvatiti za ular i reći: 'Hajde, idemo dalje'. Pomozi mu da se vrati na put, ta posrnuo je. Sada nastavljamo put, bit ćemo oprezniji". To je i pater Leopoldov sistem, upravo taj sistem, u potpunosti ga je primjenjivao. Jedan svećenik, moj prijatelj, koji se k njemu odlazio ispovijedati, reče: "Oče, vi ste preveć velikodušni. Ja se rado ispovijedam kod vas, no čini mi se da ste odveć velikodušni". A pater Leopold će: "Ali, sinko dragi, tko je bio velikodušan? Gospodin je bio velikodušan; ta nisam ja umro za grijehe, Gospodin je taj koji je umro za naše grijehe. Kako je mogao biti velikodušniji prema drugim, negoli je bio prema onom razbojniku!".

Posredovao je milost Božju

Sveti je Alfonso zapisao: "Pojedinac ne može dobro ispovjediti ljude pred Bogom, ako prije ne svjedoči Boga pred ljudima". Ispravno. Ako taj pojedinac ne nosi u sebi nešto, ne ljubi ozbiljno Gospodina, može ući u ispovjedaonicu, slušati, ali što će dati? Što će pretočiti? Samo odrješenje. Da bi pružio znatno više, morao bi imati, morao bi posjedovati prijateljstvo s Gospodinom. A pater Leopold je bio neprijeporno posvetitelj drugih, ukoliko je najprije on bio posvećen, dozvolio da bude posvećen. Uvijek je govorio: "Gospodar je Bog, *el paron benedetto* - blaženi gospodar". Osjećao

se majušnim stvorom pred Gospodinom, ali je osjećao da je i nešto vrijedi samo ako je s njim sjedinjen u molitvi.

Pročitao sam u njegovom životopisu da je sebe osudio da spava samo četiri sata dnevno. To je doista herojska požrtvovnost. Kako je u tome uspio taj svetac! Koliko molitava, koliko pohoda presvetome sakramentu! Baš kao da je razgovarao s Bogom. Malo je govorio s ljudima, ali je toliko govorio s Gospodinom, osjećao se usamljenim, osjećao se kao onaj koga Bog ljubi. Svi bismo se morali tako osjećati. Gospodinovu je ulogu prigrlio bez zadrške.

Za istočnu braću

Još za života u Hercegnovom vidio je, dok je još bio dijete, katolike na jednoj strani, pravoslavce na drugoj, u doktrinarnom, ali i u onom svakodnevnom neslaganju. Već tada je kao mladić rekao: "Cijelog ću se života žrtvovati za jedinstvo među katolicima i pravoslavnima".

Naučio je brojne slavenske jezike, u nakani da ide u misije, u Veneciji svoju je braću kapucine podučavao hrvatskome jeziku, imajući stalno na umu Istok. Htio je poći, molio je da pođe: nikada uslišan, nikada. Tada se predao posluhu te jednom zapisao: "Svaka osoba, svaka duša koja će me trebati, bit će moj mali Istok". Skoro da je bio mali sveti Antun. Sveti je Antun krenuo iz Portugala, e da bi pošao u Afriku, pod cijenu da postane mučenikom: ali - ništa. Krenuo je, ali ga je oluja bacila na sicilijansku obalu, morao je doći u Italiju, skončao je u Padovi. Tako je i pater Leopold htio na Istok: završio je, međutim, i on u Padovi. Njegov je Istok bila ona mala ispovjedaonica. Gospodin je kao Istok prihvatio djelo posvećenja koje je činio u korist grešnika.

Ljubav prema Bogorodici i papi

Osim Gospodina, silno je ljubio i Bogorodicu, blaženu gospodaricu - *parona benedeta* pa je svesrdno preporučao pobožnost prema Majci Božjoj. Posljednje riječi na umoru su mu bile: "O blaga, o mila, ... djevice Marijo". A onda: ljubio je i Crkvu. Ne može ljubiti Boga tko ne ljubi Crkvu.

Papa je nedavno pisao: "Ne može se razdvajati: Isus Krist je glava, a mi tijelo". Ne može se otrgnuti glava pa reći: "Hoću glavu a ne i tijelo". Čitav Isus Krist je Crkva. A tek pater Leopoldov rešpekt prema Crkvi! A dotle i njegovo redovništvo, njegovi zavjeti, njegovo pravilo, uvijek vjeran pa i u najosjetljivijim stvarima, čak i prema habitu. Jednome svećeniku iz Padove, koji je bio sveučilišni profesor, pater Leopold je rekao: "I samo dostojanstveno nošenje svećeničkoga odijela po sebi je apostolat".

A onda biskupi. Znadete li da je bio ispovjednik svim biskupima u pokrajini Veneto! Kada bi imali duhovne vježbe, pater Leopold je bio s biskupima; postoje i fotografije: eno ga u kutu, malešan. Kardinal La Fontaine, moj predšasnik, govorio je u šali: "Naš pater Leopold koji ništa ne vrijedi". Međutim, znao je da i te kako vrijedi.

Gajio je duboko poštovanje, osobito prema papi. Jednom zgodom je rekao: "Petar je progovorio. Dosta, nema više razgovora!". A njegova redovnička subraća vele da nikada nije izgovarao riječ papa a da ne bi skinuo kapicu u znak poštovanja. A to su sveci, to su uzori koje valja slijediti. Ja ne mogu reći vama svjetovnjacima: "Ispovijedajte kao što je on ispovijedao". Ali ja ću nastojati ispovjediti vas. Kad biste bili svećenici, rekao bih: "Ispovijedajte s više žara, s više strpljenja". A onda ima svećenika koji ne vjeruju previše u ispovijed pa govore: "Dovoljno je da dođeš jednom ili dvaput godišnje!". Što čine! Bez učestalih ispovijedi kako ćemo postati bolji? Nedostatak imamo uvijek i stalno se moramo pročišćavati. Majke presvlače djecu svaka dva, tri dana. I s dušom je tako: ne jednom, dva puta godišnje, nego se često ispovijedati, ako se može.

Osim što su ljubili Crkvu i papu, sveci bijahu i ponizni. Danas se, međutim, govori: "Ah! Taj papa!". Nikako. Tko je katolik, taj mora biti uz papu na način kao što je to bio blaženi Leopold, na način kako su to bili svi veliki sveci. Papa je Kristov predstavnik. Tko osjeća s Crkvom, tko osjeća sa svecima, tko osjeća s blaženim Leopoldom, mora osjećati i s papom.

Blaženi Leopold uvijek je štovao papu kao jedinoga nepogrešivoga Božjega predstavnika na zemlji. Sada papa želi, dopušta da se više ne molimo za nj, jamči da je u raju; da se naprotiv preporučamo njemu da ishodimo milost, ali iznad svega da se nastoji oponašati njegove veliki primjer čestita i sveta života.

S talijanskog izvornika[8] preveo:
Tvrtko Klarić

8 Izvornik se nalazi u: Albino Luciani - Giovanni Paolo I, *Opera omnia*, izd. Edizioni Messagero Padova, sv. 7., str. 354 - 359.

Pahulje pod svjetiljkam

(haiku/sitnopjesni)

Gle, prvi snijeg ! -
Sva djeca istrčala
među pahulje.

Po suhom šašu
padaju pahuljice. -
Tišina sâma.

Posvuda snijeg.
Moj sinčić na sanjkama
traži da ubrzam.

Snijeg u noći -
gle, tisuće igarâ
pod svjetiljkama !

Ostario snijeg
na živici...nekako
je neuredan.

Na golom šiblju
gle, hvata ravnotežu
novi suhi snijeg !

Gledajući kroz
prozor pahuljice.
Neke se dižu.

U svježem snijegu
pseće stope...od jednog
do drugog stabla.

Trčim kroz snijeg
pokraj kafića - tu je
druga atmosfera.

Nevini snijeg
pokrio je čistoćom
spremnik za smeće.

U noćnoj tami
spontano sniježi samo
ispod svjetiljkâ.

Automobili
umotani snijegom
postaju obli.

U noćnoj tami
osjećam to na licu -
posvuda sniježi.

Trčeći po snijegu
svježina i veselost
škripe pod nogom.

Splitski akvarel
u zagrebačkoj zimi
narisa ljeto.

Taj gusti pršić ! -
Brisači se utrkuju
s pahuljama.

U noći traje
pod uličnim lampama
snježna predstava.

Kako poboljšati položaj najamnih radnika u gradovima (1831)*

Bijedan položaj radničke klase, čiji pripadnici čine većinu stanovnika naših gradova (a danas ćemo govoriti samo o njima), izaziva samilost ili užasavanje u svih ljudi koji u srcu imaju ikakvog osjećaja humanosti ili ikakve dalekovidnosti u duhu. Uzroci tog stanja su, dakako, poznati i takvi da će, ako budu prepušteni samima sebi i ako se ne poduzmu nužne društvene mjere, ta bijeda rasti dok ne preraste u glad koja više neće imati sluha. Borba između trgovaca različitih zemalja prisiljava industrijske rukovodioce da stalno i sve više snižavaju cijenu proizvoda što ih nude na prodaju, jer je to jedini način da mogućnosti natjecanja okrenu sebi u korist. Oni to mogu postići samo na dva načina: jedan je snižavanje nadnica, a drugi upotreba strojeva. Posljedica ovoga drugog je svakodnevno otpuštanje određenog broja radnika čije ruke uvođenjem novih izuma postaju suvišne. Da bi se održali na životu, ti radnici traže posao pod svaku cijenu, tako da industrijski rukovodioci tu pronalaze mogućnost da snize nadnice i da na mjesto onih svojih potčinjenih koji neće da prihvate manju plaću dovedu najamne radnike koji zbog gladi pristaju na sve.

Kao posljedica tih dviju težnji, industrijskih rukovodilaca da gotovo iz godine u godinu snižavaju nadnice i najamnih radnika da rad svojih ruku nude po nižoj cijeni, doći će dan kad bez ikakve koristi za ikoga radnik ni najrevnijim radom više neće moći toliko zaraditi da zadovolji osnovne životne potrebe. Taj dan bi ubrzo mogao osvanuti u Engleskoj. Na svu sreću, daleko je do toga da bi osvanuo nad našom Francuskom. Jer, mi se danas tužimo na već nedvojbeno ljute nevolje koje bi za veliki dio stanovništva Velike Britanije bile pravo blagostanje. No, bio bi zločin dopustiti da dođe do takve društvene krize kad su nam dobro poznati uzroci; bila bi ludost da svojoj vlastitoj djeci namremo tako strašnu budućnost. *Zločin*, jer bijeda koja raste i do koje ta kriza konačno dovodi usput rađa i umnožava smrt, prostituciju, krađu, nećudoređe svake vrste. *Ludost*, jer će zlo biti za sve, korist ni za koga, a kazna za one koji su htjeli da se prevare i nisu htjeli vidjeti.

Ovdje se nećemo baviti izmjenama u poreskom sustavu, koje mogu odmah olakšati bijedu siromašnih klasa; nećemo govoriti ni o utjecaju koji bi mogla imati drukčija organizacija zajma i uvođenje sustava planiranja u prozvodnju. O tome ćemo raspravljati kasnije. Zasad ćemo se ograničiti na to da u glavnim crtama iznesemo dva projekta koji se, kako nam se čini, mogu odmah ostvariti. Trebalo bi da njihov zajednički učinak, smanjujući razliku između gazda i radnika, veliki dio najamničke klase dovede na put postupnog oslobađanja.

---

* Izvornik: "Moyen d'amèliorer la condition des salariés des villes', objavljeno u *Journal des Sciences Morales et Politiques* br. 3, 17. prosinca 1831, str. 36-39.

Radnici se dijele na dvije skupine. Jedni se bave stručnim poslovima koji zahtijevaju prilično dugo naukovanje; osnovni im je kapital njihova kvalificiranost; ne treba im mnogo oruda, pa lako mogu mijenjati mjesto. Drugi su vezani uz tvornice, uz strojeve, srasli s tlom.

Prvi su stolari, tesari, zidari, postolari, bravari itd. Drugi su tvornički radnici, s izuzetkom tipografa, tkaninoslikara itd. Da bi se zadovoljile potrebe tih različitih skupina, čini nam se da su prikladne dvije vrste ustanova: za jedne je to zadruga, za druge organizacija. Pozabavit ćemo se najprije prvom, a onda drugom.

Radnici čiji je osnovni kapital njihova kvalificiranost i koje zbog toga nazivamo slobodnima, to jest stolari, tesari, itd., nisu u gradovima u neposrednom odnosu s onima koji naručuju poslove. Između ovih i onih postoje posrednici koje nazivamo poduzetnicima. Ne treba vjerovati da su ti posrednici od ikakve koristi za dobro izvođenje radova kojima tobože ravnaju. Oni se redovito uopće i ne bave time. Tu je uvijek neki radnik, voditelj radionice, zadužen da ostvari zacrtane planove, da raspodjeljuje zadaće i da ujedinjuje različite dijelove radnog procesa, koji su nužni za obavljanje radnje. Poduzetnik se ovdje javlja samo kao kapitalist ili, drugim riječima, kao nuditelj, kao vlasnik prostorija što služe za radionicu i kao opskrbljivač sirovinama. Uz sve probitke koje može izvući s pomoću manje-više spretno zaključene pogodbe, on od čiste vrijednosti rada svakog radnika kojeg zapošljava uzima dnevno za sebe najmanje trideset sua do dva franka. Ne pretjerujemo. Da bismo došli do točnog saznanja o tome koliki je prosjek tog danka, dobro smo se raspitali, pa iz našeg istraživanja proizlazi da svota koju radnik plaća poduzetniku nije nikad manja od trideset sua, a katkad se penje na dvostruk, četverostruk i petorostruk iznos kad se usporedi s ukupnom svotom koju plaća potrošač.

I tako prisutnost tih posrednika između radnika koji obavljaju posao i onih koji posao naručuju ima za posljedicu da s jedne strane umanjuje radnikovu zaradu za znatan danak koji nikad nije manji od trećine ukupne svote, a s druge strane povećava cijenu posla, pa potrošač mora za njega platiti lihvarski iznos. Ti poduzetnici su pravi pravcati paraziti, pa ipak se njihovo posredovanje, nekorisno i štetno proizvođačima i kupcima, tako skupo plaća da rijetko kada ne steknu srednje ili veliko bogatstvo. Što se tiče stvarnog rada, oni su ono što su igrači na burzi i mešetari državnim zajmom.

Da bi se poboljšao položaj tih slobodnih radnika, da bi se uvelo poštenje i dobronamjernost u zaključivanje i obavljanje poslova, dovoljno bi bilo isključiti te posrednike. Tu dobrobit je lako postići uvođenjem zadružnog načina rada prema ovom općem planu:

Određeni broj radnika iste struke udružio bi se u posebnu zadrugu (čl. 1842 Građanskog zakonika i čl. 84. Zakona o trgovini) i među sobom sklopio ugovor. Predočavamo njegove glavne odredbe: 1. Zadrugari će se registrirati i nastupati kao poduzetnici; u tu će svrhu među sobom izabrati jednog ili dvojicu predstavnika s pravom potpisa. 2. Svaki će od njih i dalje dobivati plaću prema običajima prihvaćenim u struci, a to će reći dnevnicu ili učinak, već prema pojedinačnoj sposobnosti. 3. Svota koja odgovara iznosu što ga svakodnevno uzimaju za sebe posrednici-poduzetnici stavit

će se na stranu; na kraju godine ta će se svota što sačinjava čistu dobit podijeliti na dva dijela, to jest, dvadeset posto će se izuzeti da se sačini a onda i uveća zadružna glavnica, dok će se ostatak upotrijebiti za pripomoć ili razdijeliti zadrugarima u razmjeru prema njihovu radu. 4. Društveni kapital, koji će se svake godine uvećati za petinu dohotka, bit će neotuđiv i pripadati zadruzi koja će se proglasiti nerazdvojivom. Dakako, ne tako da pojedinci ne bi mogli izići iz nje, već zato jer će ta zadruga postati trajnom stalnim primanjem novih članova. I tako taj kapital neće pripadati nikome i neće potpadati pod zakon o nasljedstvu. Ustanovljenje i povećavanje *društvenog kapitala* koji je neotuđiv i nerastavljiv važna je činjenica u udruživanju; time ova vrsta udruge osigurava bolju budućnost radničke klase. Kad bi drukčije bilo, zadruga bi postala nalik na sve ostale tvrtke; bila bi korisna samo utemeljiteljima, a štetna svima onima koji se nisu isprva priključili; jer bi u rukama prvih na koncu postala sredstvo iskorištavanja. 5. Zadruga ne bi mogla zapošljavati druge radnike duže od godinu dana; poslije tog vremena bila bi dužna da u svoj sastav uključi onoliko novih radnika koliko je prijeko potrebno zbog povećanja njenog poslovanja.

Taj način udruživanja bio je predočen radnicima. Razložio im ga je netko od nas, koji je vodio jedan od popularnih tečajeva za koje je grad osigurao dvoranu. Ti ljudi, koji su nedvojbeno najbolji suci o ovom predmetu, prihvatili su ovaj projekt, jedni s oduševljenjem, a drugi sa žaljenjem ili bojazni da ga za sebe neće moći ostvariti. Svaki je od njih uznastojao da nas obavijesti o pojedinostima svog zanata, a neki su pohitali da se obvežu ugovorom kojim se potvrđuje kako će njihove zadruge zaživjeti od dana kad uzmognu priskrbiti sredstva za početak zajedničkog rada. Ti ljudi su osjetili da je to put njihova oslobađanja koje jednakošću, koja je zakonita, postaje činjenicom.

Našim je čitaocima sve ovo uglavnom strano: jedva da su bacili letimičan pogled na neke radionice kojima se kreću radnici; vjerojatno nikad nisu oslovili nikoga od njih. Zato i vjerujemo da će im biti na korist ako im pružimo nekoliko naznaka koje će im otkriti vrijednost našeg prijedloga. Naime, koga biste vi pitali za savjet o ovom predmetu? Bili bi to sigurno poduzetnici, oni isti koje bi ostvarenje zadruga svelo na ulogu radnika. Pa ako se ugroženi u svojoj koristi srde i bune, ako vrijeđaju radnike, ako ih optužuju za nesposobnost ili za neki porok, upravo po toj srdžbi možete prosuditi da je opasnost doista ozbiljna, tim više što je zaslužena. Reći će vam: »Kad je radnik nesposoban da se vlada, kako onda da upravlja nekim poslom?« Uvjeravamo vas da to nije istina. Razgovarali smo s tim ljudima u haljecima i potkovanim cipelama, oporih riječi, priprosta govora, o stvarima koje bi bez ikakve dvojbe bile nerazumljive većini članova otmjenog društva. Štoviše, među njima smo od mnogih dobili podneske koji su, dakako, bili napisani lošim francuskim, ali su puni ideja koje bi mogle donijeti bogatstvo nekom ekonomistu. Za njih je život doista težak, jer je tegoban i tužan. Zato se njihove zabrinute misli posve prirodno zaustavljaju na najozbiljnijim problemima što ih ljudski duh običava sebi postavljati.

Reći će vam: »Radnik je nemoralan. Kako se usuđujete s njim imati posla?« Ni to nije istina, pa gotovo da na to ne treba trošiti riječi. Radnik uistinu zna što je to moral, jer trpi sve podlosti koje se rade iznad njegove glave; on je taj koji je okraden,

njegova je kći, ili sestra, ili žena zavedena; njemu se ništa ne prašta jer ga se ne boje; nikad ne izbjegne kazni, a za njega je ona uvijek deseterostruka; on zna što je to bijeda, pa je naučio imati samilosti i ljubavi prema bližnjemu; osjeća što je to sebičnost i zato je mrzi. Dodajte tome misao kršćanskog nadahnuća da su svi ljudi jednaki, u čije ime on traži račun za ta zla od onih koji su mu ih učinili. Napokon, on je primio samo jedan odgoj, kršćanski odgoj; ako se katkad i zgraža nad svećenikom, on barem vjeruje u Boga, jedino svoje utočište.

Ostvarenje takvog načina udruživanja o kome govorimo priječi samo jedno, pomanjkanje zajma. Da bi se započelo, potrebne su, dakako: 1. sirovine; 2. nekoliko povećih sprava; 3. prostorije koje bi im se ustupile na upotrebu; 4. nešto predujma u gotovom za isplaćivanje dnevnica dok se ne plati posao koji su obavili. Prema našim proračunima, ukupan zajam za bilo koju zadrugu ne prelazi svotu od pet tisuća franaka. Osim toga, bilo bi osigurano da se zajam vrati za manje od godinu dana.

Država bi mogla veoma lako osnovati banke s ciljem da kreditiraju zadruge takve vrste. Osim neposredne dobrobiti, oslobađanja radničke klase, posljedak bi bio i uspješan početak budućeg reda. Naime, hijerarhijskom organizacijom takvih banaka za financiranje rada moglo bi se doći do točnog saznanja koliko se proizvoda pojedinog obrta troši. Tako bi se postiglo usmjeravanje proizvodnje, ali bi se napokon došlo i do sredstva da se izbjegnu one strahovite povremene krize koje i danas pogađaju evropsku industriju.

Taj bi pothvat na sveobuhvatan način mogla poduzeti samo država.[1] Međutim, ako to ona ne učini, jedna bi čovjekoljubiva udruga mogla ustanoviti fond koji je potreban da bi se osnovala takva banka u nekom gradu, u Parizu, na primjer. Time bi bilo bačeno sjeme i mi uopće ne sumnjamo da se ne bi razvilo brzo i s nepobjedivom snagom. Tu bi se dogodilo ono što se zbilo s udrugama za uzajamno osiguranje. Nema ni četrdeset godina kako je tu zamisao objavio jedan radnik, a sada je ona ostvarena diljem Evrope. Čovjekoljubi svakog dana pridonose velike žrtve za mnogo toga što je manje korisno. Neka znaju kako je najbolji način da se ublaži bijeda da ju se napadne na njenom izvorištu, a to je iskorištavanje mnogih od nekolicine. Od njih se traži prinos koji će im, uostalom, biti vraćen, a koji ih može obogatiti jednako kao bilo koje drugo ulaganje sredstava.

Uvjereni smo kako nema potrebe da opširnije razlažemo u čemu je prednost i kakva je narav zadruga što ih predlažemo. Čitaocu će biti dovoljno da malo razmisli pa da otkrije sve ono što bismo mogli reći osim prethodnih općenitih naznaka i da zamisli ostvarenje takvih zadruga. Uostalom, mi ovdje nemamo prostora za duže izlaganje, jer se moramo pozabaviti i tvorničkim radnicima. Započevši raspravu o tom predmetu, osjećamo potrebu da kažemo kako naše pero ne vodi nikakav osjećaj neprijateljstva. Doista, ima vlasnika tvornica koji su, kad se radi o zaradi, često pokazali tvrdoću i

1 Ovaj stav prihvatili su i razvili njemački katolički društveni djelatnici XIX. stoljeća. Taj je stav postao sastavni dio enciklike "Rerum novarum" (usp. II. dio). Op. T. V.

okrutnost koja zaslužuje kaznu, ali ima i drugih kojima nikakva žrtva nije bila prevelika da bi prehranili radničko mnoštvo zaposleno u njihovim poduzećima. Ako im duguju svoje bogatstvo, barem su ga znali izgubiti kako bi im omogućili da žive.

Radnici vezani uz tvornice dijele se na dvije skupine: jedni mogu prihvatiti zadružni sustav proizvodnje; to se posebno odnosi na tkaninoslikare i na tipografe, kad bi se iz tiskara prognao monopol. Drugi, muškarci, žene i djeca, puki kotačići jednog stroja, barem privremeno ne mogu se uklopiti u taj sustav. Naime, zasad se ni na koji način ne može izbiti iz ruku današnjih vlasnika kapital što ga sačinjava tvornica da bi se od njega stvorio društveni kapital kao osnova industrijske udruge. A još je važnije to da se u visokorazvijenim industrijskim granama ni na koji neposredan način ne može provesti podjela rada, to jest, ne može se odvojiti tvornički posao od posla trgovca koji upravlja radom. Međutim, ta podjela mora nužno prethoditi uspostavi tvorničke proizvodnje na zadružni način; to je prvi uvjet da bi bila moguća.

Za uspostavu takve ustanove koja bi nastojala da se popravi položaj tvorničkih radnika, svaki pojedinačni napor je nemoćan. Ovdje svakako mora doći do izražaja državna volja.

U svakom departmanu, ili u različitim teritorijalnim jedinicama koje bi bile izabrane u tu svrhu, valjalo bi ustanoviti sindikate ili vijeća dobrih ljudi kojima bi predsjedavao vladin povjerenik koji bi se s pravom mogao nazvati pučkim skrbnikom, jer bi svojim djelovanjem ubrzo postao ono što su za domoroce i za robove bili protektori koje je u nekim svojim kolonijama bila imenovala španjolska vlada.

Sindikati, sastavljeni dijelom od poslovođa koje bi izabrali njihovi poslodavci, a dijelom od zastupnika tvorničkih radnika, odredili bi skalu osobnih dohodaka. Ako dođe do osporavanja, radi odluke će se prizvati na arbitražu.

Dok ovo predlažemo, znamo što nam sve politička ekonomija, nemilosrdna u svojim pogreškama, može suprotstaviti. Neće propustiti da nam kažu kako će se na ovaj način, povećanjem plaća, pa onda i povećanjem cijena robe, uništiti trgovina, jer će joj to onemogućiti da izdrži konkurenciju stranog tržišta. Da bi se došlo do takvog zaključka, moralo bi se dopustiti da posljedak ovog poretka neće biti povezivanje radnikove i tvorničareve koristi, tako da prvi pristaje na žrtve koje mu omogućuju da živi, a drugi se navikava da više ne računa na lihvarsku dobit i na korist stečenu na sreću. Osim toga, taj će sustav omogućiti da se sve smjelije upotrebljavaju strojevi. Jer jedna od glavnih zapreka da budu uvedeni u svoj svojoj moći bila je opasnost povezana sa strahom da će se masa ljudi lišiti posla i dovesti do očaja. Očito je da organiziranje sindikata spašava od tog zla. Prigovorit će nam također da postojanje cjenika plaća šteti radniku, što je puka šala!

Sindikati bi bili u međusobnoj vezi, s ciljem da doznaju kakva je potreba za radnom snagom u pojedinim dijelovima neke pokrajine, kako bi tamo poslali nezaposlene radnike.

Tvorničar ne bi mogao zaposliti ni jednog radnika koji nije učlanjen u okružni sindikat, niti bi ijedan radnik smio prihvatiti plaću nižu od plaće utvrđene odgovarajućim cjenikom. Ta odredba je u potpunosti u korist radnika. Naime, sigurno je da snižavanje

nadnica tijekom sedamnaest uzastopnih godina ovisi o nepromišljenom natjecanju najamnih radnika da dobiju posao.

Napokon, sindikat bi mogao ustanoviti fondove uzajamne pomoći, nadzirati odgoj i presuđivati o svim prepirkama koje danas podliježu pod vijeća dobrih ljudi.

Eto, to su općeniti obrisi plana za poboljšanje položaja gradskog radništva. Objavljujemo ovo žureći se i žalimo što moramo, unatoč tome što je naš članak tako dug, biti ovako kratki. Ima već šesnaest mjeseci kako smo ove zamisli izložili u jednom čuvenom i popularnom društvu; nadali smo se da će naići na odaziv. Tada smo naišli samo na ravnodušnost i na nevjericu. U to doba nitko nije ni pomišljao da bi petnaest mjeseci kasnije cijeli jedan grad mogao tražiti ono što nas je naše promišljanje uvjerilo da je korisno. Mi smo prozreli da je upravo to naravno rješenje jedne potrebe koja je živa u masama. Još uvijek vjerujemo kako je najbolje sredstvo da se bude jak kao vlast to da se društvo organizira sagledavajući njegove potrebe. I to je ono što mi iskreno preporučujemo ministarstvu.

Možda će nas zapitati zašto se tako mnogo bavimo radništvom, a tako malo gazdama koji im omogućuju da rade. Odgovorit ćemo da je to zato jer prvi trpe i prijeti im smrt od gladi. Bavimo se onim što je najhitnije.[2]

S francuskog preveo: **Matej Jeličić**

2 I ovaj Buchezov stav, prihvaćen od svih katoličkih društvenih mislilaca i djelatnika, snažno odzvanja u enciklici pape Lava XIII. "Rerum novarum" (usp. Uvod, br. 2.).

Tomo VEREŠ

Philippe Joseph Benjamin Buchez

Katolički društveni mislilac i djelatnik

Prikupljajući građu za zbornik *Preteče katoličke društvene nauke* u *Maruliću* sam objavio od 1981. do 1987. godine niz kapitalnih socijalnih tekstova iz pera tako značajnih mislilaca i djelatnika kao što su Félicité de Lamennais (1782-1854), Franz von Baader (1765-1841), Franz Joseph Ritter von Buss (1803-1878) i Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811-1877). Nedostajao je još samo prijevod na hrvatski vrlo važnoga socijalnog teksta Philippea J. B. Bucheza objavljenoga 1831. godine pod naslovom "Moyen d'améliorer la condition des salariés des villes" (Kako poboljšati položaj najamnih radnika u gradovima). Za taj sam posao zamolio svoga prijatelja, suradnika našega *Marulića* i poznatoga prevoditelja, sada već pokojnog Mateja Jeličića (usp. *Marulić*, br. 4, 2001). U ovome broju *Marulića* objavljujemo njegov prijevod postumno, uz neke neznatne preinake i uz nužne bio-bibliografske podatke o autoru Philippeu Josephu Benjaminu Buchezu u nadi da time činimo važan korak prema objavljivanju zbornika *Preteče katoličke društvene nauke*.

Philippe Joseph Benjamin Buchez, liječnik, povjesničar, političar i filozof, rođen je 31. ožujka 1796. u Matagne-la-Petite u belgijskoj Valoniji. Jedan je od osnivača tajnog revolucionarno-demokratskog udruženja u Francuskoj "La charbonnerie française", zbog čega je osuđen na smrt i jedva izmakao smrtnoj kazni. Istaknuti je vođa sensimonista, no razilazi se s njima 1830., sudjeluje u osnivanju "Société des amis du peuple" (Društvo prijatelja naroda) i prvi se zauzima u Francuskoj za načelo samoorganizacije radnika putem stvaranja proizvodnih zadruga (*associations ouvrières de production*), koje je u Njemačkoj prihvatio Lassalle, a od Lassallea Ketteler preko kojega je to načelo utjecalo i na encikliku Lava XIII. "Rerum novarum". Buchez je bio glavni nadahnitelj radničkih novina "Atelier" (Radionica). Republika od 1848. izabrala ga je za predsjednika svoje Ustavotvorne skupštine. Umro je u nejasnim okolnostima u Rodezu 11. kolovoza 1865.

Buchez je isprva bio materijalist, zatim pristaša Saint-Simona da bi se na prijelazu 1829-1830. teorijski i praktično vratio katolicizmu. Bio je duboko uvjeren da je "Francuska revolucija zadnja i najnaprednija posljedica moderne civilizacije", a da je "cijela moderna civilizacija proizišla iz Evanđelja", koje je izvor ideje napretka i suvereniteta naroda. Bucheza se može smatrati jednim od preteča "kršćanskog socijalizma".

Glavna djela su mu: *Introduction à la science de l'histoire* (Uvod u povijesnu znanost, 1833), *Histoire parlamentaire de la Révolution française* (Parlamentarna povijest Francuske revolucije, 1833-1838, 40 svezaka, u suradnji s Roux.Lavergnom) i *Essai d'un traité complet de philosophie au point de vue du catholicisme et du progrès*,

Pokušaj cjelovite rasprave o filozofiji sa stajališta katolicizma i napretka, 1840, 3 sveska).

Kao literaturu preporučujemo: Armand Cuvillier, *P.-J., B. Buchez et les origines du socialisme chrétien*. Paris 1948; Jean Baptiste Duroselle, *Les débuts du catholicisme social en France* (1822-1870), Paris 1951, napose str. 80-94.; Hans Maier, *Revolution und Kirche*. München 1973³, str. 198-210.

Josip Sanko RABAR

Adventska pjesma

Postoji rijeka koja teče ispod zemlje
i cvat koji ne miriše na nas

Postoji pukotina zrela svjetla
kiselkasta raskoš nebrojenih zidova

Obilje postoji razgranato
u svakom nedokučivu stablu

U svakom cvijetu mikrokozam
supernova i crnih rupa

U svakom dahu čarobni prah
vilinske nedođije

I zvijezda nam se čini predaleka
uzdrhtalim prstima majstora

a već smo bili uglazbljeni
violinom djetinjstva
u nečujnu simfoniju tvog dolaska

Radovan TOLJANIĆ

Posvećenje

Kada prođu pored mene
kiše i snjegovi,
ulicom mojom kada prođu
- prateć me -
sva sunca i vjetrovi,
nad Vrbnikom
kada se razmile osnaženi oblaci
- prkoseći zvijezdama pred jutro -
stajat ću na rubu usnulog žala
i čekati Tvoj povratak.

Kada me ne budu milovali
nježni prsti tuge
i kada prođu moji nemiri,
a bol bude daleko
poput radosti djetinjstva,
stajat ću na mirnom žalu
i gledati

NEBU ĆE SE KRILIT
BIJELI GALEB OD KAMENA...

Oblik čekanja, bremenite molitve

Anđeo ponekad ode,
krene sobom, stepenicama,
ne čujem ga dok prolazi vrtom
u neotkriveno godišnje doba.
Ostavlja prozore,
busole ishodišta,
nemir uskovitlanih misli
i stara, zaboravljena sidra
mrtvih parobroda.

U zelenoj sjeni balkona
rađaju se leptiri,
a vrijeme odijeva oblik čekanja.
Odsutnost ljudi
i molitava teških od djetinjstva,
svibanjskih kiša, mladosti.

Umjesto mene,
u crkvi koju živeći
zidam u snovima,
anđeo sam prebire krunicu.

Marija POGORILIĆ

Srnela

Svi su je muzli
malo je dali
preveč ud nje iskali.
Srnela je sve to trpila
cili život mužena bila
dokle je nisu strudili,
pokle je posrnula, pala
ni put su je vried svi zabili.

Ledeni val na početku tisućljeća

Neodoljivo se nameće dojam da je početak trećega tisućljeća vrijeme još neviđene gluposti i površnosti i to na svim razinama, unatoč (ili možda baš zbog nje, kako neki zloslutno nagovještavaju) zapanjujućoj tehnološkoj uznapredovalosti. Još prije nekoliko desetljeća svjetski poznate "zvijezde" bili su (i mogli su postati) ljudi koji su rekli, učinili i iza sebe ostavili nešto uistinu značajno i to, primjerice, u književnosti (Camus, Sartre, Faulkner, D. Thomas, T. Williams itd.), slikarstvu (Picasso, Dali), na filmu (Hitchcock, Bergman, Ford), a bilo je čak i filozofa "zvijezda" (Jaspers, Russell, Heidegger, već spomenuti Sartre itd.), dok danas kao da uopće nema velikih mislilaca i književnika (kamoli pjesnika), a kad bi ih i bilo, nitko ne bi baš jako mario za njih - smiješno je i pomisliti da bi postigli status "mega-zvijezda".

Umjesto toga nahrupilo je (za osobu imalo razvijenijega, istančanijega ukusa i senzibiliteta zastrašujuće) vrijeme glupih, površnih, krajnje banalnih, pa i prostačkih zabavljača, nasilnih, bešćutnih i u svojoj furiozno ispraznoj dinamici dosadnih video-igara, ne samo infantilnih, nego duboko imbecilnih filmova, sa zadivljujućim posebnim efektima i frapantno plitkim radnjama, vrijeme sotonskih trendova u popularnoj glazbi, "nabildanoj" seksom, nasiljem i sveopćom agresivnošću, a i površnih, ništetnih književnih zvijezda kao što je, recimo, Paulo Coelho, koje su naprosto - vješto njima manipulirajući - pokupile popularne, a banalne, šuplje, mnogo puta prožvakanim floskulama nalik pseudovrijednosti "new agea", što su posve neučinkovite za stvarno oplemenjivanje duha, "brušenje" senzibiliteta i za bilo kakvo uzdizanje prema zbilja boljemu, višemu i vrjednijemu.

Tu je još i književnost bez stila, uglavnom pisana u bezličnom, lakonskom obliku filmskih scenarija, jer autori već otpočetka ciljaju na otkupe filmskih prava u kojima leži "prava dobit", a filmski će ekrani njihova imena razvikati mnogo bolje od pukih knjiga, zatim utjecaj televizije koji enormno raste, proporcionalno s glupošću emisija i njihovih poruka, a možda treba spomenuti i tako neviđenu, globalnu histeriju "new age" čarobnjaka, dječarca Harryja Pottera da neki već govore o vrhunskom učinku crne magije, a svjetska potteromanija zbilja podsjeća na pomalo jezivu travestiju biblijskoga proročanstva: "dijete će ih voditi" - kamo? U najmanju ruku u doduše zasljepljujuću, ali posve jalovu maštovitost.

Čini se da su se u potpunosti obistinile riječi sv. Pavla da će doći vrijeme kad će se ljudi, posve otpavši od istine, priklanjati lažnim, jalovim i besmislenim bajkama i tražiti isključivo onu "filozofiju" i "religiju" koje im gode površnim i lijenim, šarenih a šupljih senzacija željnim ušima.

Možda ova nova (anti)kultura i nije od đavla, kako neki (pretjerano?) tvrde, možda je samo obeshrabrujući znak sve veće površnosti, ispraznosti, dezorijentirane ništetnosti srdaca i frapantne duhovne, ne samo lijenosti, nego i obamrlosti (onoga što

bi se na starogrčkom jeziku nazvalo ἡ ψυχὴ ἡ νενεκρωμένη - glede vrijednosti obamrla, mrtva duša), ali đavlu sve to itekako odgovara i dobro mu dođe.

Vrijeme je to još i glupih državnika (u mnogim područjima najglupljih u posljednjim desetljećima), podmuklih, tajnih (masonskih, kako neki tvrde?) shema, manipulacija i pritisaka na najvišim vladajućim razinama, vrijeme prisilne (čak totalitarno prisilne) nivelacije svih vrijednosti, pa i strogih "zabrana" isticanja jednih vrijednosti (primjerice kršćanskih) nad drugima, a takva nivelacija vodi do perfidno neumoljivoga brisanja vrijednosti. K tome, kršćanska (posebno katolička) vjera, barem u zapadnim medijima još donedavna tretirana s poštovanjem, danas je povod za izrugivanja, degradaciju, razna "raskrinkavanja", žestoke napade i svakovrsna izopačenja, pogotovo u najnovijoj filmskoj, globalno najutjecajnijoj "umjetnosti".

Nekad je, recimo, kršćanski mučenik bila osoba fizički proganjana i zlostavljana u uređenjima koja su nasilnim metodama zabranjivala i zatirala kršćanstvo, a može se reći da su zbog svoje otvoreno proklamirane ideologije (otvorenost je uvijek vrlina), bila čak poštenija od ovoga danas, jer današnja uređenja više i ne znamo iza čega zapravo stoje i kakvi su im krajnji motivi i ciljevi, ili bolje, ne znamo tko stoji iza njih, nego samo osjećamo odbljeske teškoga licemjerja, surove jednostranosti i netrpeljivosti prema istinski kršćanskim (pogotovo katoličkim) vrijednostima, što ih vladajuće "grupacije" žele zamijeniti naizgled vrlo sličnim, ali zapravo posve suprotnim, šupljim surogatima.

Danas je možda istinski kršćanski mučenik onaj tko u zadivljujuće postojanom, nepokolebljivo samosvojnom sučeljavanju s cijelim (takvim) svijetom i njegovom (perfidno izopačenom) ideologijom i trendovima, živi za kršćanske vrline, usamljen, prezren i na određeni način ostraciran zbog svoje "zastarjelosti", "zatucanosti", "netolerantnosti" (iako je upravo takva osoba bitno tolerantna), "fundamentalnosti" koja vodi u beznadnu "nedemokratičnost", ili kako već sve glase te današnje "biserne", šuplje, ali optužujuće i za onoga kome su upravljene potencijalno čak vrlo opasne sintagme.

Čini se da u ovo naše doba, na početku trećega tisućljeća, više nije riječ, kao bezbroj puta do sada, naprosto o vremenu koje se mijenja, o uobičajenu tijeku stalnih, neizbježnih promjena u pretapanju jednoga razdoblja u drugo, nego ozbiljno prijeti uništenje, posvemašnji nestanak vrijednosti koje su u čovječanstvu temeljne već tisućljećima, pa su na određeni način i održavale to čovječanstvo (vjera, žarko predanje određenim bitnim, pokretačkim idejama, zatim obitelj, svijest o nacionalnom identitetu koji ne ugrožava druge, ozbiljno umjetničko preispitivanje svijeta, života i njihova smisla itd.) a zajedno s uništenjem tih vrijednosti prijeti i (zastrašujuća) promjena, svojevrsno ispražnjenje i otvrdnuće cjelokupnog senzibiliteta ljudskoga bića kakav smo do sada poznavali.

Primjerice, Amerika je nekada za mnoge u totalitarizmom okovanim zemljama, predstavljala najveći uzor, nadu i samo srce "slobodnoga svijeta", s istinskim i slobodnim vrijednostima, a veliki je utjecaj SAD-a (pogotovo kroz umjetnost, u prvom redu

filmsku, koja je i najšire utjecajna, ali i kroz književnost) sadržavao, promicao i ulijevao jasne, svima privlačne moralne ideje, kršćanske, ali i duboko ljudske vrijednosti koje su se stalno suptilno provlačile sjajem filmskih ekrana, ali i knjigama i publikacijama što ih je moja generacija željno gutala, posuđujući ih u, primjerice, vrlo dobro opskrbljenoj knjižnici ondašnjeg američkog konzulata, a u represivnom je i idejno posve ispraznom ozračju sve to djelovalo poput toploga daha proljeća u jednoumljem, zabranama i "lijevom" jednoobraznošću sleđenu svijetu.

Tako je bilo nekada, u, kako se sada čini, davno i bajkovito vrijeme, premda otad nije prošlo više od tri desetljeća, pa zato i jest tako tragično da od takve Amerike i njezinih dubokih, osmišljenih vrijednosti danas nije ostalo gotovo ništa, jer sve se je začudno promijenilo - politika puna dvoličnosti, gologa, sirovoga koristoljublja i bahatosti, nama često nerazumljivih shema i spletkarenja, filmovi od kojih većina uvelike pridonosi globalnom padu, izopačenju vrijednosti i sveopćoj površnosti (a ti se filmovi često otvoreno neprijateljski postavljaju protiv samih temelja kršćanstva, perfidno im se rugaju i svjesno ih nagrizaju, zagovarajući moralnu anarhiju najgore vrste), čak i televizijske emisije u kojima autori svoju, ili tuđu, a njima očito vrlo simpatičnu izopačenost i naopake svjetonazore nastoje promovirati u globalno normativne, zatim politika pretjerane liberalnosti i nivelacije svega i svačega, često i okretanje nekadašnjih neospornih vrijednosti naglavce u ime (lažne) tolerantnosti koja vodi u potpunu idejnu i moralnu pustinju, pa strašan američki izum represivnoga imperativa "političke korektnosti" koji je često jednak imperativu moralno-političke podobnosti u nekadašnjem komunističkom Sovjetskom Savezu, zatim globalno, perfidno i nesmiljeno podrivanje sustava raznih zemalja te dovođenje na vlast marionetskih vlada (često umjetno, američkim novcem sastavljenih od istih praznoglavih ljevičara protiv kojih su se Amerikanci nekada borili), uz uspostavljanje snažno promidžbenih, plaćeničko-novinarskih mreža u zemljama čija se uređenja zbog nečega ne sviđaju SAD-u - sve to ne samo da više nema baš nikakve veze s nekadašnjom blagotvornom i osvješćujućom američkom ulogom u svjetskim (posebno idejnim) gibanjima, nego se ta nekadašnja Amerika više uopće ne može ni prepoznati, kao da je, negativnim snagama u sebi od nje pobijeđena, postala svoja vlastita suprotnost.

Iz ovih je prostora teško reći što se točno, u ovih nekoliko desetljeća, dogodilo s SAD, kako je i zbog čega došlo do tako drastičnih promjena, ali i oni koji nisu baš paranoidni, ni skloni bujnoj mašti, moraju priznati da postoji određena privlačnost (koja štošta objašnjava) u makar kako pojednostavljenoj tezi da su se u Americi, a i drugdje na ključnim mjestima u zapadnom svijetu, moći i vlasti dokopali pripadnici raznih tajnih, nama vrlo mutnih, opasnih društava i družina, koji svjesno poništavaju nekadašnje dominantne (kršćanske) vrijednosti, do čijega je nestajanja takvim skupinama vrlo stalo, jer globalno normativnima (sveopće zakonodavnima) žele učiniti svoju konfuznu, podlu amoralnost (ili neku izopačenu, obrnutu pseudomoralnost), bezgraničnu pohlepu, nezasitnu želju za moći, mržnju prema kršćanstvu, a i kompulzivnu, anarhičnu seksualnost, koja, čini se, vrlo lako posve opsjedne njihove u biti slabe ličnosti.

Ako cjelokupno to stanje što smo ga opisali jest naprosto dezorijentacija, a ne, kao što maštovitiji slute i nagovještaju - svjesno guranje svijeta u određene, vrlo sumnjive tijekove, od strane "elitnih", uskih i vrlo tajanstvenih "interesnih skupina", moćnih "tajnih društava" u vrhovima svjetske vladalačke hijerarhije itd., onda ta globalna dezorijentacija ne samo da nije zaobišla Hrvatsku, već naša zemlja posve nekritički, čak oduševljeno prihvaća njezine mukle i uznemirujuće zloslutne odjeke, jer Hrvatska ima žalosnu osobinu (možemo slobodno reći: nesreću) da slijepo, ali zato vrlo zdušno, gotovo kao neka zmijom hipnotizirana životinjica, prima i podražava sve što dolazi "izvana", od "zadivljujuće" i zasljepljujuće "velikih".

Jer kako objasniti da je Hrvatska, nakon što je tek nedavno stekla svakoj zemlji prijeko potrebnu pa valjda i ovdje žuđenu samostalnost i nakon što se gotovo iskonskim junaštvom i požrtvovnošću mnogih svojih žitelja u krvi obranila od razornog neprijateljskog napada (praćenog isto tako žestokom, najperfidnijom promidžbom), nakon što je izvojevala potpunu pobjedu za koju inače, po prognozama mnogih, nije imala nikakvih šansi, a koja bi trebala, ne ni uspostaviti, nego tek potvrditi neke od najdubljih vrijednosti što ih je hrvatski narod pronašao (odnosno trebao pronaći) u takvoj borbi i obrani (uglavnom i od strane većine naroda herojskoj, unatoč pojedinim ispadima nekontroliranog, krvavog nasilja, od strane manijakalnih pojedinaca kakvih nažalost ima u svakom ratu), da je poslije svega toga, dakle, Hrvatska, umjesto da prirodno uspostavi bitne, duboke, nedavnim događajima još potencirane vrijednosti, u vrlo kratko vrijeme s takvih vrhova pala u neshvatljivi glib tupoga zaborava strašnih, tako reći dojučerašnjih stradanja, u močvaru ravnodušnosti, gluposti, sluganske poslušnosti vanjskim naredbodavcima blago rečeno sumnjivih namjera, kako objasniti da je u tili čas zalutala u tako kontroverznu moralnu bijedu, kaotičnost i besperspektivnost da bi to mogla biti vrlo zanimljiva tema kapitalne, provokativne i posve izvorne sociološke studije, kad bi se, naime, u Hrvatskoj uopće našao autor koji bi taj krajnje neobični fenomen bio u stanju podrobno i objektivno proučiti i dosljedno raščlaniti.

Možda sve te hrvatske značajke ne trebaju čuditi kad se zna da smo zemlja gotovo mistične vjere i pouzdanja u lijevu ideologiju i u njezine, već u prošlom stoljeću propale, ideje, koje su se tijekom sedamdesetak godina svoje vladavine pokazale tako nasilnima i represivnima, a glede ljudskoga boljitka, pak, blago rečeno neučinkovitima, da ih više nitko razuman ne bi mogao zagovarati, ali je očajno isprazna, no uporna, neviđeno agresivna i perfidno znalačka komunistička promidžba duboki trag ostavila, kako se čini, upravo na hrvatskom biću koje, stoga, od lijeve ideologije zadivljujuće ustrajno očekuje ekonomski, moralni (valjda i duhovni) i ini spas, pa je i sveopće ozračje takvo da do riječi u društvu mogu doći uglavnom lijevi i "jedino ispravni", jer u zemlji divljačkog napadanja, ili, što je još gore, prešućivanja svekolikoga drukčijega mišljenja, samo oni imaju pristup najvažnijim medijima, odakle onda mogu nesmetano razlijevati svoju glupost i otrov.

Umjesto s nadom koja bi opravdavala preskupe, šarene, veličanstvene proslave diljem svijeta, novo stoljeće (i tisućljeće) počelo je opasno hladnim vjetrovima i brojnim,

vrlo uznemirujućim pitanjima, sveopćim otvrdnućem "duša", senzibiliteta i ne samo zabrinjujućim padom, nego i hotimičnim, perfidnim gušenjem bitnih vrijednosti, dakle onim što bismo mogli nazvati ledenim zimskim valom, prije nego toplim obećanjem "novoga svjetskoga proljeća". A sve se nastavilo još gore - vrlo krvavo, pa se čini da, barem zasad, nema ništa od puta što su ga predviđale odveć optimistične i zato neizbježno površne prognoze - puta k definitivnom boljitku i blagotvornom povezivanju čovječanstva, jer kako je počelo, stvari nas prije podsjećaju na zloguka apokaliptička proročanstva, nego što bi bile nagovještaji ključnoga napretka.

Mladen JURČIĆ

Zimski pragovi

Nalik koracima napuštenom zgradom
posljednje slike mi ječe,
tu šutnjom se tješim, ponosim se padom
sjaju što led oštar s'ječe,
mraz s'ječe i s'ječe i ničega više
- nigdje i ničega gradom
što praskom motora promrzao kiše,
hripajuć se sklanja od ponoćne kiše,
a vreva mu samlja od mene
i gorčim mu pjevom slike pojedene
dok mnome još more diše
predaleko skritom, gluhonoćnom nadom,
izrazu još tutnji mi bitka,
dubinom žešćom mi sja - iskon gubitka.

Josip Jakov PLANINIĆ

Haiku

Jesen

* * *
U rosno jutro
preko staze dva puža
u mimohodu
* * *

* * *
Prvi jesenski
dan - kiša - već obronak
šume žutosmeđ
* * *

* * *
Cju cju poj
ptiča i šššum potoka
jesen u šumi
* * *

* * *
Započe kiša
jedan pa drugi kišnjak
gle preko staze
* * *

* * *
Mnoštvo otpalog
lišća u parku - kako
stazu pronaći
* * *

* * *
Zapusi juga
poskakuje lišće u
šumi jesenskoj
* * *

* * *
U mrkoj magli
još mrkliji gavrani
jesen na Dravi
* * *

Ante GRADIŠKA

Talentirani gospodin Hyde

(prilog proučavanju mentaliteta čovjeka novog tisućljeća)

Možda je ova naša zemlja pakao nekog drugog planeta.
Aldous Huxley: Kontrapunkt života *(Point Counter Point)*

Stravičan teroristički napad na nebodere WTC-a ponukao je potpisnika ovih redova, osim neizbježne zgroženosti suludim ubilačkim činom, i na razmišljanje koje je u ovom kontekstu pomalo neuobičajeno. Užasnutost Amerike i njezina spremnost na odmazdu (iako uobičajeno pretjerana) sasvim su razumljivi, ali - s druge strane - mafija je (koja se u američkom političko-pravnom žargonu najčešće naziva "organiziranim zločinom" /organized crime/) do neslućenih razmjera narasla teroristička sila koja u određenom (sve kraćem) vremenu oduzima isto toliko nevinih života koliko i bezumni zločin islamskih fundamentalista - pa ipak, svi su se jednostavno navikli živjeti s time! Kako je to moguće?!

Odnos zapadne demokracije i organiziranog zločina u zemljama koje se diče time da pripadaju prvome pojmu podsjeća na poznatu priču R. L. Stevensona o doktoru Jekyllu i gosp. Hydeu, nebrojeno puta ekraniziranu. Iako je priča većini čitatelja dobro poznata, nužno je podsjetiti se na njezine osnovne detalje. Henry Jekyll je ugledni liječnik u viktorijanskom Londonu koji se, popivši eliksir s kojim je eksperimentirao, noću pretvara u sasvim drugo biće - fizički i moralno odbojnog Hydea, osobu sklonu takvim zločinima i sličnim opačinama kakve njegov tvorac ne želi ni zamišljati. Ne nalazeći ni sposobnosti ni snage da uništi čudovište koje je stvorio doslovno u samome sebi, Jekyll u svom oproštajnom pismu suočava sebe i prijatelje kojima je pismo namijenjeno sa stravičnom činjenicom da je čudovište definitivno pobijedilo i da će se on uskoro potpuno pretvoriti u grozomornog Hydea.

Već i ovako sumoran sadržaj upućuje na to da je Jekyllov osnovni problem - koji će ga na kraju i uništiti - spoj intelekta i slabosti. Inteligentni mu um omogućuje neslućena znanstvena otkrića, a slabost onemogućuje da aktivira obrambene mehanizme kojima bi se zaštitio od zla.

Organizirani zločin (Hyde) nastao je kao naličje uljuđenog građanina (Jekyll) - kako je time na neki način dio njega samoga, on se služi njegovim gotovo neograničenim znanjem, ali za svoje mračne ciljeve. Ono što ga čini tako iznimno moćnim jest saznanje da je njegov tvorac (i tek potencijalni protivnik) preslab da ga ukroti, a kamoli uništi. Organizirani zločin već u startu ima ogromnu prednost pred demokratskim sustavom koji ga je iznjedrio i kome na neki način pripada - i on i sustav dobro znaju da mu sustav ne može ništa, ne zato jer ne bi mogao pokrenuti određene obrambene, mehanizme protiv njega, već zato jer ga višestruke ideološke predrasude sprječavaju da to učini.

Koliko god to paradoksalno zvučalo, demokratski društveno-politički ustroj zapadne civilizacije ima neke bitne osobine totalitarnih režima. Sviđalo se takvo mišljenje nekom ili ne, komunistički totalitarizam u bivšem je SSSR-u i bivšoj Jugoslaviji znatno olabavio nekoliko godina prije njihova raspada (u drugome slučaju prije uvođenja Miloševićeve naciboljševičke strahovlade), dok zapadna demokracija nikako da nešto nauči iz svojih grješaka. Gotovo je nemoguće ne primijetiti da zapadna demokracija sebe doživljava kao ostvarenje svih ideala koje ljudski um može zamisliti, kao božanstvo čiji je demijurški status neupitan, pa je inače neizbježne "grješke u koracima" nedolično i komentirati, a kamoli ih pokušati ispraviti. Posljedice takvog ideološkog autizma su upravo razorne: neke bitne institucije demokratskoga sustava na taj se način pretvaraju u svoju tragikomičnu karikaturu a da se nitko zbog toga nimalo ne uzbuđuje - dapače, to prolazi gotovo nezapaženo!

Srozavanje pravosudnog sustava - ne samo u današnjoj Hrvatskoj, već posvuda u demokratskim državama (problemi takvog sustava u nedemokratskim državama sasvim su, naravno, druga priča!) - može se zorno objasniti na dva slučaja iz poznate TV-serije "Pravda za sve" (kako je, bez ikakvog osjećaja za značenjski kontekst, a prema površnoj analogiji s naslovom jednoga filma Sidneya Lumeta, distributerski "preveden" izvorni naslov "The Practice"). Prvi slučaj je epizoda u kojoj mlada crnkinja, pripravnica u advokatskoj kancelariji, u jednom od svojih prvih slučajeva kao odvjetnica na sudu prepoznaje u svjedoku obrane - po tetovaži na ruci - jednog od dvojice serijskih ubojica žena, poznate pod nadimkom "Lučki radnici". Kad ona to strašno otkriće obznani svom šefu, on će joj samo reći: "On je tvoj svjedok - zaštiti ga!" Kao što se i moglo očekivati, i u djevojci će nakon toga profesionalac pobijediti ljudsko biće, pa će ona u briljantnom završnom govoru pravdi oteti obojicu ubojica, što će, naravno, rezultirati novom žrtvom. Nakon te epizode potpuno sam, isključivo iz GAĐENJA, prestao gledati tu inače kvalitetnu seriju!

U jednoj drugoj epizodi spomenuti šef brani svećenika, župnika čijoj je župi kao dječak pripadao, a koji je optužen da je (slučajno) ubio ženu iz koje je egzorcizmom pokušao istjerati demona (igra ga poznati stariji epizodist Robert Prosky). Svećenik mu je točno ispričao kako je jačim pritiskom ubio jadnicu, a njegov branitelj, kao sposoban odvjetnik, s lakoćom ga oslobađa optužbe za ubojstvo iz nehata. Na kraju mu svećenik, s izvjesnom nelagodom, (otprilike) kaže: "Oprosti, ali ovo nije ono što sam te podučavao. Ti si me oslobodio, ali ja JESAM ubio onu nesretnu ženu."

Posebno onaj prvi, mnogo drastičniji primjer (izmišljen, ali sličnih slučajeva ima, nažalost, na tisuće!) pokazuje kako današnje pravosuđe promašuje najviše u onome što je zapravo njegov raison d'être: da štiti potencijalne žrtve od zla, od same mogućnosti da im se nanese zlo koje se može spriječiti! Pravda i pravo ne samo da su se tijekom razvoja zapadne civilizacije sve više razilazili, već su danas postali gotovo potpuni antipodi. Privatni odvjetnici, koji su postali prava pošast modernog društva, spremno brane i najgore ratne zločince (jedan je hrvatski odvjetnik nedavno "mrtav hladan" izjavio kako bi bio branio balkanskog krvnika Miloševića!!!) ili kriminalce, oslobađajući ih bez ikakve grižnje savjesti, jer ih zanimaju samo profesionalna afirmacija i novac.

Tradicija se slijepo slijedi tamo gdje je najmanje važna - u vanjskom izgledu (izgleda da se u Engleskoj i Francuskoj još uvijek nose one smiješne perike), u organizaciji (preglomazna porota) i u otrcanim frazama ("prigovor" - "prihvaća se") koje su izgubile svoje pravo značenje, dok su tradicionalne moralne vrijednosti odavno devalvirane.

Odvjetnici se oko pojedinih detalja parnica svađaju ili nagoduju poput trgovaca stokom na seoskom sajmu, dok je pravi smisao struke i same institucije sudstva već odavno izgubljen. Mladići i djevojke koji (svaki dan sve manje s tom namjerom, ali ipak) kreću na studij prava da bi, poput doktora Jekylla u drugoj struci, pridonijeli svojim znanjem tome da svijet oko njih bude poboljšan, da bi se oni sami i ljudi oko njih osjećali zadovoljnijim i sigurnijim, a ne uplašenijim i ugroženijim, postaju u moralnim kloakama svojih ureda i u samim sudnicama bezlični klonovi opakog Hydea, brinući se ISKLJUČIVO za svoj profit i sumnjivu reputaciju, za što su - kako navedeni primjeri pokazuju - najčešće spremni doslovno gaziti preko leševa. (U jednoj drugoj epizodi navedene serije naš već famozni šef odvjetničkog ureda će svom klijentu, narkodileru s reputacijom opakog kriminalca, otkriti u povjerenju dobivenu informaciju da policija njemu i njegovim pajdašima priprema raciju - on, zaboga, IMA OBVEZU PREMA SVOM KLIJENTU!!! Ološ će, naravno, policiji postaviti zasjedu i ubiti 2-3 od njih!)

Drugi drastični primjer su škole (oba ova problema sam, uostalom, natuknuo u prilogu u prošlom "Maruliću"). Škola je već odavno (barem u nekoliko posljednjih desetljeća) potpuno izgubila svoju odgojnu funkciju, jer je zapadna civilizacija, zasnovana na permisivnom laissez faire načelu, uništila pojam autoriteta i u školi i u porodici. Nakon matrijarhata i patrijarhata kao razvojnih faza ljudskog društva, danas živimo u nekoj vrsti "infantijarhat", u kojemu dijete postaje, prije svega na svoju vlastitu štetu, središtem društvenog univerzuma. Ne samo zbog galopirajućeg odumiranja roditeljskog autoriteta, razlike između odraslih i djece sve se više gube još u najranijoj dobi ovih drugih, čega su prerani razvoj inteligencije (child wiz i sl.) i prerani razvoj seksualnosti (dječje misice, emisije u kojima djeca imitiraju pjevačke i uopće estradne zvijezde itd.) osnovni pokazatelji.

Budući da se ovakvim problemima 70-ih godina u jugoslavenskoj kulturi bavio gotovo isključivo (!) ovdje već spominjani Dragoš Kalajić, morat ćemo ga, nažalost, opet citirati. Zanimljivo je da Kalajić polazi od osporavanja negativnih konotacija koje pojmu autoriteta nameće (post)moderna kultura, pa kaže: "Daleko od toga da bude negacija slobode, autoritet je upravo osnova slobode. Naime, ..., latinsko auctoritas potiče etimološki od augere: uvećavati, podržavati rast ili stvaranje, pojavu ili dolazak neke pozitivne vrijednosti. U grčkom, pojmu auctoritas je najbliže ono što je Platon podrazumevao pod terminom arche, kao početak, princip harmonije..." Autor optužuje Freuda, Marcusea i filozofsku "frankfurtsku školu" - "prepoznavši u ostacima patrijarhalnih normi i vrednosti najveće prepreke širenju svojih modela čoveka, oni su pristupili svesnoj subverziji, izopačenju značenja osnovnih pojmova matrijarhata" - za devalvaciju autoriteta. Optužbu bi, međutim, trebalo proširiti na fetišizaciju subkulture u modernoj civilizaciji, jer je upravo u takvom kontekstu difamacija autoriteta "condicio sina qua non".

U takvom odnosu snaga, u kojem je droga postala nešto o čemu se u školi govori (ipak!) s nelagodom, ali što se podrazumijeva kao nužno zlo, a svaka učiteljeva pljuska postaje javnim skandalom, škole su, kako rekosmo, odavno postale nesposobne obavljati svoju odgojnu funkciju. Američki filmovi o školama (a, naravno, i novinski izvještaji i statistike), od onih ambicioznijih, poput "Osloni se na mene" ili "Opasne misli", do beznačajnih kao što je "Zamjenik", zorno pokazuju da su američke škole (a one u drugim zapadnim zemljama sve su im bliže) postale opasna mjesta za život, u kojima se učenici već kao osnovnoškolci nerijetko ubijaju! Prateći eskalaciju prostačkog ponašanja i nasilja u hrvatskim školama, koje nije posljedica ni rata niti - kako neki žele dokazati - dugotrajnog života pod komunističkim režimom (zemlje "realnoga socijalizma" su, naime, mnogo više nego bivša Jugoslavija, iz ideoloških razloga dugo bile vrlo rigidne - što pokazuje i Makarenkova "Pedagoška poema", koja, apstrahiramo li ideološka ograničenja, svjedoči o zdravom odgoju omladine o kojem danas možemo samo sanjati! - prema asocijalnom ponašanju mladih naraštaja), već neizbježne uklopljenosti u duhovni korpus permisivne zapadne civilizacije, namjeravao sam upravo ovdje objaviti napis pod naslovom "Odgoj dječaka u Hrvatskoj" (analogija s naslovom romana u Hrvatskoj neumjereno precijenjenog češkog pisca Michala Viewegha je, naravno, očita), ali se on dužinom oteo kontroli.

Današnja civilizacija već je odavno - ponašajući se pri tome poput onog maloumnika koji, cerekajući se, reže granu na kojoj sjedi - izgubila najneophodniju kontrolu nad školstvom i pravosuđem, što ima za posljedicu da vlade danas upravljaju jedino vanjskom i socijalnom politikom, tako da europske države u posljednje vrijeme predstavljaju šaroliku lepezu od primitivnih šovinističkih jazbina (uglavnom na"brdovitom Balkanu" ili njegovim rubnim dijelovima), na jednoj strani klatna, do manje ili više uspješnih "holding companies", na drugoj.

Idealna demokratska vlast funkcionirala bi u svom najboljem izdanju kao skladan suodnos roditelja i djece, u kojem strogi ali brižni roditelji uspostavljaju sa svojom djecom odnos ljubavi i povjerenja, brinući se za njihovo blagostanje više nego za svoje vlastito, a prije svega podarujući im zaštitu (ali pazeći i na to da djeca ne osramote ni njih ni sebe). To je onaj tip vlasti o kakvom je početkom 70-ih godina govorio Sergio Aita, jedan od pokretača Društva prijatelja Austro-Ugarske, u sjevernoj Italiji kada je vladavinu Austro-ugarske Monarhije opisao kao "recipročno povjerenje između države i građana, ispravnost administracije, strogu pravednost suda" (sic!) "koji su od blistave habsburške monarhije stvorili oblik društva mnogo bolji od današnje demokracije."

Današnji demokratski ustroj uzet kao cjelina nije sposoban štititi ni sebe ni svoje podanike (osim što im u bogatim zemljama osigurava u većoj ili manjoj mjeri materijalno blagostanje - gledano iz hrvatske perspektive to zvuči očaravajuće!). Škola je postala mjesto na kojemu se sve više odgajaju budući lopovi i kriminalci, umjesto korisnih članova društva, a devalvirani pravosudni sustav svojom je prezapetljanošću i permisivnošću omogućio da organizirani kriminal postane alternativna vlast u velikoj većini demokratskih država. Poput doktora Jekylla, koji je postao robom a konačno i

žrtvom nedonoščeta koje je sâm stvorio, istu sudbinu doživljava i civilizacija u kojoj je ova priča nastala.

Filmovi koji su na kino-repertoaru bivše države prikazani pod distributerskim naslovima "Paul Kersey ne oprašta" i "Suci izvan zakona", a koji se izvorno zovu "Death Wish" i "The Star Chamber" (režirali su ih Michael Winner i Peter Hyams), kao i jedan iznimno tragičan recentni događaj u Hrvatskoj, daju naslutiti kako se čovječanstvo danas kreće prema nečemu što se vjerojatno neće dogoditi u bliskoj budućnosti, ali je u malo daljoj gotovo neumitno - to je nešto što bismo mogli nazvati dobom vigilante-a. Da bismo ovaj pojam što bolje objasnili, nužno je objasniti barem slučaj u Hrvatskoj. Radi se o tragičnom događaju od pred 2-3 godine negdje u Hrvatskom zagorju, kad je djed jednog učenika 8-godišnje škole ušao naoružan u zbornicu i bez upozorenja počeo pucati u roditelje dječaka koji je navodno njegovog unuka svakodnevno tukao u školi. Događaj je šokantan a reakcija neoprostiva - "građanin opasnih namjera" uzeo je sebi za pravo da kazni roditelje koji su svog sina nedvojbeno loše odgajali (kad bi barem bili jedini!). Sintagma "uzeti pravdu u svoje ruke" sama po sebi ukazuje na asocijalno ponašanje - pri tome se, međutim, zanemaruje činjenica da je pojam pravde u današnjem pravosuđu i u društvu uopće toliko devalviran i ispražnjen od svog izvornog značenja da je upitno je li danas onima koji toj uzrečici apriorno pridaju negativne konotacije uopće jasno o čemu govore. Civilizacijske i političke konotacije (u rasponu od primitivnoga nacionalizma do pomodnog robovanja trendovima) samo su dimna zavjesa - povijest ljudskog roda svodi se zapravo samo na odnos dobrih i loših momaka (good guys and bad guys), a razvoj civilizacijskog ustroja društva ima svoj gotovo isključivi smisao u tome da one prve zaštiti (inače će se oni sami prije ili kasnije morati početi štititi i time ugroziti taj ustroj) a one druge navede (na načine usklađene s teškoćama tog zadatka) da poštuju pravila civiliziranoga ponašanja. Budući da je moderno demokratsko društvo promašilo u oba aspekta (nedemokratska društva su u tome u startu spriječena svojom ideološkom ograničenošću), ono je zrelo za radikalne promjene u tom pravcu.

U ovom kontekstu, a neposredno nakon razgovora o filmu "Pakleni šund" (više puta spomenutom u mojim napisima), s dvoje sasvim mladih sugovornika, a u kojemu su oni vehementno branili navodno pravo autora da o zločinu progovori kroz vizuru zločinaca (to gotovo da je u redu, ali jedno je umjetnički posredovati priču kroz svjetonazor zločinaca, a sasvim je nešto drugo otvorena apologija zločina/ca/ - kao u ovom filmu), postalo mi je očito da zapadna civilizacija definitivno nije više sposobna odrediti demarkacijsku liniju između Dobra i Zla. S druge strane, bilo bi prejednostavno tvrditi da je Islam (u vrijeme pisanja ovoga teksta u konceptu, još je trajalo intenzivno bombardiranje talibanskih ciljeva u Afganistanu) potpuno krenuo putem Zla - islamski svijet, naime, doslovno robuje jednom sustavu vrijednosti za čije je očuvanje svakodnevno spreman žrtvovati i sebe i druge. Suočen s agresivnom namjerom Zapada da ga asimilira, kao i sve ostalo na kugli zemaljskoj, da ga vrednuje parametrima vlastitog sustava davno izgubljenih vrijednosti, Islam uzvraća stravičnim protuudarom, ciljajući u simbol moralno otuđene moći Zapada. Čovjeka Zapada odavno je prestao

zabrinjavati moralni rizik kojemu se izlaže svojim načinom života - nakon napada na nebodere WTC-a on je suočen i s opasnošću od fizičkog rizika, koji mu mnogo teže pada. S druge strane, pobjedom nad talibanima u Afganistanu zapadni se svijet pokazao suviše moćnim za ONU VRSTU terora koja dolazi izvana i koju je u svakom trenutku spreman uništiti. S unutrašnjim terorizmom, s već spomenutim "organiziranim kriminalom", to već ide znatno teže, upravo zato jer dr. Jekyll - makar toga i ne bio sasvim svjestan - ne može živjeti bez svog "alter ega". Po tome zapadna civilizacija podsjeća na Rimsko Carstvo, koje je - zahvaljujući tehničkoj i vojnoj nadmoći - postupno uništilo barbarska plemena koja su ga okruživala (i koja su se često također isticala besprimjernom okrutnošću), da bi se na kraju doslovno raspalo u zločinu, razvratu i nesposobnosti da razriješi proturječnosti u samom sebi.

U ovako zadanom kontekstu Huntingtonova teza o sukobu civilizacija čini se nategnutom: postoji samo agresija i osvajanje koje je Zapad vršio i još uvijek vrši u odnosu na druge civilizacije i kulture, asimilacijom drugih naroda i etničkih skupina u zapadni melting pot, gotovo bez obzira na to događa li se to u samim istočnim zemljama gdje je život pod kolonijalnom vlašću postupno izmijenio autentični mentalitet domorodaca ili pak tako što osiromašeni stanovnici zemalja na Istoku dolaze na Zapad i prilagođuju se načinu života svojih gospodara (vrlo je čest njihov ulazak u svijet kriminala).

Budući da ovaj politički aspekt proširuje kontekst zadane teme, vratimo se ipak Stevensonovoj priči kao polazištu. U posljednjem poglavlju, nekoj vrsti testamenta glavnoga lika (Henry Jekyll), gdje on, govoreći u "ich-formi", ponekad - gotovo nesvjesno - upada u pričanje u trećem licu, nalazi se i ova rečenica: "Snaga Hydeova kao da je rasla s Jekyllovom slabošću". Gotovo da je bilo neizbježno da ovu antitezu (snaga/slabost) upotrijebimo i u analogiji s postmodernom civilizacijom. U trenutku kad moderni svijet izazovom kloniranja ljudske jedinke probija jednu od posljednjih barijera u stremljenju k znanstvenom savršenstvu (snaga), tim istim znanstvenim dostignućima on do krajnje rizičnih granica produbljuje razmjere ekološke katastrofe koja sve izvjesnije uništava prirodni život na Zemlji, dok činjenica da su se škola i pravosuđe prometnuli u tragikomičnu suprotnost onoga čemu su prvotno bili namijenjeni sve više ugrožava, zajedno s bolestima i ratovima, život svakoga pojedinca ponaosob (slabost). Pri samom kraju romana dr. Jekyll izražava bojazan da će se vjerojatno već za pola sata potpuno pretvoriti u ogavnoga Hydea i zato se pismom oprašta od svojih prijatelja. Pretpostavka da će se s ovim svijetom to dogoditi za, recimo, pola stoljeća čini se ipak pretjeranom - ali nije vjerojatno da će proći više od 2-3 stoljeća prije nego Hydeovi klonovi zavladaju ovom "dolinom suza"!

(Činjenica da je naslov ovoga napisa zapravo parafraza naslova romana "Talentirani gospodin Ripley" Patricije Highsmith, koji je postao posebno popularan nakon ekranizacije Anthonya Minghelle, nije nimalo slučajna. Junak nekoliko romana ove spisateljice, čiji su romani ionako napučeni morbidnim likovima, zapravo je svojevrsni "alter ego" Stevensonova Hydea, gotovo po svemu osim po načinu nastanka, pa se konotacija čini sasvim primjerenom).

Barbara TANODI KUKOLJA

Psalam danu

Budeći se rudim
i otvaram prozor svim svojim snovima
što mi lete ususret danu
i njegovim slikama

Kažem: dan je ovaj
jednostavan dar neba
u okružju snova

I ovaj će se dan pretvoriti u san
što sja tisućama zvijezda
svima koji proživješe noć
dočekavši s njome ovaj novi dan

Zato neka sja i pjeva svima
na ovoj zemlji koju toliko volim.

Ivana RADIĆ

Ravnodušnost

Osjećaji magle jesenje
sakrile su ljeto srdaca.
Spava duša.
Sjena sreće prikovana o zid
nepomično sluša.
U kaljužu života
vrijeme toči minute.
Šute okviri prozora starih
i slute
još dugo, dugo će pogled
očiju mojih umornih
milovati rešetke žute.

KPD Požega

Marinko MARINOVIĆ

Moja majka

Najljepše oči
ima moja majka.

Najljepše ruke
ima moja majka.

Najljepše kolače
peče moja majka.

Najljepše cvijeće
uzgaja moja majka,
jer moja majka
je prijateljica
gospođe sa slike
iz Karinskoga samostana.

Marijan CIPRA

Problem bitka u povijesti filozofije

Ontologija je kao naziv za filozofsku disciplinu novijeg datuma. Prvi put je spominje Clauberg 1656. kao ontosophia, općeniti nauk o biću. Christian Wolff je navodi kao prvi dio metafizike. "Ontologia seu philosophia prima est scientia entis in genere seu quatenus ens est". "Ontologia quae de ente in genere et generalibus entium affectionibus agir". Ali po svom smislu ontologija je stara koliko i filozofija. Aristotel je podrazumijeva kao prvu filozofiju odnosno metafiziku. "I sada i prije i uvijek mislioci su se sporili i pitali: što je biće? a to je isto što i pitanje: što je bivstvo?" - navodi Aristotel u Metafizici. I doista filozofija uopće nastaje i pokreće se pitanjem o biću, što je ono, kakvo je, koliko je itd. Biće se izgovara i misli na više načina - to on pollahos legetai - ustanovit će Aristotel u Metafizici. Jednom je to bivstvo, ousia, supstancija, drugi put je jedno od kategorijalnih značenja u kojima se bivstvo izriče. Kategorija ima deset, ppred bivstva, supstancije to su kvantitet, kvalitet, mjesto, vrijeme, položaj, habitus, djelovanje i trpljenje. Za Platona nauka o biću bila je dijalektika. Njome se dolazi do uvida kako je biće u biti jedno i ono drugo od jednoga - to hen kai t'alla tou henos. Platon u dijalektici polazi od hipoteze i svaku hipotezu razvija do posljednjih konzekvencija da bi vidio kako to s dotičnom stvari stoji. U dijalogu Parmenid Platon na usta Sokratova i Parmenidova progovara o dijalektici jednoga i onog drugog od jednog i razviđa što slijedi ako jedno jest i ako nije te ako druge stvari od jednoga jesu ili nisu. Kao razmatranje o jednom Platonova prva filozofija odnosno ontologija je henologija - mudrost o biću kao jednom. To jedno je ujedno i ono dobro, ideja dobrote, što ontologiju čini ujedno aksiologijom, naukom o vrijednosti ili etikom.

Unutar obzora koji su zacrtali Platon i Aristotel ontologija se razvijala i pojavljivala sve do novijeg doba kada s Kantom čitava metafizika odnosno prva filozofija postaje upitna. Za Kanta nauk o biću kao biću gubi svoju samorazumljivost i biće više nije predikat nego tek kopula u sudu, prazna formula "jest" u svakom sudu S je P. Što je biće kao biće za Kanta gubi već i sam smisao pitanja i postaje žrtvom sverazorne kritike čistog uma. Kant se obračunava s naslijeđenom metafizikom kako onom generalnom, o biću kao biću, tako i specijalnom, naukom o Bogu, svijetu i duši. S racionalnom teologijom, kozmologijom i psihologijom. Filozofija se za Kanta ima postaviti kao kritika čistog uma, kao razračun uma sa samim sobom, sa svojim granicama i svojom konačnošću. Biće kao biće, a to je u biti bitak sam, za Kanta se povlači u potpunu skrivenost i jedino se pojavljuje kao fantom stvari po sebi o kojoj ne možemo načelno imati nikakva znanja.

Iz ovog samozaborava bitka kao ponovno buđenje za sam smisao pitanja o bitku pojavljuje se Heideggerov "Sein und Zeit" 1927. godine. Kao motto te temeljne filozofske knjige Heidegger stavlja odlomak iz Platonova Sofista gdje Sokrat izjavljuje kako mu je u mladosti bilo jasno što je biće, a sada nakon mnogog istraživanja više ne

zna što bi s bićem i kako se u vezi s time zapliće u sve veće teškoće. Sada stojim zbunjen i ne znam kamo bih se djenuo kad se spomene pitanje o bitku - veli Sokrat. Heidegger smisao svog filozofiranja vidi u obnovi pitanja o smislu bitka i u takvu istraživanju metafizike u njenom korijenu. U Predavanju "Što je metafizika?" iz 1928. Heidegger genezu pitanja o bitku vidi u egzistencijalnom doživljaju dubinske tjeskobe kao egzistencijala u kojoj se ponajprije pojavljuje i objavljuje ono ništa, ništavilo gdje sve stvari iščezavaju i tonu u nepostojanje. Tek u prevladavanju ovog egzistencijalnog doživljaja pojavljuje se pitanje: Što biće uopće jest?

I doista naše pitanje glasi: što je to biće? Što mislimo kad kažemo "jest" ili "biti". Nijedno biće nije to jest samo, odnosno bitak sam.

Svako je već upojedinačeno i određeno na ovakav ili onakav način. Svako ima svoju definiciju per genus proximum et differentiam specificam - po rodnom pojmu i vrsnoj razlici. Ali biće kao biće to jest bitak sam nije ni rod ni vrsta - znao je već Aristotel. Zato je nemoguće dati definiciju bića kao bića, definiciju bitka. Pa ipak u svakom izričaju, u svakom sudu prisutan je bitak reprezentiran u onoj čestici "je" glagola biti. Tako i u svakom biću da bi uopće moglo biti mora biti nazočan bitak. Bitak progovara i objavljuje se u svakom biću više ili manje zastupljen. Ili drugačije: svako biće ukoliko jest sudjeluje na neki način u bitku, ono je u bitku participirajuće biće. Pri tome odnos bitka i bića jest ovakav: biće nije nužno biće, ono može ali i ne mora biti, ali bitak sam nije u mogućnosti da ne bude, bitak je nužno biće, on nužno jest. Ukoliko postoji biće ono je mogući bitak, dok bitak sam nužno egzistira. Ovaj pojam nužnoga bića temeljan je pojam ontologije. S njime se susrećemo na svakom njenom koraku. Biće, pojedinačno i ograničeno svojom definicijom, predstavlja mogući bitak, ali biće kao biće, bitak sam jest nužno postojeći. Na fundamentalno filozofsko pitanje: zašto uopće jest nešto a ne radije ništa? odgovor glasi: zato jer bitak nužno jest pa onda i svako nešto egzistira po moći onoga biti. Moguće je da biće i ne bude, ali nije moguće da bitka ne bi bilo jer bitak je sam nužno jedan i vječan, bez granica i bez određenja. Anaksimandrov apeiron i Parmenidov bitak takva su nužna bića i kao što Anaksimandar veli: Tamo gdje bića imaju svoje podrijetlo tamo nalaze i svoj kraj po redu vremena plaćajući jedno drugom kaznu za počinjenu nepravdu. Ili Parmenid: Bitak jest, nebitak nije - to je put prave istine i znanja dok je sve drugo ljudski i kozmički privid - nastajanje i nestajanje, promjena stanja i položaja, pojavljivanje i skrivanje.

Drugo je pitanje kako treba misliti ovaj odnos bitka i bića. Za Grke bio je to odnos aletheie - istine kao prikrivanja i otkrivanja bitka u biću. Priroda voli da se prikriva - fysis kryptesthai filei - pa tako i bitak nije kao takav otkriven u cijelosti nego tek nešto od njega prosijava u svjetlosti bića. Na kraju grčke epohe metafizike to će novoplatonik Plotin odnos bitka i bića shvatiti kao emanaciju - isijavanje izranjanje bića iz bitka, odnosno mnoštva iz onog jednog. Bitak je jedan, ono jedno i vječno, dok su množine bića njegove emanacije. Drugačije pak vidi taj odnos kršćanska filozofija. Tu je bitak osobni Bog koji iz ničega - creatio ex nihilo - stvara svijet i čovjeka. Bitak je stvarateljska osoba koja u svome Fiat - neka bude - izgovara i time stvara svijet. Pri tome valja imati na umu da je Bog kao osoba skroz duhovno biće te da je bitak ujedno

i duh - Duh Sveti, kako će ga nazvati trinitarna kršćanska filozofija i teologija. Bitak je duh i svekoliko biće je u biti duhovno biće. Jedno je troje i troje je jedno - Bog Otac, Bog Sin, Bog Duh Sveti - to je odgovor kršćanske teologije i filozofije na pitanje o bitku.

Tako uviđamo da je ontologija u biti i teologija jer bitak sam jest ujedno biće koje religijski govor imenuje Bogom. Ontologija ujedno je i teologija - kako kaže Heidegger, i zapadna je misao sudbinski predodređena ovom spregom ontologije i teologije, spregom koja čini smisao njene metafizike. Vrhunac ovog ontoteologijskog mišljenja jest filozofija Hegelova. Hegelov apsolutni idealizam polazi od svijesti i samosvijesti i konstatira kako je bivstvo svijeta duh i ideja. Duh egzistira po sebi, za sebe i po sebi i za sebe. On se otpušta u svoju drugotnost prirodu i odatle se opet vraća k sebi u povijesti i u trima oblicima apsolutnog duha, subjektivnog i objektivnog ujedno - u sferi umjetnosti, religije i filozofije. U znanosti logike Hegel izvodi na vidjelo svjetsku misao - misli Božje prije stvaranja svijeta, i tu saznajemo kako logos kreće od najopćenitijeg pojma, od bitka koji je ujedno i najprazniji pojam i u tom smislu ništa, preko čistog bivanja do bića i ideja. Apsolut je duh i to duh koji kroz svoja posredovanja putuje od sebe samog k sebi i tek je na kraju ono što je otpočetka imao da bude - apsolutni čisti duhovni i slobodni bitak. Hegelova logika ujedno je i ontologija i tako se potvrđuje Heideggerov uvid da je sudbina Zapada ukorijenjena u njegovoj metafizici. Platon i Aristotel tu su ključni utemeljitelji zapadne filozofije i njihove će se kategorije i uvidi pojavljivati kroz cijelu sljedeću povijest filozofije. Govoreći kako se biće pomišlja i izgovara na više načina Aristotel prvenstveno tu misli na kategorijalne izričaje prema deset osnovnih kategorija. Ali postoji još i dublje značenje bića - to je biće kao biće, on he on - biće po mogućnosti, dynamei on - i biće po zazbiljnosti, energeia on. To znači da se biće pojavljuje najopćenitije gledano u tri vida - kao nužno biće, kao moguće biće i kao stvarno, zazbiljno biće. Ovo treće jest u prvom i najvišem smislu Bog sam, on je čista zazbiljnost i u njemu nema mogućeg, trpnog ili pasivnog bitka. Ostaje otvorenim pitanjem kako se bitak Božji odnosi prema biću kao biću, prema nužnome biću. Ova je razlika ono razmeđe koje dijeli teizam od panteizma. Naime dok je biće kao biće, bitak sam, jedno i vječno, nazočno u svakom biću više ili manje, Bog je također jedan i vječan ali ujedno je transcendentan svakome biću. U krajnjoj liniji Bog i bitak jedno su te isto biće, pa ako tom biću pripišemo i moć stvaranja onda se ispostavlja da su tri aristotelovske odredbe bića u biti i u temelju jedno te isto određenje. Slično stoji stvar i s četiri vrste metafizičke uzročnosti o kojima raspravlja Aristotel. To su djelatni, eficijentni uzrok - causa efficiens, svršni uzrok - causa finalis, tvorbeni uzrok - causa materialis i formalni uzrok - causa formalis. Kod svakog bića možemo ustanoviti ove uzročnosti ali i one su za bitak sam, za bitak Božji jedan te isti uzrok. Do pojma Boga dolazi Aristotel na tri načina. Bog je najprije prvi nepokrenuti pokretač cjelokupnog univerzuma i prema njemu teže kao prema ljubljenoj svrsi sva bića, on je ujedno i čista zazbiljnost koja vječno jest i on je napokon um koji sve tvori - nous poietikos - po kome biće jest to što jest. Do pojma Boga Aristotel dolazi dakle kozmološkim, psihološkim i ontološkim putem. Ovu aristotelovsku liniju u filozofiji

produktivno će produbiti kršćanska filozofija na čelu sa svetim Tomom. Bitak je za Tomu ipsum esse subsistens - sam subzistirajući bitak i za njega postoji problem kako to transcendentni bitak učestvuje u postojanju svakog bića. Toma tu poteškoću razrješuje pojmom analogia entis, analogijom bića gdje postoji hijerarhija bića po većoj ili manjoj blizini bitka samog. Tako se ono "biti" izgovara u prvom i doslovnom smislu samo za Boga - on je onaj koji jest i koji govori za sebe: Ja sam koji jesam - dok svako stvoreno biće ima više ili manje bitka već prema tome koliko je blizu ili daleko od Stvoritelja. Ono "biti" izgovara se prema tome za stvoreno biće na analogan način - samo slično bitku a nikako ne kao bitak sam. Nauk o analogiji entis uspješno rješava dilemu oko višeznačnosti pojma "biti", omogućujući mu da se izgovara na više načina. Dok se za panteizam bitak izgovara univokno, jednozvučno, a za teizam ekvivokno, Toma upotrebljava ono "biti" analogno i time premošćuje razliku teizma i panteizma.

U novovjekoj filozofiji pitanje o bitku uopće pada u zaborav za volju primata pitanja o spoznaji. Zato kod Kanta i ne srećemo problem bitka nego problem moguće spoznaje bića. Bitak je za Kanta isključivo kopula u sudu, dakle ono formalno "je" ili "jest" u sudu S je P. Ono što jest, bitak kao nužno biće za Kanta je sveden na pojam stvari po sebi o kojoj mi nikakve spoznaje ne možemo imati. Svijet je pojava za subjekt i o njemu kao pojavi ne možemo također ništa znati u cijelosti. Pri razmatranju svijeta u cjelini um se zapliće u protuslovlja gdje i teza i antiteza podjednako imaju važenje tako da jednoznačnog odgovora na kozmološka pitanja ne možemo dobiti.

Kad je Kant izveo svoj kopernikanski obrat u filozofiji bio je to trenutak za razvitak sasvim nanovo postavljene metafizike, naime metafizike duha i slobode, kako se to izražava u razdoblju klasičnog njemačkog idealizma. Ponajprije je Fichte preuzeo Kantov pojam primata praktičnog uma i na tom u biti etički postavljenom temelju izgradio svoju nauku o znanosti - Wissenschaftslehre. Polazište Fichteova filozofiranja nije ni bitak ni spoznaja nego pojam čistoga jastva koji leži u temelju svakog idealizma. Svatko ima takvu filozofiju kakvim je čovjekom. Slobodan čovjek ima filozofiju slobode i ideje a neslobodan filozofiju dogmatizma. Nauk o znanosti ima i cilj predstaviti postavljanje znanja i svijeta po čistom ja i njegovoj slobodi. Ja postavlja ne-ja i time započinje ova dijalektika subjektiviteta ili subjektivnog idealizma. Ja jest moralni subjekt koji počiva na ideji slobode i tu se započinje geneza svijeta i znanja kao slobodne jastvene djelatnosti. U početku bijaše čin - mogao bi glasiti motto Fichteove filozofije. Ja postavlja ne-ja kao svoju ogradu koju treba premostiti i tako doći do istinskog razvoja svijesti i svijeta. Za ja je svijet duha svijet djelatnosti i slobode, to nas uči Fichte u svojim predavanjima iz nauka o znanosti. Fichte tako dolazi do dijalektike samoposredovanja jastva koju će preuzeti Hegel u svom sistemu samorazvitka apsoluta. Apsolut nije poput noći u kojoj su sve krave crne - mrtva, nedjelatna supstancija, nego je aktivni čimbenik koji se razvija kroz sve mogućnosti svog samoostvarenja do preuzimanja svih svojih odredbi na kraju tog razvitka. Hegelov apsolutni idealizam završni je kamen i krov zapadnjačkog razmišljanja o bitku i tu se bitak pojavljuje kao čisti duh, apsolutna ideja, sam apsolut koji je po sebi i za sebe to što jest i što je oduvijek imao biti.

Ali ovaj vrhunac metafizičkog mišljenja ujedno je i dovršetak jednog zaborava koji će Heidegger nazvati zaboravom bitka. U apsolutnom idealizmu Hegelovu ocrtat će se trenutak kada bitak sam dolazi do potpunog zaboravljanja i zakrivanja iza apsolutne ideje. Trenutak je to u kojem postaje vidljivim nihilizam povijesti bitka u zapadnom mišljenju. Glasnogovornik tog nihilizma bit će Friedrich Nietzsche koji nihilizam označava kao moment u kome su sve najviše vrijednosti obezvrijeđene, gdje nedostaje odgovor na pitanje zašto? i čemu? Nietzsche više ne zna ništa o bitku, za njega je biti naprosto isto što i živjeti. Život je onaj koji hoće uvijek više života, porast životne energije i moći. Nietzsche pesimističkom viđenju nihilizma suprotstavlja svoj herojski moral nadčovjeka koji ničemu usprkos hoće svoju samopotvrdu u sve jasnijem kazivanju "da" svakom životnom pojavu.

Na kraju ovog povijesnog pregleda pitanja o bitku zaustavit ćemo se na čas kod filozofa Martina Heideggera. 1927. izlazi njegovo glavno djelo "Sein und Zeit". Njegova je zadaća ponovno pokrenuti pitanje o bitku. Jer sva tradicionalna filozofija polazi od pitanja o biću a ne i o bitku. To je ontološka diferencija - smisao bitka i smisao bića. Što znači ono biti u svakom našem iskazu o stvarima? U predavanju "Što je metafizika?" Heidegger se, paradoksalno, ne bavi toliko pitanjem o bitku koliko pitanjem o ničemu. Kako mi dolazimo do pojma "ništa"? Odgovor glasi: u dubokoj tjeskobi u kojoj čitav svijet tone u nepostojanje objavljuje nam se ništa. Kad se pitamo kasnije što je bilo s nama u tom ničemu, možemo odgovoriti samo: bilo je ništa. Ali zapravo u tom posvemašnjem ništenju objavljuje nam se i ono drugo i bitno različito od ništa - bitak sam. Ovaj obrat - Kehre - k bitku samom naziva Heidegger zgodom - Ereignis. Mi živimo u četvorstvu - nebo, zemlja, besmrtni, smrtni. Heidegger hoće misao filozofije vratiti na njene izvore i početke kako bi mogao nanovo započeti s bitnim mišljenjem. Bitno mišljenje više nije metafizičko mišljenje, ali ono teško uspijeva jer je sam jezik zapadnih naroda u biti jezik metafizike. Zato će se Heidegger obratiti pjesništvu ne bi li time došao u veću blizinu spram bitka. Odabrani pjesnik Heideggerov jest Hölderlin. Hölderlin je među prvima iskusio svjetsku noć - izostanak Boga ili bogova i čovjekovu napuštenost od bitka. Tko je najdublje mislio taj ljubi najživlje, visoku krepost razumije tko je u svijet zagledao, i mudraci se najposlije često ljepoti priklanjaju - glase ti Hölderlinovi stihovi u kojima on iskazuje odnos mišljenja i pjesništva. Mišljenje i pjevanje dva su brda kojih se temelji blisko dodiruju.

Umjetnost i umjetničko djelo za Heideggera su sebe-u-djelo-stavljanje-istine--bitka. Umjetnost nam na neposredniji način od same filozofije progovara o istini bitka. Heidegger navodi i Rilkea kao jednog od pjesnika koji su iskusili dubinu nihilističke krize suvremenog čovjeka. Rilke uspoređuje čovjeka s od njega nižim bićima - životinjama i s višim - anđelima i konstatira kako jedino čovjek živi izvan "otvorenosti" u kojoj prebivaju niža i viša bića. S punim pogledom vidi stvorenje otvoreno, samo naše oči su izokrenute kao zamke na ulazu u bitno. Samo u rijetkim trenucima ljubavi ili boli čovjek dolazi u susret s otvorenim i to je njegov cilj - vidjeti bića iz otvorenog u otvoreno. U otvorenom prebiva i Orfej jer on je za života sišao u svijet mrtvih i nerođenih. U to nevidljivo carstvo unosi čovjek slike svog života i zadaća je naša da u

svojoj nutrini prisvojimo zemlju koja time postaje ono nevidljivo. Zemljo, pjeva Rilke u sedmoj elegiji, nije li tvoja namisao da nevidljiva u nama uskrsneš, zemljo, nevidljiva!

Pored Heideggera ontološku problematiku poduzeo je istraživati i drugi jedan suvremeni mislilac Nicolai Hartmann. U mladosti novokantovac Hartmann se kasnije opredjeljuje za filozofski realizam, njegova je filozofija filozofija realnog svijeta. Svjestan teškoće metafizičke problematike Hartmann se zauzima za minimum metafizike, za ponovno postavljanje pitanja o bitku i biću ali bez pretenzije da dade konačne odgovore na postavljena pitanja. U filozofiji se trajno i uvijek nanovo vraćaju ne toliko odgovori koliko pitanja i problemi. Nakon što je novovjeko postavljanje problema spoznaje u prvi plan potisnulo u pozadinu problematiku bitka ova se s Hartmannom i Heideggerom nanovo vraća i pokreće svoje istraživanje na novim osnovama. Ontologija odnosno metafizika jest prva filozofija - he prote filosofia - ali njena istraživanja dolaze tek na kraju, za nas u redoslijedu znanosti philosophia prima tako je u drugu ruku philosophia ultima, jer, tako Hartmann, svoje istraživanje može mjerodavno provesti tek nakon što su izgrađene druge filozofske discipline.

Jer kao što je bitak nazočan iako skriven u svakom biću tako je i ono metafizičko prisutno u svakoj posebnoj filozofskoj disciplini kao i znanosti. Tako postoji ono metafizičko u pozadini prirodne znanosti, u organskom životu, u duševnom životu, u objektivnom duhu povijesti, u logičkoj sferi, u umjetnosti. Zatim je metafizičko prisutno u spoznajnoj teoriji jer i subjekt i objekt na neki način jesu i metafizika se mora pozabaviti njihovim načinima bivstvovanja. I u pozadini etosa i slobode nazočno je ono metafizičko baš kao i u području vrijednosti i u području umjetnosti i lijepog uopće. I povijest krije u sebi metafizičku zagonetnost. Kroz sve to prošavši i dovršivši sve to, može se odozdo krenuti i na rješavanje metafizike kao takve. I stari problemi - de ente et essentia, de universalibus, de necessario et contingente, de possibilia - pojavit će se u novom ruhu i u Hartmannovoj ontologiji. Ono metafizičko u prirodnim znanostima jesu supstrati kvantitativnih relacija kojima se bavi prirodna znanost. Što su materija, energija, prostor ili vrijeme znanost ne postavlja kao problem nego ih pretpostavlja u svojim istraživanjima. Priroda se u prirodnim znanostima prikriva iza matematskih relacija i jednadžbi koje prostor, vrijeme, materiju ili energiju pretpostavljaju a ne izrazito tematiziraju. I na planu biološkom otkriva se metafizička tematika u dvojstvu mehaničkih i organičkih procesa. Život je jednom dan kao svaki predmet izvanjski, mehanički determiniran, drugi put život je subjektivan, ima svoju unutrašnjost koja se svrhovito ozbiljuje te tako unosi u znanost pojam finaliteta. Ono metafizičko u duševnom životu otkriva se u realnosti psihičkog bitka čija zagonetnost uvijek nanovo pokreće psihološko istraživanje. Zagonetan je i način postojanja objektivnog duha - one sfere u koju pojedinac uranja svojom subjektivnošću ali koja nije ništa subjektivno nego predstavlja objektivni svijet vrijednosti, umjetnosti, znanosti, religije, prava, ćudoređa koji nadilazi i nadživljuje individuum. Povrh toga je i sfera logičkog koje ima objektivno važenje i koje ne zavisi ni na koji način od subjekta ili ljudske osobe.

Zagonetan je način na koji egzistiraju pojam, sud i zaključak. I uopće spoznaja predstavlja poseban metafizički problem. U naslanjanju na Kanta novovjeka se spoznajna teorija htjela postaviti na mjesto metafizike i rastvoriti problem bitka u problem odnosa subjekta i objekta. Kako objekt postoji samo u relaciji spram subjekta spoznajnom se teorijom proširio subjektivizam koji je postao slijep za postojanje predmeta po sebi. Fantomski pojam stvari po sebi kod Kanta predodredio je tu spoznajnu teoriju kao subjektivni idealizam.

I na području etosa i slobode otkriva se metafizički problem. To je pitanje o načinu egzistencije slobode u jednom skroz naskroz determiniranom svijetu. Slobodu je nužno pretpostaviti kako bi subjekt mogao biti odgovoran individuum, ali upravo način postojanja slobode krajnje je zagonetan. Tu postoje dvije determinacije: determinacija moralnog zakona i ona druga putem koje se subjekt opredjeljuje za moralno, a ne za nemoralno djelovanje. Metafizički problem sakriva se i u pitanju o umjetnosti i umjetničkom djelu. Ono je slojevito i kroz njegovu puku materijalnost prosijava sjaj ideje odnosno estetskog sadržaja. Umjetnost, znanost i religija područja su, po Hegelu, apsolutnog duha. U njima se istina objavljuje kakva je po sebi i za sebe. U umjetnosti to se zbiva u osjetilnom prividu - das sinnliche Scheinen der Idee. U religiji to se zbiva u predodžbi, dok u filozofiji apsolut dolazi natrag k sebi u sferi čiste ideje odnosno pojma. Ova odiseja duha istinska je povijest koja je kao takva svrhovita i ima svoj predodređeni smisao. I tu se otkriva ono metafizičko u sferi povijesti - to je traženje odgovora na pitanje odakle? i kamo? Ima li povijest neku svrhu u sebi ili povrh sebe ili je vječita vrtnja u krugu - vječito vraćanje jednakog. Hegelova filozofija povijesti, napredovanje u svijesti o slobodi, ubrzo je nakon Hegela pala u zaborav. Schopenhauer i Nietzsche vidjet će u povijesti besmisleno tumaranje i vrtnju u krugu. Tek s Heideggerom ponovno se otkriva smisao u povijesti - ona je odvajanje od bitka i ponovno vraćanje k bitku. U okretu - Kehre - biće se tubitka, čovjeka, okreće spram bitka samog u zgodi - Ereignis. Ovaj kratki pregled problema bitka u zapadnoj filozofiji zaključit ćemo jednim razmatranjem ontološke diferencije - razlike bića i bitka. Biće je svako uposebljenje bitka samog tako da bitak progovara iz svakog bića. Biće je mogući bitak naspram bitka kao nužnoga bića. Bitak jest, on nužno egzistira i ne može ne egzistirati, dok je biće kao mogući bitak propadljivo i može i ne biti. Mi o bitku znamo tek na osnovu bića - naime ukoliko biće uopće jest ono to jest na osnovu bitka i zato je nužno pomišljati da u temelju i kao temelj bića egzistira bitak. Bitak je biće kao biće - Aristotelov on he on, Parmenidov einei.

Rajko GLIBO

Znak

Usamljen znak na praznom putu
Sivilu priča sudbinu rasutu
Zamišljen stoji i tamnine broji
Zloguka slutnja na licu mu stoji

Mamci tamnina odasvud ga mame
Vrijeme mu se uvlači u skute tame
Sam sebi šutke prazninu kroji
Obzor mu odavna baš nitko ne boji

Doziva suputnike iz dubine neba
Iz rukavca rijeke sluša crne žabe
Akvarel i akvarij pamte još džabe

Bolesnom rijekom prljavom i masnom
Punom otpadaka teku smrt i jad
Namreškana joj njedra tugom huje sad.

Josip STANIĆ STANIOS

Smrt i anđeo

Ostario. Napasao ovce ispod brda,
Među kamenjem. Sve bijelo
Sve u smrt preseljeno. Modro.
Kiša će pljusnuti. Nema više smisla ni
Krčiti šume; praviti drvenjare,
Pokrivati šindrom krovove
I sjeći živice oko gmajine.

Jaše konjanik srednjovjekovni
Kamenom cestom od srušena grada,
Preskakujuć zmije, u kasu pleše
Zanesen, opijen. Spalio knjigu.
Naložio vatru. Grijao se.

Pekao kestenje. Dozivao: Oooj!
Nitko se ne odazva. Nikoga tamo.
Mrtvi duhovi objesili se o grane,
Ko šišmiši pozaspali
U snu, u ludilu muklom.

Jašio čitav život. Kovao sablju.
Talio je u vodi. Za pas je zatakao.
S konjem razgovarao. Prizivao duhove.
Osluškivao. Zvao od brda do brda:
Oooj! - od brda do brda.
Gluha šuma, hrastovi prastari,
Stoljetni šûm, duboki hlad,
I mrak. Srednjovjekovni vitez
Preskakujuć zmije jaše i silazi
U dolinu. Kamenje bijelo. Ovce
Pod planinom pasu. U zalazu sunce
Kao cvijet crveno.
Ko rubac krvav
Propeo se na nebu anđeo
I svira na jednu žicu, samo na jednu -
Tanko i cvilno.

Pod srušenim hrastom žilje se preplelo
U krvotok. Zemljom protječu
Vode, vruci. Jezera skrivèna. Duhovi potopljeni.
Sablja ko zvono zvoni. Kopito konjsko
Tuče niz kamen, niz cestu.
Oooj!

Konjanik smrknut zalazu sunca jaše.
Smrt je susreo. Smrti se poklonio.
Među bijelim ovcama, ispod planine.
Pod hrastom.
Nad glavom šišmiši, duhovi,
U granama vjetar,
Cvileći plač.
Anđeo
U oklopu
Lepršа,
lepršа -
Crven od krvi.

Stanko TENŠEK

Dominique Gazel-Bilen, francuska pjesnikinja - naše gore list

Dominique Gazel-Bilen rodila se 3. siječnja 1951. u Francuskoj (departman Cantal) od oca Hrvata Franje Bilena i majke Francuskinje Odette Fabre. Kao 17-godišnji mladić iz Bunjana pokraj Ivanić-Grada njezin se otac (rođen 1917.) uputio 1934. na privremenu pečalbu u jednu francusku farmu pokraj Mureta (Cantal, Auvergne). Radio je kao mljekar, postolar i napokon drvosječa. Smrtno je stradao 17. rujna 1957. pri obaranju jednoga stabla. Mala Dominique imala je tada tek nepunih sedam godina. "Svako dijete koje izgubi jednoga od roditelja, gubi djetinjstvo u strašnoj patnji koja se riječima nikada ne može izraziti", svjedoči gospođa D. Gazel-Bilen u svojim uspomenama, i nastavlja: "Budući da je moj otac bio stranac i nije mi uopće govorio o svojoj zemlji ni o svojoj obitelji (bila sam tako mala), s njim sam također izgubila dio svoje povijesti, svojih korijena. Sve je odnio u grob." Eto korijenâ njezine životne i pjesničke priče.

Smrt oca drvosječe iz overnjanskih šuma i njegova tajnovita daleka domovina Hrvatska dva su glavna motiva njezina poetskog djela. Melankolija i nostalgija dvije su ključne riječi te poetike koja skladno združuje intimnu bol s rodoljubno-domovinskom ljubavlju. Prolistamo li zbirku *Croatie, mon amour! (Hrvatska, ljubavi moja!)*, uvjerit ćemo se s kolikim poetskim žarom evocira portret svojega oca i njegove obitelji, npr. u pjesmama *Mon père (Moj otac), Si tu étais vivant (Da si živ), Mélancolie (Melankolija), L'étranger (Stranac)...*, i sliku njegove, i svoje, drage, lijepe i u ratu napaćene domovine Hrvatske, npr. u pjesmama *Croatie, mon amour! (Hrvatska, ljubavi moja!), Guerre en Croatie (Rat u Hrvatskoj), Concert pour la Croatie (Koncert za Hrvatsku), Envers et contre tout (Protiv svih), Révolte (Pobuna), Sloboda, Aux gardes Croates (Hrvatskim gardistima), Les feux de la Croatie ou racines (Vatre Hrvatske ili korijeni), Sacrilège (Svetogrđe), Vukovar...*

U ciklusu od deset pjesama *D'enfance et de larmes (O djetinjstvu i suzama)* pjesnički snažno i potresno svjedoči o "patnjama srca djetinjega" zbog gubitka oca i zbog tužnoga djetinjstva, npr. u pjesmama *Bonne nuit! (Laku noć!), J'étais petite (Mala bijah), Exil (Progonstvo), La petite fille et la mort (Djevojčica i smrt)...*

Zasebnu cjelinu u njezinu pjesničkom opusu čini trinaest pjesama pod naslovom *Mirjana ou Amour en temps de guerre (Mirjana ili Ljubav u ratu).* U tom ciklusu o nesretnoj ljubavi profinjenim ženskim pjesničkim stilom opijeva ljubavne zanose, patnje i tragediju dvoje mladih, Mirjane i Mirka, koji simboliziraju svu duševnu bol, sve rastanke i sve nesretne ljubavi što ih je prouzrokovao rat, npr. u pjesmama *La guerre à venir (Rat na pragu), Le malheur aux aguets (Nesreća u zasjedi), Les mains de Mirko (Mirkove ruke), L'absence (Odsutnost), Neige et silence (Snijeg i muk)...* U tome je ciklusu posebno došla do izražaja pjesnikinjina majstorska evokacija prirode - napose šume, noći, zime i snijega - koja je uvijek u punom dosluhu s treptajima srca.

Budući da joj je bila "predobro poznata porazna politika francuskoga predsjednika u doba rata u Hrvatskoj", naša se pjesnikinja djelatno uključila kako bi bar donekle "popravila te pogrešne korake, s kojima se nipošto nisam slagala, i ublažila taj strahotni osjećaj krivnje i nemoći". Pridružila se humanitarnoj udruzi "Solidarnost Auvergna - Hrvatska" iz Clermont-Ferranda i kao njezina tajnica neumorno skupljala hranu, odjeću i lijekove te slala konvoje u Karlovac, Osijek, Ogulin, Zadar, Dubrovnik..., a zajedno s Hrvatima iz Lyona pomoć su dopremali i do Splita; udruga se također skrbila za izbjegle hrvatske obitelji koje su privremeno utočište našle u Auvergni. Djelovala je i kulturno: održavala konferencije, priređivala i vodila radijske emisije, raspačavala promidžbeni materijal, raskrinkavala dezinformacije i optužbe, kako bi njezini hrvatski sunarodnjaci i Francuzi doznali pravu istinu o Hrvatskoj - da je riječ o osvajačkom, a ne o građanskom ratu.

Sudjelovala je u nekoliko radijskih pjesničkih emisija, u kojima je čitala svoje pjesme, koje su povremeno bile popraćene i hrvatskim rodoljubnim šansonama. Najpoznatija od njih - "Croatie, mon amour!" - "Hrvatska, ljubavi moja!" (to je i naslov njezine najcjelovitije zbirke pjesama, spremne za tisak) emitirana je na clermontskome radiju "FM 63" iz Baumonta 21. ožujka 1993.; na njoj je pročitala devet svojih pjesama i izvatke iz eseja Vlade Gotovca *Istina odviše traži od Europe*, objavljena u 6. broju knjige *Le Messager Européen (Europski glasnik)* pod zajedničkim naslovom *Yougoslavie prison des peuples (Jugoslavija tamnica naroda).*

Desetak njezinih pjesama nagrađeno je na pjesničkim natječajima diljem Francuske (Aix-en-Provence, Blois, Dombasle-sur-Meurthe, Les Milles, Pont-du-Château, Vernet-la-Varenne...), zbirčicom od desetak pjesama *D'enfance et de larmes (O djetinjstvu i suzama)* osvojila je u gradu Bloisu glavnu godišnju književnu nagradu, a njezina pjesma *Les mots écrits (Napisane riječi)* dobila je u Aixu Nagradu Jules Renard. - Pjesme je objavljivala u mnogim francuskim, uglavnom regionalnim, listovima i časopisima: "La Galipote" (Pont-du-Château), "Bulletin municipal" (Lissac), Revue littéraire "Horizon" (Les Milles, Aix-en-Provence)...

U Hrvatskoj je donedavno bila objavljena jedino pjesma *Sloboda* (i u francuskome izvorniku naslov na hrvatskom), koju je preveo i u časopisu "Tomislav" objavio poginuli hrvatski novinar i dragovoljac Ivan Alerić. Tjednik za kulturu "Hrvatsko slovo" (br. 343, od 16. studenoga 2001.) objavio je kraći izbor prepjeva njezinih pjesama. Danas Dominique Gazel-Bilen usavršava jezik svojega oca na

Hrvatskome lektoratu Sveučilišta Blaisea Pascala u Clermont-Ferrandu. Bilo bi lijepo kad bi se Hrvatska svojoj pjesničkoj sunarodnjakinji po ocu odužila objavljivanjem cjelovite dvojezične, francusko-hrvatske zbirke pjesama *Hrvatska, ljubavi moja! - Croatie, mon amour!* Ona je to svojim vrsnim pjesničkim djelom zacijelo zaslužila.

Iz zbirke "Hrvatska, ljubavi moja!"

Moj otac

Ti si zima u meni,
ledena studen.
I zemlja zaleđena,
bjelina nepomična,
noć što vreba dolinu
i šume zatamnjuje...
Ti si snijeg,
krhak
poput života kojemu prijete.

Ti si proljeće u meni,
rijeke nabujale,
žarko sunce
u jutrima vatrenim,
smiješak, pjesma,
obzorje raskriljeno.
Ti si pljusak,
blistav
kao život pobjednički.

Ti si ljeto u meni,
sunce praštavo,
dani sve duži i duži,
toplina na koži mojoj,
i na obali vode
nespokojna čekanja.
Ti si munja
bljeskovita,
kao život gromom ošinut.

Ti si jesen u meni,
posljednja,
magle i zlatno lišće,
staze neravne
što se uspinju
i šumu osvajaju
nestajući,
smetene, slijepe i lude,
u magluštinama kobnim.
Ti si kiša,
turobna
kao tvoja smrt
na pragu moga života.

17. lipnja 1992., 21.45

Da si živ

Da si živ,
poklonila bih ti vjetar,
kišu, cvijeće poljsko,
i najdraži dar - smijeh djece
svoje.

Da je i snijeg sjedina prekrio
tvoju glavu,
da si zdravlja krhka, već ostario,
ja bih bila tvoj dah, tvoje oči,
tvoja jutra sunčana.

Da si i umoran od života,
prošlošću zarobljen,
ja bih ti, magijom svoje ljubavi,
ublažila tužna sjećanja što te potajno
izjedaju.

Da si i jako nesretan, samotan,
u pakao prognan,
ja bih tvoje životne pute
znala obrnuto usmjeriti.

O, da si živ,
dala bih ti svu dušu svoju, sve vrijeme
svoje,
pričala bih ti, u ognjici, srca uzbuđena,
o zemlji tvojoj izmučenoj što me tako
neodoljivo privlači.

Melankolija

(svome ocu)

Vidim te opet...
Snijeg je prekrio
tvoju kosu svilenu
krhkim zvjezdicama,
koje gasnu
u noći
svaki put kad tvoji umorni koraci
k meni svrate...

Vidim te opet...
Svjetlo je obilježilo
tvoje izgnaničke obraze
crtama nade,
prolaznim,
i očima stranaca
jedva zamjetljivim...

Vidim te opet...
Sunce te poljepšalo,
povećalo,
a tvoj život ugrožen,
ljetnom toplinom osnažen,
prkosi svim slutnjama,
blista, likuje,
i nad naše živote navlači
sjene uznemirujuće,
sjene zloslutne...

Vidim te opet...
Magle te zarobile,
pogled tvoj nemirni drhti
i obzorjem kruži,
krivulja crna pritišće
iz šuma pogubnih
odakle nema povratka...

Vidim te opet!
Vidim te opet...
Pahulje snježne,
siročad jadna,
više nikada ne će
tihano sići i umrijeti

u tvojoj kosi svilenoj,
kao suze tople
i melankolične...
One sada
svoj teret krhki,
zlosretni,
na moje srce talože,
neumitno,
svaki put kad moji umorni koraci
k tebi svrate.
A suze teku...

Hrvatska, ljubavi moja!

Tvoja djeca odlaze
od pamtivijeka
bježeći od bijede i jada
ili od progona.
I oni su postali drugi:
Francuzi, Nijemci, Kanađani...
Htjeli su sve zaboraviti
ili ne zaboraviti ništa,
bezimeni, skriveni,
prepušteni borbi
i svome usudu...
Neki bijahu svjesni,
a neki i optuživahu.
Jedni se borahu,
a drugi mukom zamukoše
jer ničega ne bijahu svjesni
ili se pak bojahu?
Bojahu?...
Živjeti ili preživjeti,
živjeti pod svaku cijenu,
u koži drugoga,
pod iskrivljenim imenom:
Franjo postade François!...
Ne mirovahu
dok se posve ne integriraju,
zarađujući novac
i rađajući djecu
kako bi se na stranome tlu
bolje ukorijenili.

Tvoje se žile prazne
od pamtivijeka,
a tvoja krv teče
pod drugim nebosklonima,
vedrijima i svjetlijima.
Tvoji muškarci u svome krilu
tuđe žene ljuljahu,
strankinje...
Ali kako izgovarati glagol ljubiti
kad u očima bistrine nema,
a na licu osmijeh gasne
pri zagrljaju nestalnomu?
Tvoje su žene, sretne ili nesretne,
u svojim njedrima, daleko od tebe,
svu ljubav odnijele,
ljubav koja bi tebe produžila,
tebe osnažila.

Ja tebi pripadam,
ja tebe volim
od pamtivijeka
jer od tebe potječem.
Zato te usrdno molim:
Ne odbij me!
Bez tebe
mojim žilama otrov teče.

17. lipnja 1992.

Kad budem gazila

Kad budem gazila
tvojim mučeničkim tlom,
lijepa moja Hrvatska,
shvatit ću
koliko se stidim
čovječanstva!

Iz ciklusa "O djetinjstvu i suzama"

Progonstvo

Na zabat svojih snova
on je utisnuo, pobožno,
sva draga i voljena lica,
ne sluteći ni trena
da ih nikada više
vidjeti ne će,
da će od sada
njegove ruke
grozničavo
grliti sjene,
sve krhkije i krhkije,
i da će jednoga dana,
nagnuvši se
da ih čvršće privine uza se,
skončati
pavši u prazninu.

Laku noć!

Znam da će se vratiti,
na prstima.
Ne će praviti buke, ne će.

Doći će, nagnuti se
nad moju postelju i poljubiti me.
Osjetit ću to u noći.

O, da mi je produžiti taj slatki
tren!
Slagati,
pričiniti se da spavam.

Zatvorit ću oči,
vragolasto se poigrati.
U moju su kosu, zanavijek,
riječi ljubavi upisane.

Tiho će se pridići,
a ja ću prošaptati: "Tata!"
"Dobro znam da se on
smiješi!"...

Stisnuta u naručju,
osjetit ću otkucaj njegova srca.
"Ludo ga volim!"

Smiješeći se, obasut ću ga
milovanjem i pusama,
da otarem kapi kiše

što ostadoše na njegovu čelu.
I udisati miris šuma
koji ga zauvijek svega prože.

O, samo da ne vidim kako plače,
da je tužan i umoran!
Da sačuvam kao blago, dobro
skriveno,
njegov najljepši smiješak.

Mala bijah

Mala bijah i zavoljeh te.
Ušuljah se,
tiho i lepršavo,
u tvoj muk i tvoju tajnovitost.

Mala bijah i htjedoh
disati poput tebe.
Za tobom iđah svakamo
kad bi se iz šume vratio.

Mala bijah i shvatih
da si ti svjetlo moga života.
Smijah se i pjevah,
radosnome klicanju ne bje kraja.

Mala bijah i vjerovah
da ćeš se vraćati svake večeri.
Plakala sam
potajno u mraku

kad se nisi vratio,
kad nestade milovanja i pusa.
Tad ledenim sam rukama
stisla sav svoj strah,
i tugu, i bol.

Zaklopih ponovno oči
da bolje mislim na tebe.
I učinih te živim,
življim od svih ljudi
oko sebe.

Ali danas, kunem vam se,
od svih suza, jadikovki,
nema gore patnje
od patnje srca djetinjega.

Ona je rak-rana,
bolest nesmiljena,
nezacjeljiva, neizlječiva,
modrica na srcu
što poput sjene
polako umire
klizeći prema beskraju,
tmina šutljiva,
zora zimogrozna,
ali još živi,
još živi...

Iz ciklusa "Mirjana ili Ljubav u ratu"

Rat na pragu

(Negdje u Hrvatskoj, zimi 1990.)

Snijeg poput ognja
utiskivaše
sjajne dijamante
u finu svilu
tvojega lica,
blijeda,
a na tvojoj dugoj kosi,
tamnoj,
žalosnoj,
po krhkim ramenima razasutoj,
kao kobni znamen,
nasukaše se
u samrtničkoj zamci
tisuće srebrnih suza,
kratkotrajnih,
tjeskobnih,
poput mira
koji je odgođen.

Tek nekoliko trenutaka

Tek nekoliko trenutaka
vrtoglavica...
U tišini noći,
hladne i bijele,
golemo se tijelo
nad tobom
nadvija.
Obujmljuju te
zaštitničke ruke,
zarobljena si!
Na tvojoj promrzloj koži
topli dašak
nježnih usana,
a riječi ljubavne
teku
i teku
po tvojim obrazima
kao snježne suze
što oko vas
veselo plešu.

Spretne ruke,
blage,
blage,
dodiruju
tvoja usta,
smiruju te,
rišu,
zanesene,
ocrtavajući tvoje lice,
očajno,
na tjeskobnoj bjelini
noći.
A nad vašim obrisima,
tamnim,
združenim, stopljenim,
jedinim na svijetu,
lebdi nevidljivi,
uznemirujući biljeg
nekog predosjećaja...

26. siječnja 1994., 18 sati

Odsutnost

Dan nestaje
u daljini,
kao da tuguje...
Između noći i tebe
uprljano staklo
što od studeni štiti
i od praznine...
Bolna odsutnost...
Taj ponor u tebi,
u kojemu propada
uništena nada,
dokle će izjedati
biće tvoje uznemireno,
tvoju nutrinu
koja se troši da bi zaštitila
sve slabiju i slabiju sjenu
tvojih prijatelja
koji odoše pred neprijateljske
cijevi?
Hoće li se oni ikada vratiti?
Noć iza stakla
otegla se u vječnost,
utiskuje se u tvoje srce
i probada...
Između života i tebe
prljavi rat
što tvoju zemlju razara,
mladež ubija,
i neumoljivo povećava
prazninu
koju je nemoguće zajaziti.
Odsutnost je bolest,
odsutnost je smrt...

Ljubavni pjev

Iz vaših ruku zanesenih
što se sljubljuju,
bolne,
zanesene,
iz vaših pogleda grozničavih,
bunovnih,
što se traže,
sudaraju,
sukobljuju,
žestoki,
zbunjeni,
iz vaših tijela vatrenih,
zgrbljenih,
spletenih,
što žude jedno drugo,
upinju se,
iscrpljuju
i bacaju smiono
u golemo užareno ugljevlje,
uzdiže se, poput himne životu,
čudesne, uporne,
ljubavni pjev,
goruć, očajan,
koji se žari i uzdiže,
pobjedonosan,
neukrotiv,
koji ne mari za tmine
tjeskobne
ni za vrijeme sumorno,
nepokretno,
utiskujući u vaša sjećanja,
izranjena,
sveti biljeg,
neizbrisiv,
vaše ljubavi
svaki trenutak
ugrožene.

Snijeg i muk

Nježno
na tebi
noć ostavlja
svoje svilene otiske:
snijeg i muk.
Polako
tvoje se lice naginje
i klanja
prema zemlji
bijeloj...
Kao da zoveš u pomoć
zbog opasnosti, zatravljenosti, jer:
u svome snježnom zatvoru
tvoja ljubav počiva,
daleko od buke,
daleko od rata...
Poput buketa cvijeća
nježnih boja,
tvoje riječi ljubavi
prekrivaju pobožno sveti grob.
Ali ti, dragovoljno,
svoje srce,
svoj život pokapaš;
te samotna,
rascviljena,
tiho moliš
i ugovor tajni sklapaš:
prisegu vjernosti...
Neumoljivo,
noć
nad tobom zatvara
svoj svileni pokrov:
snijeg i muk...

S francuskoga preveo
Stanko Tenšek

Garestin - Feniks Varoš - Varaždin

Sonetni vienec

Na tragu svoje već obilno pokazane i dokazane kajkavske poetske vrsnoće Ivica Jembrih ispleo je još jedno vrsno djelo *Sonetni vienec: Garestin - Feniks Varoš - Varaždin*. Potaknut osamstodvadesetom obljetnicom prvoga zabilježenoga spomena Varaždina, u sonetni vijenac, u tu vrlo složenu lirsku vrstu, utkao je svoje stihotvorno umijeće i udahnuo svoju veliku ljubav ne samo prema Varaždinu nego i onim vrijednostima koje taj grad krase: varaždinska kajkavska riječ, umjetnost, krajolik, čovjek. Dakako, uz atribut varaždinski i ovaj izveden od upitnice kaj lako je očutjeti, spoznati i ona šira obilježja što ih pokrivaju pridjevi - hrvatski i ljudski.

Hvalospjev je to i slavospjev *Garestinu/Varaždinu*, koji je nakon velikoga požara u 18. stoljeću prestao biti glavnim gradom Hrvatske, ali i dalje opstaje kao velegrad hrvatske kajkavske riječi i hrvatskoga baroka. Ponovno niknuvši iz pepela, taj grad *feniks grad* svoje rane cijeli i pretvara u cvijeće, u ljepotu riječi, pjesme, glazbe, slike, graditeljstva.

Magistrale Jembrihova sonetnoga vijenca sažima ideje kojima su pjesnikov um i srce očarani pred dimnom i divnom slikom Varaždina. Taj grad feniks, sličica spašena iz dima, iz ognja se spasio zajedno sa svojom kajkavskom riječi, pri čem je hrabrost pio i s izvora kajkavijane Čunčićeve, Vramčeve i Belostenčeve. Riječi i stihu kajkavskomu zato ne prijeti pogibelj, nisu ih ugasili ni Beč, ni Pešta, ni Gaj, ni Vuk, ni mediji koji ih svojski trijebe. Štoviše, svaka ih je ponizba osnažila i uljepšala, kako svjedoči Kerempuh Lovrenčićev i Krležin. I, ako je poticaj čitatelju potreban, čut će ga u završnici vijenca: U oluji drži se svoje lađe, pod snijegom znaj da ti topla zemlja radost nudi, siši sokove svoje grude, ali ne zaboravi da se istina riječju sije. Riječ istine ujedno je riječ slobode, čiju je pobjedu i Varaždin potvrdio 22. rujna 1991. Odjeni se zato riječju istine, riječju koja je bezgranična i onda kad je makar i uskim kajkavskim tlom omeđena.

To je samo sažetak jednoga doživljaja i jednoga promišljanja Jembrihova pjesničkoga iskaza. Iz takva sažetka jedva se može i naslutiti *izražajna* protega ovoga sonetnoga vijenca. Samo ću neke izražajne značajke istaknuti.

Kajkavski jezik, iz ognja spašen, čuvan i njegovan, usprkos vučjim i lisičjim stupicama koje su prijetile iz gajeva domaćih i tuđih, utjelotvoren i u Jembrihovu sonetnom vijencu, svjedoči o svojoj pjesničkoj živosti i snazi da se stvaralački napaja i krijepi na svojim izvorima, općekajkavskima, varaždinskima, zavičajnima, starinskima, ali i novima, općehrvatskima ili inonarječnima te pjesnikovim osobnim tvorenicama. Oprimjerujem to samo malim izborom riječi:

aldovati, bakuščikar, beručka, blihek, blihnuti, česma, čipkast, gačlin, geto, hadra, hlokati, hrepenjenje, istinoča, judaš, kapič, klasiti se, klobasiti, kmica, krajiti, lakomasiti, lecati, lucki, medijuš, ministrušek, misloča, plima, pilko, pozoj, rodilišče, runolist, scosrati, senjuga, simfonijuš, skonček, smak, svetlina, svetloča, šeftati, tenja, trampiti, trotlin, vohati, zabiti...

Izraz je pun povijesnih asocijacija, reminiscencija i komparacija, slikovit, zvukovit i znakovit.

Povijesnost i slikovitost svoga izraza Jembrih najavljuje već u naslovu nazvavši Varaždin - *Garestin - Feniks Varoš*.

Ivančica mu je kajkavski Ararat, Ikarima - kajkavskim pjesnicima sunce povijesti često je spržilo krila, povijesne tragedije kajkavske su Kalvarije, a naš je Eden kajkavština koja živi usuprot svima naplavljujućim i poplavljujućim plimama.

Voku, z gaja, totu nišči ne kima.

Preobrazbom vlastitih imenica u opće igrivo podsjeća na ulogu koju su izbacujući kajkavštinu iz hrvatskoga jezičnoga standarda odigrali Ljudevit Gaj i Vuk Karadžić.

Mnogi su mu stihovi vrsni aforizmi:

Garestin, feniks varoš, kipec z dima ... saki kamen vu duše verzuš ima.
Gda lucki vre totu fest se oprasil... z našim vinom pesem si je krasil.
Spod snega naviek zemlja se nasmeje.
Istinoča prek jezikov se seje.
Trotlin saki ceca med stoprem za se.
Ekstra ne kraji gdo štuje si glase, vu vertu svieta jezere je tičov!
Zipke poslušaš i dedove glase... a medijuši - tak jih hitro triebe.
Gda blage ne voše voščeni bičov, na svojemu slogu v miru si pase.
Svoju Rieč trampiti skonček je, smak.

Mogao bi tkogod zamjeriti uporabu glagola trampiti, turcizam talijanskoga podrijetla (tramp < tramutare), ali tom se riječju aludira na agresivno ishodište zamjena koje su potiskivale kajkavsku riječ iz hrvatskih rječnika.

Takvu aluziju podržavaju i tuđice u stihovima: *a tancuši lucki strajnskim haharima hlokali su s kervave naše česme* (njemački *tanzen*, mađarsko *hóhér*, turska *češme*).

Garestin - Feniks Varoš - Varaždin, majstorski spleten sonetni vijenac, nije samo dokaz visoke Jembrihove pjesmotvorne meštrije nego i visoki prinos kajkavskoj i uopće hrvatskoj poeziji.

Ivica JEMBRIH

GARESTIN
FENIKS VAROŠ
VARAŽDIN

(Sonetni vienec)

Gradu Varaždinu za 820. ljetnicu spominjanja
1181.-2001.

1.

Garestin, feniks varoš, kipec z dima,
vu cvietje spravil je vse zdavnje skule;
jošče su tople zidine i kule,
saki kamen vu duše verzuš ima.

Čez stoletja svem jezikem se štima -
pervešne rieči i tu su se čule,
kak zobi mliečni, niesu se ozule;
voku, z gaja, totu nišči ne kima.

Habdeličev Jura, čuj - tu je, živi;
oltar z Rečju nam milo je vukrasil
i kak verčak živica je pri njivi -

čez rieč svoju se prodikum oglasil.
Kaj, glasi mame, niesu nikaj krivi:
Rieč jezika vu ognju je spasil.

Garestin - Varaždin; *feniks* - ptica iznikla iz ognja; *spraviti* - spremiti; *skule* - rane; *jošče, išče* - još; *vsaki, saki* - svaki; *verzuš* - stih; *svem* - svojem; *štimati se* - ponositi se; *pervešno* - prvo; *ozuti* - izuti; *totu* - tu, ovdje; *nišči* - nitko; *prodika* - propovijed

2.

Rieč jezika vu ognju je spasil,
gda Turčin, poklem jezerostodruge,
hveznul nas vu progle "lesičje" kuge,
spred mađaronuši z rečju se zglasil. -

Gda lucki vre totu fest se oprasil
i z naši hrastov si tesal je duge,
z našu mašču mazal si senjuge,
z našim vinom pesem si je krasil -

Baltazar Patačić, za ftruc - vinu glas,
kaj lucki nam ne bu vre pesem gasil -
vu kervi i moke nâs pesem je spas!

Viečen klas, Božek, totu se je klasil
i nie ga zružđil Atila ni Franc-fras! -
Antun Vramec, kuraž se otut zglasil.

hveznuti - uklještiti; *progle* - stupica, kavez; *lucki* - tuđi; *duga* - daska za bačve; *senjuge* - po čemu klize saonice; *za ftruc* - za inat; *zružđiti* - oljuštiti zrnje; *fras* - strava, veliki strah

3.

Antun Vramec, kuraž otut se zglasil;
kak pozabil je to preštimani Gaj?
Kakti laikuš, bez knig, alduval je Kaj;
za beručku cekinov fest se je skrasil...

Hrepenjenjem slave rieči je gasil
vu lucki hadra kosmati pozoj - zmaj
i hoblal je planjke - za nigdar nazaj -
jezero-letni Kaj pilko bi vgasil?

Pozabil je starinu - Čunčićev list -
a pravica zloče nigdar ne kima,
em vu pervi Rieči navuk je čist.

Vsaki, mama, tvoje rieči ima,
preterpi merzlinu kak i runolist!
Denes verzušem našem nie vre zima.

preštimani - hvalisavi, oholi; *laikuš* - laik; *alduvati* - žrtvovati; *beručka* - stručak, šaka nečega; *hrepenjenje* - čežnja; *hadra* - krpa; *planjka* - daska; *pilko* - grobar; *Čunčićev list* - prvi zapisani dokument na kajkavskom jeziku iz 1521. godine; *verzuši* - stihovi

4.

Denes verzušem našem nie vre zima -
v materinem mlieku saki se stopil,
nie dal Noja kaj Potop bi ga vtopil! -
popieva vu nebesi z ajngelima.

Jezika toga čipkasta je rima;
gdo ju leca kak muhu bi ga šlopil,
z octem vu kmice natešče ga zopil,
mustače mu del kakve stričak ima.

Jakob Lovrenčič totu je zagudil
na garestinski železni zidima,
Kerempuha je tu spod mosta zbudil. -

Krleža vu Balada poviest štima -
vu jeziku Kaj, bormeš, nie zamudil:
Ungar ni Beč ne skube ga, ne cima.

---

ajngeli - anđeli; *lecati* - strašiti; *šlopiti* - ošamariti; *natešče* - natašte; *zopiti* - opiti, napiti; *mustači* - brkovi; *stričak* - bodljikava biljka, "vražji stric"; *zamuditi* - zakasniti; *Ungar* - Mađar; *ne cimati* - ne plijeviti

5.

Ungar ni Beč ne skube ga, ne cima -
devet turnov zvoni Rieči gloriju,
vsemi mejaši, kak alegoriju -
opomenek judašem, haharima.

Sonce perje osmudilo Ikarima!
Rieči su žive, em se govoriju!
Lucki bi zatrl dušu, memoriju -
zabobnjal bi tu bakuš-čikarima.

Znutra Rieč saka vavek je sveta,
ž njo Božek ves sviet je vukrasil -
mliečna je na vusnica deteta!

Prek Sina svega vsu ljubav je spasil
čez Rieč - viečnost ovega svieta.
Grieh, vu Gaju, nie Eden naš vgasil.

---

turen - toranj; *hahar* - obješenjak, skitnica; *lucki* - tuđinac; *eden* - raj; svega - svojega; *bakuš* - pepeo od duhana, garež

6.

Grieh, vu Gaju, nie Eden naš vgasil;
na jeziku svêm ljubljene sem šeptal
na Drave totu, sercem sem treptal -
nam sinek se tu z rodilišča zglasil. -

Živlenje ljubavi čez Rieč si spasil;
Božek, gdo ž njo, zaprav, je igda šeftal? -
Tomu klopec na dušu se priheftal,
a šintar i z dušu fort je klobasil.

Svoju Rieč trampiti skonček je, smak;
če porod bu tvoj nešči lakomasil -
glavu si prodal i kervavi škrlak.

Se jesi vu gačlin poviesti skvasil:
"Kaj - kmet bu do Sodnjega dneva hrmak!" -
Aj ti se stoprem vu omraze skrasil.

---

klopec - krpelj; *priheftati* - prikopčati; *trampiti* - zamijeniti; *lakomasiti* - pohlepno gutati; *gačlin* - tur od gaća; *hrmak, bedak* - budala; *omraza* - kleveta, poniženje; *aj ti, stoprem* - tek

7.

Aj ti se stoprem vu omraze skrasil -
zapopieval je pesem znad sih piesem:
Hej, ja Vokova pesem nigdar nesem -
Gazofilac, Belostenec nas spasil!

Ranger je kipce kajkavski vukrasil
vu smehek i svetloču pri nebesem,

i ta svetlina, Božek, jošče jesem,
nišči toplešu jošče nie oglasil.

Vu sieri lasi, konoplje povesme,
bogečki lazar, vodič romarima,
naviek je cmizdril naše tožne pesme,

a tancuši lucki strajnski haharima
hlokali su s kervave naše česme. -
Roku daj Noji, zvun arke je plima!

Gazofilac - *Gazophylacium* - rječnik Ivana Belostenca; *povesme* - pređa; *romari* - hodočasnici; *tancuši* - plesači; *hahari* - obješenjaci, skitnice; *zvun* - izvan; *hlokati* - degutantno piti, odurno piti

8.

Roku daj Noji, zvun arke je plima!
Naš Ararat - pri Svetem Duhu svieti -
Ivanščica! - Dečki domače v klieti
popievaju pesme z ajngelima!

Prek Bednje jih čujti, kak s ftičekima!
S to rečjo nekak je vurneše kleti,
kajati se, oprostiti - živeti,
kak žejnemu smrčku med trsekima.

H verčaku zvone barokne arije;
vse bi zvezde veselen scosral na se,
kušnul bi slatki poj Zdravomarije,

vu viečnost bi obliekel vse te čase,
zabeč vsu kmicu naše Kalvarije! -
Ekstra ne kraji gdo štuje si glase.

---

vurneše - mekanije; *smrček* - zrikavac; *med, zmed* - izmedu; *scosrati* - stresti; *oblieči* - obući; *zabeč*, zabeči - zaboravljajući; *ekstra* - posebno; *krajiti* - odvajati se

9.

Ekstra ne kraji gdo štuje si glase -
vu vertu svieta jezere je tičov!
Gda blage ne voše voščeni bičov,
na svojemu slogu v miru si pase.

Haklik je iskati čerlene klase
zvečeri okoli stranjski vugličov -
lehko čuješ blihek zmuzgani kričov,
kol v gobec ti sukne s kapič-terase.

Od porojenja pamtiš žmahek mlieka
šterog jošče serk vu persa te greje -
viečen te je zvirek, i berv človeka,

šteri šumeče kak zeleno veje.
Z dalečin čuje se starinska jeka -
spod snega naviek zemlja se nasmeje.

---

jezere - na tisuće; *vohati, šnofati* - mirisati; *voščeni* - vučji; *slog* - parcela zemlje; *haklik* - osjetljiv; *blihek* - nagla provala, pljusak, zapljuskivanje; *zmuzgani* - izlomljeni; *kol* - kolac; *suknuti* - sunuti; *kapič* - natkriveni ulaz u kuću; *porojenje* - rođenje; *žmah, žmahek* - têk, okus; *zvirek, zviranjek* - izvor; *veje* - zeleno lišće na grančicama

10.

Spod snega naviek zemlja se nasmeje -
rad človek ju ima kak drage krilo
vu šterem se mu je toplo i milo,
kak zdravom detetu štero si sneje.

A gda su pone vode kolomeje,
strahoča te kaj kolo nej se hvilo -
kak predi se bi pâk na zemlji bilo -
vu oči blihne gda se mlaka zleje.

Vele - mertvec je gdo sapu ne diše;
i pokojni je, to vre zdavnja zna se,
gdo misel ne govori i ne piše

čez vu pervešne materine glase. -
Njemu živem krletku rabar riše.
Trotlin saki ceca mêd stoprem za se.

---

meti rad - voljeti; *sneje* - sniva, sanja; *kolomeje* - tragovi kotačâ; *strahoča* - strah; *hviti* - saviti; *nej se* - ne bi se; pâk - opet, ponovno; *predi* - prije; *blihnuti* - pljusnuti, zapljusnuti; *sapa* - zrak; *prvešne, pervešne* - prve; *rabar* - krivolovac, provalnik; *trotlin* - trut; *cecati* - sisati

11.

Trotlin saki ceca mêd stoprem za se:
Poklem su shoblali nam naše deske,
svetloču sme senjali fort pri treske;
joči pozoja puščali sme na se -

ledinu naj nam kmica mertvi pase.
Ves sviet lukal je vu zvezde nebeske,
nam nojem pikali su glave v peske,
šteli su - Mesec bu pečeno prase...

Simfonijuši zviezd, govorenja,
Božje skladbe - Ljubav v Rieči se smeje,
bez nji nemaš misloče ni stvorenja!

Jošče predi Atlantide, Prageje,
Rieč je seme viečnoga semenja -
Istinoča prek jezikov se seje.

---

trotlin - trut; *stoprem, tekar* - tek; *poklem* - poslije; *pozoj* - zmaj; *lukati* - gledati; *misloča* - misao; *Prageja* - Prazemlja; *istinoča* - istina

12.

Istinoča prek jezikov se seje,
ves sviet njihov je dojduči vert;
em klicu jim nemre prevergnuti kert -
kakvo seme takvo zerje i veje.

Doživlensku viečnost človek naj sneje,
peljaje knig naj mu žmiče njegov žert,

naj se curikne gdo jošče je požert;
Kaj nas je obranil od lucke meje!

S Prapričetka slobodne su rieči;
nie briga glase kakve su gde rase,
svoje glase naj čujeju pri svieči!

Niesu huncutarske, za kratke čase,
z glibočine šepečeju o sreči -
nihov habetuš moraš deti na se!

---

dojduči - dolazeći; *peljaj knig* - puna kola knjiga; *žert* - ražanj poveznik na vozu sijena; *požert* - proždrljiv; *zerje* - zrnje; *doživlensko* - doživotno; *curiknuti* - odstupiti; *z glibočine* - iz dubine; *habetuš* - halja; *nihov* - njihov

13.

Nihov habetuš moraš deti na se;
sreča je vu hiži, če te ne zebe,
gde toplota, toplota je za tebe;
pri svoje peči gde si ružđiš klase.

Zipke poslušaš i dedove glase;
zaprav, čuješ jih z glibočine sebe,
a medijuši - tak jih hitro triebe...
Kaj človek, zafort, pozabil bi na se?!

I ministrušek snobi jih vu geto:
kakti v saki vuhi mesto jim neje...
Z Božji vust ime naviek jim je sveto!

Morje v jenu kaplju nišči ne zleje,
z jezerâč kaplji sako morje je zleto.
Uzda-vože-štrik, rieči su bez meje!

---

medijuši - mediji; *zafort* - zauvijek; *zleto, zlieto* - izliveno; *meja* - međa; *uzda-vože-štrik* - uže

14.

Uzda-vože-štrik, rieči su bez meje:
Tetoveran človek na svoje kože
očuntel je gli sih judašov nože...
Protuletje! kukuvača se smeje?! -

Vkanjeni ftič vre jajca je ne greje;
ob Zemlje dišiju vse naše rože;
tenje od tiela naj ne buju dože
na potu do Hallerove aleje.

Dvojstdrugog rujna devedesetperve -
oslobojenje Garestina! - Vsima,
i šterem su trava tople oberve!

Svoj glas Rieč naviek od Boga ima -
nišči vu dušah videl ne bu červe,
Garestin, feniks varoš, kipec z dima!

---

očunteti - osjetiti; *judaš* - izdajnik; *tenje* - sjene; *Hallerova aleja* - ulica put varaždinskog groblja

15.

Magištrale

Garestin, feniks varoš, kipec z dima,
Rieč jezika vu ognju je spasil,
Antun Vramec, kuraž se otut zglasil.
Denes verzušem našem nie vre zima.

Ungar ni Beč ne skube ga, ne cima;
Grieh, vu Gaju, nie Eden naš vgasil,
Aj ti se stoprem vu omraze skrasil.
Roku daj Noji, zvun arke je plima!

Ekstra ne kraji gdo štuje si glase; -
Spod snega naviek zemlja se nasmeje!
Trotlin saki ceca mêd stoprem za se -

Istinoča prek jezikov se seje,
Nihov habetuš moraš deti na se.
Uzda-vože-štrik, rieči su bez meje!

On - moj bližnji buja, razdire

U meni je: ON - udvostručen. Ustostručen. I znan-neznan. Udomaćen - i otuđen. "Ljubi bližnjega svoga" iz magle buja. Tuče. Tuče. Moj grad. Moj svemir. Moja tamnica, Bože.

Tako smo teški. On - sa mnom. Ja - s njime. Nismo samo susret. J e d n a smo životna stanica. Jezgra koja se množi.

Ne mogu izaći. Ne opipavam mu lice. Ne osluškujem bilo. Ne razumijem otkucaje. Raste u meni. Zatvara vidokrug. Sputava kretnje. Ne dopušta da ga mjerim u prostoru, da mu u pozadini Neba vidim obrise. U meni je: čahura bolesti. Izraslina koja razdire.

Bože, izvedi nas sve. Mene, njega, gomile u nama. Tijesno nam je. Sudaramo se. Nema sunca. Opekline su od topline.

I nehotice ćutim srdžbu. Odvratnost od koje zebem. U uzajamnosti našeg daha nema saopćenja dobre misli. Dodira koji zacjeljuje. Gospode, protiv volje mrzim!

Ja. Moj bližnji. Gomile u nama - J e d n o smo. Ti si tako htio, Bože. Ranjavajući njega, ranjavam s e b e. Otuđujem se, od sebe se udaljujem. Po njemu mjeriš mene.

Ako je ogreben, unakažen, - moja je krivnja. Ako je ponižen, treba da se do njega ponizim. Ako ga boli, moja bol mora biti stostruka. To je poruka Vesele vijesti. VESELE. Dođe mi da plačem. Ne rugam se, Bože. Ne hulim. Bojim se sebe.

Vjerujem, najzad, da su suze najčišće. Iskupljuju. Sakupljaju se u rijeku. A rijeka teče. Prima pritoke. TEŽI k moru. Ne zaustavlja se. Onda m o l i m.

Ti, Gospodine, ne obmanjuješ. I što stvaraš nije privid. Što zapovijedaš, nije zabluda. Ono što postoji, uistinu jest. Jer je od Tvoje volje. I po tome j e s t vrijednost. I ja. I moj bližnji. Gomile u nama. Ogrebeni i unakaženi. Osakaćeni i smušeni. Svi smo vrijednost. I gađenje, i mržnja, i gnjev, i nemir - zar nisu u osnovi ljubav? Jer ih ne želim. Mrzim mržnju. Prezirem prezir. Ogorčena sam na srditost.

U ovom trenutku ne-vremena kad boli u korijenu vida i stvari se bolesno preuveličavaju, - ja MOLITVENO ŽELIM.

Bolesni smo, Gospode. Ja i moj bližnji. Bolesna je ljubav. Previše se s njom razbacuju. Čini se da Tebe vrijeđa. Tebe ne odrazuje.

Nezreo je bližnji. Oboje smo nedorasli dobroti. Nesposoban je da ju procijeni i primi. Meni nedostaje da ga s njom zadržim, jedan drugome ne raspoznajemo cilj. Nismo mudri. Ne poniremo u dušu. Spoznaja potiče ljubav. Ljubav se prepoznaje u velikodušnosti. A nje nema.

Onaj d r u g i, moj bližnji, moj najdalji sebe samog mrzi podupirući svoje laži, psihološke i filozofske. I one iz bijede osjećanja, - i bez misli. A ja mu se ne umijem približiti. Jer se bojim. Oboje smo u opsesiji. Lažnog integriteta. Svaki na svoj način. Kao da će nas tuđi dodir osakatiti.

U ovom trenutku razmišljanja neka mi bude dopuštena iskrenost, smjelost možda neumjesna. I pod cijenu sablazni. Ljubav nije ljubav. U Tvojoj Zapovijedi, Bože, trebalo bi promijeniti prvu riječ? Njen sadržaj ponekad zbunjuje. Zvuči naivno. Ukusu onih koji Tebe ne pokušavaju gledati. Ne vide Tebe.

Bez zlobe govorim, Gospodine, Milosrdni. Barem ovaj trenutak neizdržljive potrebe spoznaje. I nježnosti.

Iskrivili su vrijednost. Tvoju misao. Podupiru bolest. Povlađuju slabosti. Iz koristoljublja laskaju. Nude što nisu zaradili. Hvalospjevom opsjenjuju. Od viška poklanjaju, - lihvarski nadajući se kamatama. Nježnost im je mekoputna. Njihova vjernost oskvrnjuje.

Ako je to ljubav, Gospode, - ja mrzim.

Razbiti smo. U sebi razdijeljeni. Međusobno nepomirljivi. Božanskom kohezijom saberi nas. Ti si Crkva. A Crkva je i ljudsko tijelo.

U stisci smo. Previše jedan drugome blizu. Prebolno vezani. Zapleteni. Obnovi krv. Svaki je životni organ plemenit. I svemir je premalen srcu - od davnine.

Teško je opstati. Kao da si nebo razapeo kroz tijekove krvi - i dopuštaš mrak, munje, olujnu kišu. Blato na kraju. Ne čuje se hod molitve. Zamagljuješ moj istinski lik.

Gdje je bližnji? Topao - i ojađen.

Gomile su, gomile, Milosrdni! Gaze u meni. I kad se razdani, razbistri i razum prozire, hladno je, prehladno bez Tvoga viđenja. Daj san. U snu se leti. Daj da izbezumimo od ljubavi. Da se tijelo i duša izmire. Da tijelo od zvijezda svijetli.

Otajstveno mrzim. Sljepoću koja ne dodiruje Dan iza ovog dana. Dan samo Tvoj. I ovaj - kao uranjanje u Tvoj pogled.

Čini se: mrzeći ljubim. Prozirem. Tebe ž e l i m.

Želja je, Bože, koja i mog bližnjeg okrivljuje.

Kao da je na putu i kamen i čovjek. Kao da su isto. Kamen u meni.

Gospode, shvati! To nije mržnja. To je strah.

Mrzim zid koji od Tebe dijeli. U njemu, mom bližnjemu. S njime nosim ga u sebi. Posrćem od težine. "Ljubi... ljubi..." tlači kao grobnica.

Na kraju, Stvoritelju, Mudri, sebe ne obmanjujem. Ti i bližnji na istoj ste stazi. U istom vidokrugu Molitve. Bez njega Tebe ne dodirujem. Bez Tebe, njega ne primjećujem. Ne zahvaćam srcem.

Ti si Dobrota. Veličina. Vrijednost.

Od naših malih doziranja, naših ljudskih dobrota, veličina i vrijednosti - Ti ne rasteš. O Vječni. O Nepromjenljivi!

Ovdje je moj bližnji. Neumoljiva logika. Jedini, po kome sebe potvrđujem. ON između Tebe i mene. On je medij. On neopozivo - s Tobom.

Ne dajem svoje. Ti si Radost, Bože.

"Ljubi.... Mrzi" "Ljubi..." Moj bližnji. Udvostručen. Ustostručen. Grad u meni. Svemir.

Mrzim naličje svoje. Svoju nemoć, Bože. Jakosti! Užasavam se onog što nisi TI.

Hoću zemlju Tobom razdanjenu i razdanu. Svu - u srcu. Bez ograničenja. Gdje bića, koja si ljudima nazvao, ne opsjenjuju. Gdje darežljivost ne osiromašuje. Ljubav ne ubija.

Sidi, Gospodine, duboko, najdublje. Kroz sve pore duše i kolebljiva mehanizma tvari. Utabori se u samoj misli. Da zdravo bude disanje, da dodir preporađa. I - što je najvažnije, što Tebi najprisnije povjeravam: produhovi osjetila. Da ne bude obmane. Da svaka stvar ima svoje pravo ime.

Ja i bližnji bit ćemo neopozivo bliski i dodirljivi. TI - između nas. S nama.

Za sada je Molitva. Iz ljubavi, Gospodine.

Iz želje da se u Veseloj vijesti obistini.

Ana GASSELICH VUČINIĆ

Kako shvatit Boga

Kako protumačit granicu
između normalne i bolesne tuge,
kako shvatit toliko čina iz poruge,
kako shvatit čežnju za onim što ti je strano
i kako izbjeći ono što ti nije drago,
kako shvatit izmjenu raspoloženja
i onda kad ima i kad nema želja.
Kako proći sve već iz navike
a da ne znaš da volim Te,
kako prihvatiti kalež i hostiju svetu
kad imam narav prokletu,
kako shvatit veselje, tugu i krik luđaka
kad stranica za stranicom života
otvara ti se svaka,
što je realitet za nijemog, gluhog, slijepog
i onog što zdrave oči ima,
kako dovraga alkoholičara ostaviti bez vina?
Što je realitet za ovisnika od droge
i onom bilo kojem s ovoga svijeta,
kako da znaš da nisi nečija meta?

Kako shvatit Prirodu i sve, baš sve,
sav taj dar iz Božje ruke
i ljubav Boga uz puno muke?

Katarina CIPRA

Pod maskom

Općenito uzeto svaki čovjek nosi na sebi neku masku. To je onaj dio osobe kojim se ova želi predstaviti drugima kao da je to njena prava bitnost. Maske susrećemo na svakom koraku kod svojih bližnjih i njima nam se oni žele predstaviti u svom najboljem svjetlu. Gledano povijesno maska je persona u grčkom antičkom kazalištu koju svaki glumac nosi na sebi da bi se bolje predstavio gledateljima. Maski ima komičnih i tragičkih i svaki lik u drami nosi svoju masku. Ona ističe bitnu karakteristiku lika i uvećava svojom formom ono što je glavna značajka dramskog junaka. Kao takva maska je sastavni dio drame i kroz nju se oglašava kao kroz zvučnik dramski tekst. Ali maska nije samo svojstvena kazališnoj drami, u prenesenom značenju masku nosi svaki čovjek kao sastavni dio svoje ličnosti, kao ono što se prikazuje drugom kao vlastita osobnost. Često je pojedinac srastao sa svojom maskom tako da i sam počne vjerovati da je on ono što drugome prikazuje kao svoju masku.

Maska može prerušiti čitavu osobu i pokazati se kao sasvim druga ličnost, a može biti samo krinka koja pokriva dio lica i skriva od drugoga vlastiti pogled. Vidjeti drugoga a sam ne biti viđen to je osebina krinke i zato se iza krinke najlakše skriva vlastit pogled. Time se izbjegava ništeći pogled od strane drugoga i zadobiva se nadmoć nad drugim koji nije zakrabuljen. To je smisao i krabuljnog plesa kao i cijelog razdoblja karnevala kada se iza najrazličitijih maski ljudi susreću i predaju zabavi i sveopćem veselju. Ali maske mogu skrivati i opasnost i zlonamjerni pojedinci koriste masku da bi ostali neprepoznati pri izvedbi svojih nedjela. I razbojnici se često prerušavaju i maskiraju kako bi ostali neprepoznati i neuhvatljivi od strane pravde. I politika se odvija pod raznim maskama koje se mijenjaju i odmjenjuju već prema potrebama i nalozima političkog trenutka. Upravo je u politici igra s maskama najočitija i upravo se tu iskazuje sva pokvarenost i prevrtljivost u službi interesa i volje za moć pojedinca ili gomile.

I mnoga je urota skovana pod maskom iza koje se kriju prikrivena neprijateljstva. Ona izbjegavaju otvoreni sukob pa djeluju iz potaje prerušena u razne maske. Takav je bio slučaj i s Karlom D. Naizgled on je bio cijenjen čovjek i mnogi su mu poklanjali svoju naklonost. Ali s obzirom da je bio istinoljubiv i vrlo često je otvoreno govorio istinu u lice, mnogi to nisu mogli podnijeti i iza maske ljubeznosti pripremali su urotu protiv Karla, smišljajući podlu klevetu kojom bi mu se moglo naškoditi. Tako se njihova izvanjska ljubeznost pokazala kao maska iza koje su se krile podle namjere izazvane zavišću spram Karlovih iznimnih sposobnosti. I doista kleveta je pala na plodno tlo, a Karlo je prekasno prozreo masku s kojom su ga njegovi znanci okruživali. Kad je vidio da ga tobožnji prijatelji sve više izbjegavaju on je isprva bio zbunjen i iznenađen, ali kad je shvatio da se protiv njega urotila zajednica poznanika odlučio je i sam staviti masku i time se oduprijeti navali svojih klevetnika. Počeo je izigravati čudnu smušenost

i nepredvidljivost i time je zbunio svoje neprijatelje. To više nije bio onaj Karlo koga su oni poznavali, postojan i točan, nego jedan nepouzdani pojedinac s kojim se nije moglo računati i u koga se nije moglo pouzdati. Tako sada kleveta više nije imala snagu uvjerljivosti i ubrzo je okolina Karla počela gledati drugim očima. Sada je licemjerno sažaljenje stupilo na mjesto neprijateljstva i činilo se kao da je kleveta ipak uspjela naškoditi Karlu. Ali maska koju je on navukao imala je i svoju cijenu. Ubrzo poslije toga izgubio je radno mjesto i našao se u najvećoj nevolji svoga života. Napušten od svih i bez posla Karlo je odlučio iz temelja promijeniti svoj život premda je već bio u kasnim tridesetim godinama. Otputovao je u svoj opustjeli rodni dom u malom primorskom mjestu poznatom po kamenu gdje je većina mještana živjela od rada u kamenolomu. Odložio je masku smušenosti i počeo se baviti obradom kamena. Otkrio je na taj način svoj dotada nepoznati klesarski dar, posvetio se novom zanimanju i tako je njegov život krenuo novim tijekom. Karlova tankoćutnost odskakala je velikim dijelom od tvrdog i teškog rada kamenorezaca i nadničara, ali svojom velikodušnom naravi on je i među njima stekao naklonost, a opet toliko različit od njih. Karlo je bio čovjek samotnik, višeg rasta, skladne građe, ispod visokog čela i duže, blago prosijede tamne kose isticale su se njegove plemenite oči, prodorne i nježne u isti mah.

U tom pogledu zaista je bilo nešto zagonetno što je privlačilo pozornost i ujedno skrivalo tajnu punu trpljenja. Svojim dugačkim gipkim prstima oblikovao je kamen poput vrsnog skulptora unoseći u hladnu i mrtvu tvar sklad i ljepotu. Svoju tjeskobnu brigu Karlo je unosio u mukotrpni rad s kamenom i u tom poslu je nalazio nekakvo neobično zadovoljstvo kakvo mu je bilo nepoznato u ranijem životu. Zajedno s drugim majstorima Karlo je zamislio i onda ostvario veliku zadaću, neispunjeno obećanje predaka - izgradnju zavjetne crkve Žalosne Gospe na brdu ponad mjesta. Crkva je bila sva od kamena čija je bjelina blistala na suncu i isticala spomenik Gospe pod golgotskim križem na portalu crkve. Ovaj kalvarijski motiv isklesao je svojim rukama sam Karlo unoseći vlastitu dramu u misterij Golgote.

Žalost Gospina lika utjelovila je svu patnju i tugu, svu brigu i žalost hodočasničkog puka i privodila je raspetom Bogu pobožnu procesiju vjernika. A za Karla ovaj portal sa Žalosnom Gospom bio je poput otvorenih vrata u otajstvo trpljenja koje će uskoro odrediti njegov budući život.

Karlo je po zanimanju bio astronom i interes za zvjezdano nebo ostao mu je i u izmijenjenim životnim uvjetima. Noću je vlastitim teleskopom motrio zvijezde i bilježio promjene koje su se zbivale na nebu. U noćnoj tišini i pri vedrom nebu on je istraživao prostranstva svemira i suočavao se s tajnom stvaranja i zagonetkom materije. To mu je ujedno olakšavalo naporan i mukotrpan dnevni život i jačalo njegov duh da izdrži iskušenja kojima je bio izložen. Tako je Karlo pomalo zaboravljao na maske i krinke koje su mu pričinile tolike nevolje. Njegov znanstveni poriv nalazio je u tom motrenju nebeskog svoda svoje puno zadovoljstvo i što je najvažnije nikoga nije mogao povrijediti niti stvoriti tajna neprijateljstva. Svemir se protezao bezgranično i bio je potpuno ravnodušan spram svoga motritelja. Tu nije bilo mjesta za prikrivanja niti maske već se sve očitovalo u svom harmonijskom redu. Nadomak Karlovom rodnom mjestu bila

je smještena jedna zvjezdarnica koju je podiglo astronomsko društvo. Noću bi Karlo često odlazio tamo i dugo bi promatrao gibanje nebeskog svoda kroz veliki teleskop na krovu zvjezdarnice, a posebno je pratio kretanje kometa kao i padanje zvijezda asteroida u ljetnim noćima. Pod vedrim nebom noću bi se pružao pogled astronoma kao u beskraj i sve su zemaljske brige postajale male i beznačajne pred veličanstvenom ljepotom svemira.

Napose ga je zanimala pojava dvojnih zvijezda među kojima je upadljiv bio Algol. Prema mitološkoj priči Algol je bio glava Meduze u zviježđu Perzeja i kao takav povezivan je s nesrećama i strahotama koje se u njegovom znaku zbivaju. I glava Meduze bila je ovako gledano jedna strahotna maska koja bi okamenila svakoga tko bi se s njom suočio. Karla je ova legenda podsjećala na sve maske s kojima se on susretao kao i na njegovu zadaću da razobliči maske i zlo koje se iza njih krije. Promatrajući zviježđe Perzeja Karlo se i nesvjesno poistovjetio s junakom iz grčke mitologije kojemu je zadatak bio da raskrinka zlo i da pobijedi čudovište koje je uništavalo svoje žrtve. Tako je i Karlo boreći se s maskama, pa i onom vlastitom koju je sebi nametnuo, izašao kao pobjednik u ovoj borbi oko istine a protiv laži i prijevare. A njegovi neprijatelji postali su žrtve vlastite zloće i redom su stradavali na razne načine izvrgnuti sramoti i porazu.

* * *

Karlova postojanost u dobru osigurala mu je pravu i trajnu sreću koju je dugovao jedino Bogu. Nakon uzburkanog života u sredovječnoj dobi njegova konačna odluka odvela ga je na obližnji otok bijelim monasima. Ovdje kao duhovni otac Anzelmo dnevno privodi malu monašku zajednicu otajstvu Raspetog Krista - jedinoj svrsi. I naposljetku pater Anzelmo postao je čisti prinos Bogu za mnoge i mnoge nesretne ljude...

Josip LISAC

Kajkavsko narječje i njegova proučavanja

(s posebnim obzirom na rad Jakoba Riglera)

Kajkavsko narječje jedno je od intrigantnih područja u južnoslavenskom dijalekatnom mozaiku, i to već dugo, budući da često nisu bili dostupni odgovori na brojna pitanja, sitnija ili i ona krupna. To i nije čudno s obzirom na objektivnu težinu problematike skoncentrirane na području južnoslavenskoga sjeverozapada.

Osobine kajkavskoga narječja bilježe se i obrađuju više stoljeća, međutim dijalektološka proučavanja traju osjetno kraće, tek nešto više od jednoga stoljeća. Ovaj prilog sažeto prikazuje dosadanji dijalektološki rad dodajući i pokoji podatak zasad nezabilježen u bibliografijama. Zna se da je o hrvatskim i drugim organskim idiomima na području genetskolingvističke cjeline kojoj oni pripadaju (srednjojužnoslavenski dijasistem) dosad pripremljeno više bibliografija. Mate Hraste objavio je 1956. u 1. knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika* "Bibliografiju radova iz dijalektologije, toponimije i hidronimije na području hrvatskog ili srpskog jezika" (str. 387-479), a Asim Peco 1981. u *Radovima* Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (knj. LXX, str. 73-199) publicira bibliografski tekst "Dijalektologija u časopisima na srpskohrvatskom jeziku". U pojedinim prikazima (P. Ivić, B. M. Nikolić itd.) te su bibliografije dopunjavane. Kajkavološke bibliografije dosad je objavljivao Mijo Lončarić, jednu u knjizi *Kaj - jučer i danas* (Čakovec 1990, str. 248-283), drugu u knjizi *Kajkavsko narječje* (Zagreb 1996, str. 171-198); naravno, već se po definiciji zna da su bibliografije nepotpune, pa to onda vrijedi i za Lončarićeve bibliografije. Dakako, s proučavanjima kajkavštine upoznajemo se i u drugim djelima s popisima literature, npr. u članku Dalibora Brozovića "Kajkavsko narječje", u knjizi D. Brozovića i P. Ivića *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb 1988, str. 90-99; tu je izabrana bibliografija na str. 97-99. Naravno, i druge su bibliografije važne, npr. bibliografije što su izlazile u *Južnoslavenskom filologu*, a odnosile su se do devedesetih godina i na priloge hrvatskih lingvista i o hrvatskom jeziku, pa i o kajkavskim organskim idiomima. Pojedinim istaknutim jezikoslovcima, ujedno i proučavateljima kajkavskoga narječja, također su objavljivane bibliografije, a ja ću izdvojiti najbolje popise njihovih radova: Vatroslav Jagić (*Izabrani kraći spisi*, Zagreb 1948, str. 593-630), Milan Rešetar (*Ljetopis JAZU*, 54, 1949, str. 352-361), Aleksandar Belić (*Zbornik radova o Aleksandru Beliću*, Beograd 1976, str. 433-469), Franjo Fancev (*Zbornik o Franji Fancevu*, Zagreb - Zadar, 1998, str. 340-355), Petar Skok (*Ljetopis JAZU*, 54, 1949, str. 193-213; dodatak u *Zborniku za filologiju i lingvistiku*, 12, 1969, str. 262-266), Stjepan Ivšić (*Jezik Hrvata kajkavaca*, Zaprešić 1996, str. 97-109), Mate Hraste (*Rasprave Instituta za jezik*, 1, 1968, str. 485-495), Josip Hamm (*Slovo*, 25-26, 1976, str. 7-16), Pavle Ivić (*Južnoslovenski filolog*, LVI/1-2, 2000, str. 7-49), Božidar Finka (*Filologija*, 24-25, 1995, str. 15-33), Dalibor Brozović (*Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27, 1987, str. 11-34), Antun Šojat (*Rasprave Zavoda za jezik*, 14,

1988, str. 9-14), Jakob Rigler (*Zbrani spisi 1*, Ljubljana 2001, str. 501-511), Vida Barac-Grum (*Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, XXVI, 2000, str. 9-12). Drugi kajkavolozi, kao i spomenuti jezikoslovci, dobro su svojim bibliografskim jedinicama zastupljeni u postojećim bibliografijama, osobito Lončarićevima.

Do prve polovice 19. stoljeća dijalektima je u nas posvećivana mala pozornost, ali to ne znači da pisci i jezikoslovci o njima nisu razmišljali i o tim pitanjima iznosili svoja zapažanja. Tako npr. Marin Držić sredinom 16. stoljeća majstorski iskorištava dijalekatne različitosti u svojim dijalozima; Bartol Kašić, čakavac s otoka Paga, u prvoj polovici 17. stoljeća postupno se okreće štokavštini, kolebajući se donekle između dubrovačke i bosanske formule. Ivan Belostenec, izvrsni znalac kajkavštine, zapisuje u svoj rječnik također čakavske i štokavske riječi. Hrvati su se u jednom standardnom jeziku ujedinili tek u 19. stoljeću, nakon znatnih napora i nemalih žrtava.

Kajkavskim govorima prvi je znatnu pozornost u dijalektološkom smislu posvetio Matija Valjavec, Slovenac rodom iz okolice Kranja, koji je oko dva desetljeća potkraj 19. stoljeća obrađivao slovensku i kajkavsku akcentuaciju. To njegovo pisanje, iako vrlo ambiciozno, često je nepouzdano i subjektivno, da parafraziramo Ivšićeve riječi o Valjavcu. U kajkavštini poznavao je uglavnom samo govore varaždinskoga područja. Detaljno je obrađivao i neke priloge (vrsta riječi) u kajkavštini. Sve u svemu, njegove su zasluge ipak znatne. Važno je ovdje reći da je velika njegova studija dugo izlazila pod naslovom "Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku" ili slično; ipak je pri kraju objavljivanja te goleme studije od blizu 2000 stranica u Akademijinu *Radu* naslov promijenio u "Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini". Dugo je Valjavec držao kajkavce Slovencima, a onda je ipak promijenio mišljenje, uključujući i mišljenje o jeziku kajkavaca.

Vatroslav Rožić objavio je 1893-1894. opsežnu monografiju "Kajkavački dijalekat u Prigorju", gdje je obradio govor Prodindola na jastrebarskom području. Rožićeva je obradba solidna i detaljna, a najizrazitija je slabost u razlikovanju dvaju kratkih akcenata u govorima s jednim kratkim akcentom. To je prvi dobar dijalektološki prilog u kajkavologiji. Još pouzdanije bilježi prigorske osobine Rožićev folkloristički prinos "Prigorje" objavljen u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* 1907-1908, knj. 12-13.

Jagićev daroviti učenik Vatroslav Oblak, također Slovenac kao i Valjavec, dao je znatnih prinosa poznavanju hrvatskih govora, kajkavskih i čakavskih (Lastovo). Najznatniji je takav njegov prilog tekst "Nešto o međumurskom narječju" iz 1896. Oblak opisuje govor Sv. Martina na međimurskom zapadu. On je u Jagićevu *Archivu* prikazao npr. Rožićevu spomenutu monografiju.

Lako može biti da je na upoznavanje kajkavskoga narječja dosta djelovala činjenica da su i Rožić i Oblak opisivali netipične kajkavske govore, one koji nemaju glavninske kajkavske značajke, prvenstveno u vokalizmu. Nemaju, naime, izjednačenja jata i poluglasova u zatvoreno *e*, stražnjeg nazala i samoglasnoga *l* u zatvoreno *o*. Uz to, naravno, uglavnom tada i nije bilo osposobljenosti da bi se prava priroda kajkavske fonologije razumjela, ili se pak nije razumjelo značenje takvih otkrića.

Luka Zima objavio je 1887. monografiju *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine.* Unatoč različitim slabostima to je i danas važno djelo poglavito zbog zapostavljenosti sintakse u dijalektološkim istraživanjima.

Dijalektologija srednjojužnoslavenskoga dijasistema osamostalila se na početku 20. stoljeća, a u tom nakon Milana Rešetara središnje mjesto pripada Aleksandru Beliću i Stjepanu Ivšiću. U kajkavologiji Rešetar je važan po tom što je uglavnom precizno odredio granice kajkavštine prema drugim narječjima u knjizi *Der štokavische Dialekt* (1907), a sam je kajkavsko narječje držao "miješanim".

Belić na početku svoga dijalektološkog rada kajkavštinu ne tretira kao dio srednjojužnoslavenskoga dijasistema, ali 1910. mijenja raniji stav da je kajkavštini osnovica slovenska. Onodobnu sažetu sintezu o kajkavskom narječju objavio je Belić 1929. u Stanojevićevoj *Narodnoj enciklopediji*. Kako Belić nije osobno proučavao kajkavskih govora, a uz to mu literatura nije mogla pružiti prave pomoći, lako je razumjeti njegovu odluku da to narječje podijeli na dijalekte na temelju refleksa praslavenskih *t'* i *d'*, jer se te značajke uglavnom mogu ustanoviti i prema slabijim opisima ili prema folklorističkim izdanjima. U velikoj mjeri Belić se oslanjao na Lukjanenkovu monografiju *Kajkavsko narječje* (Kijev 1905), pa je od toga ukrajinskog učenjaka preuzeo i teoriju o slovenskoj, čakavskoj i štokavskoj osnovici kajkavskoga narječja. Belić, može se reći, vidi u kajkavštini dvostrukosti i u podrijetlu i u utjecajima. Kajkavski sjeverozapad imao bi slovenski temelj, ostali dijelovi bili bi srednjojužnoslavenski, jugozapad čakavski, istok štokavski. I noviji utjecaji bili bi dvostruki.

Inače je u hrvatskoj sredini Lukjanenko prilično podcijenjen, a spominje se uglavnom povezano s Jagićevom recenzijom Lukjanenkove knjige. Važno je Jagićevo poricanje trovrsne osnovice kajkavskoga narječja, također njegov stav o pripadanju toga narječja hrvatskom jeziku. To je mišljenje iznio nakon duga razmišljanja i kolebanja točno ustvrdivši da u tom pitanju bitno mjesto pripada ukupnom dojmu, ne pojedinim crtama. Vjerojatno je Jagić kajkavštinu držao genetski prijelaznim narječjem.

Rudolf Strohal podrobno je opisao tri kajkavska govora u Gorskom kotaru (Lokve, Delnice, Ravna Gora), sažetije govor u Brodu na Kupi. Svi su ti opisi u velikoj mjeri površni i netočni, međutim, poznavatelj problematike može ih u ponekom elementu dobro iskoristiti. Mnogo je Strohal proučavao i područje oko Karlovca, u stanovitoj mjeri kajkavsko. Sasvim je promašena Strohalova teorija prema kojoj su svi Hrvati u srednjem vijeku bili čakavci. Kajkavci bi nastali utjecajima iz Slovenije, štokavci utjecajima na čakavce.

Franjo Fancev opisao je 1907. zavičajni govor Virja u Podravini, i to temeljito i dobro. Iako u dijalektologiji nije postigao ni približno toliko kao Rešetar, Belić ili Ivšić, jer se rano prestao baviti jezikoslovljem, ipak je znatna Fancevljeva uloga u prvom desetljeću 20. stoljeća, u doba konstituiranja naše dijalektologije kao posebne discipline. Naročito je zanimljivo da Fancev točno opisuje podravsku akcentuaciju u kojoj je uvijek naglašena pretposljednja mora riječi, a taj je sustav interesantan i u širim razmjerima, slavističkim i općelingvističkim. Poslije se Fancev orijentirao na proučavanje povijesti hrvatske književnosti.

Fran Ramovš držao je kajkavštinu slovenskom u genetskom smislu, dok suvremene kajkavske govore nije uključivao u slovenski jezik. U novije doba o kajkavskom fenomenu izjašnjavali su se i drugi slovenski lingvisti, Rudolf Kolarič (on piše i o kajkavskim govorima Vedešina i Homoka kod Nežiderskog jezera u Madžarskoj; naziva ih slovenskima), Jakob Rigler, Jože Toporišič i drugi. O Riglerovim stavovima još ćemo sažeto govoriti.

Stjepan Ivšić znatnu je pozornost posvetio kajkavštini već u "Prilogu za slavenski akcenat" (1911) i u *Nacrtu za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja* (1914), međutim, njegovo je znanstveno remek-djelo upravo "Jezik Hrvata kajkavaca" objavljen 1936. Ta je studija važna i u sociolingvističkom smislu, posebno pak svojom genetskolingvističkom dimenzijom. Ivšić primjenjuje produbljena svoja akcentološka shvaćanja, a upravo je naglasni kriterij poslužio kao kriterij klasifikacije kajkavske skupine dijalekata. Iako ističe da neće govoriti o genetskim vezama kajkavštine, ipak se mora reći da je upravo o tom rekao vrlo mnogo. Prema Lukjanenku i Beliću, kako smo već vidjeli, kajkavski bi sjeverozapad imao slovensku, jugozapad čakavsku, istok štokavsku osnovicu. Kad bi ta teorija bila istinita, onda bi kajkavština morala biti bez osobina koje bi bile dovoljno stare, koje bi uglavnom bile općekajkavske i koje bi bile samo kajkavske, ne čakavske, štokavske ili slovenske. Takvu dovoljno staru kajkavsku osobinu, ujedno značajku potpuno ili uglavnom nepoznatu čakavcima, štokavcima i govornicima slovenskog jezika pronašao je Ivšić, a riječ je o sudbini praslavenskoga metatonijskog kratkouzlaznog akcenta. Taj je akcent uglavnom samo u kajkavštini dao dugi silazni naglasak, pa su kajkavski akcenti kao *kôra* (slovenski *kóra*, štokavski i čakavski *kòra*) osobito važni. Da su kajkavci zaista slovenskoga podrijetla (kao što je mislio Ramovš) ili naknadna mješavina, to bi bilo nemoguće. Nadasve je važna Ivšićeva spoznaja o osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji, spoznaja što govori o osjetnom stupnju individualnosti te akcentuacije. Pokazuje se da su se današnji kajkavski sustavi uglavnom razvili iz jednoga, a ne da su različiti sustavi uklopljeni u kajkavštinu. Svakako je Ivšićeva podjela kajkavštine na četiri dijalekta vrlo važna, iako je u potpunosti izostavila područje Gorskoga kotara. Nakon objavljivanja "Jezika Hrvata kajkavaca" pojavila se recenzija Aleksandra Belića, afirmativno intonirana, ali i s nedostatno utemeljenim kritičkim zamjedbama. U svom radu Belićeve je stavove slijedio Radomir Aleksić. Sigurno je važan i vrijedan spomena i Ivšićev tekst "Osnovna hrvatska akcentuacija u Pergošića (1574)" iz 1937. Ivšićev *Jezik Hrvata kajkavaca* pojavio se u novom izdanju 1996. u Zaprešiću, međutim, to izdanje nije pažljivo korigirano.

Nikola Majnarić objavio je tri priloga o ravnogorskom govoru u Gorskom kotaru. Tu su ispravljene mnoge pogreške Strohalova opisa, koji je opis promakao Ramovšu, a naročito je važna Majnarićeva obradba sintaktičkih pitanja, vrlo zanemarenih općenito u hrvatskoj dijalektologiji.

Bit će korisno da ovdje spomenem i članak Svetozara Markova "Božićni običaj u Hrvata - kajkavaca u Banatu", *Kulturno-privredni pregled*, Novi Sad 1940. O tim kajkavcima nedavno je pisala Marija Vučković (*Južnoslavenski filolog*, LXI, 1-2, 2000).

Mate Hraste dao je sažete naznake o sisačkom govoru te pregled kajkavskoga narječja.

Osobito u *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* kajkavske je pojave obrađivao Petar Skok.

Josip Hamm uglavnom se bavio graničnim pitanjima kajkavštine na istoku.

Dragocjenu studiju o bednjanskom govoru napisao je Josip Jedvaj (1956). To ističu i ocjenjivači te studije (Z. Junković, M. Pešikan) i drugi proučavatelji (domaći i strani) toga izvanredno zanimljivog arhaičnoga kajkavskoga govora. Tim govornim tipom (uglavnom govorima Jesenja Donjeg i Bednje) pozabavio se u novije doba i August Kovačec.

Sažeto je razne kajkavske govore obrađivao Ivan Brabec; radio je u Gorskom kotaru, oko Sutle, Mure i Drave, oko Slunja, također u dijaspori.

Sociolingvističkim pristupom zagrebačkom govoru istakao se Thomas F. Magner. On je autor knjige *A Zagreb Kajkavian Dialect*, 1966. Novija je i vrlo važna monografija *Zagrebački kaj*, Zagreb 1998. Autori su Antun Šojat, Vida Barac - Grum, Ivan Kalinski, Mijo Lončarić i Vesna Zečević. Tu je lijepo pokazano stanje u Zagrebu, osobito u selima što se urbaniziraju uključivanjem u gradski život.

Izrazito važne priloge o kajkavskom narječju napisao je Pavle Ivić, posebno s obzirom na interpretacije vokalnih i prozodijskih značajki. On je prvi jasno izrazio misao o centralnokajkavskom izjednačenju refleksa jata i poluglasova, stražnjeg nazala i samoglasnoga *l*. Vjerujem da je to Ivšiću svakako bilo jasno, ali o tom uglavnom nije pisao. Dao je Ivić i sažete točne opise pojedinih govora na temelju vlastita terenskog rada. Dopunio je i poznavanje kajkavskoga akcenta (*Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 1982; *Filologija* 14, 1986). U suradnji s I. Lehiste pripremio je akustički opis akcenata u govoru Donje Pušće u Hrvatskom zagorju, pa se tu vidi i to npr. kakav je kajkavski izgovor akuta.

Dalibor Brozović svoja je lingvistička shvaćanja primijenio i na kajkavski materijal. Kajkavsko je narječje u sažetu pregledu podijelio na šest dijalekata. U suradnji s J. Liscem (i) kajkavske je govore obrađivao u *Fonološkim opisima*, Sarajevo 1981.

Opsežno istraživanje kajkavštine proveo je Zvonimir Junković, autor monografije *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Dijakronijska rasprava*, Zagreb 1972. On je obradio jezik poznatoga pisca dok se još nije znalo da je on hrvatski pisac slovenskoga roda, a zapravo je monografski opisao kajkavsku skupinu dijalekata. Kajkavština je, po Junkoviću, od starine dio hrvatskoga jezika, pa on zapravo nastavlja Ivšićevo učenje. Nastojao je Junković interpretirati i slovensku građu, ali uz kritički stav Jakoba Riglera. U Junkovićevu su radu dobro iskorištena novija općelingvistička ostvarenja.

Riglerovo bavljenje slovensko-kajkavskim odnosom znanstveno je važno. U nemogućnosti da se time ovdje podrobno bavimo, samo ispisujemo neke bitnije Riglerove spoznaje o pitanju. Prvo. Riglera karakterizira interes za dijalekatno stanje u cijelom svijetu, osobito na slavenskom jugu. Tako npr. 1963. u glasovitu referatu za sofijski slavistički kongres Rigler ističe jedan detalj iz međimurskog vokalizma, i to

prema podatcima Bulcsú László, jednoga od najistaknutijih hrvatskih lingvista. Drugo. U pitanjima kajkavsko-slovenskih odnosa Rigler često ističe slabo poznavanje jezičnih i drugih činjenica, i to tako da Hrvati slabo znaju slovenske pojave, Slovenci kajkavske. Često je, međutim, i vlastita problematika bila preslabo poznata. Treće. Rigler se i vlastitim radom duboko uvjerio kako su točne Jagićeve riječi o postupnosti prijelaza između južnoslavenskih jezika te između srednjojužnoslavenskih narječja. Rigler (*Zbrani spisi 1*, str. 421): "...gre v bistvu med južnoslovanskimi dialekti za postopno prehajanje in spreminjanje enega jezikovnega tipa v drugega,...". Također (*ibidem*, str. 419): "Južnoslovanski jeziki se niso formirali na tak način, da bi se razvijali ločeno". Četvrto. Rigler ističe srodnost slovenskoga jezika i kajkavštine, uz napomenu da je postavljati pitanje genetske srodnosti općenito problematično. No on uz srodnost ističe i individualnost tih jezičnih fenomena, kajkavštine i slovenskoga. Peto. Rigler drži da pitanje jezične granice - s obzirom na različitu nacionalnu pripadnost govornika slovenskog jezika i kajkavskih dijalekata - više nije problem, a međe su manje ili više jake, manje ili više slabe. One su pak određene, misli Rigler, političkim odnosima i upravnom pripadnosti. Sve u svemu, Riglerove riječi o slovensko-kajkavskim odnosima ostaju nezaobilazne na tom izvanredno teškom i kompliciranom jezičnom području.

Božidar Finka proučavao je kajkavštinu u Gorskom kotaru i na karlovačkom području nastojeći dati doprinos proučavanju tih netipičnih oblika kajkavske skupine dijalekata.

Stjepko Težak također je proučavao govore u kojima ima i kajkavskih i čakavskih značajki, osobito oko Ozlja, Karlovca i Ogulina. Opsežna je njegova monografija "Ozaljski govor"; ona sadrži i dobar rječnik.

Mnogo je kajkavske govore istraživao Antun Šojat. Disertaciju je posvetio proučavanju turopoljskih govora (tu je i rječnik), a osim toga osobito je radio na kajkavskom zapadnom području, oko Karlovca, Duge Rese, Samobora, također u Hrvatskom zagorju, oko Sutle, u Madžarskoj itd. I zagrebačko govorno stanje obrađivao je u nizu prinosa. Mnogo je surađivao i u *Fonološkim opisima*, Sarajevo 1981.

Stjepan Sekereš bio je izuzetno marljiv proučavatelj štokavskih govora, slavonskih, baranjskih, srijemskih i bačkih, a u ovom nam je kontekstu važan po prilogu "Odnos govora slavonske Podravine prema kajkavskom narječju", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIV-1, 1981.

Manjim rječničkim prinosom istakao se Josip Herman (Virje), u Međimurju je istraživao Zvonimir Bartolić, a zagrebačku sintaksu obrađivao je Ivan Bauer.

Opsežan kajkavološki opus ostvarila je i Vesna Zečević, autorica monografija "Ogled kajkavsko-štokavskog dijalekatskog kontakta" i *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*, pri čemu je osobito monografija o kajkavskom vokalizmu iz 1993. važna i dorađena. U kraćim prilozima obrađivala je i druge govore (Lobor, Zlatar, Lijevo Sredičko, Pisarovina, Bednja, Domagović). Bavljenje idiomima u kontaktu urodilo je knjigom *Hrvatski dijalekti u kontaktu*, Zagreb 2000.

Vida Barac - Grum mnogo je (nerijetko i nepouzdano) obrađivala goranske govore (*Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, Rijeka 1993), a bavila se i govorom Klanjca.

Mijo Lončarić istraživao je kajkavštinu u mnogim krajevima (Bilogora, Moslavina, Podravina, Međimurje, Zagorje, u dijaspori) nastojeći ostvariti i sintezu o kajkavskom narječju. Objavio je knjige *Bilogorski kajkavski govori*, *Kaj - jučer i danas*, *Kajkavsko narječje* (Zagreb 1996), uspjelo mu je, dakle, i sintetski prikazati kajkavštinu. To je narječje sažeto obradio na svim jezičnim razinama. Podijelio ga je na 15 dijalekata. Uz to je Lončarić s Ivanom Večenajem autor opsežnog djela *Rječnik govora Gole*. S Alojzom Jembrihom opisao je Lončarić govor Gregurovca Veternićkog, sela u Hrvatskom zagorju. Važno je Jembrihovo bavljenje Vramcem, pa i njegovim jezikom.

Samostalno ili u koautorstvu o raznim je govorima (Zelina, Vrbovec, Črečan, Adamovec) pisao Ivan Kalinski, a Kazimir Sviben svestrano je obrađivao zlatarski govor. Đuro Vidmarović nastojao je analizirati probleme u svezi s mnogo proučavanim kajkavskim govorima uz Nežidersko jezero u Madžarskoj. Podravske govore u Madžarskoj proučava Ernest Barić, pomurske Karlo Gadanyi. Jela Maresić ističe se obradbom podravskih govora u Hrvatskoj, također kao leksikograf. Leksikograf je i Franjo Hrg, koji proučava govor u Ivancu. Manji rječnik *Fužinarski kaj* objavila je Zlata Bujan - Kovačević. Izrazito se ističe Velimir Piškorec, proučavatelj govora u Đurđevcu (*Deutsches Lehngut in der kajkavischkroatischen Mundart von Đurđevec in Kroatien*, Frankfurt am Main - Berlin - New York - Paris - Wien, 1997), a praznine u poznavanju govora ludbreškoga područja popunjava Đuro Blažeka. Slobodanka Lukinović istraživala je u Hrvatskom zagorju. Ja sam proučavao kajkavske govore u Gorskom kotaru, osobito u Delnicama, u Turnima, u Ravnoj Gori, u Brodu na Kupi. Bavio sam se i kajkavsko-slovenskim odnosom, posebno odnosom bednjanskoga govora i slovenskih organskih idioma.

Dodajem da je gradišćanske kajkavce proučavao Gerhard Neweklowsky, dok je Wolfgang Jakoby detaljno obradio govor Gornje Stubice. Izvanredno je važan kajkavološki rad Willema Vermeera, iako je sva prilika da njegovi lucidni pogledi na razvoj kajkavskoga vokalizma imaju očitih slabosti. On je obrađivač bednjanskoga govora, poglavito istraživač kajkavskoga vokalizma. Dragocjena je monografija Petera Houtzagersa *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertöhomok*, Amsterdam 1999; tu nalazimo i rječnik Vedešina i Homoka, već spomenutih sela u Madžarskoj. Taj je autor neosporno pokazao kakvo je podrijetlo govora u tim selima (Međurič i Velika istočno od Kutine, na starom istočnokajkavskom području). Wiesław Boryś podrobno obrađuje kajkavski leksik, Rimma V. Bulatova i Vladimir A. Dybo kajkavsku prozodiju. Kajkavsku morfologiju (Velika Rakovica, Virje, Bednja) obrađuje William J. March. Kajkavsku problematiku istražuje i Vera Mitrinović, a Asim Peco u *Pregledu srpskohrvatskih dijalekata* sažeto prikazuje i kajkavske dijalekte. Važne poglede i na fenomen kajkavštine daje Marc L. Greenberg u djelu *A Historical Phonology of the Slovene Language*, Heidelberg 2000.

U cjelini se može reći da je danas kajkavsko narječje u prilično mjeri obrađeno, ali su mnogi poslovi još preostali, osobito na nekim terenima. Kao najizrazitija potreba nameće se priprema i izrada atlasa, s time da se pojedini svesci Općeslavenskoga lingvističkog atlasa pojavljuju već desetak godina, a tu su prikazani i obrađeni i kajkavski

govori. Neki kajkavolozi (osobito najmlađi) ovdje nisu spomenuti iako, naravno, svima valja priznati zasluge. Razumije se da davanje opće slike ne omogućuje precizan uvid glede vrijednosti i utemeljenosti pojedinih djalektoloških opusa. Osobito pak ovakav pregled nije pogodno mjesto da bi se imalo temeljito raspravilo o kajkavskim jezičnim značajkama.*

* Ovaj je prilog tekst predavanja održana 26. studenoga 2001. u Ljubljani (Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Historični seminar). Samo izlaganje bilo je nešto opsežnije.

LITERATURA

Dalibor Brozović, 1960: "Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1, 1960, str. 51-65.

Božidar Finka, 1981: "Hrvatska dijalektologija danas", *Hrvatski dijalektološki atlas*, 5, 1981, str. 39-47.

Božidar Finka, 1988: "Antun Šojat o 60. obljetnici života i 30. obljetnici znanstvenoga rada", *Rasprave Zavoda za jezik*, 14, 1988, str. 5-8.

Pavle Ivić, 1982: "O nekim fenomenima akcenatske varijacije koji nisu uvršteni u Ivšićev koordinatni sistem", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 1982, str. 181-188.

Stjepan Ivšić, 1936: "Jezik Hrvata kajkavaca", *Ljetopis JAZU*, 48, 1936, str. 47-88.

Zvonimir Junković, 1972: "Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta", *Rad JAZU*, 363, 1972, str. 5-229.

Josip Lisac, 1991: "Hrvatski lingvist i filolog Stjepan Ivšić", *Senjski zbornik* 18, 1991, str. 69-80.

Josip Lisac, 1995: "Dijalektološki rad Nikole Majnarića", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32-33 (22-23), 1995, str. 93-98.

Mijo Lončarić, 1996: *Kajkavsko narječje*, Zagreb 1996.

Mijo Lončarić, 1998: "Proučavanje podravske kajkavštine", *Zbornik o Franji Fancevu*, Zagreb - Zadar, 1998, str. 113-120.

Milan Moguš, 1995: "O problemima naše povijesne dijalektologije", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 9,1995, str. 11-23.

Jakob Rigler, 1986: *Razprave o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1986.

Jakob Rigler, 2001: *Zbrani spisi 1*, Ljubljana 2001.

Vera Smole, 2001: "Predgovor", u: Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1*, Ljubljana 2001, str. 9-12.

Petar Šimunović, 1995: "Božidar Finka. O 70. obljetnici života i 40. obljetnici znanstvenog rada", *Filologija*, 24-25, 1995, str. 9-13.

Antun Šojat, 1976: "Matija Valjavec", u: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dodatak* 97, Zagreb 1976, str. 96-103.

Antun Šojat, 1982: "Pregled rada na istraživanju i obrađivanju kajkavskog narječja u poslijeratnom razdoblju", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 1982, str. 9-16.

Jože Toporišič, 1985: "Delo Jakoba Riglerja", *Slavistična revija*, 33, 1985, št. 4, str. 419-442.

Ante MARINOVIĆ-UZELAC

Impresija

Kao tihi mrmor *tajnovite česme,*
Kao vrutak pjene dok se lomi s valom,
Kao uzdah mora, prosipljuć se žalom
Bolni jecaj čujem zagonetne pjesme.

Nesputana metrom niti rimom stiha,
Tvoja pjesma srcem, oblik sebi bira.
Duboko mi negdje njena struna dira
Osjećanja koja davno su već tiha.

Vječito gledanje u *zamrle* snove,
S boli riječ i maštu *sastavlja u* rime,
Noseći ih sobom spram ljepote nove.

Tamo će se moći u zagovor *sliti*
Proljeća i ljeta, jeseni i zime,
Za tanahnim velom najfinije niti.

(Jednoj pjesnikinji drugačijega načina, za "Vječito gledanje u san", 1995.)

Dvoumljenje

(Varijacija na temu S. S. Kranjčevića)

Na golu sjeđah kamenu
I glodah koru hljeba.
Preda mnom je u kaljuži
Svjetlopis ležo neba.

I k meni dođe čovjek tad
I gladna psina neka;
Čovjeku dadoh komad taj,
Psu rekoh neka čeka).*

No čovjek mi se učini
Prekriven nekom šminkom.
Pas pak nije ništa drugo
Do čovjek tek pod krinkom.

I tako se dvoumeći
Još uvijek sam na stijeni,
Sa psom sve bližim čovjeku
I s ovim bližim hijeni.

(1999.)

*Kranjčevićevi stihovi nisu u kurzivu. *) S. S. Kranjčević: "Sve psetu dadoh, čovjeka Odagnah od sebeka".*

Rajka ANĐELIĆ MASLOVARIĆ

Zove, zove...

Dalmacijo,
čelešto more.
Dalmacijo,
nebeski svode.
More ti gaze noge
glova nebo dotukoje.

Bota ti nevista bila
mat siva stina,
mat ribora
krilo galeba
vala mornora.

Pa kad portin
kad te nimon
somo suzi slonoj
provjat mogu
koliko te tribon.

Pa mi suza
tvoje more,
pa mi sarce
krilo tvoje,
pa to dvoje
zove, zove.

Marija POGORILIĆ

Mažinin

Melje, melje, melje
naše šperance i naše želje,
sve melje u prah
vried se pustane siromah
ni put ti svu šperancu samelje
uzme ti sriču i veselje
i tako ti cili život
melje, melje i samelje.

Rajko GLIBO

Mala čuda

oni preferiraju autoritet tijela
mi preferiramo autoritet duše
obrušavaju nas iznutra
žive nas sahranjuju

dok oni grizu jedno drugo
mi pjevanjem trgamo tišinu
nogostupi duše
penju se u visinu
glasovima lapidarnim lucidnim
njima je bliska tragičnost i komičnost
banalna tragikomičnost
mi smo matičari glasa uzvišenog
glasa spontanog svjetlucavog nježnog
tvoričari smo malih čuda
u košnici uzvišenoj
bezbroj čistih nevinih malih čuda
malih čuda koja čine
brda začudnosti
blaga i topla brda začudnosti
ranjiva ponosna dostojanstvena
iskreno slikovita
izvorno melodična
svojim svijetom opčinjena
ta mala čuda
čudesnu kozmičku snagu nose
a oni se autoritativno
dave samoproždirućim kukavičlukom
ironični im se smijeh u bezdan mrvi
posljednji su a misle da su prvi
jer im je putanja nas prvih nevidljiva
a mala čuda daleka i nerazumljiva

Željko VEGH

Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya

VI. Epilog

Burno reagiranje u Hrvatskoj na atentat u beogradskoj skupštini, narodne manifestacije na sprovodu umorenim hrvatskim zastupnicima Pavlu Radiću i Đuri Basaričeku, zahtjevi za vlastitom državom i odbijanje središnjih hrvatskih stranaka da se vrate u krvavu beogradsku skupštinu iznenadilo je Veliku Britaniju. Njezini dopisnici iz Jugoslavije dobili su zadatak da pišu malo povoljnije o Hrvatima, te da velikosrpsku politiku udare, također malo, po prstima.

Međutim, i dalje se negativno pisalo o Stjepanu Radiću, kojeg Britanci smatraju lošim političarom. Šufflayev članak *"Times" o krizi u Jugoslaviji*[1] zanimljiv je stoga, jer pokazuje da Britanci i te kako cijene narodno jedinstvo iskazano u Hrvatskoj nakon atentata u beogradskoj skupštini, jer narodno nejedinstvo smatrali su Britanci, s pravom, znakom narodne nezrelosti, koju su oni i te kako znali i znaju još uvijek koristiti u svoje svrhe. Pozitivan ton "Timesovog" pisanja o Hrvatima (u broju od 19. srpnja), koje prenosi Šufflay u "Obzoru" u navedenom članku, u odnosu na do sada citirane članke, vrlo će nas iznenaditi:

"Prošlo je nekoliko sedmica od kada je skupština naglo prekinuta u jednoj salvi revolverskih hitaca i što su dvije stranke, koje predstavljaju Hrvatsku, prenijele se u Zagreb, svečano obećavši, da se ne će vratiti, dok ne budu izabrani druga vlada i drugi parlament. (...) Korijen je njegove [hrvatskoga naroda, V. Ž.] antipatije prema Srbiji u tome, što on osjeća, da ga dijeli nekoliko vijekova od nje i njegove vrijednosti. Za vrijeme Austro-Ugarske on je bio naviknut na jedno točno i jednako uređenje javnih poslova po zakonskim propisima, a sada osjeća, da su ga Srbi strovalili u jedno more neurednosti. Jedno se službeno imenovanje danas ne postizava na temelju potrebnih godina službe i zasluženim priznanjem vlastitog šefa, već time, da si prijatelj ili rod jednog ministra. Jedan se ugovor s vladom dobiva možda po zasluzi, ali češće pomoću bakšiša. U teoriji postoji jednakost poreza, u praksi seljak u Srbiji, čija zemlja nije stvarno procijenjena za porez, lako se toga oslobađa. Naročito ogorčuje, da je udio Srbije za nacionalni porez samo jedan dio od onog, što daje Hrvatska, dok su porezi utjerani u Hrvatskoj potpuno na raspolaganju beogradske vlade.

Zlovolja, koja se je zbog ovih žalbi pojavila, ublažila se je prošlih godina zbog osjećaja, da zavise o Srbiji, a to je inspirirao strah od talijanske ekspanzije na Jadranu. Ali odluka beogradske vlade, da ratificira nettunske konvencije i da ostvari ugovor o

1 "Times" o krizi u Jugoslaviji: "Žalbe Hrvatske". OBZOR. 69 (1928), br. 197 (24. VII.), str. 2.

prijateljstvu s Italijom, otklonila je taj ograničavajući utjecaj i dala je punog maha gore istaknutoj mržnji zbog loše vlade i nejednakog oporezovanja. Ovo se je odrazilo u hotimičnoj opstrukciji hrvatskih stranaka u skupštini, što je u susljedici prouzrokovalo tragediju od 20. lipnja.

To je bila zadnja slamka za Hrvate. U hitcima Puniše Račića oni su vidjeli u jednom bljesku 14. vijek, koji juri sa Balkana, da poplavi njihove uređene običaje i zrelu kulturu, koju su naslijedili od generacija za vrijeme vladanja Habsburga. U tom je času hrvatski narod odlučio, da on mora biti gospodar u vlastitoj kući. Poklici "dolje s krvavim Beogradom" odjekivali su ulicama Zagreba.

Pravo značenje je ovog ogorčenja izbjeglo u prvi čas Srbima. Za Srbe je Puniša Račić bio jednostavno *član jednog temperamentnog planinskog plemena* [podcrtao Ž. V.], naviknut da rješava svaku vrst prepirke s vatrenim oružjem i naročito osjetljiv na svoje lično poštenje. Da bi njegov čin mogao prouzrokovati jednu potpunu promjenu u odnosima između Srbije i Hrvatske, to je bilo iznad njihovog shvaćanja.(...) Tako su za sada obje strane neraspoložene za kompromis, a ipak je nemoguće vjerovati, da bi bilo vrlo teško postići jedan kompromis. Nema ništa ekskluzivnog, što jedni i drugi traže. Hrvati su isto tako dobri Jugoslaveni, kao i Srbi. Oni jedino traže, da se lijepo postupa i da imaju više slobode u svojim poslovima. Srbi pak žele, da država bude što je moguće jača. Ako oni mogu sebe uvjeriti, da će Hrvati biti isto tako dobri državljani, ako budu sami upravljali svojim poslovima, te da državne financije ne će zbog te promjene pretrpiti štete, oni će odmah glasati da se Hrvatskoj dade domaća uprava (Home Rule). Ali je duga i otrovna borba u skupštini, koja se je svršila umorstvima, zatrovala političku atmosferu te je učinila vrlo teškim kompromis.

Jedna neutralna vlada, sastavljena iz ljudi van stranaka, čini se, da je jedini mogući lijek. (...) Hrvatska je stvar stalno trpjela od osnutka jugoslavenske države, jer je imala za svog glavnog vođu i predstavnika g. Radića. G. Radić ne može nikada jasno gledati za više od jedne minute obličje jednog problema. Kad on gleda na nj kao na cjelinu, njegov je pogled iskrivljen i manjka mu perspektiva. On skače s divnom okretnošću s jednog detalja na drugi, ali je zbroj njegovih ideja nebulozan. On uz to ima vanrednu lakoću govora; on govori bez prekida i nikada ne smeta slušaoca. (...)

Svaka strana ima što naučiti, ako stane oči u oči. Srbi moraju uvidjeti, da Hrvati imaju jednu stvar protiv njih, koja traži zadovoljštinu. Drugim riječima, oni ne mogu očekivati, da hrvatski seljak plaća porez beogradskom ministarstvu financija, ako srpski seljak ne bude plaćao jednak porez.

Hrvati će sa svoje strane imati da nauče, da promijene svoju obstruktivnu u pozitivnu politiku i da postave svoje zahtjeve u jednoj praktičnoj formi. Srbi su realisti. Kada oni uvide, da treba platiti jednu cijenu za jedinstvo države, oni će vjerojatno biti spremni da ju plate. Ali ako oni misle, da vođe Hrvata iskorišćuju ogorčenje, koje je izbilo u Hrvatskoj, oni će jednostavno okrenuti svoja leđa i doći manje nego ikada u susret."[2]

2 Isto.

Ovaj je "Timesov" članak poučan za Hrvate, ali i za Srbe iz više razloga. Iz njega se vidi da je korupcija u državnim ustanovama i nepotizam pri zapošljavanju u tim istim ustanovama uvoz u Hrvatsku iz Balkana, naime plemenskog balkanskog pračovjeka ne zanima ni stručnost u radu ni radišnost, nego samo jedno: da zapošljavanjem svojih suplemenika širi svoj utjecaj u plemenu. Jer, za balkanskog predindoeuropskog praplemenskog pračovjeka ne postoje ni država, ni ministarstva, ni ustav, ni zakoni, ni uređeni život društva, ni rad za društvo, konačno ne postoji ni narod ni nacija, ni dobro nacije. Postoji samo pleme i pitanje, tko će imati vlast nad plemenom. Ministarstva, država, pravo, ustav, zakoni, nacija, rad, važni su samo u onoj mjeri, u kojoj koriste plemenu i njegovom *vis a tergo* - nagonu za samoodržanjem plemena.

Druga zanimljivost ovog "Timesovog" članka jest da postaje iz njega razvidno u kojoj mjeri Britanci izvrsno razlikuju različite kulturne tradicije Hrvata i Srba, te je vidljivo odlično britansko poznavanje svih nepravdi koje su Hrvati podnosili u zajedničkoj državi sa Srbima. Ali, tko je Hrvatima kriv, što su pristali na zajedničku državu sa Srbima?

Članak pokazuje, kada govori o hrvatskom strahu od talijanske ekspanzije na Jadranu i time izazvanom osjećaju Hrvata da ovise o Srbima, da smo bili u pravu, kada smo tvrdili, da je britanskoj politici bilo u interesu da Italija "umjereno" pritišče Hrvate, koje takvim pritiskom drži u savezu sa Srbima; za nagradu Talijani, koji su bili protiv postojanja jugoslavenske države, trebaju dobiti Nettunske konvencije. Lukavo "Timesov" dopisnik svaljuje u svome članku odgovornost za prihvaćanje Nettunskih konvencija isključivo na leđa beogradske vlade, kao da britanska vlada nije svakodnevno, nekoliko mjeseci prije atentata na hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini, opsjedala tu istu vladu zahtjevima za ratifikacijom Nettunskih konvencija, huškajući je usput na Stjepana Radića i HSS. Unatoč toj pouci, Beograd će i dalje slušati Veliku Britaniju te će sastaviti "nestranačku" vladu generala Hadžića, koja, dakako, neće ništa riješiti pa će se problemi u kraljevini SHS samo gomilati.

Da, Velikoj je Britaniji jedino stalo do toga, da se Hrvati i Srbi "pretvore" u "Jugoslavene", to je jasno. Stoga politika Velike Britanije prema Balkanu i susjednom mu političkom okolišu nije štetila samo Hrvatima, već i Srbima.

Kako su Hrvati i dalje bili nemirni i buntovno raspoloženi, "Times" i dalje objavljuje članke koji trebaju "smiriti" hrvatske političare, dakle i dalje "mazi" Hrvate. Dr. Milan Šufflay prevodi i dalje "Timesove" članke, a nama je posebno zanimljiv članak *"Times" o jugoslavenskoj krizi i zahtjevima Hrvata*,[3] pogotovo da vidimo što znači balkanizirana politika, balkanizirana država, balkanizirana državna administracija:

"Nije teško uočiti vrst lošeg upravljanja zbog kojeg trpi Jugoslavija. Srbi su pokušali aplicirati jedan strogo centralizirani i uniformni sistem upravljanja u jednoj državi, u kojoj postoje široke razlike socijalnih i ekonomskih prilika, u kojoj, što više,

3 "Times" o jugoslavenskoj krizi i zahtjevima Hrvata : "Interesi i stranke". Potreba revizije sistema. OBZOR. 69 (1928), br. 242 (8. IX.), str. 2. Nepotpisani članak.

postojahu pet različitih zakonika upravljanja prije nego je bila ujedinjena. To je bila jedna teška zadaća, čak da su Srbi imali jedno brojno i iskusno tijelo izvježbanih činovnika; pak je malo čudnovato, što je državni stroj potpuno zatajio. Pričaju se fabulozne priče o tisućama molba, koje su upućene sa strane pokrajinskih administracija na rješenje, a koje leže nedirnute po ministarstvima u Beogradu. Stanje je stvari takovo, da je skoro nemoguće bilo za koga da izvrši poslove, u kojima su organi vlade bilo kako upleteni, ako nema jednog prijatelja u dotičnom ministarstvu ili uredu, da mu pomogne. U vezi s time, sa strane političkih stranaka pridaje se velika važnost, da se u državnim uredima činovnički kadar ispuni vlastitim pristašama. Posjed izvjesnog broja ministarstava daje jednoj stranci kudikamo neposredniju moć i utjecaj, nego što to ona može vršiti kroz parlament. Svaka je promjena vlade podložena otpustu i postavljanju tisuća novih činovnika, koji sa svojih pisaćih stolova, koji su podloženi dotičnom ministarstvu, budno paze na interese svoje stranke i njenih pristaša.

Ovaj sistem pogoduje onu nekolicinu favoriziranih, isto tako kao i svakog ostalog, a njegova je uporaba dobro shvaćena od onih koji su spremni da plate odnosnu cijenu.(...) Hrvati, koji se ponose da su sačuvali svoju nacionalnu individualnost kroz tisuću godina, i da su uvijek imali svoju samoupravu (self-goverment) traže, da budu dio Jugoslavije, ali hoće da sami sobom upravljaju. Oni teško osjećaju vlast, koja se nad njima vrši iz Beograda, i od dana tragedije u skupštini, oni su pošli u ekstrem."[4]

Dopisnik "Timesa" na kraju članka traži izlaz u mirenju nepomirljivog, u mirenju svijetlo plavog Mediterana s mrakom balkanskih gudura, u mirenju kršćanske kulture s balkanskim plemenskim predindoeuropskim *vis a tergo*, pišući kako "put k jednoj boljoj upravi mora sigurno ležati negdje između hrvatske koncepcije autonomije i bezobzirnog centralizma sadašnjeg sistema".[5]

Čitajući "Times" iz 1928., uočavamo tragove na balkanski način shvaćene politike u današnjem upravljanju hrvatskom državom, u kojoj se ponekad na službenička mjesta u ministarstvima postavljaju stranački ljudi, a ne stručni. Ako se Hrvatska zaista želi početi odvajati od Balkana i ako zaista želi postati uspješnom i modernom državom, takva praksa mora prestati. Balkanski, plemenski običaji u upravljanju državom, a koji rađaju neredom u državnoj administraciji, s milijunima neriješenih predmeta, mogu se iskorijeniti jedino favoriziranjem radišnih i stručnih ... skoro bih rekao domoljuba, kada bih mogao zamisliti lijene i nestručne domoljube.

Svojim prevođenjem stotina pomno odabranih ulomaka članaka uglavnom iz engleskih novina, objavljivanih u "Obzoru" od 1924. do sredine 1929. (1929. Šufflay je objavio samo nekoliko članaka u "Obzoru"), praćenih vrlo škrtim, ali znakovitim komentarima, koje su najčešće činili podnaslovi članaka, uskličnici i upitnici, i koji su razotkrivali bit politike Velike Britanije, kao i cijelog Zapada, prema Hrvatima, dr. Milan Šufflay učinio je ogromni posao za tadašnje hrvatske političare i intelektualce, koji su bili čitatelji "Obzora". Naime, Šufflay se ponašao kao da je "Obzor" neko

4 Isto.
5 Isto.

strogo interno glasilo neke zamišljene hrvatske vlade, pa je pomnim biranjem i prevođenjem članaka i dijelova članaka iz engleskog tiska, sa diskretno stavljenim naglascima, nudio toj zamišljenoj vladi čitanje "između redaka". Tom čitanju "između redaka" pomagao je Šufflay i na taj način, što je u člancima o britanskoj politici prema drugim narodima i državama (Rusiji, Italiji, Indiji, Egiptu, Židovima, Arapima, Rumunjskoj, Bugarskoj, Albaniji ...) bio izravniji i opširniji u komentarima. Bilo je važno samo to sve povezano čitati, a ne rascjepkano. Šufflay je nudio još jedno pomagalo, a to su bili njegovi vrlo otvoreni i oštri uvodnici u "Hrvatskom pravu", koji su zaokruživali iščitavanje međunarodnog političkog konteksta, u kojem je trebala plivati hrvatska politika.

Šufflay svojim je ogromnim publicističkim djelom upozoravao Hrvate, koliko su opasne vode međunarodne politike, pune diplomatskih spletaka i grubih pritisaka na male narode, pune igara "velevlasti", kako je velesile zvao Šufflay, igara u kojima se "nude" kao žrtvene figure, radi ostvarivanja političkih probitaka "velikih" imperija, cijeli "mali" narodi. Šufflayevi članci upozoravaju Hrvate da se međunarodna politika u svome izrazu, dakle u diplomatskim izjavama i tekstovima, temelji na licemjerju: te da "ne" u diplomaciji najčešće znači barem "možda", ako ne "da". Tako se od sredine dvadesetih godina XX. st. cijela Europa već naveliko naoružavala pripremajući se za idući Veliki rat, dok su diplomacije istih tih zemalja sklapale ugovore o razoružavanju. Posebno su "mednih" usana bili diplomati fašističke Italije.

Šufflayevi članci o britanskoj vanjskoj politici poručuju Hrvatima, da za države postoji samo jedna "svetinja", a to je interes države i nacije; ta je "svetinja" za države iznad ćudorednih i pravnih običaja i zakona, jer se državni interesi ne vode nekim plemenitim obzirima, nego baš suprotno, bezobzirnim poduhvatima, koji ne poznaju čak ni pojmove zločina, a kamoli ratnog zločina. Naravno, takve svoje poteze države "pokrivaju" čuvanjem državnih tajni i "mednim" usnama svojih diplomata. Dakako, da bi sve bilo još bolje sakriveno, države će svoju bezobzirnu politiku prema drugim, "manjim" državama i narodima, rado "prekriti" velom propovijedi istim tim manjim narodima o ćudoređu, plemenitosti, bratstvu među narodima, nesebičnosti i drugim pojmovima, do čijih sadržaja diplomati velesila isto toliko drže, koliko do lanjskog snijega.

Šufflayevi "obavještajni bilteni" uznemirili su 1928. novog odgovornog urednika "Obzora" dr. Rudolfa Maixnera, koji se zabrinuo, da se "Obzor" ne bi zamjerio Velikoj Britaniji. Nije htio, da iz Šufflayevih članaka čitatelji "Obzora" zaključe, kako Velika Britanija ima nešto protiv Hrvata. Stoga je Maixner počeo "tumačiti" čitateljima "Obzora" kako bi trebali razumjeti pisanje engleskih novina o, recimo, raspoloženju u Hrvatskoj nakon atentata na hrvatske zastupnike u Beogradu. U jednom članku "Times" 25. lipnja piše o ozračju u Zagrebu kao da popušta gnjev i bijes Hrvata prema Beogradu, "kralju", Srbima i Balkanu:

"Kroz posljednjih 48 sati nastupilo je jedno lagano, ali primjetljivo popuštanje u napetim odnosima između Zagreba i Beograda. Zastupnici SD koalicije, koji su stresli sa svojih cipela beogradsku prašinu i doputovali u Zagreb sa čvrstom odlukom, da se

ne vrate u Skupštinu dok vlada ne bude dala zadovoljštinu za ubojstvo njihovih kolega, održali su sjednicu nakon sprovoda umorenih zastupnika. Oni su odlučili, da do ponovnog saziva ne održavaju više sjednice i da pođu u svoje izborne okruge, da utječu na pučanstvo, da bude mirno. (...) Blaži ton, koji je bio primjetljiv danas u Zagrebu, ovisi djelomično zbog toga, što se osjeća, da Beograd počinje pravednije shvaćati situaciju, a djelomično zbog kraljevih napora, koji je u petak dugo razgovarao s g. Pribićevićem i drugim članovima SD koalicije. Javlja se danas iz Beograda, da će sadašnju vladu zamijeniti jedna nova, s jednom neutralnom ličnošću na čelu.

Po mišljenju Hrvata, bila bi dužnost ovakove vlade, da raspiše izbore za jednu novu Skupštinu te revizija sadašnjeg ustava. Neodgodiva potreba jedne temeljite revizije ustava, koja bi prenijela jedan veliki dio vlasti iz Beograda na pokrajine, postaje postepeno sve više i više očita. Hrvati su uvijek tražili autonomiju."[6]

Na kraju tog članka dr. Rudolf Maixner piše uredničku bilješku: "Donijeli smo točno "Timesov" izvještaj iz Zagreba sa svim njegovim netočnostima, koje nijesu nipošto namjerne. To je samo posljedica nepoznavanja naših prilika i tendencijoznih službenih informacija".

Da, netočnosti ne smiju biti namjerne! Kada su Britanci uvidjeli, da ovakvo pisanje njihovih dopisnika ne smiruje Hrvate, počeli su tijekom ljeta 1928. svojim člancima dodvoravati se hrvatskim političarima i riječima "maziti" Hrvate.

Početkom 1929. brzo kopni Šufflayeva suradnja s "Obzorom". Do početka 1931., do svoje smrti, on će intenzivnije surađivati s "Jutarnjim listom".

Okupljanje Hrvata oko njihovog ubijenog narodnog vođe Englezi su prepoznali kao opasnost za postojanje Jugoslavije. Jer, Englezi su dobro znali da je jedinstveni narod ogromna snaga, s kojom teško izlaze na kraj i najveće imperije ovoga svijeta. Možda je najveća slabost Stjepana Radića, baš u očima Engleza, bila njegova spremnost da traži rješenje hrvatskih problema unutar Jugoslavije. Jer, u jednoj državi samo jedan narod može biti gazda. U Jugoslaviji gazde mogu biti samo Srbi. A važni su samo gazde.

Koliku su važnost Englezi davali narodnim vođama koji su jasnom nacionalnom politikom ujedinili narod, makar protiv interesa britanske imperije, svjedoči Šufflayev članak iz "Jutarnjeg lista" *Događaji u Egiptu*,[7] kojim on prenosi pisanje "Vossische Zeitunga" o egipatskoj nacionalističkoj stranci Wafda i njenom karizmatskom vođi, Nahas paši. Stranka Wafda imala je 1930. u svojim rukama egipatski parlament, dok je vlada bila u rukama Sedki paše:

"Nahas paša je omašan, živahan, pokretan čovjek iz još uskog obrazovanog kruga Fellha, to jest urođeničkog egipatskog stanovništva. Sedki paša je malen,

6 "Times" o krizi u Jugoslaviji : Jedan izvještaj iz Zagreba. OBZOR. 69 (1928), br. 173 (30. VI.), str. 2. Nepotpisani članak.

7 Događaji u Egiptu : Engleski ratni brodovi odlaze u egipatske vode : Egipatske mase nijesu nigdje napadale strance : Mac Donald o događajima u Egiptu. Velika se Britanija drži posvema neutralno Nepotpisani članak.

njegovan, vrlo miran i promišljen, ali pravi paša, potomak one tursko-albanske aristokracije[8], koja je stoljećima strogo i iskušano vladala nad Egiptom. Njegova je prva riječ "Moj suveren", kao što je kod Nahas paše "egipatski narod".

Sedki paša nije čovjek naroda: on je čovjek kralja i onog sloja levantinskih i poslovnih ljudi, za koje ta zemlja nije ništa drugo nego feudalno dobro, iz kojeg vuku svoje prihode i koji su povratak Sedkija pozdravili kao povratak svog čovjeka na vlast: svog *homme d' affaires.*

To što ovdje nitko ne zna jest to u koliko je Sedki paša i čovjek "rezidencije", to jest čovjek Engleske i njezinog ovdašnjeg predstavnika Sir Lorrainea.

Rezidencija se je u sukobu između kralja i Nahas paše povukla posvema u rezervu i cijelu stvar izričito označila kao nutarnje egipatsko pitanje. Ipak se znade da je u kritičnim danima i satima prije demisije saobraćaj glasnika između palače i rezidencije bio veoma živahan i da je rezident bio upućen u zaključke kralja.

Ta je rezidencija stožerna točka svih događaja u Egiptu. Prisutnost Engleske spriječava uspostavu prirodne ravnoteže. Ovdje se vrlo dobro znade, pa i na najvišim mjestima, da je pitanje "Nahas ili Sedki?" previše neznatno prema onome "Ovaj ili drugi režim?" što bi ga Wafdisti već odavno odlučili da nema britanskih četa, koje su garancija da ne će i ne može doći do revolucije. Treba dakle pronaći neki recept da se do toga dođe bez uličnih demonstracija, sprječavanja saobraćaja i prije svega uznemiravanja burze.

S druge strane treba ipak istaknuti da Englezima ova situacija nije nimalo ugodna. Prije svega odgodom parlamenta i pod režimom Sedki paše pregovori između Velike Britanije i Egipta odgađaju se na nepoznato vrijeme. Jer makar kako Englezi predpostavljaju režim Sedki paše vladi Nahas paše, oni su svjesni da za tim novim režimom nema naroda i da prema tome oni mogu da sklope sporazum sa - zrakom. A

8 O tursko-albanskom porijeklu egipatske aristokracije vidi Šufflayev članak: Kemalove reforme i Islam na Balkanu : iscrpljiva američka knjiga o modernoj Turskoj. NOVOSTI. 20 (1926), br. 140 (22. V.), str. 12. Potpis: Dr. Milan Šufflay. Taj smo članak već jednom naveli u bilješci br. 50. U uvodnom dijelu članka, u kojem će, u drugom dijelu, prikazati knjigu Eliota Mearsa "Modern Turkey, a politico-economic Interpretation 1908 - 1923. inclusive, with Selected Chepters by Represenettative Autoritites", Bristol, 1925., Šufflay opisuje udio Albanaca u turskoj aristokraciji: "U Bosni znanje je turskog jezika minimalno i kod najviše inteligencije, ali Islam uhvatio je tu, kao i na arbanaskom jugu i centrumu, duboko korijenje. Arbanasi centruma i juga u tursko su doba postali uzdanice sultana.(...) Ime njihovo postaje poznato i strašno u Meki, Bagdadu, Erzerumu, Budimu, Beogradu. "Čas u Benderu, čas u Budimu", veli jedna stara nostalgička pjesma arbanaskih plaćenika. I Bosanci i Arbanasi dolaze na turskom dvoru do najviše časti. (...) Od kuharskog pomoćnika, koji nije znao ni čitati ni pisati, digao se je u 17. vijeku Arbanas Mehmed Kőprűlű do velikog vezira i obnovio carevinu. Pod njegovim sinom Ahmedom (u. 1676) Turska je postigla sjaj vremena Sulejmana Velikoga. Iza njega još su tri Kőrprűlűja vladala bosanskom carevinom. Južni Arbanas bio je i Mehmed Ali (roden 1769), sin Ibrahimage, nadglednika cesta u Kavali. Kao časnik arbanaskih plaćenika došao je Mehmed. 1798. u Egipat da vojuje protiv Francuza. Vješto je iskoristio priliku i g. 1805. zauzeo čitav Egipat - za sebe. Postao je utemeljitelj egipatske dinastije kediva". Kada Balkanac ratuje pod tudom zastavom, to je samo privid. U stvari, on ratuje samo za svoju osobnu moć, moć svoje obitelji, te će prvom prigodom odbaciti zastavu za koju je ratovao.

Englezima je stalo i to su toliko puta izričito naglasili da oni hoće da urede sva pitanja sa Egiptom samo sa narodnim predstavništvom, koje će biti redovito izabrano i redovito odlučujuće u tim pitanjima. (...)

Možda u tome leži ključ onog proročanstva "Timesa" na dan imenovanja Sedki paše ministrom predsjednikom, što je ovdje izazvalo najveće začuđenje: da je naime jedina zadaća kabineta Sedki paše kako da spremi povratak vlade Nahas paše."[9]

Šufflay je svojim "second-hand" novinskim člancima upozoravao hrvatske političare da je bitno jedinstvo nacije za uspješnu plovidbu Hrvatske vodama međunarodne politike, vodama kojima caruju veliki morski psi - velesile Zapada. Svaka nacija koja je podijeljena oko osnovnih pitanja vođenja nacionalne politike postaje lak plijen velevlasti. S druge pak strane, velesile poštuju jedinstvenu narodnu volju, te se nastoje s vođama koji su oko sebe ujedinili narod dogovoriti, pristajući i na kompromise, jer tada znaju, da će sve što je dogovoreno, biti i ostvareno.

Dr. Milan Šufflay i u "Jutarnjem listu" nastavio je s praćenjem britanske politike, posebno vanjske. Pratio je britansku politiku sve do kraja svoga života, koji mu je na balkanski način, palicom, oduzet 18. veljače 1931. Tako je i jedan od posljednjih članaka koje je objavio, bio posvećen pripremama Velike Britanije za sukob s Istokom, s Azijom. Opširni je to članak *Krst i zmaj*,[10] iz kojega navodim uvodni dio:

"Dvojica Engleza J. S. M. Ward i W. G. Stirling izdali su nedavno u Londonu djelo koje nosi naslov "Hung ili Društvo Nebesa i Zemlje", a koja knjiga sigurno je najbolji provodič Evropljanima u tajne azijatske duše. Veliki engleski pjesnik Kipling je lansirao krilaticu da je "Istok Istok, a Zapad Zapad i da se to dvoje nikad ne će sastati". Zaista duša Istoka i duša Zapada dva su skroz suprotna pola, dvije sile, koje se stalno pobijaju, konflikt kojih se stalno vuče poput crvene niti kroz povjesnicu svijeta već tri tisuće godina. Zapad je do sad ostao uvijek pobjednikom, ili bolje reći održao svoje pozicije počam od herojske borbe kod Termopila i Salamine pa sve do svjetskoga rata, kad se Istok iznenada okomio na nj u novoj formi evrazijskog boljševizma. Ali danas već ima mnogih žreca, koji gutaju sudbinu svijeta i koji uporno tvrde, da novi konflikt Istoka i Zapada još predstoji.(...)

Geografi, etnografi, privrednici, filozofi anglosaske rase, koja se danas nalazi na čelu bijele civilizacije, grozničavom upornošću studiraju malo poznati azijatski svijet i svi suglasno utvrđuju da su se tamo pokrenule nove sile, zamašaj kojih je teško, a i neugodno predviđati. Od djela, koja nam daju uvid u zagonetku Azijata, spomenuta knjiga Warda i Stirlinga svakako je najinstruktivnija. (...)

Na onim mjestima gdje se odlučuje o sigurnosti sadanjega poretka i vlasti bijele civilizacije, baš radi njezinoga održanja vodi se računa o svakoj eventualnosti - strateški stručnjaci nastoje već danas odrediti linije i mjesto velikog sukoba. I nije fantazija, kad

9 Vidi pod 167.

10 Krst i zmaj : žuta opasnost postoji : Senzacionalna otkrića Warda i Stirlinga o tajnama Kitaja : Hung, kitajski mesija. Karijera jednog epileptičara. Po uzoru Sardanapola. JUTARNJI LIST. 20 (1931), br. 6823 (31. I.), str. 4. Nepotpisani članak.

oni predviđaju dvije moguće odlučne fronte: pučinu Pacifika i liniju, koja od Skandinavije teče na jug prema Crnom moru. A ta posljednja nama je i te kako blizu.

Ward i Stirling u spomenutom svojem djelu "Društvo Nebesa i Zemlje" napisali su stvarno do sad najbolju historiju Kitaja posljednjih stotinu godina. Pisci nijesu se samo zadržali na političkim i ekonomskim momentima stvaranja novog Kitaja, koji smatraju hrptenicom buntovne Azije, neiscrpnim rezervoarom ljudskih sila, već njih je ponajvećma zainteresirala duhovna komponenta tih događaja, misteriozna iskra, koja je pokrenula narod od četiri stotine milijuna duša da obračuna radikalno sa starim vremenom. Kitajska revolucija po njihovom je jedan od najvažnijih fenomena čovječanstva. Oni ne taje, da će se kitajska revolucija razvijati kao i sve velike revolucije: od unutrašnjosti prema van, da će prije ili kasnije doći i do imperijalističke svoje faze, onako isto kao što se to zbilo s Japanom, a onda će po njihovom mišljenju biti kritičan čas za opstanak "bijelih". (...)

Pisci spomenute knjige velikim dijelom su posvetili svoje istraživanje tajnom društvu "Hung", koje je stvarno izvelo unutarnju revoluciju, iznijelo na površinu Sun Jat Sena, prvog predsjednika republike, i koje je provelo prvi pokušaj emancipacije Kitaja od stranih, bijelih zavojevača - razdoblje kojemu je sadanji naraštaj svjedokom. U ideji toga tajnog društva, koje još danas postoji, koje vodi događaje, miješa se azijatska drevna mistika s modernim revolucionarstvom, staro religiozno sektaštvo udružuje se u njemu s pozitivizmom moderne nauke, baštinjeni fanatizam s primanjem modernih socijalnih progresističkih doktrina, dodiruje sredovještvo - s XX. viekom."[11]

Članak *Krst i zmaj* jedan je od značajnijih članaka koje je Šufflay napisao o politici Zapada prema Istoku, odnosno Aziji, između dva svjetska rata. On je zanimljiv iz nekoliko razloga.

Prvo, članak iznosi jedan važan obavještajni podatak: da stratezi Zapada već određuju mjesta sukoba između Zapada i Istoka, da određuju dva mjesta - Pacifik i Europu - te da se početna linija sukoba proteže od Baltika do Crnog mora. Šufflay upozorava Hrvate da je Crno more blizu Hrvatske.

Drugo, tema su članka posljedice koje će modernizacija, odnosno industrijalizacija Istoka (Azije) imati za Istok i za cijeli svijet, s posebnim naglaskom na Kinu. Kina je bila jedna od omiljenih Šufflayevih tema.[12] Šufflay ovim člankom upozorava, da je Zapad, krenuvši u industrijalizaciju Istoka, učinio katastrofalnu pogrešku, jer je stvorio eksplozivnu smjesu, koja će prouzročiti kaos na Istoku i cijelome svijetu. Zapad je naime dao fanatizmu Istoka oružje Zapada, religioznom sektaštvu

11 Isto.

12 Uz članke koji pokazuju kako je boljševička Rusija poticala kineski nacionalizam da bi ga koristila kao svoje oružje protiv Velike Britanije i Zapada, posebno bih ukazao na sljedeći Šufflayev članak: Ta-Tao Ti-Kuo ču-i : psiho-tehnika kitajskih gomila. OBZOR. 68 (1927), br. 55 (26. II.), str. 4. Nepotpisani članak. Šufflay u tom članku piše kako kineski političari manipuliraju djecom-učenicima, koje pretvaraju u bojovne odrede za dizanje bune. Sjetimo li se "kulturne revolucije" koju su kineski komunisti pokrenuli šezdesetih godina, a u kojoj su na veliko koristili učenike, imat ćemo točnu sliku o čemu Šufflay piše.

osjećaj znanstvene utemeljenosti, mističnim zanosima revolucionarne pokrete masa. Danas će možda neki čitatelji reći da Šufflay nije dobro predvidio razvoj događaja u svijetu, da su se na području između Baltika i Crnog mora sukobile Njemačka i Rusija, a na Pacifiku Japan i SAD. Gdje je tu Kina? Prvo, već smo upozorili da je Drugi svjetski rat bio vrlo složen rat, u kojem je Njemačka obavljala posao za cijeli Zapad. Drugo, u pitanju "gdje je tu Kina?" sadržan je i odgovor - u budućnosti.

Treće, Šufflayev članak nas upozorava, da glavnim političkim tijekovima u svijetu upravljaju tajna društva.

Ni tri tjedna nakon ovog članka Šufflay je ubijen.

Što je Hrvatska bila u Jugoslaviji, što je Hrvatska u bilo kojoj balkanskoj (kon)federaciji, čije je postojanje čvrsto podržavala i sada ponovo "gura" Velika Britanija, najbolje pokazuje činjenica, da je konzul Velike Britanije u Zagrebu od 1926., G. H. Bullock, početkom ožujka 1931., dva tjedna nakon ubojstva dr. Milana Šufflaya, napustio Zagreb i Hrvatsku te se otputio na novu dužnost u - portugalsku koloniju u Africi, današnju Angolu. O tome "Novosti" pišu:

"Dosadanji konzul Velike Britanije u Zagrebu g. G. H. Bullock premješten je za konzula u Loandu, portugalsku koloniju u Africi. G. G. H. Bullock napušta Zagreb sutra na večer te putuje sa svojom gospođom najprije u Englesku, odakle će na svoju dužnost. S kakvim je simpatijama g. Bullock primljen u Zagrebu, gdje je stekao velik broj prijatelja i poštovalaca, najbolje je dokazala i oprosna večer, koju su mu priredili članovi Društva prijatelja Velike Britanije u nedjelju na večer izrazivši svoje žaljenje, što ostavlja Zagreb. Otmjen i srdačan u društvu i u saobraćaju s ljudima, g. Bullock bio je rado viđen u krugovima intelektualaca i mnogo je pridonio, da se prodube kulturne i privredne veze između nas i Velike Britanije.

G. Bullock stupio je mlad u diplomatsku službu te je bio konzulom Velike Britanije u Francuskoj, u Abesiniji i u Limi. Najdulje je u Zagrebu - punih pet godina. Sudjelovao je u čuvenoj engleskoj ekspediciji na Mont Everest godine 1921. U Zagrebu se u slobodno vrijeme mnogo bavio sportom, napose tenisom. G. Bullocku u njegovom novom mjestu svaki uspjeh."[13]

A o rečenoj "oprosnoj večeri" Društva prijatelja Velike Britanije u Zagrebu, priređenoj za g. Bullocka "Jutarnji list" piše, kako se ta večera dogodila u prostorijama Gradske štedionice, te da se radilo, u stvari, o Skupštini Društva prijatelja Velike Britanije u Jugoslaviji, kojeg je predsjednik tada bio zagrebački gradonačelnik Stjepan Srkulj. Skupštini rečenog društva prisustvovali su i Ivan Meštrović, zatim predsjednik trgovačke, obrtničke i industrijske komore u Zagrebu Milan Vrbanić, tu se nalazio i počasni tajnik Društva, urednik "Nove Evrope" Milan Ćurčin, te, dakako, počasni član Društva g. Bullock. Na svečanoj večeri Milan Vrbanić se sljedećim riječima obratio g. Bullocku:

13 Odlazak engleskog konzula G. H. Bullocka : Novi engleski konzul u Zagrebu je R. T. Smallbones. NOVOSTI. 25 (1931), br. 63 (4. III.), str. 3. Nepotpisani članak.

"Mogu slobodno reći u ime svih ovdje sakupljenih i u ime cijeloga zagrebačkog društva, da sa žalošću gledamo Vaš tako brzi odlazak, baš kad smo počeli u punoj mjeri osjećati Vašu ljubaznost i Vaše velikodušje."[14]

Tako je, praćen velikim, srdačnim i toplim pozdravima, g. Bullock zauvijek napustio Hrvatsku.

Novine ne bilježe, je li na skupštini rečenoga društva ubijeni hrvatski velikan dr. Milan Šufflay, ljubitelj visoke britanske kulture, ali i razotkrivatelj političkih planova britanske imperije, spomenut i jednom riječju.

Što je ovaj svijet?

Šufflayevi članci o politici svjetskih velevlasti pripovijedaju nam jednu basnu.

Bila jednom jedna velika bara s vrlo mnogo malih riba i s nekoliko velikih krokodila. Voda je u bari bila vrlo bistra. Krokodilima je to smetalo, jer se nisu u bistroj vodi mogli potajice prikradati malim ribama i jesti ih. Zato su krokodili zamasima svojih repova počeli podizati zemlju s dna bare i mutiti vodu u bari, tako da male ribe, naviknute na bistru vodu, nisu ništa vidjele. Tako su se krokodili mogli neometano prikradati malim ribama i jesti ih, a da one i ne znaju tko ih jede. Stoga su male ribe zatražile na skupštini, na kojoj su se sastale s krokodilima, da se osnuje komisija koja će ustanoviti tko muti vodu u bari i tko jede male ribe. Krokodili su pristali te su one male ribe, koje su ušle u komisiju, ili tako zastrašili da su one pristale na sve što su tvrdili krokodili, ili su ih pojeli, optužujući male ribe da su to one učinile. Tako se dogodilo, da je komisija zaključila sljedeće: vodu u bari mute neke male ribe, koje tako potajice jedu svoju braću. Male su ribe zločinci, a ne veliki krokodili. Krokodili su osnovali i sud za male ribe, te one ribe, koje su zahtijevale bistru vodu u bari, predavali sudu. Male su ribe očajavale, međusobno se optužujući za mutnu vodu u bari. Za to vrijeme krokodili su ispuštali krokodilske suze i glumili da im strašno šteti zdravlju mutna voda u bari.

Većina malih riba mislila je da i krokodilima treba bistra voda, a samo su neke shvatile da je mutna voda prirodni ambijent krokodila.

Samo one male ribe, koje su se pred velikim krokodilima pretvarale, da su mali krokodili, izvukle su živu glavu.

VII. Prilog "Epilogu": tragovi zločinaca

Nacionalna katastrofa koja je pogodila Hrvatsku i hrvatski narod u Drugom svjetskom ratu, koji se u Hrvatskoj odrazio i u formi građanskog rata, a pogotovo po završetku rata, 1945. godine, kada su stotine tisuća Hrvata pobijene ili prognane iz Hrvatske, ili, u boljem slučaju, zatvorene i zatim potisnute u anonimnost, prouzročila je strašan rez u nacionalnoj memoriji. Strahovitu snagu toga reza pokazuje i ta činjenica, da se nakon 1990., kada se u Hrvatskoj počelo proučavati život i djelo dr. Milana

14 Skupština Društva prijatelja Velike Britanije u Jugoslaviji : Oprosna večera priređena u čast engleskog konzula g. Bullocka. JUTARNJI LIST. 20 (1931), br. 6854 (3. III.), str. 6

Šufflaya, stalno ponavlja teza da su naručitelji umorstva Šufflayevog sjedili u Beogradu, iako u hrvatskim novinama koje su izlazile u Banovini Hrvatskoj 1940. godine nalazimo članke koji dokazuju kako su pojedini hrvatski novinari i političari znali pravu istinu, znali su da naručitelji Šufflayevog (i ne samo Šufflayevog) umorstva sjede u jednoj prijestolnici koja je podosta udaljena od Beograda. Navest ću kao primjer ulomak iz članka *Smisao dvadesetog lipnja*,[15] napisanog povodom obljetnice krvavog atentata na hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini:

"Dvadeseti lipanj je historijski datum, jer se toga dana povezaše sva hrvatska srca u jedno srce i sve hrvatske misli u jednu misao: od onoga dana nastupa hrvatski narod kao jedan čovjek okupljen oko svojega nacionalnog i socijalnog programa, sav prožet vjerom, da je u slozi, u jedinstvu njegov spas. Duše, prekaljene vjerom u uspjeh velike borbe, koja nam je bila nametnuta, netremice su dočekale sve poteškoće i stradanja, koja su nam bila pripremana. Mali hrvatski narod pokazao se velikim u svojoj boli i u svojoj volji. Sav je svijet osjetio, da nismo nikakvo pleme, da nismo segment naroda, nego nacija, puna životne snage. Zadivili smo Evropu svojom otpornom snagom, a kod protivnika naše narodne slobode probudili respekt. (...)

Još nije došlo vrijeme, da se sasvim skine velo s tajne umorstva Pavla Radića i dra Gjure Basarička i pokušaja umorstva Stjepana Radića. Na djelu su bile iste one sile koje su maknule Predavca i Šuflaja, koje su maltretirale hrvatske seljake i koje su pokušavale razbiti naše redove. To su oni isti elementi koji su sprečavali konsolidaciju odnošaja između hrvatskoga i srpskoga naroda, koji su svaki naš zahtjev za ravnopravnošću proglašivali neprijateljstvom prema državi, koji su nas htjeli staviti, a i faktično su nas stavljali izvan zakona" [podcrtao Ž. V.].

Iz Šufflayevih članaka mogli smo vidjeti koje su to sile sprječavale dogovor između hrvatskoga i srpskoga naroda, koje su to sile svaki hrvatski zahtjev za ravnopravnošću proglašavale činom rušenja države koja je u betonskom kordunu postavljenom prema boljševičkoj Rusiji, koje su to sile hrvatski narod stavile izvan zakona.

Danas, kada nema više onih hrvatskih intelektualaca koji su tridesetih godina bolesnog XX. stoljeća znali istinu, i kada nam još uvijek nisu dostupni arhivi europskih diplomacija i tajnih službi, ne ostaje nam drugo, nego da istragom, tražeći tragove koje su za sobom ostavili naručitelji zločina, počinjenog nad velikim hrvatskim znanstvenikom i intelektualcem dr. Milanom Šufflayem, pokušamo ukazati na prave naručitelje tog monstruoznog umorstva.

Postoji li "savršeni zločin", dakle onaj zločin u kojemu zločinci ne ostavljaju nikakvih tragova? Bogom dana savjest čovjekova ne pušta ubojice, kako neposredne izvršitelje nekog ubojstva, tako i poticatelje ili organizatore ubojstva, na miru, nego se oni vraćaju mjestu zločina, e da bi još jednom provjerili jesu li ostali kakvi tragovi, te da bi obavili još dodatna "brisanja" tragova, mada nema nikakvih tragova. Upravo

15 Smisao dvadesetog lipnja. HRVATSKI DNEVNIK. 5 (1940), br. 1486 (20. VI.), str. 3. Nepotpisani članak.

takva nepotrebna brisanja tragova, tragova kojih u stvari nema, postaju tragovi koji istražitelja dovode do ubojica. Jedan od poznatijih takvih "brisanja" tvrdnje su ubojica kako nisu ubojice, iako ih nitko nije ni pitao jesu li ubojice.

Kod političkih umorstava, za razliku od svih drugih vrsta umorstava, odmah je jasan motiv, koji je dakle političke naravi: neka je osoba umorena jer je svojim djelovanjem ili poznavanjem nekih političkih činjenica ometala ili mogla znatno omesti političko djelovanje neke stranke, političke grupe, države, skupine država. Politička umorstva relativno je lako razriješiti ako se dogode u nekoj totalitarnoj državi kojom vlada jedna osoba - diktator, jer tada s dosta pouzdanja možemo tvrditi tko je osumnjičenik, ali stvari postaju složenijima ako se ona dogode u relativno slobodnije uređenim državama, u kojima se, recimo, politički "nepoćudne" osobe policijski prate, ili pak uhićuju, ali ipak rjeđe ubijaju, a primjer nam je "kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca". Jer, političari se ipak rijetko odlučuju na organiziranje ubojstva osoba koje bi mogle ugroziti politiku neke države. Naime, eventualno otkrivanje počinitelja, odnosno naručitelja političkog umorstva imalo bi višestruko štetnije posljedice po naručitelja takvoga umorstva od onih posljedica, koje je naručitelj političkog umorstva "trpio" zbog djelovanja osobe koju je dao umoriti. U pravilu, političari postaju naručitelji političkoga umorstva samo onda, kada su bitno ugroženi nacionalni interesi države, odnosno interesi bilo koje moćne političke grupe, te ako osoba o čijem se umorstvu razmišlja nije već javno objavila svoje spoznaje o politici neke države, odnosno nije još došla do spoznaja koje bitno ugrožavaju nacionalne interese neke političke grupe ili države, nego je još na putu prema spoznajama kojih bi objavljivanje bilo izrazito štetno za planove nekih grupa ili država. Dakle, ovdje govorimo o ubijanju političkih publicista, jer dr. Milan Šufflay nije ubijen jer je bio hrvatski političar koji se svojim političkim odlukama nije uklapao u planove svjetske velesile (a zbog čega je ubijen Stjepan Radić), nego je ubijen jer je svojim pisanjem pokazao da je na putu prema spoznaji čije pravodobno otkrivanje možda ne bi promijenilo povijest XX. stoljeća, ali bi vrlo vjerojatno utjecalo na hrvatsku povijest, jer, da je ostao živ, Milan Šufflay mogao je utjecati na hrvatske političare, hrvatsku inteligenciju i hrvatski narod tako, da Hrvatska izbjegne za Hrvate tako tragičnu podjelu na "fašiste" i "antifašiste", te građanski rat za Drugog svjetskog rata, rat koji je bio od interesa za neke svjetske velesile.

Politička umorstva teško je razriješiti jer su organizatori tih ubojstava vrlo moćni, imaju mnogo pomoćnika i imaju sve informacije, pa nam se može činiti, u prvi čas, da su politička umorstva savršeni zločini. Naručitelji političkih umorstava nastoje da izvršitelji takvih umorstava i način ubojstva skrenu pažnju istražitelja u potpuno krivom smjeru (kako to skretanje može biti uspješno, pokazuje do danas nerazriješeno umorstvo američkoga predsjednika J. F. Kennedya). U svakom slučaju, prvo pravilo kojega se mora držati istraživač političkog ubojstva jest to, da neposredni izvršioci ubojstva uopće nisu važni, pak čak nisu važni ni njihovi neposredni nalogodavci, tako recimo u istraživanju ubojstva dr. Milana Šufflaya uopće nije važno ni ime navodnog ubojice Zwergera, ni ime šefa zagrebačke policije Bedekovića, ni ime generala Belimarkovića.

Nije važan čak ni srpski kralj Aleksandar Karađorđević, kojemu inicijatori Šufflayevog umorstva sasvim sigurno nisu rekli pravi razlog ubojstva (u svojim uspomenama Ivan Meštrović navodi da mu je Aleksandar ubojstvo Šufflaya opravdavao tvrdnjom, da je dr. Milan Šufflay bio - "talijanski špijun"!).

Oni istraživači koji tvrde da su naručitelji Šufflayevog ubojstva u Beogradu samo pomažu pravim naručiteljima, i to bez ikakvih pravih argumenata. Krajem dvadesetih godina u Hrvatskoj je već bilo dosta intelektualaca, pogotovo nakon prolivene krvi hrvatskih političara u beogradskoj skupštini, koji su pozivali na odustajanje od "suživota" Hrvata i Srba u zajedničkoj državi (jedan od tih intelektualaca bio je i Ksaver Šandor Gjalski!). Po toj logici, velikosrpska politika trebala je ubiti podosta hrvatskih intelektualaca. Dakle, da bismo došli do naručitelja ubojstva, krenut ćemo onim putem, kojim bi trebao krenuti svaki istraživač umorstva bilo kojega političkog publicista, a taj je traženje onih sitnih tragova, koje takvo umorstvo ostavlja u novinstvu, kao što kamenčić bačen u vodu blago namreška površinu vode. Jer, kada političari ubiju intelektualca, političkog analitičara, onda se oni vraćaju na mjesto zločina tako, da pokušavaju poništiti eventualne štetne posljedice koje je pisanje ubijenog publiciste moglo imati za njihove političke planove, ono pisanje koje bi moglo dovesti do spoznaja "nezgodnih" za naručitelje ubojstva. Pri takvom "brisanju" onoga što je napisao umoreni politički publicist, naručitelji toga "brisanja" tražit će od "brisača", koji je također, kao i ubijeni, politički publicist, da ne spominje ime ubijenog, iako će iznositi tvrdnje koje su suprotne od tvrdnji ubijenog publiciste, i upravo to nespominjanje imena onoga koji je ubijen zbog tih svojih tvrdnji, koje se sada osporavaju, upozorava istraživača na ono nepotrebno brisanje koje čine sve ubojice svih vrsta, jer im je savjest nečista. Jer, ubojice bi najradije htjele postići to, da ubijeni nije ni postojao, pa da se tako nije dogodilo ni ubojstvo. Naručitelji takvih članaka u novinama, međutim, moraju paziti jer bi "brisač" mogao biti trapav pa bi, recimo, mogao pretjerano hvaliti naručitelje takvih članaka, naglašavajući kako su njihove ruke "čiste", ili bi pak mogao, citirajući tvrdnje ubijenoga, polemizirati s ubijenim publicistom, mada ga ne spominjući, što sve također upućuje na nepotrebna "brisanja". Jer, "brisač" najčešće i ne zna koji je stvarni *razlog ubojstva* njegovog kolege, i ne mora nužno znati da su naručitelji "brisanja" ujedno i ubojice njegovog kolege. On radi svoj posao ili zato jer je za to plaćen, ili zato jer je uvjeren da čini veliko djelo za svoj narod ili pak za cijeli svijet. Takvi "brišući" članci pojavili su se u "Jutarnjem listu" nakon Šufflayevog umorstva, a kao čudni odjek Šufflayevog članka *Krst i zmaj* iz "Jutarnjeg lista", navedenog u prošlom poglavlju ove rasprave.

Dr. Milan Šufflay primijetio je krajem dvadesetih godina čudnog XX. stoljeća da najveći umovi "anglosaske rase" predviđaju da će idući svjetski rat biti rat između Zapada i Istoka, te da će se Zapad i Istok sukobiti na dvama područjima: u Europi će fronta biti protegnuta između Baltika i Crnog mora, dok će druga fronta biti Pacifik. Članak *Krst i zmaj* zadnji je članak od niza članaka (prethodni su objavljeni u "Hrvatskom pravu" tijekom 1929. i 1930.) kojima je Šufflay bilježio intelektualne napore anglosaskog Zapada da osmisli strategiju obrane "bijele rase"; članak *Krst i*

zmaj prvi je, međutim, članak u kojemu je Šufflay naznačio područja sukoba Istoka i Zapada.

Zbog značaja, od cijelog toga niza članaka, koji su prethodili *Krstu i zmaju*, citirat ću ulomak iz članka *Žreci Zapada i Istoka*[16] :

"G. 1922. dovršio je Nijemac Oswald Spengler svoje djelo *Der Untergang des Abendlandes (Propast Zapada)*. U njemu sadržana je "filozofija našeg vremena", bazirana na historijskom znanju o razvoju i uvoju svih ljudskih kultura, koje su se ikada razvile na našem planetu.(...)Spengler ne posmatra ove kulture kronološki, već topički i konstatira, da svaka od njih, bez obzira na vrijeme postanka, imade svoje proljeće, ljeto, jesen i zimu. Zapadni ciklus donio je žetvu i zima tamnog doba već stoji na pragu.

Par mjeseci nakon što je izašlo, ovo je djelo prodano u više od 100 000 primjeraka. G. 1927. prevedeno je na engleski. Izazvalo je na čitavom Velikom Zapadu divljenje i - strah. Naravski ne među masama, jer te ga ne čitaju. Zebnja se je javila kod poizbor inteligencije, kod malene kaste ljudi, koji su pod lozinkom nauke i znanosti u moderno doba stupili na ono mjesto, što su ga u primitivno doba zauzimali vješci ili čarobnjaci, a poslije svećenici. Amerikanci tu kastu nazivaju zgodnim imenom "highbrows" (*ljudi visoka čela*), dok joj je Tolstoj, ne praveći u etici nikakove razlike između primitivnog i modernog doba, možda još zgodnije ostavio ime "žreci". Spenglerovo djelo osupnulo je dakle žrece Zapada, državnike, političare, učenjake.

I pred tom odlučnom objavom skore propasti tehnički najmoćnije kulture svih vjekova žreci su se Zapada stali zbijati u guste redove. Jedni, a to su državnici, nastoje zategnuti dolazak zime time, da spriječe rat između država zapadne civilizacije. Drugi, a to su publiciste, nastoje uliti nešto optimizma umanjujući težinu opažanja Spenglerovih". (podcrtao Ž.V.).

Dakle, i u prijašnjim svojim člancima Šufflay je uočio da se Zapad priprema za rat protiv Istoka, te je u članku *Krst i zmaj* samo zemljopisno precizirao područja sukoba.

Dr. Milan Šufflay ubijen je 18. veljače 1931., a 7. ožujka izlazi u "Jutarnjem listu" članak *Veliko primirje*[17], *u kojemu politički analitičar, "brisač", ima zadatak pisati o tome, kako se svijet približava sveopćem miru, sve zahvaljujući Velikoj Britaniji, koja izmiruje, ni manje ni više, Istok za Zapadom, te sve to čini čistih ruku, bez krvi:*

"E pur si mouve, pa ipak se kreće! Sve nehotice, iznenada otima se taj usklik posmatraču najnovijih svjetskih političkih događaja, koji su se odigrali u roku zadnjih osam dana. Rimski pakt za ograničenje pomorskog naoružanja i sporazum o postignutom primirju u Indiji, djeluje kao odih, nestanak teške more s duše mnogih milijuna ljudi,

16 Žreci Zapada i Istoka. HRVATSKO PRAVO. 20 (1929), br. 5222 (29. VI.), str. 1-2. Nepotpisani članak.

17 Veliko primirje : Spor dviju rasa : Značenje sporazuma između Gandhija i lorda Irwinga : Novo klasično djelo britanskoga političkoga duha. Stoji li cijela Indija za Gandhijem? čas kušnje za Gandijevu savjest. JUTARNJI LIST. 20 (1931), br. 6858 (7. III.), str. Potpis: h.

koji su ljubitelji mira i progresa, makar i ne stoje u redovima žestokih pacifista.(...) Rimski pakt i primirje u Indiji, dva riješenja naoko sasvim zasebna kompleksa problema ipak su povezana duboko značajnim idejnim vezom. Ona su djelo jednog te istog faktora - koji je na sreću ljudstva još uvijek pun životne snage - britanskog političkog duha, britanskog političkog common-sensea. Bez ideološkog pelivanstva, reklamiranja, efektnih fraza i doktrinarskih propovijedi, bez patentiranih mirotvornih recepata, samo hladnom ocjenom interesa progresa britanska politika postepeno siječe, ali bezbolno, nekrvavo, [podcrtao Ž.V.] gordijske čvorove svjetske političke krize, sebi na korist, cijelom svijetu na smirenje i blagostanje. S ova svoja posljednja dva klasična djela, rimskim paktom i indijskim primirjem Britanija je zadužila cijelo čovječanstvo.[18] Rola arbitra svjetske politike, poslije tih događaja, definitivno ostaje u Britaniji.

Čudesna je snaga toga britanskoga političkog umijeća! Ono je bezlično, neindividualno, ma koliko je Britanac individualista par excellence. Ona je nepromijenjena svježa, djelotvorna, inkarnirao je Pitt stariji ili mlađi, Gladstone ili Edward VII. Bonar, Law ili Lloyd George, Macdonald ili Irwing, provodio je jedan toryjevac ili laburista. Te stranačke etikete ne mogu na nju djelovati, jer ona je emanacija britanske političke kulture, zbroj vjekovnih iskustava britanske rase. Ona je jedna kolektivnost u toj zemlji klasičnoga individualizma. Ona je uvijek jednako odlučna, radilo se o emancipaciji američkih kolonija, o preobrazbi imperija u svjetski "common-wealth", o irskom ili indijskom pitanju. I u njoj uvijek prevlađuje načelo - bolji je mirni sporazum od krvave pravde, diktat razbora od presude mača. Politička kultura bijele rase tu je postigla svoj vrhovni izražaj, primjer dostojan svagdje nasljeđivanja. (...)I Gandhi je sklopio sporazum s lordom Irwingom. Kao kod svakog razboritog sporazuma i jedna i druga stranka ponešto je popustila. Što je Gandhija nagnalo na popuštanje? Zar događaji demantiraju Kiplingov aksiom, da je "istok istok, a zapad zapad i to se dvoje ne će nikad sastati"?[19] Lik Gandhijev do sad nije imao u sebi nijedne crte značajke političara. On bijaše narodni vođa, pučki tribun, savjest Indije, prorok svoga naroda. I sad se iznenada taj lik mijenja, dobiva u sebi pregnantne linije praktičnoga političara. Odakle ta promjena? Što je izmijenilo Mahatmu, nepopustljivu Veliku Dušu? Kakva se je drama savjesti odigrala u njegovom srcu?

Ne smije se međutim zaboraviti, da je Gandhi imao dvije škole, da je on u neku ruku u prkos Kiplingovom zapažanju, sinteza Zapada i Istoka.[20] On ima znanje britansko i mudrost istoka u jednakoj mjeri. Možda je kod njega u stvaranju odluke imao podjednako udjela i zapadnjački u britanskoj školi stečeni razbor i vidovitost istočnjaka?

18 Da ovaj članak isključivo ima zadatak "brisanja" tragova Šufflayevog članka, objavljenog u "Jutarnjem listu" dokazuje i činjenica, da takvo neobjektivno pisanje, neanalitično, nije bilo tipično za "Jutarnji list". Tako recimo u istom listu 21. ožujka iste godine (1931.) stručnjak "Jutarnjeg lista" za pitanja pomorskog naoružavanja i razoružavanja, B. P., piše u članku "Amerika i Japan ne pristaju uz francusko-englesko-talijanski sporazum" o svim nedostacima "Rimskog pakta", koji će, u stvari, svim stranama, zahvaljujući "rupama" u sporazumu, omogućiti daljnje pomorsko - naoružavanje.

19 "Brisač" postupno prelazi na svoj najvažniji zadatak - poništavanje tvrdnji iz Šufflayevog članka da se priprema rat između Zapada i Istoka.

20 "Brisač" počinje polemiku sa Šufflayem, odbacujući Kiplingovu izreku, koju Šufflay citira kao polazišnu za svoj članak, te tako čini tešku pogrešku.

Ostati dalje na liniji nepopustljive borbe, značilo bi sukob produžiti u nedogled. Tko zna točno kako su jake sile na indijskoj strani za takvu borbu? Moguće vrijede i tamo u mističnoj Indiji isti psihološki zakoni kao i u bijeloj Evropi, da se svaki borbeni napor iscrpljuje, da poslije vala zanosa slijedi val klonulosti? I voditi borbu dalje, značilo bi je zaoštravati, pasivni nekrvavi otpor pretvarati u krvavi, kako je to već bilo u više navrata posljednjih mjeseci.[21] Nije li se za Gandhija možda javilo pitanje savjesti, opasnost, da on, propovjednik mira i ljubavi i nekrvavih metoda postane barjaktarem strašnoga pokolja? I onda tu je onaj neumolni nauk historije: razvitak ne teče u neprekidnoj progresiji, već periodičkim etapama. A završetak jedne i početak nove etape razvitka Indije, nudi Gandhiju i Indiji sadanji sporazum i on ga prihvaća. Dolazi nova etapa sukladna s dosadanjim razdobljima preobrazbe britanskog imperija u novu zajednicu naroda, povezanih ne silom, već identičnošću i skladom interesa."[22]

Iznenađujuće je da isti autor već idućeg dana, 8. ožujka, objavljuje u "Jutarnjem listu" članak *Gandhi, Tolstoj i Bogumili*[23], kojim šokira čitatelja novostima: i dalje, dakako, ostaje teza da se Istok i Zapad zbližavaju, a ne udaljavaju, ali se zasluga britanske politike sada znatno manje naglašava (!), te se gotovo sve zasluge za to zbližavanje pripisuju Slavenima, koji da su most između Istoka i Zapada, te samom Istoku, koji se opisuje u vrlo lijepim bojama. Iznenađenje je i to, da se Šufflaya, kojega autor "brisanja" i dalje ne spominje, opet "citira", ali sada ne u polemičnom kontekstu, nego u pozitivnom, primjerice u uvodnom se dijelu članka prihvaća Šufflayeva odredba bijele rase kao one koja nosi hladnu civilizaciju strojeva, dok je Istok određen svojom intuitivnošću. Takav se preokret preko noći nije mogao dogoditi sam od sebe - očito je, da je "brisač" člankom od 7. ožujka "zabrljao" pretjeranim hvaljenjem Velike Britanije i polemiziranjem sa Šufflayevim stavovima, te tako neizravno ukazao na nezadovoljstvo velikobritanske politike Šufflayevim pisanjem; naručitelji "brisanja" sigurno su naribali "brisača", koji sada piše novo "brisanje", čime samo stvara nove tragove zločina. Jer, "brisanje" je vrlo delikatan posao, tako delikatan da ga se ne može napraviti bez tragova! Uostalom, evo ulomka iz novog teksta "brisača", koji svoj posao obavlja vrlo traljavo, što nije čudno, budući da, dakako, i ne zna tko je ubio Šufflaya, te ne zna zašto uopće piše takve tekstove:

"Romain Rolland u svojoj poznatoj monografiji o Gandhiju[24] upozorio je na lični i duhovni uticaj što ga je Tolstoj imao na Gandhija. Još nepoznat cijelom svijetu,

21 Britanska politika, tvrdi nam "brisač", ima čiste ruke čak i onda, kada su krvave! Britanija nikada nije kriva!

22 Znači li to da je do pojave Gandhija Engleska silom, dakle krvlju, držala Indiju u pokornosti? "Brisač" sam sebi proturječi!

23 Gandhi, Tolstoj i Bogumili : Ne živi čovjek samo o hljebu : Interesantan prilog sadašnjim događajima u Indiji. Rasprava Tina Ujevića o "Dva glavna bogumila". JUTARNJI LIST. 20 (1931), br. 6859 (8.III.), str. 2. Potpis: h.

24 "Brisač" je opet neuravnotežen, pa koliko je neumjereno u "brisanju" od 7. ožujka hvalio Veliku Britaniju, sada pretjerano hvali Šufflaya. Naime, "brisač" se spominjanjem Romaina Rollanda očito želi navezati na Šufflayev članak "Gandhi i De Valera", objavljen u "Hrvatskom pravu" 7. I. 1925. (br. 4895), u kojemu Šufflay citira Rollanda. Vidi i esej "Civilizacija Zapada i Istoka", objavljen u Šufflayevoj knjizi "Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike" (Zagreb, 1928.).

na prvom koraku izgradnje svojega pokreta Gandhi proučava Tolstojeve spise, obraća se na jasnopoljanskoga proroka s jednim pismom. Taj dodir između dvojice suvremenih nosioca savjesti čovječanstva ne ostaje bez rezultata. Tolstojevo načelo u borbi protiv zla - neprotivljenje zlu u Gandhiju stiče najgrandioznijega svoga praktičnog kreatora - nekrvava, nenasilna revolucija, apstraktna spekulacija filozofa, postaje silnim oružjem, djelotvornim zato jer ju je prihvatio jedan stomilijunski narod. Događaj važniji za slavenstvo nego što se to čini na prvi pogled, jer time najrasnije slavenstvo[25] opredjeljuje svoj stav, zapravo dokončava svoju vjekovnu dilemu, kome će se prikloniti carstvu: bijeloj civilizaciji Zapada, vlasti stroja, mehanizaciji života, hladnom intelektu ili staroj civilizaciji Istoka s njegovom intuitivnošću, socijalnim shvaćanjem, unutarnjom smirenošću.[26] Kad se u Gandhiju iskristalizirala njegova tolstojevska komponenta, nova velika sinteza bijaše ostvarena - sinteza evrazijstva, a slavenstvo je stvorilo svoju odluku, opredijelilo se da bude, časkom avangarda Azije, časkom most, koji će vezivati, izmirivati dva suprotna svijeta.

Danas kad Gandhijeva ličnost opet dominira svjetskim horizontom, kad je posljednjim sporazumom između lorda Irwinga i Gandhija inauguriran moguće najveći eksperimenat što ga je povjesnica ljudstva doživjela, izmirenje Istoka i Zapada, vrijedno je i širu javnost, koja se zanima za te probleme, a koji nas se i te kako tiču, jer smo i danas, kao i u svojoj prošlosti graničari Istoka i Zapada,[27] upozoriti na raspravu poznatoga književnika Tina Ujevića, koja je izašla u Sarajevu pod naslovom "Dva glavna Bogumila"."

Nakon vučenja usporedbi između Tolstoja i Gandhija s jedne, te "balkanskih kršćana" ("brisačev" izraz), odnosno bogumila, s druge, s prozirnom nakanom da zagovara mirni "suživot" između "balkanskih Slavena", "brisač" na kraju "brišućeg" članka hvali Veliku Britaniju, e da bi "izmirio" britansku politiku sa Šufflayem, čije je pisanje u svome "popravnom" članku diskretno, bez spominjanja imena, pohvalio:

"Pasivni Istok prelazi u ofenzivu, koja je najjača kad je najmanje borbena. I tko zna, u današnjoj duhovnoj krizi svijeta, ne nosi li taj novi val s Istoka ozdravljenje i spas? Zavodljivost tih ideja nove Indije mora biti silna, mudri britanski državnici pronalaze za shodno da sklapaju s njom primirje i kompromis. Zavodljivost njihova je jaka - obećaju mir i sreću čovjeku, propovijedaju novo bratstvo i jednakost. I tko zna ne će li stara krilatica "Ex Oriente Lux" pokazati se istinitom. Svakako Svijetlo Istine danas plamti snažno, obasjavajući i europsku misao."

Zaista, gospodine "brisaču", zaista, gospodine odgovorni uredniče "Jutarnjeg lista", zaista gospodine Josipe Horvate (odnosno Josipe Horvathe, kako ste naznačeni

25 Izrazom "najrasnije" autor članka ne slijedi Šufflaya, kako bismo možda mogli pomisliti, nego je vrlo sklon takvim "terminima" u mnogim svojim člancima.

26 "Brisač" je zaista traljav, jer, prikazujući Istok kao miroljubiv, prokazuje Zapad kao ratoboran; iako upotrebljava izraze iz mnogih Šufflayevih članaka o razlikama između Istoka i Zapada, namjerno zaobilazi činjenicu da je svojim člankom "Krst i zmaj", za Šufflaya kobnim, dr. Milan Šufflay izravno optužio Zapad za budenje agresivnih nakana na Istoku spram "bijele civilizacije".

27 "Brisač" neprimjereno upotrebljava Šufflayeve izraze, koji se isključivo odnose na povijesnu poziciju Hrvata, a ne Slavena, kako proizlazi iz "brisačevog" pisanja!

na svakoj od posljednjih stranica "Jutarnjeg lista") kucnuo je čas da padne Svjetlo Istine da Vaše djelovanje, djelovanje koje nije bilo kobno samo za dr. Milana Šufflaya, otežavajuće za spoznavanje veličine najvećeg uma kojeg su Hrvati imali u XX. stoljeću (i ne samo u XX. st.), nego kobno za više naraštaja Hrvatica i Hrvata u XX. stoljeću. Da, sada shvaćamo, zašto ste napisali u "brišućem" "Hrvatskom panoptikumu" da "ljudi oživljeni na ovim stranicama ... nisu bili velikani koji idejom i djelom oblikuju svoju i naredne generacije". Jer, mi Vas nismo razumjeli, nismo shvatili da nam, u stvari, želite reći da ste Vi oblikovali naraštaje, Vi ste nam se htjeli pohvaliti, a niste to smjeli otvoreno učiniti, i sigurno ste zbog toga strašno patili. Zato ste i pisali da se Milan Šufflay nije žrtvovao za Hrvatsku, a Vi jeste, jer je u Vašim očima Vaša žrtva bila ogromna - bili ste dionikom mračnih tajni XX. stoljeća, a niste se mogli time javno hvaliti. Za kraj ove rasprave o tragediji dr. Milana Šufflaya, koja je najavila strašnu tragediju Hrvata u XX. stoljeću, navest ću, gospodine Josipe Horvathe, Vaš članak *Zapadna civilizacija na novim tračnicama*[28], u kojem hvalite talijanski fašizam kao izlaz iz duhovne krize u kojoj se nalazila Europa, u kojem ujedno podržavate britanske zahtjeve za odgodom njemačkih otplata ratne odštete, te ujedno, gle, "zaboravljate" da je Gandhi mirotvorac, te "zaboravljate" da se Istok "izmiruje" sa Zapadom, pa, sasvim suprotno od svojih tvrdnji iz ožujka 1931., nagovještavate sukob Istoka sa Zapadom! Evo nekoliko ulomaka iz Vašega članka, gospodine Horvathe:

"I nije stoga nikakvo čudo da svijet obuhvaća duhovna epidemija poraženičtva, koja se u Evropi najpregnantnije izrazila u proročanstvima njemačkoga filozofa Oswalda Spenglera, koji navješćuje "Propast zapadne civilizacije". Od nuzgredne je važnosti momentano znanstvena osnovanost nauke njemačkog filozofa, važniji je, kao kod svih duhovnih pojava ove vrste njezin momentani učinak, a taj je nesumnjivo danas snažan. Spenglerizam nije danas više samo vjera njemačke inteligencije, prikrivena sila njemačke politike, on je već prešao i granice njemačkoga naroda, javljajući svoju suštinu u drugim formama.[29] (...) Cijela ta teorija Spenglera i njegovih nasljedovatelja boluje međutim od jedne mane - nagovještava kao budućnost događaje, koji su već uslijedili. Taj Zapad, za koji spengleriste propovijedaju da će propasti, ustupivši mjesto jednoj novoj neznanoj formi civilizacije, stvarno više ne postoji.[30] [podcrtao Ž. V.] (...)

Završetak rata u toj mijeni oblika našega života bijaše samo kratkotrajna, prividna vedrina. Izmoreno ljudstvo poduzelo je u tom trenutku u svom optimizmu presmioni ikarski let,[31] oganj stvarnosti spržio je drske kreljut i nadu, pad bijaše dublji od poleta.

28 Zapadna civilizacija na novim tračnicama : Izmedu jučer i sutra : Jedna zabluda "Spenglerista" : Narodi hlepte za dosadnom historijom. Preocjena novih vrednota. Konferencija za reparacije i uapšenje Gandhija. JUTARNJI LIST. 21 (1932), br. 7164 (12. I.), str. 2. Potpis: h.

29 Kao i britanski novinari, Josip Horvath nastojat će se u članku suprotstaviti pesimizmu spram budućnosti bijelog Zapada, koji se širi među inteligencijom Zapada. Vidjet ćemo tijekom članka, zašto je to potrebno - Zapad čeka rat s Istokom, a onaj koji je utonuo u malodušje gubi rat!

30 A što je to novo, što će možda spasiti Zapad, jer "starog" Zapada više nema? Vidjet ćemo - to je fašizam!

31 Jedan od tih Ikara bio je i pacifist dr. Milan Šufflay! U svakom slučaju, Šufflay nije bio cinik, kao što je to Josip Horvath.

Umuknuše doduše topovi i to samo donekle, neko vrijeme svijet se opajao ženevskom fata-morganom, ali onda se nastavio opet rat, doduše oficijelno nekrvav, ali stvarno ubitačniji. Jedan od najvećih autoriteta, temelja Zapadne Civilizacije, Novac, gubi svoju staru konstruktivnu snagu. Dobra i loša valuta relativni su pojmovi. Valutarni potresi ruše preostala zdanja civilizacije. Ruši se još jedna njezina svetost, autoritet - Produktivni Rad. Sve veća produkcija dobara ne rješava ni ekonomske ni političke, ni socijalne krize. Industrijska Engleska sa svojom produkcijom guši se isto tako u krizi kao i agrarne države u svojoj produkciji. Čak i stare stoljetne poslovice gube svoju vrijednost. "Radišu Bog pomaže" učilo se nekoć djecu u pučkim školama, ali danas u eri nezaposlenosti i taj program ostaje samo na papiru. Socijalizam, čedo XIX. vijeka sa svojom glorifikacijom rada u današnjim vremenima gubi svoj raison d´être. I nije zato nikakovo čudo da pojedinac u tom prividnom bankrotu svih autoriteta gubi kompas, hvata se mistike, okultizma, različitih šarlatanskih nauka. Drugojačije ne može biti, jer je izgubio pouzdanje u sebe i svoju civilizaciju.[32] (...)

A to sutra nalazi se već na pragu, prvi njegovi obrisi već se zapažaju kroz magle današnjice. Staro je istina odmaklo u nepovrat, ali prvi pokreti za stvaranje novoga već su uslijedili, istina za sad samo u obliku eksperimenta, ali stvarno kao prvo postavljanje temelja novih oblika civilizacije[33]. U svim narodima državna je vlast počela sve intenzivnije preuzimati uloge privatne inicijative. Država, koja je u predratnoj zapadnoj civilizaciji, bila prvenstveno političko-upravni pojam, u najnovije vrijeme preuzima funkciju ekonomskoga i socijalnoga faktora. U interesu zajednice moderni etatizam podčinjava sebi ličnu slobodu, ličnu inicijativu.[34] Ta nova funkcija države po naravi stvari unosi i izmjenu u političke njezine oblike, jer mora usklađivati interese pojedinih produkcionih sila i socijalnih razreda. Italija, zapadna država u kojoj je novi etatizam poprimio najizrazitije forme, mjesto staroga parlamentarizma ustraja novi njegov oblik korporativnoga predstavništva - stari stališi i redovi obnavljaju se novim oblicima [podcrtao Ž. V.]

Pozitivni rezultati toga novog eksperimenta nijesu još jasno vidljivi. Još se traže formule nove organizacije.[35] Političke baštine rata oteščavaju njegovu mirnu provedbu, izgradnju novoga. Teško je preduženiku graditi nova zdanja[36] i cijela Europa, koja je

32 Horvath se nastoji približiti onim hrvatskim intelektualcima, koji uočavaju i bez čitanja Spenglera da je Zapad u teškoj duhovnoj krizi, te ih tako pridobiti za svoje teze da je i talijanski fašizam "zapadnjačka" ideologija, koja je svakako bolja od bilo čega što dolazi s - Istoka.

33 Fašizam je taj "novi oblik civilizacije"!

34 Horvath dakle zagovara smanjivanje osobnih sloboda a jačanje državnih ovlasti nad pojedincem!

35 Samo je naizgled čudno da ove rečenice piše odgovorni urednik "Jutarnjeg lista", u kojemu je izašlo na stotine članaka o zlodjelima talijanskih fašista u Istri, nad istarskim Hrvatima, te općenito o neprijateljskoj politici talijanskih fašista prema Hrvatima, posebno i dalmatinskim Hrvatima. Naime, Josip Horvath je dobio domaću zadaću, i on je obavlja, mada odlično poznaje istinu o talijanskom fašizmu, i o kakvoj se to "novoj civilizaciji" radi.

36 Horvath prelazi na najosjetljiviji dio - i Njemačka (ona je naime taj "preduženik") treba graditi "nove oblike civilizacije", dakle fašističku "civilizaciju", a ne može, jer je prezadužena. Zanimljivo je napomenuti, da na prvoj stranici "Jutarnjeg lista", u kojemu Horvath piše ovaj izuzetno važni članak,

danas dužnik Amerike, u potresnim bolovima mora da se oslobađa svojih teških baština. Teško je također ljudima predratnoga mentaliteta, predratnih metoda i iskustava graditi novo. Politički momenti, diktati pojedinih nacionalizama[37] dovode do recidive, muteći probleme današnjice, koji su prvenstveno ekonomske a po tome i socijalne naravi. Sve teorije diplomata, svi njihovi računi na reparacionom pitanju prilično su jalovi pred činjenicom kao što je na pr. izvještaj o stanju nezaposlenosti u samom Berlinu, gdje je na staru godinu njihov broj premašavao 5 milijuna i šesto hiljada,[38] te izvještaj o stanju stalnoga opadanja poroda u nekim evropskim državama.[39]

Pripreme za reparacionu konferenciju i konferenciju o razoružanju, koje bi se imale održati ovoga mjeseca, napreduju prilično labavo. Javljaju se čak i glasovi o mogućnosti njihove odgode. Duboka, intimna spoznaja potrebne hitne sanacije Evrope još nije čini se prodrla u sve evropske kabinete. Instinkt evropskoga zajedništva vrlo se polagano budi. "Sutra" je zato još uvijek neizvjesno i nepronično. S druge strane pak na Istoku komplikacije se sve više gomilaju.[40] Pored kitajsko-japanskoga spora, nenadano se pogoršala situacija u Indiji. Gandhi je sinoć uapšen i time je uapšenjem stvarno britanska vlada najavila Indiji najoštriju borbu.[41] Vjerojatno je da će u toj borbi za dogledno vrijeme Indijci biti onemogućeni, britanska vlast izvoištit će politički sigurno pobjedu, ali zapletaji na Istoku, specijalno u Indiji znače sveudilj gubitak novih tržišta za Evropsku produkciju, znači u najmanju ruku zastoj evropske tamošnje trgovine, što automatski smanjuje prihodne stavke u trgovačkim budgetima."[42]

Ima li se svemu tome još što dodati?

Možda jedna stvar. Kada istraživanjem Šufflayevog života i djela, te života i "djela" nekih Šufflayevih "usputnika" vidimo što je sve Zapad, prije svih anglosaksonski Zapad, radio Hrvatima, možemo si zamisliti paniku koja je zavladala u središtima moći Zapada, u zapadnim diplomacijama, u zapadnim obavještajnim službama, kada se 1990. godine Hrvatska ponovo probudila (što oni nisu očekivali) te kad je 1992. priznata državom. Zapad je stoga ovih desetak godina sve činio da se u Hrvatskoj ne pokrenu ozbiljna istraživanja hrvatske povijesti u XX. stoljeću, koja bi sasvim sigurno

stoji ovaj naslov: "Prvi odgovor na Brűningovu izjavu : Međunarodna reparaciona banka na protest Francuske nije produljila kredite Njemačkoj"; još je zanimljivije, da na naslovnoj stranici "Jutarnjeg lista" od 1. siječnja 1932. (br. 7153) piše kako će na Međunarodnoj konferenciji o njemačkim dugovima Velika Britanija tražiti odgodu početka plaćanja reparacija Njemačke Zapadu od barem pet godina!

37 Horvath ovdje misli na Francusku, koju, jer Francuska traži da Njemačka bez odgode plaća ratnu odštetu Zapadu, optužuje za - nacionalizam!

38 Takva Njemačka sigurno neće uspjeti obaviti posao za Zapad i obraniti ga od "crvenih"! Njih sve treba zaposliti, i to u ratnoj industriji!

39 Ako nema djece, nema ni vojnika!

40 Ma zar doista, gospodine Horvathe? A "miroljublje" Istoka? Dakako da ga nema, jer je bijeli Zapad upornim izvozom tehnike na Istok probudio agresivnost Istoka, kao što je navijestio Šufflay!

41 Gdje li je tu "mudrost" britanske politike, koja nenasiljem rješava "gordijske čvorove" svjetskih problema, kako ste pisali poslije Šufflayevog umorstva, gospodine Horvathe?

42 U pravu je bio Šufflay, kada je pisao da krupni kapital stoji iza ratobornosti Zapada, zato i je nekršćansko XX. stoljeće tako krvavo!

ukazala na mnoga zlodjela koja je Zapad učinio nad Hrvatima. Pogotovo je sve učinio da se ne počne ozbiljno istraživati dr. Milan Šufflay, te je nastojao da se istraživanja usmjere u pogrešnom smjeru.

Hrvati manje znaju o hrvatskom XX. stoljeću nego o hrvatskom XV. stoljeću.

Zapad sada ima jedan ogroman problem. Ima ga jer nije ozbiljno shvatio Šufflaya, koji je lijepo napisao da povijest Hrvata, "izrazito zapadnjačke i slavenske nacije na tisućljetnoj izrazitoj granici dvaju svijetova, sredozemnog Istoka i Zapada, vanredno je važna s gledišta povijesti čovječanstva".[43] Naime, kako su Hrvati zapadni granični narod, onda se na njihovoj povijesti najjasnije ocrtavaju svi glavni tijekovi povijesti Zapada, bili oni "pozitivni" ili "negativni", najjasnije se rišu i istine i laži Zapada, a posebno se dobro registriraju svi potezi koje Zapad vuče prema Istoku (i obrnuto, dakako). Hrvatska povijest je poput najosjetljivijeg seizmografa, koji bilježi sve potrese u povijesti Zapada i, kao osjetljivi instrument, bilježi i one pomake u politici Zapada, politici kao budućoj povijesti, koji se događaju u mraku najvećih dubina politike Zapada, daleko od očiju javnosti. Jer, priznavao Zapad Hrvate svojim graničarima ili ne, Zapad je prisiljen neprekidno se intenzivno baviti Hrvatskom jer Hrvatska je kulturno i geopolitički granica Zapada prema Istoku, a Istok je stoljećima glavna politička tema Zapada. Zato, ni jedan povjesničar Zapada ne može tvrditi da poznaje povijest Zapada ako ne poznaje povijest Hrvatske.

Ni jedan povjesničar Zapada u XX. stoljeća ne poznaje povijest Zapada u XX. stoljeću ako ne poznaje život i djelo dr. Milana Šufflaya, velikog hrvatskog povjesničara i publiciste.

I zato: tragedija Milana Šufflaya tragedija je hrvatska, ali još više tragedija Zapada.

43 Značajke Hrvatske nacije : Esej o Vjekoslavu Klaiću : Nad ponorom dvaju svijetova. Na tisućljetnoj straži bijeloga Zapada. Crvena Hrvatska i "Reliquae reliquiarum". Nukleus hrvatske nacije. Visoka kulturna misija hrvatskog nacionalizma. U: Šufflay, Milan. Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike : dvanaest eseja. Zagreb, 1928. Str. 38.

Vinko JUZBAŠIĆ

U ovo malo dana

Svi su moji dani
kao prazne riječi.
I ruke su moje
prazne, ispružene.
Ispuni ih Ti
svojim mirom
u ovo malo dana
što mi poklanjaš
dobri moj Bože.

Sjeti se moga imena

Kad se jednom
poklope kazaljke
na satu
u tvojoj toploj sobi
sjeti se,
bar nakratko,
moga imena
i izgovori ga tiho
tek mičući usnicama
da nitko ne čuje.
Samo ću ja tada
iz nekog
skrivenog prikrajka
vidjeti malenu crven
na tvojim
djevojačkim obrazima.
Samo ja
i nitko više.

Miriše grožđe

Volim kada
u kolovoška jutra
miriše grožđe
ispod moga prozora
i kad
na gladno srce
gutam tek
dozrele bobice.
S njima znam
da gutam
još jedno ljeto
koje mi izmiče
s noćnom
samotnom pjesmom
posljednjeg zrikavca.

U nedjeljno jutro

Polako koracam
u nedjeljno jutro
do moje crkve.
I kao da ne osjećam
svoje breme.
Nije mi teško.
Do kada?
Koracam polako.
Ima vremena.

Vinko GRUBIŠIĆ

Poneke napomene o prekrasnom Josipu, s posebnim osvrtom na "Prodanje i život Jozipa Patriarke" fra Petra Bakule*

Jedna od najljepših starozavjetnih priča, gdje je sve motivirano, gdje je svaki pa i najmanji djelić neizostavan dio cjeline, o *Josipu i njegovoj braći* bila je dabome kroz stoljeća izazov umjetnicima, pjesnicima, prozaicima i posebno dramaturzima. Pitka i saopćiva naracijom i scenična priča bila je tim još uspješnija što je imala kao podlogu biblijsku sigurnost. Od Petra Abelarda, kroničara Nestora, Sestre Juane Inés de la Cruz pa do naših dana bilo je stotine verzija te biblijske priče, koja je uvijek ostajala neistrošiva.

Već od početka konfliktni naboj je potpun: braća imaju razloge mrziti najmlađeg brata, očeva mezimca Josipa, kojemu otac priređuje "kićenu haljinu" i koji okolo priča svoje snove, od kojih su neki, kao onaj o snopovima, pravi izazov za stariju braću. Te Josipove sne otac je njegov uzimao ozbiljno, što je braću još više uznemirivalo pa ono pitanje, što mu ga postavlja najstariji brat Ruben "Kaniš li nad nama zakraljevati?" nije samo puno zlobe nego istovremeno i bojazni.

Mržnja je, dakle, imala prave ljudske razloge za rascvat, rast i razvoj.

Da otac njegov nije imao najbolje mišljenje o drugim svojim sinovima vidi se i po tom što ga je uopće slao da izvidi kako su mu "braća i stoka", što mladi i neiskusni Josip, svojevrsni sanjalica, odmah i prihvaća. Da Josip nije bio vruć što se poslova tiče, da nije bio baš od velike koristi ni kući ni braći vidi se i po tom što ih nije odmah uspio pronaći, jer su u međuvremenu njegova braća, za boljom ispašom otišli u Dotain.

... Idealna prigoda braći da se riješe tog polubrata uhode, a baš zanimljivost ove priče i jest u tomu što u njoj uvijek ostaje ponešto nedorečeno. Stalno se osjeća kao da je Josip mogao nešto već prije ocu dojaviti što braća nisu htjela da im otac sazna. Međutim, ni braća nemaju jedinstven plan niti "strategiju", a posebno je, čini se, Ruben mekana srdca i htio bi na neki način izbaviti brata. Kao da su među njima oni posebni odnosi koji među najstarijim i najmlađim bratom često postoje.

Sve u svemu, reklo bi se, prevagnula je umjerena strana i Josip je bačen u čatrnju bez vode, ali čim su naišli trgovci Jišmaelci, braća su odlučila ipak da je "profitabilnije" prodati dječaka, a ocu su poslali u kozlećoj krvi zakrvavljenu haljinu. Tako, na određen način kažnjavaju više oca - koji je ipak bio nepravedan prema svima njima - nego li brata.

I tu baš, na toj prekretnici, kad priča postaje veoma napeta, u Bibliji dolazi umetak s Josipovim bratom Judom, njegovim nesretnim sinovima i još nesretnijom

* Djelo objavljeno u Splitu "Brzotiskom Antuna Zanotti", 1871, 194 stranice. U daljnem tekstu stihovi se donose prema broju stranice u zagradama.

nevjestom Tamarom. Dabome, gotovo u svim značajnijim preradbama taj je umetak izostavljen.

Josip je preprodan Potifaru, koji je bio na visoku položaju kao "dvoranin faraonov i zapovjednik njegove tjelesne straže". Ta se njegova funkcija spominje više puta. Kako je, uz mudrost, Josip bio izuzetne ljepote - a ljepota je uvijek u Starom zavjetu na jedan ili na drugi način dovedena u kušnju - u njega se zagledala vatrena Potifarka, koja mu u više navrata izdaje izravnu zapovijed "legni sa mnom". Naime, opet dolazi do izražaja i Josipov položaj prodana roba (nije slučajno da ga Potifarka i ne naziva drukčije nego slugom, a i Židovom, što je u ovom slučaju značilo strancem, nepoželjnom osobom).

Bibličari su naglašavali da hebrejski "sar hattabahim" ne znači samo "dvoranin" nego da sadrži i značenje "uškopljenik, eunuh", što bi opet objašnjavalo mnogo toga: time je još razumljivija, a i opravdanija, Potifarkina žudnja za lijepim mladićem, a i začudno ostavljena praznina glede Potifarkine kasnije sudbine[1]. Ono "legni sa mnom" zapravo pokazuje da je ona Josipa shvaćala kao plijen, zapomagaj je to žene koja kao da je na izvjestan način imala pravo na tog lijepog roba. Čitavo izvješće mužu Potifarka iznosi u obliku svojevrsna prijekora. Zatim se netragom gubi iz teksta, čim je Josip dospio u zatvorske nevolje. Kazna zatvorom! Za napastovanje žene svojeg gospodara, takva je kazna u starim uljudbama neviđena. Smrt je bila redovito kazna u takvim slučajevima, ali čini se kao da je Potifar - komu je sve cvalo dok mu je Josip (zapravo, Jahve preko Josipa) vodio gopodarstvo - uzeo Josipu neke olakotne okolnosti u obzir...

Uspoređena sa svojom zemljakinjom Hagarom, Potifarka se pokazuje istovremeno kao epizodna, opasna, strastvena, licemjerna, ali uza sve to - nekažnjena žena. Iz židovske perspektive, Potifarka kao strankinja baš kao da u svemu odudara od biblijskih starozavjetnih žena. Druga je opet zanimljivost što kasnije faraon daje za ženu Josipu "Asenatu, kćer Poti-fere"(Post 41,45)... Prema nekim tumačenjima Asenata je bila nezakonita kći Josipove polusestre Dine, prava ljepotica koju su u Egiptu posvojili Potifar i njegova žena Zulejka. Drugi opet niječu te rodbinske veze, ali naglašavaju Asenatinu (ili Sunitinu) ljepotu, na koju je oko bio posebno bacio faraonov sin, međutim ona se smrtno zaljubila, i to na prvi pogled, u lijepog Izraelova sina[2]. Priča je u Srednjem vijeku mijenjana pa je Asenata na Josipovo inzistiranje prihvatila njegovu vjeru. Carl Gustav Jung smatra da se tu moglo raditi o sinkretizmu dviju, pa čak i više, različitih legenda[3]. Razložno je, dakle, pitanje što zapravo znači "Potifar"? Je li to zaista osobno ime, ili...?

[1] Više o Potifarki vidjeti u djelu Sharon Pace Jeansonne, *The Women of Genesis*, Minneapolis: Fortress Press, 1990. (posebno str. 107-117, te 142-143). U latinskom tekstu Biblije (v. Biblia sacra, Vulgatae editionis, Tornaci, die 6 Junii, 1881) Putiphar je označen kao "eunuhus Pharaonis". La Sainte Bible (traduite en français sous la direction de l'Ecole biblique de Jérusalem) ima također "Potiphar, eunuque de Pharaon"). Iz hrvatskog prijevoda Biblije to se ne vidi.

[2] O Asenati v. više u djelu: Robert Graves i Raphael Patai, *Hebrew Myths - The Book of Genesis*, Garden City, New York, Doubleday & Co., 1964, str. 262. i dalje.

[3] C.G. Jung, The Collected Works, sv. Princeton University Press, 1968, 12, 362-363.

Josip je od djetinjstva imao - rekli bismo - "milost snova" i to ga spašava iz tamnice, omogućava faraonu da otkrije u njemu posebno darovita vidioca. Pehar koji je stavio u Benjaminovu vreću pokazuje da se Josip bavio (sigurno uspješno) i čaranjem, predviđanjem budućnosti, prorokovanjem, što zapravo i jest izvor njegova blagostanja. ("Zar ne znate da se čovjek kao što sam ja bavi prorokovanjem", Post 44,15).

U susretu s braćom kasnije Josip naglašava da su braća tek sudjelovala u ostvarivanju Božje providnosti, što dabome ne umanjuje njihovu odgovornost, jer Josip im se otkriva tek kad vidi koliko braća ljube svojeg najmlađeg polubrata i Josipova pravog brata Benjamina. Oni ga nisu spremni ostaviti u Egiptu ni pod koju cijenu. Braća su u punom dozrijevanju svoje ljudskosti, njihova je katarza uzela istinski čvrste tokove.

... Ali Josip je prije svega, uvijek i u potpunosti, ljudsko stvorenje. On se pred braćom drži tvrdo, ali se u drugoj sobi isplače, umije se i tek se onda ponovno vraća braći. Piscu ove lijepe priče ni jedan ljudski detalj nije izmakao.

Josip spašava braću (sestra Dina, iako je bila jedinica nije ni spomenuta), spašava Egipćane i Židove, spašava svijet od gladi. Josip se tako nerijetko tumači kao preteča Kristov, o čemu će još biti govora, pa djelomično i odatle ogromna popularnost ove biblijske priče.

Kako se u legendi o Josipu isprepliću stvarnost i fantazija, ljudske svakodnevne mane i veličine te Božja intervencija, rekosmo da je priča cjelinom ili različitim dijelovima privlačila različite umjetnike, od Firdusija pa do Thomasa Manna, koji je stvorio vlastitu "josipsku mitologiju", a koja zahvaća jedno od najzanimljivijih mitoloških poprišta asirsko-judeo-egipatske simbioze iz vremena kojih dvije tisuće godina prije Krista.

O nekim značajnijim djelima u zapadnoeuropskim, a posebno u slavenskim literaturama na temu o Josipu sinu Jakova Patrijarka govori iscrpno i pregledno J. Bratulić[4] i ne bi imalo smisla to ovdje ponavljati.

Bibličarima je priča posebno zanimljiva po odnosima Izraelaca i Egipćana, po stalnoj Božjoj intervenciji u spašavanju Izraelićana, a sve to dabome ovdje ostavljamo postrance.

* * *

I hrvatska literatura obiluje verzijama obrade priče o prodanom Josipu, od Brevijara Vida Omišljanina (1396) pa sve do 2. polovice 19. stoljeća[5]. I opet nam valja ukazati na izvrstan pregled koji je priredio J. Bratulić, a ovdje ćemo se zadržati - uostalom veoma usputno - tek na trima najznačajnijim hrvatskim dramskim tekstovima,

[4] "Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti", *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 7 (Zagreb 1972), 31-122 (sa sažetkom na njemačkom). O glagoljskoj verziji apokrifa o prekrasnom Josipu v. također rad Francine Giguère "The Croatian Glagolitic Text of the Story of Joseph", *Papers in Slavic Philology* 5 (1984), 31-47.

[5] V. Bratulić, str. 39-40. Čitatelj će naći iscrpne podatke o hrvatskim preradbama priče o prekrasnom Josipu u spomenutom Bratulićevu radu.

naime na onom Mavra Vetranovića *Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa* (navodimo kao "Prikazanje..."[6], nepoznatog autora *Skazanje od Osiba sina Jakova Patriarke* (navodimo kao "Skazanje...")[7] te *Josip sin Jakova Patriarke* fra Grge Čevapovića[8].

Za Vetranovićevo djelo Rešetar kaže: "(...) mogao sam barem to konstatovati da nema nikakva posla s talijanskim prikazanjem *La rappresentazione di Giuseppe figliuolo di Giacobbe*[9]" te "prikazanje nije ništa drugo već u stihove svedeno pričanje Svetoga pisma". Ni jedna od tih Rešetarovih tvrdnja nije točna jer su scene između Potifarke i Josipa dosta slične u Vetranovićevu djelu i u talijanskoj drami, a to dabome ne znači da valja među njima tražiti bilo kakve međusobne utjecaje. Nije točna ni odlučna tvrdnja Rešetarova glede autorstva tog djela kad kaže da to djelo "nije ni Vetranovićevo ni Držićevo"[10].

Nije se teško osvjedočiti kako je Vetranović razrađivao biblijski tekst. Dovoljno je usporediti biblijski jedan redak o Josipu u čatrnji s Vetranovićevih 45 stihova.

U talijanskoj predstavi i u Vetranovićevoj drami Potifarkina zaljubljenost iskazana je na petrarkistički način, a isto se može reći i za *Skazanje*... koje - kako J. Bratulić napominje - potječe s otoka Hvara. Potifarku je ljubav zahvatila do kostiju ("la fiamma... divorami l'ossa"). Ona objašnjava zašto se i ne otimlje ljubavnoj žudnji:

> Quant'io, per me, non mi defenderei
> D'amor ch'ha vinto gli uomini e gli Dei.
> (Što se mene tiče, suprotstavit se sada
> ne mogu ljubavi što ljude, boge svlada).

Glede petrarkizma ne moramo ni u tim dijelovima tražiti nikakve međusobne utjecaje nego jednostavno ih promatrati kao odraze vremena kad su ta djela nastala.

[6] Objavio M. Rešetar u *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 7 (1912), 238-304.

[7] Drama *Skazanje od Osiba sina Jakova Patrijarke* objavljena je u knjizi *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*, Stari pisci hrvatski sv. XX. (Pr. M. Valjavac), Zagreb, 1893, 312-341.

[8] *Sin Jakoba Patriarke* u narodnoj igri prikazan od ucsenika vukovarski po Gergi Csevapovichu tiskan je u Budimu 1820.

[9] *Rappresentazione di Giuseppe figliuolo di Giacobbe*. U knj. Alessandro D'Ancona, *Sacre rappresentazion*. Vol. 1, Firenze: Successori du Monier, 1872, 150-192.

[10] Rešetar, nav. dj. 241. I Bratulić (nav. dj. str. 43) naglašava da Rešetarova tvrdnja glede Vetranovićeva odnosa prema Bibliji nije točna. Da je autor dubrovačkoga *Prikazanja*... Vetranović sasvim je uvjerljivo pokazao Antun Djamić u "Dva problema iz stare hrvatske književnosti - Tko je napisao prikazanje Kako braća prodaše Jozefa?", *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 18 (1950), 145-189.

Rapp.	Vetranović:
"Tu tien nelle tue man la vita mia"	"er ću se rastavit s dušicom neboga ako se sastati ne budem s tobom ja"
"che dura morte ti faro patire"	"To li me ć' ostavit. kunem se za boga da te ću rastavit s glavicom neboga"

U rapp. "Moglie del Duca" osjeća u srdcu "slatki žar"(dolce fuoco/che mi consuma), a u Vetranovića je naglašen "žestok plam" ili: "u živoj žeravi ljuveno ter gorim".

U talijanskoj verziji Potifar ne predstavlja Josipa svojoj gospoji kako je to slučaj u Vetranovića i u *Skazanju...* Putifarka je osjetila ljuveni plam čim je spazila stasita i lijepa mladića i odmah su njeni ljuveni zapomagaji sasvim petrarkistički, samo što umjesto ljubavnika to govori donna koja Osipu otvoreno kaže "jesi duša i srce moje" te umjesto biblijske "legni sa mnom" ona je ipak skromnija pa ga pita "rač' mi celov slatki podat".

Scena između Potifarke i Josipa u hvarskom *Skazanju...* dosta je nezavisna od talijanskog teksta, iako se vide donekle i sličnosti:

Rapp.:

O gentil giovenetto, ascolta un poco:
Tu tien nelle tue man la vita mia;
I' sento intorno *al cuore un dolce fuoco*
Che mi consuma e strugge tuttavia
La notte e 'l giorno mai non trovo loco,
Pregoti adunque che crudel non sia:
Io t'imprometto farti ancor signore:
Pero ti priego che mi da il tuo amore.

Skazanje:
O Osibe, lipost tvoja,
ja mru za njom brez pokoja,
srce moje jest ranila,
od kad sam te ja vidila,
noći i dne ne pokoju,
misleć k tebi vazda stoju,
da bi mi se naljubiti
tebe paka ter umriti,
za to tvori ča mi je drago,
hoć imiti uvik blago.

Za *Skazanje...* kaže M. Valjavac: "To će biti prerađena talijanska rappresentazione di Giuseppe figliuolo koja je štampana u D'Ancona, s. rapp. I. 61[11]".

[11] Zanimljivo je da je Valjavac ostao samo pri toj kratkoj bilješci, iako je, čini se, dobro poznavao D'Anconino djelo. Nakon i letimične usporedbe tih dvaju tekstova nije teško ustvrditi da je piscu hrvatske verzije sasvim sigurno poznat talijanski tekst, koji je našem piscu mogao poslužiti kao glavni tekstovni putokaz. Ta bi dva teksta ipak valjalo temeljito poredbeno proučiti. U hrvatskoj su verziji braća mnogo individualiziranija nego li u talijanskoj, neslaganje među njima izoštrenije je. Tu i Benjamin tekstom, a i s talijanskom "rappresentazione".

Kao i u talijanskom djelu *Rappresentazione...*, u radnju *Skazanja...* nas uvodi Anđeo:

Skazanje...	*Rapp.*
Dakle hotij sfak slišiti	State divoti e non fate rumore
Ovo će sad van iziti.	Le fatiche son nostre, e' piacer vostri

U talijanskom tekstu Anđeo je daleko više skoncentriran na Josipove vrline i na ono što se njemu zgodilo nego li na pažnju gledatelja i slušatelja. Dabome, napomena da se istina nikada ne može sakriti ("la verità non si vuol mai celare") već je svojevrsna najava sretnog završetka, a toga u hrvatskim verzijama nema.

Onaj grijeh braće koji na početku tek naslućujemo, u *Skazanju...* Josip iznosi kao plan braće da oca pogube "naglo", da uzmu njegovo blago, a to mu Jakob i povjeruje.

Josip saopćava "dragoj braći" i ocu svoj san, što Jakov pred braćom odbija na ludost. Kad ga ne nalazi "u gustirni" Ruben je veoma uznemiren, a u susretu s trgovcima naravno da se ističe Juda koji za brata pita "trideseti srebrnjako(v)"[12], čime se poistovjećuje s kasnijim svojim imenjakom. Uz Judu negativnu ulogu ima i brat imenom Gad, najvjerojatnije zbog ružna imena. Iako Geneza ne daje za to nikakva povoda, u tradiciji više naroda izmišljen je poseban animozitet između Gada i Josipa[13]. Kako je Gada rodila Zilpa, koja je bila Leina sluškinja, dakle protivnica Raheli, i to ga je činilo mnogo nižim od Josipa. Gad je pravi brat jedino s Ašerom. Kako svako ime u hebrejskom ima svoje značenje, tako i "Ba Gad" znači "sretno".

U talijanskom tekstu Anđeo napominje "trenta danari", a kasnije Juda trgovcu odgovara: "Non ne vogliam trenta danar d'argento" čime se trgovac zadovoljava rekavši: "Se non si puo far meno, io son contento".

U hvarskoj "preradbi" razlog Josipova odlaska braći jest da im odnese odjeće te ića i pića, ali Jakov ne govori sinu kada se treba vratiti. U Vetranovića Jakob Josipu razlaže na dugo i široko sve što treba vidjeti, kao da su se braća bavila ne samo stočarstvom nego i ratarstvom. Najzanimljivija bi nam mogla biti ona imena kojih nema ni u Bibliji ni u talijanskom tekstu pa ćemo se pitati za razloge na primjer što se jedan trgovac zove Alber (na drugom mjestu, ako to nije tiskarska pogrješka, Albor), a drugi Stokifario...

Zanimljivo je da je u Vetranovićevu tekstu "Putifar poglavica od razbojnika kraljevih".

[12] Podudarnost Judina imena s kasnijim Judom te njegova povezanost s financijskom stranom prodaje, kao i novčani iznos (20 ili 30 srebrenjaka), sigurno bi sve to moglo biti od pomoći u proučavanju odnosa pojedinih tekstova, što dabome nije tema ovog rada. U biblijskom tekstu prijedlog o prodaji Josipa zaista dolazi od Jude i to za "dvadeset srebrenjaka" ("vendiderunt eum Ismaelitis, viginti argenteis", Post 38,28). U Čevapovića Gad za Josipa traži "srebrenjaka dvaest dachte nam", dok u *Skazanju...* i *Prikazanju...* traži se trideset srebrenjaka, a u Bakule imamo 20 srebrenjaka. I u tal. rapp. Juda je, u prvom dijelu, bezrazložno ocrnjen: "Deh, che bisogna far tante parole //.../ Andiamo e uccidianlo prestamente"), a tako stroga postupka ipak nema u hrvatskim verzijama.

[13] V. R. Graves i R. Patai, nav. dj. str. 215-220.

Sasvim je moguće da je, uz biblijski tekst, fra Gerga Csevapovich poznavao još neke verzije o biblijskom Josipu. Filip Potrebica u svojem članku "Gospodarske, prosvjetne i kulturne prilike u gradu Požegi u Čevapovićevo vrijeme"[14] napominje: "U vremenu od 1729. do 1772. bilo je na repertoaru 58 drama, koje su imale teme iz Biblije, hagiografije i povijesti", ali ne navodi naslove biblijskih tema. Kako nas izvješćuje T. Matić u svojem djelu *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Zagreb: HAZU, 1945, str. 106), uz jednu dramu, koje se naslov ne spominje, već 1715. u Požegi su uz glumce sudjelovala i "dva vojnika guslača (fidicines)" što nam pokazuje da su i glazbeni dijelovi Čevapovićeva Josipa mogli imati duboke korijene u tradiciji školske drame u gradovima sjeverne Hrvatske[15].

Iako su narativno-didaktičko-moralizatorski sastojci zaglušili kazališnost Čevapovićeva djela, u pravu je Dubravko Jelčić kad naglašava da fra Gerga Čevapović nije u hrvatskim povijestima književnosti zauzeo ono mjesto koje mu pripada: "To je mjesto jednoga od onih, koji su značajno utirali put jezičnom i književnom jedinstvu hrvatskog prostora od Drave do Jadrana, jednoga od onih na koje se preporod pozivao i oslanjao, jednoga od onih, koji su važni za književnost mada sami nisu napisali neko nadasve značajno književno djelo. Tek najnovija istraživanja, koja se evo odvijaju u više smjerova, i na njima zasnovane prosudbe, obogatit će nas spoznajama bez kojih se fra Grgurova djelatnost, njezini dometi i utjecaji ne će moći sasvim precizno i dokraja argumentirano utvrditi".[16]

* * *

Mutatis mutandis, ovaj odulji navod o Čevapoviću mogao je gotovo dobrim dijelom biti formuliran i o fra Petru Bakuli, čije se djelo *Prodanje i život Jozipa Patriarke*, kao i druga njegova pjesnička djela redovito prešućuju. Ni J. Bratulić u svom temeljitom spomenutom radu ne spominje Bakulu. Za Petra Vuletića, također spjevaoca *Pisme od Jozipa*, Bratulić tvrdi da je "posljednji pjesnik koji upotrebljava tematske motive apokrifa, a po tom svom radu blizak je Petru Macukatu, svome suvremeniku i prevodiocu Života sv. Jozafata (Mleci 1708)[17]". Napominje i izdanje Vuletićeva djela u preradbi fra Grge Martića (Đakovo, 1886)

Zanimljiv je Vrdoljakov tekst, po kasnijim Josipovim odnosima prema Putifarki, s kojom se dopisuje, oprašta joj pa je čak i majkom nazivlje. Ta malo poznata

[14] V. *Zbornik radova o Grguru Čevapovića*, Osijek: JAZU, 1990, str. 37.

[15] O glazbenim dijelovima Čevapovićeva *Josipa*... v. Lovro Županović, "Glazbena komponenta u 'narodnoj igri' grge Čevapovića *Josip, sin Jakoba patriarke*", *Zbornik*... 105-134, te Miroslava Valašek-Hadžihusejnović, "Slavonska folklorna glazba u Čevapovićevo vrijeme (problematika, izvori, građa)", *Zbornik*..., 237-252. Zanimljivih će podataka o glazbenoj strani Čevapovićeva djela čitatelj naći i u novinskom članku Andrije Tomašeka "Josip sin Jakoba Patriarke - O spisu F.- Ks. Kuhača posvećenom igrokazu fra Grge Čevapovića koji je predstavljen godine 1819. u Vukovaru"(*Hrvatsko Slovo*, 17. siječnja 1997, str. 23).

[16] D. Jelčić, "Čevapovićevo mjesto u hrvatskoj književnosti njegova doba", *Zbornik*...83.

[17] J. Bratulić, nav. dj. Str. 52.

Vrdoljakova preradba uglavnom djela Afonsa Španjolca je "punina duha, a ni jezik kojim se pisac služio nije bez čara".[18]

* * *

Ne bi imalo smisla nagađati kako je savjesnom i pažljivom J. Bratuliću mogao promaknuti Bakulin tekst, tim više što ćemo uzalud tražiti koju riječ o Bakulinim književnim djelima i u pregledima bosanskohercegovačke, dakle, regionalne, hrvatske književnosti.

Ovdje nam valja, eto, iz bližega prikazati *Prodanje*... Najprije, razloge što se Bakula odlučio za deseteračku poeziju, a ne za dramu, valja tražiti u tomu što je deseterac već od Andrije Kačića Miošića i njegove "Pismarice" bio u Hercegovini gotovo sinonim stiha općenito. Kad je riječ o dramskim tekstovima, naglasimo odmah da za dramska ostvarenja nije ni moglo biti nikakva poticaja u sredini gdje kazališnog života gotovo da i nije bilo.

Kroz čitav spjev fra Petar se obraća "Vili" koju ovdje valja razumjeti u značenju muze koja ga vodi kroz događanja. On vilu nazivlje i "drúgom"(str. 4), a nikada nema razloga posumnjati u njenu pomoć:

Od rodjenja, priko pole vika,
Virno si me dopratila vilo,
Nigdi klanac ne srite me tisan,
Da ti mene tu ostavi sama.

Zanimljivo je da i Čevapović - iako na drugačiji način - stavlja sve svoje povjerenje u pomoć i moći vile:

Veletie jednocs dicsna bila;
Shto no piva iz Mysie Vila.

A nekoliko stihova kasnije:

Neludite indi, ucsne Vile!
Ostavite Zagonetke mile:

Vile u epskim pjesmama imaju mnoge i različite uloge, ali nikako nisu zanemarive ni uloge muze sveznadarke, od koje zavisi inspiracija.

U *Uvodu* fra Petar iznosi tek onoliko koliko je potrebno da zainteresira slušatelja svojim stihom. Iako se ne udaljuje od biblijskog teksta, priča je mogla uščuvati svoju napetost i podnijeti brojne detalje. Obraćanje stihom Josipu ili kojoj drugoj osobi iz priče, zapravo je obraćanje publici, kao na primjer:

O da znadeš Patriara (!) starče!
Što će biti od Jozipa tvoga, (23)
Ili: "Viruj druže, i neimaj sumnje" (str. 12).
Odnosno: "dali evo jada iznenada" (str. 18).

[18] Ib. str. 54.

Ti stihovi nikako nisu digresije, a nisu samo ni puki predah u naraciji, nego poziv na pažnju i nagovještaj, takorekuć, jačih događanja.

Već je otpočetka u domu Jakovljevu obiteljska harmonija i ljubav narušiva s više strana: među starog oca Jakoba i krjeposnog sina u dječačkoj dobi Josipova polubraća unose životnu stvarnost, očitovanu u ljubomori posebno kad se pojavljuje i san, koji u Starom zavjetu nerijetko ima snagu fatuma, neizbježne sudbine. Fra Petar znalački smješta u samo središte prvog dijela događanja "aljinu priliepu"("Dal... kam sreća... - Ovi nigda da nju neobuče"). Ili: "Rastaše se, boj se za uvike"(str. 26). Dječak koji je ostao bez majke vere se uz oca "kano ptičić", dok prema drugim sinovima otac se odnosi kao gospodar, neka vrsta naredbodavca. Objašnjenje koje se djelomice nazire u fra Petrovim stihovima jest i u tom što je Josipova majka Rakela bila zakonita Jakovljeva supruga, dok za druge se kaže da su bile suložnice. Čak i više nego li Biblija, fra Petar idealizira "kolinovića starog", Izakova sina Jakoba jer on je "vrelo krasno // i istočaj puka obranoga".

Onaj misteriozni grijeh braće, koji je Josip dojavio ocu, ostaje i u Bakule nedorečen:

Jozip dječak opačinu zgleda
Kao sramnost svoga otca dragog:
Pak mu kaže kako tamo biva
Medju braćom opakoga riza.

"Opaki riz" znači "opaki potez", gdje se ikavizam "riz"(književni oblik "rijez") rabi u veoma rijetku značenju. Ta su "Dila priopaka // Uvrid Bogu i razlogu svomu", što znači da su vrijeđala i Boga i prirodu.

Čevapović taj grijeh spominje jednom kao "grih ružni", a Dan opominje braću kako nisu smjeli grijeh činiti pred Josipom... Kasnije su za fra Grgura to grijesi "Od koji se i Xivine plashe[19]".

Čovjek kojega je Josip sreo u pustinji u *Skazanju*... je "Divji čovik"(što svakako nije prema talijanskom tekstu gdje se on nazivlje seljakom - El Contadino). U Vetranovića je to "jedan junak", dobričina koji ne želi nikakve plaće "neg prave ljubavi", ali nema vremena jer "preša na stada, k druzijem" (Vetranović, str. 248). U Čevapovića je taj putokazivatelj jednostavno izostavljen, a u fra Petra je on "neznan drug", ili jednostavno "čovik", koji ga s veoma malo riječi upućuje u Dothain. Da bi konflikt između Josipa i braće što više zaoštrio, Bakula ostvaruje veoma uspio kontrast:

[19] Zanimljivo je što kaže Čevapović, nakon što opominje da je bolje taj grijeh dublje ne istraživati jer to "gerdo dillo" ni Biblija ne objašnjava: "Sedamdeset Tomacsitelja ovaj Grih nazivaju: Vituperium malum, *zla Kudnja*, Xudinsko S. Pismo ima: Infamia mala. Ozloglasje opako." (Na koncu "Ulaza Pervoga").

Jozip cvili saranač odliže
Kuku jao! Sva pustoš razliše...
Dali bratja, ta bratja izvierna
Na ni odjek tužbe, i kukanja
Nasladjenjem, smiom i popivkam
Rugaju se i odgovor daju. (32).

Ni u Bakule Juda nije dobro prošao, nego se ističe među "bratjom priopakom":

Ovdi *Juda* proda brata svoga;
Drugi Juda, do mlogo godina,
On prodade Isusa miloga,
Za trideset srebrenjaka, tužan. (37)

Prema fra Petru "preliepi" rob bio je dosta skupo plaćen pa ga u preprodaji nije mogao kupiti neki siromah, čime je već dobrim dijelom usmjeren Josipov daljnji životni put. Prema nekim verzijama, trgovci gotovo da nisu ništa na Josipu ni zaradili, a u Bibliji stoji tek da ga je kupio Potifar. Za sljedeći Bakulin dvostih, kao ni za mnoga druga mjesta, nema temelja u biblijskom izvješću:

I za momče liepo i drago,
Mlogo tada potroši se blago. (40)

Time smo već zašli u drugi dio događanja gdje je svakako središnja scena Potifarkin napad na lijepog mladića, što je fra Petar ispričao živo i zanimljivo kao što bi nam kakav dobar pričalac i danas izrekao. Zapravo to je jedan od antologijskih dijelova fra Petrova spjeva. U Josipu se slegla ljepota, mudrost i sve kreposti. Josipovo lice je "knjiga od istine", srce "virno i pridobro", uz veliku umnost tu su "načini mila izričaja". Kao što se uobičaje u Hercegovini reći za lijepa mladića da je lijep "kao djevojka", Bakula o Josipu kaže:

Tako momka nebiaše ljepa
A ni jedne mladjane divojke".

I Josipova poniznost se uspoređuje s djevojačkom poniznošću:

Stao Jozip podmotao ruke,
Ponizniji od svake divojke (25)

Neukrotivu Potifarku Bakula nazivlje - i to nekoliko puta - "ženskicom", što mu je vjerojatno bilo potrebno radi metra, a možda je Bakula htio naglasiti beznačajnost te "žene priopake", od koje će Jozip bježati "ko od vatre žive". Kako je fra Petar prije svega moralizator, on se i opet čitatelju obraća:

"Tko me sluša, nekaza se primi:
U prigodam gdi se bludnost pali,
Pak čistoće za uzdržat cviće,
Nek se nitko ni malo nenada
Ak' s Jozipom on ne biži čvrsto. (61)

Međutim, uvrijeđena "ženskica" "oni oganj bludni, / u srdžbu ga prominjuje živu" i tu nastaje nova epizoda Josipove priče: ona ga optužuje da joj je htio uraditi "silu", ono "što najgori rade" i pokazuje otrgnutu kabanicu kao "bilig sramnog usilnika". Kad se Potifar ("gospar") vraća doma ona je izmrsila "pletenice ruse", "razdrla je na svom tilu ruho" te

"Kriči, plače i svom mužu viče
Slušaj vidi! Što s'od mene radi!
Oni Jozip što ga zoveš *virnim*
Dolibi se kad se ja nenadam
Zateče me u mom stanu samu,
Na me udri, da m'učini sramnu
I nevirnu tebi drugu momu. (65)

Kasnije fra Petar opominje slušatelja kako ta žena "sve sklonila biše", gdje se glagol "skloniti" rabi u značenju "izmisliti", "sastaviti", kao što se, uostalom, i danas u Hercegovini zna reći da je netko "sklonio pismicu" tj. izmislio, sastavio pjesmicu.

Ali tamnica je Jozipu značila tek novi, još značajniji zakorak: tu se vraćamo opet na početak njegove priče gdje se on očituje kao vrstan tumač snova, tisuće godina prije Sigmunda Freuda. "U mračnome od tavnce nuglu" Jozip se susreće s dvojicom uznika, bivšim faraonovim pekarom i peharnikom o krivici kojih i opet Biblija ne kaže ništa osim da su se "ogriješili o egipatskog kralja". Josip im ispravno tumači snove, ali peharniku na radost, dok pekaru kaže da će biti obješen "te će ptice jesti meso s tebe" (Post 40,19).

U nekim verzijama se navodi da su peharnik i pekar htjeli eliminirati "kralja faraona", ali se u tom slučaju moralo ispostaviti kako je zapravo peharnik bio nedužan, a pekar kriv. Ili je faraon presudio onako "od kamiša"... Peharnik se jednom nazivlje "vinar", a drugi put "Poglavica nad Kraljevim pivom", gdje "pivo" valja shvatiti u značenju "piće". Kraljev pekar se nazivlje "kruhar". Uz tu dvojicu spominje se i "hitri bričar"(brico).

Nakon što je Jozip uzvišen kod faraona (kojega fra Petar često nazivlje "Faro"), dolazi veoma zanimljiva pojedinost: kralj je "jezikom misirskim" promijenio ime Jozipu nazvav ga "Spasiteljom svita", dakle, još jedna pojedinost koja nas upućuje na kristijanizaciju priče o Josipu i prikazivanje Josipa kao Kristova preteče. No faraon je i oženio Josipa "Liepom šćeri misirskog prvinca / I misnika Putifare zvana". Ni Biblija ni fra Petar ne govore previše o ovom faraonovu potezu koji bi mogao dovesti u sumnju Josipovu vjernost Jahvi i obdržavanju zakona. Osim što se Putifarov punac nazivlje

"misnikom" (što je u fra Petra, a i u govoru njegova rodnog kraja, sinonim za svećenika). I na drugom mjestu se egipatski svećenici nazivlju "misnicima":

Crkovnjaci, i častni misnici:
Kralj jim biše zemlje poklonio,
(...)
Misnicima hranu pripravljaše. (158)

Josipovo ispravno odgonetanje faraonova sna učini ga najmoćnijim čovjekom u Egiptu, odmah iza faraona. To neformalno ustoličenje, iako nimalo ne odstupa od Biblije, fra Petar opisuje veoma živo, gdje sve završava živopisno Josipovom svečanom vožnjom u kraljevskoj kočiji, a pred njime trče i viču da je Jozip pravi vladalac svega Misira.

Najzornijim opisima pripadaju svakako one gladne godine. Za plodne godine fra Petar reče:

Nejma riči da vam vila kaže
Nejma mire, šnjome da ukaže,
Tu oblinost, koju nebo daje
Svi mistima misirskoga stana. (97)

Nasuprot tim općim napomenama o obilju, glad je opisana veoma zorno:

Ako nisi ti kušao pobro,
Kad se sapla očima zabili,
Tilo smrša, gubice poblide;
Svist se manta, i jedva se dihše,
Noge panu i nemogu slamke,
Ruke drhću i sve jadno tilo,
Baš ko da je ukopano živo.

U svojem rodnom kraju fra Petar je imao prigodu upoznati se s "kljenovim nediljama".

U daljnjem tekstu fra Petar vjerno slijedi biblijski tekst, dabome pretačući ga u one i onakve deseterce kakvi su običnu puku mogli biti razumljivi. Tako npr. u prvom susretu Josipa s braćom, kad se razumijevaju pomoću tumača, Josip se "gradi nevišt" i "pedipsaje" braću, koja "medju se zbore žudianski":

Dali Jozip razumi do riči
Pak čujući o prodanju svomu,
Od bratje se zanese, okrenu.
Ter obori suze niz obraze. (109)

Za razliku od nekih drugih verzija, Bakula inzistira na "dirljivim prizorima" pa mu na jezik često "meke dojdu riči".

Misir je ponekad mjesto, grad ili država, ali je redovito "Misir ravni", a njegovi su stanovnici "Misirlie".

* * *

Fra Petrova pjesnička djela općenito pa tako i *Prodanje...* prava su riznica govora Bakulina užeg rodnog kraja, tj. "Gornje Bekije" kao i zapadnohercegovačkog govora općenito. Već i radi toga, a i radi cjelokupnosti povijesti hrvatskoga jezika valjalo bi se o njegovu jeziku pozabaviti podrobnije i temeljitije. Ovdje navodim tek poneke stihove koji su jezično tipični za Bakulin rodni kraj

Poput čestih današnjih izražaja odobravanja:

Ej Jozipe rodila te majka! (62)
Ej Jozipe otčev razgovoru! (31)

Dragu osobu nazvati "razgovorom" nije ni danas strano hercegovačkim govorima.

Ti si vila, i imadeš krila, (33)
Naligoše deve, i trgovci. (35)

"Nalegnuti" u značenju "doći" i danas se rabi u Hercegovini.

Ter da gdigod leži i kamrče (43)

"Kamrkati" u značenju tužiti se, jadati se živ je izraz u narodu.

I pak Jozip što se god dodiva, (54)

Uz "dodirivati nešto" postoji i izraz "dodivati što" u značenju dodirivati se čega, ili dodirivati što.

U svom srdcu brez svakoga truna. (57)
Izvrši se sve do jednog truna. (73)

Obično je bez "truna nečega", ali ovdje "trun" dolazi samostalno.

Kada Jozip razabrao riči. (73)

"Razabrati" u značenju "razumjeti" nije posebnost hercegovačkih govora, ali se u Hercegovini rabi veoma često.

Sve ko s nokta vako istomači (73)

Znati nešto "ko s nokta" i danas se često čuje u narodu.

Sve pretili, kao naliveni (84)
(...)
Sve mršavi i ko oglodjani (85)

Usporedbe koje su i danas poznate kad je riječ o stoki.

Netko tako netk' ovako gata (113)

"Gatati" u značenju gonetati, naklapati ili nagadati i danas se često upotrebljava.

Ostajem vam kao drvo suho (118)

"Ostati ko suho (ili "suvo") drvo" veoma je česta metafora napuštenosti i samotinje.

Donislismo onu miru para (120)

Donijeti "miru nečega", u ovom slučaju novaca, znači donijeti određeni novčani iznos.

Nek tovare, i idju za lada (126)

"Ići za lada", prije nego udare velike vrućine tokom dana, veoma je čest izraz u Hercegovini.

Njima sprema liepe brašenice. (137)

Spremati nekomu brašenicu za put veoma je čest izraz, ali "spremati nekom brašenicu" može značiti i pripremati nekom zlo, raditi nekom o glavi, što je zoran primjer kako neka metafora može poprimiti značenje suprotno od svojeg prvotnog značenja.

Baviše se sve o samoj marvi (148)
(...)
I nji pita o čem se bavite (151)

"Baviti se o nečemu/nekomu" redovit je izraz u Hercegovini.

Ona kuća gdi Jakov stojaše
Gori vrivom, i žalostju teškom. (177)

Kuća(nstvo) može "goriti vrivom" od radosti ili od žalosti i taj izraz označava preveliku viku pa se često kaže "kuća izgori od puste galame".

Poče plakat, kao dite malo. (185)

Lijep je hercegovački izraz "plakati kao malo dite".

Pak onomo reda vam je ići (190)

"Mene ili meni je reda" izraz je koji se često čuje u Hercegovini.

Iako "nuga"("nugal", "nugao") označuje mračni kut, u izrazu "nuga svita"(89) označuje kutak, djelić svijeta.

* * *

Često je naglašavano kako bismo Josipa mogli smatrati, na temelju mnogih indicija, Kristovim pretečom, a to se u fra Petrovu *Prodanju...* osjeća jače nego li i u jednoj drugoj verziji ove biblijske priče. No ima dabome i pojedinosti koje govore protiv tog poistovjećivanja, kao npr. polaganje desne i lijeve ruke na dva Josipova sina, gdje je Josip najprije pomislio kako mu se stari otac prevario. S obzirom na pehar prema kojemu Josip predviđa budućnost, bio bi on sličniji kakvu istočnjačkom magu nego li Kristu. No ove napomene nikako ne znače da se pri proučavanju tog starozavjetnog teksta i njegovih odnosa prema Novom zavjetu, kao i pri analiziranju preradaba tog teksta, usporedbe između Josipa i Krista mogu zanemarivati.[20] Fra Petar je okretan i čitak stihotvorac, a nerijetko i vrstan pjesnik, vrlo bogata i svježa izraza. Najbolji je svakako tamo gdje mu Biblija nije ponudila obrazac, gdje se prepustio vlastitu nadahnuću, kao npr. na početku 12. "pisme" naslovljene *Jozipovo uzvišenje u Misirskom kraljestvu i ženidba*:

Žarko sunce, koje nebom hodaš,
I ti noćna mjesečino blida,
I vi zviezde po nebu posute,
Vi vidiste iz visina sjajni,
Mlogo hiljad Kralja primogući,
U čas panut sa pristolja svoga,
Gubit krunu i svi slavu sjajnu,
Pače često još i jadnu glavu. (98)

Jakovljevo oplakivanje sina, Potifarkin napad na Josipa te Josipov susret s braćom, odlazak "Jakovljevaca" iz domaje, bez sumnje pripadaju hrvatskim antologijskim stihovima 19. stoljeća.

U Bakulinom spjevu, posebno glede pakovaka, ponekad ćemo naići na izraze koji nas podsjećaju na Marulića (kao npr. stih na str. 188 "Od onoga koji svaka vlada"), ali valja napomenuti da se tu može raditi i o utjecaju latinskog biblijskog predloška na kojem su se napajali hrvatski pjesnici kroz stoljeća.

Koliko je fra Petar držao do svojih pjesničkih ostvarenja teško je reći, ali prema nehaju koji je vidljiv iz njegovih pjesmotvora sumnjamo da je baš pretjerivao u dotjerivanju svojeg stiha. Jezična neujednačenost ipak je nešto drugo, jer je Bakula pisao u vrijeme kad je glede hrvatske jezične norme vladala svojevrsna anarhija. Imamo na tri mjesta deveterce koje je uz malo napora bilo lagano pretvoriti u točne deseterce:

[20] U svjetskoj literaturi vjerujem da je starozavjetni Josip najbliži Kristu u izuzetno zanimljivoj drami Sestre Juane Inés de la Cruz, meksičke pjesnikinje iz 17. stoljeća, naslovljenoj *Loa el auto intitulado El Cetro de José* (Dramska igra naslovljena Josipov uspon na prijestolje), *Obras completas*, Editorial Porrua, Mexico, 1985, 464-498

"Privrtje se s desna na ljevo (80)
"da bi jili, a da bi pili"(121)
"U Misiru bielom gradu"(125)

Na prvim se dvama mjestima može raditi i o tiskarskim pogrješkama, kojih i inače u ovom spjevu ima na pretek.

Kod fra Petra Bakule[21] bio je upravo obratan slučaj od fra Andrije Kačića Miošića, čiji je *Razgovor...* zasjenio njegova bogoslovna djela pisana latinski, koja bi sigurno imala daleko veće značenje da nisu potekla od tako popularna pjesnika kao što je fra Andrija.

Bakulino je djelo *Shematismus topographico-historicus provincialis et vicariatus apostolici in hercegovina* nepravedno ostavilo u sjeni sva druga njegova književna ostvarenja, koja nam danas valja proučavati, s estetskog stanovišta, kao djela koja ne smiju ovisiti o tomu što je njihov autor još napisao, po čemu je poznat i sl. U tom pogledu mnogo je učinio Dr. fra Andrija Nikić. Svako bi djelo fra Petra Bakule valjalo procjenjivati kao vrijednost "per se". Formulacija da je Bakula "veći djelovanjem nego djelom" sadrži uvijek onu opasnost da se od djelovanja ne vidi djelo, odnosno da "pragma" zasjeni "poein".

[21] Najbitnije o životu i djelu trojezičnom pisca, povjesničara i pjesnika fra Petra Bakule čitatelj će naći u *Hrvatskom biografskom leksikonu* (Sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 378-379), a opširnije o Bakulinoj poeziji u "Pristupu Bakulinu pjesničkom opusu" Dr. A. Nikića, što je uvod *Pismi sveto-iskaznoj* (Izabrana djela, 2. dio, Mostar 1997, 9-26). Sudeći prema naslovima, u nepronađenim rukopisima, čini se da su posebno mogla biti zanimljiva djela, *Italija, Popivke u čast Bl. Djevice Marije, Sveti Pavao apoštol* te djela na talijanskom *Judita* (ili Giudita?) *ovvero Holoferno* te *Colleta di diversi sonetti ed odi.*

Prazne ruke

Mrkla noć je
Na put pala
Nigdje znaka
Živa stvora.

Crna svjetlost
Zadrhtala
Traga gubi
Niz utora.

Lelujavo
Miču sjene,
Svaka kaže
Obris drugi.

Znanim putem
Nove smjene,
Niska klizi
Niz drum dugi.

Dah se uzi
A svod širi,
Bodljama se
Stopa priječi.

Nisko lete
Netopiri,
Ton im siktav
Svodom ječi.

I odjednom
Kraj je puta,
Kavdak gora
Sjenu kaže.

Valja skupit
Razasuta
Djela što ih
Kantar važe.

Odzvanjaju
Sve daljine,
Most ranjava
Noge bose

Što nestaju
U dubine.
Ruke prazne
Tek grijeh nose.

Leptiri

Ako se je itko iskreno radovao što je 41. pao u njemačko zarobljeništvo, to je bio Josip. Ma ne, nije se on radovao iz neke političke kombinatorike. Kao, sad ili nikada propast će Jugoslavija... ne. Druga, slojevitija je to radost bila. Nemjerljiva. Došlo mu, da u marvenom vagonu riče kao vol. Slobodo... slobodo... Konačno slobodan! Malo mu je radost splasnula kad ga je, prije ulaska u vagon, dobrano kundakom u rebra podbočio žuti Nijemac. Marš... los... los... Skoknuo je u tminu vagona naglavačke. žaba gatalinka. U vagonu tama, kuknjava, metež. Očajna pitanja svih nesretnika koji ne znaju što se zbiva i kamo ih vode. Ima tu Slovenaca, Srba, naših... Njiše se vagon u zavojima, gadno cvile kotači. Kompozicija ubrzava. Nigdje ne staje. Gromko se glase željezni mostovi preko kojih vlak žuri u Njemačku. Postaje sve hladnije i tamnije, pa se čeljad u vagonu sve više zbija i uvija. Nakon jedne noći, postaje klupko čemera i očaja. U Josipa i dalje radost neopisiva, iako već osam sati nije okusio ni kapi vode. Ma što je to prema radosti slobode. Riješio se svoga gramzljivog oca, lukavog punca i svoje zakonite, krakate i brkate Jelice.

- Je, je... a što ti to, Jole, na curi nedostaje, a? Je l' ima noge? Ima. Je l' ima glavu? Ima. Je l' ima grunt, vole? Konje. A što ti imaš? Ništa. Golu guzicu. A cura te voli, ej... ej! Gdje je meni bila glava kad sam se ženio.

Kad mu otac objašnjava tu njegovu nevoljku imovnu situaciju, tu i tamo ga tucne kvrgavim štapom po glavi. Kravica, i to mršava i stara, pase pored njih. Pogledava tužnim okom Josipa. Sve je i njoj jasno. Odavno.

- Ljubav će proći, vole, kao i sve što prolazi... A ondak, a? A ondak?

Pa opet tuc Josipa po glavi. Smekšat će on njemu pamet i načiniti ju savitljivom i hitrom. Ne zvao se on bać Tunja.

Nije se imalo kuda ni kamo. A kad je u crkvi rekao tiho svoj da, kao da je sam sebi namaknuo konop oko vrata. Vješajte. Radite sa mnom što hoćete. A da je bio muško, da je imao muda, mogao je riknuti kroz pet sela... neću. Ne volim ju. Ružna je. A što bi to i značilo. Kao da je, s oproštenjem, prdnuo. Kad si bogec i to dugogodišnji, seoski, nema nade da postaneš čovjek. Nisi nitko i ništa. Selo ima gadnu ocjenu. Gologuzac. Umjetnički dojam, jedan!

Otac i njegov prijatelj, a Josipov punac, liju od radosti suze. Padaju jedan drugome u naručje. Grle se i ljube u obraze. Kao da će oni, a ne Jelica i Josip, biti muž i žena. Dva leptirića, to su oni. A kako su obojici na vrijeme umrle žene, oni su dubokog uvjerenja da su od te svoje djece napravili ljude. Brunda bas, kukuriče napiti pijetao pod pazuhom starog svata. Trese se drvena tavanica. Bože, očajno razmišlja supijani Josip na čelu svatovskog stola. Zašto nisam pijetao. Da kukuriknem iz sveg glasa... Ne volim juuuuu... Ne volim.

Što sve nije kombinirao, kako da je se riješi. Da umakne od nje. Nestane. Čak je jedne noći bogohulno razmišljao, da ju poklopi jastukom. Vani sipi jesenja, no, nije

važno koja kiša, niti je ugođaj važan. On je očajan. Jelica spava pored njega, hrče. Žive oni tako jedno pored drugoga, bez riječi i pogleda. Dva gosta, koja su zalutala u jeftino svratište, pa su prisiljeni zajedno spavati u istom krevetu. A onda, a onda... Bog ga pogledao. Rat. Pao je u zarobljeništvo odmah, drugi ili treći dan kod Maribora. Nitko ne zna ni kako, ni zašto. Samo se pronio glas, gotovo je. Bacaj oružje. Jugoslavenski major bacio kapu s glave, pokidao zlatne epolete. Nudi tri riblje konzerve, tko mu nabavi civilno odijelo. Sad nema ni civilnog odijela, ni konzervi. U košulji je i dugim gaćama. Nakostrušen, jadan. Dere se zajedno s ostalima u vagonu. Traži vode... vode... vode. Gadno psuje kralja izdajicu.

Treći dan zaustavila se kompozicija. Nitko nema pojma ni gdje, ni kamo su došli. Naviruju se kroz pukotine. Miševi. Josip vidi zahod. Dere se. Stigli smo u neko malo mjesto. Ima samo dva slova. Kuš!

Svi marš napolje. Trkom... los... los. Sada je Josip bio pametniji. Nije bio toliko blesav da primi udarac kundakom. Taj univerzalni prevodilac, najbolje se nauči.

Dva su dana boravili u nekoj štali. Uvjeti očajni. Ali ima vode i donose hranu. Josip spava između druga dva zarobljenika. Nakon dosta vremena, slatko se naspavao... Jelica je cijelu noć hrkala. Zalud joj Josip čepi nos, ćuška. A sad, divota. Snjušio se s ostalima. Ima ih odasvuda. Kad su došli braća Poljaci, pojma nema. Noću nestali Srbi i Slovenci. Sada Poljaci i naši jedni drugima pokazuju slike svojih najmilijih. Cvile, sline. Ovo je moja draga ženica i dječica... Ovo... Ova plava. Krasna.

Josip sjedi na hrpi sijena. Presretan. On je Adam. Prvi čovjek na zemlji. Još iz njegovog rebra Bog nije napravio družicu i zato je zadovoljan. Čeprka slamčicom po zubu. Pljucka. Ako je to, ljudi, zarobljeništvo, dajte da tako proživim do kraja života. Jest da je hrana očajna, ali, ali... sloboda... Ne znate vi što je brkata i ružna žena. Digneš se izjutra, gledaš nju. U podne isto. Ležeš, isto. A sve ti se cure u selu smiju. Evo ide naš gologuzi gazda.

Izjutra se pojavio u pratnji dvojice Nijemaca, jedan naš. Mali, sušičav. Hrvat. Obučen u tri broja veće odijelo. Kaput raskopčan, a za pasom revolver. Malo, malo, pa se za njega pipa. Kao da će mu ga netko ukrasti. Diž' se... Svi se digli na noge, a naš se čovo popeo na trošnu bačvu.

- Braćo Hrvati... Sad ili nikada. Kucnuo je naš čas, da se pridružimo novom poretku i velikom njemačkom narodu.

Ona dvojica iz pratnje spremno dižu ruke u zrak. I naš agitator. Za dom... Za firera. Pridružimo im se, braćo. Pala je mračna Jugoslavija. Nezavisna nas zove. Konačno i mi imamo toliko željenu državu.

Objašnjava. Kao, ako netko ne želi da se vrati, molim. Mi smo demokratska država. Ako nećeš, ne moraš. A kad to agitator priča, gladi revolver. Nikoga MI ne silimo. Što da čini. Oni pravi znaju kako će se odlučiti.

Skočio agitator s bačve, malo nespretno. Pridržala ga ona dvojica i sva se trojica svalila na zemlju. Vrlo znakovito. Pitanje, kako će završiti to zajedništvo po oružju.

Oni koji su se javili da se vraćaju doma, dobili su obilno hrane i veliku kriglu piva. Dragovoljci glasno dozivaju Josipa. Neki su iz susjednih sela i pojma nemaju kako je Josipu. Ne znaju oni od koje je kuge pobjegao.

Pristupio naš mršavko Josipu. Namrštio gadno čelo.

- A ti... ti... Da ti nisi komunist, sunce ti tvoje internacionalno?

Pojma Josip nema ni što su komunisti, ni što je internacionala. Uvukao se. Stisnuo.

Promucao. U nuždi istisnuo gadnu laž. Kao, on je i prije jedva želio da dođe amo, u Njemačku. Ali nije mogao. Umrli su mu... umrla mu je mama....i...i... otac. Nedavno. Ako ikako može, on bi ovdje pomogao našem moćnom savezniku. Nema doma nikoga. Svisnuo bi od tuge, da se sada vrati.. Treba mu malo vremena, da sve preboli. Natjerao i suzu na oko. Svinuo se u pasu. Nužda čovjeka pravi glumcem. Osjeća, opet je ispao govno.

Mršavi agitator ne odustaje. Ima on obrazac i za te nevolje. Ako treba, evo. NDH je voljna da mu nađe i curu. NDH može Josipu biti i otac i majka... Pa ako treba...

No, samo je to Josipu trebalo. Koja cura? Sve je isto, sve je jednako. I ovi ga žele bez njegove volje oženiti. Oni misle na njega. Pustite me zaboga da živim sam! Sam!

Ujutro, svi van. Trkom... Los, los... Sad već neke koji su ostali u štali tuku kundakom. Sporo se kreću. Vrag je odnio šalu. Pomislio Josip, da baš i nije bilo mudro, s njegove strane, što se nije vratio doma. Vani ih razvrstalo u redove. Tajac. Neka tiha jeza prostrujila redovima. Svi se naginju na prste, naviruju, ali ne znaju što se zbiva.

Odjednom, pred njihov stroj doveli su dugajliju, Francuza. Kasnije je to Josip saznao, tko je. Jer tko bi zbog madam otišao na vješala. Zarobljenik ima prugasto odijelo i broj na leđima. Pogledava prema nebu. Pogledao i Josip prema nebu. Nebo plavo, nedokučivo. Bez ijednog oblačka. Priča nešto smrknuti Nijemac u crnoj odori. Lutka. Iako ne prevode, svima je jasno što se zbiva. Dok njemački vojnik ratuje za bolje sutra i bori se za životni prostor, ovaj tu, gad i nikogović, djeluje u dubokoj pozadini, napastuje njemačke žene.

Dovukli odnekud malu stolicu. Pojavio se i konop iznad glave. Francuz je čak veselo skoknuo na klupicu. Kao da veli, dajte ljudi skratite tu komediju što prije. Viv frau Elza, viv la Franc!

Josip je sve munjevito shvatio. Tako znači. Da on slučajno napastuje neku njemačku Jelicu, i sam bi tako završio. Vješaju Francuza, a Josip plazi jezik, kao da njega vješaju.... Nikada. Toliko blesav nije.

Za koji dan i Josipa rasporedilo u selo za ispomoć. Kod neke Frau. Tako joj bar govori stražar, trećepozivac, što je Josipa doveo k njoj. Trećepozivac ima na prsima odličje iz prvog rata. Objašnjava Josipu što ga čeka, ako ne bude dobar. Pokazuje prstom vrat. Plazi jezik... Kaput... To... Samo ako ne bila dobra!

Frau kojoj je doveden upravo je s posuda skidala prst debelo vrhnje. Okrenuta prema njima krupnim dupetom. Ne diže glavu. Ušutio i trećepozivac. Zagledao se u gazdaričinu pozadinu. Bilo bi tu posla, ohohooo... Tu ne bi prošao blickrig. Nikako. Pa kad se gazdarica okretno ispravila i okrenula, stražar je meknuo da je Josip jugoslavenski zarobljenik...

- Hrvat - tiho je istisnuo Josip - ... Hrvat... Mi... mi saveznici...

Kuš! Znamo mi vas.

Okrenuo se stražar. Lupio propisno petama, pa krenuo prema vratima, ali ih je promašio. Zamantalo mu se od dupeta u glavi. Nije on više za to ratovanje.

To što se okrenulo prema Josipu, to je moćno sunce. Zagledali se jedno u drugo. Nešto bi kao rekli... Otvorili usta. A same oči govore. Ima u Josipa i stasa i glasa. Ali usta ne može otvoriti. Zanio se. Nešto ga ponijelo. Prošli su jedno pored drugoga. On pravac štala, među marvu, a ona u drugu prostoriju. Njemu u nosu njen miris. Kose, znojna pazuha. Para se u njemu život na dvoje. Patent otvarač. Bivši život na jednu, novi život na drugu stranu. Gotov je... gotov. Kaput!

Ovdje u Njemačkoj krave i konji spavaju u divoti. Imaju elektriku iznad glave. Svašta! Josip neke od alata i pomagala prvi puta vidi. Jedino su vile iste kao u nas. Uzeo Josip vile, pozdravio ponaosob krave i konje. Snjušio se s blagom preko noći. Kao da se znaju godinama. Zna im imena, mazi ih. Grli konje. Oni ržu od milja. Kese žute krupne zube prema njemu. Josip konje obožava. Krave ga zaljubljeno liže hrapavim jezicima. Gleda to Frau skrivećki, a suze joj naviru na oči. Josip se kreće po štali kao sveti čovjek. Nešto zbori s konjima, kravama. One mu odgovaraju. Lijep, plećat. Ruke ima čudnovate. Prsti dugački. Nije on seljak. Laže. Mora da svira na nekom finom instrumentu. Mali slavenski gad. Pritajio se. Zašto da joj se baš on pojavi u životu. Njoj koja je na početku rata, tako gromko pljeskala i drala se na skupovima u selu. Niža rasa. Nije Josip niža rasa. Njen Valter, koji se ne javlja, ima tome već dva mjeseca, iz Rusije. On je niža rasa. Proćelav, zgrbljen. Krivonog. Mali. A ovaj tu je div. Njezinog Valtera mrzili su i konji i krave. A ovog tu ljube već nakon nekoliko dana. Gleda sve to Frau i odjednom osjeća da je ona ljubomorna na svoje krave, a osobito na kobilu Gitu. Koja se najviše dodvorava Josipu. Pruža mu dugi vrat, treperi nosnicama. Zove ga, moli da ju miluje. Gazdarica stupila k njima, baš kad je češljao Giti grivu. U rukama nosi dva hampera. Josip se okrenuo prema njoj. Oči ovolike. Ispustila je gazdarica hampere iz ruku. Nešto joj oduzelo snagu. Krenula prema njemu, on prema njoj. Pali jedno drugome u naručje. Josip ju prihvatio. Lupa mu srce. Sklopio oči. Pred sobom vidi obješenog Francuza. Stegnuo od užasa Frau u naručje. Davljenik. Kosti joj pucaju. Njoj milo. Guguče, rže i muče u isti čas. Blago u štali presretno. Ljubav je koraknula u štalu. Kobila Gita cupka od milja kopitom. Stelna krava Zita okreće krupno oko prema njima. Svijetli ljubav u štali moćnim sjajem. Zlati se slama, zove. Mlada skotna mišica pripela se na jasle, uživa. Ljubav stupa paradnim korakom. Cvrkuću laste u gnijezcima iznad njihovih glava. Mama lastavica objašnjava goluždravim ptićima kako treba izgledati prava i iskrena ljubav. Ne treba za ljubav jezik. Ljubav dolazi sama preko očiju, duše, bez prisile, ugovora i dogovora. Ja tebi, ti meni. Kukuriku...

Leže u tami štale. Strašna je tišina posvuda. Njihova srca tuku. Drže se za ruke. Sunčeva zraka što se probila kroz pukotinu toči po njima blaženstvo neba i sreće. Daleko negdje tutnje topovi. Zrakoplov ljutito brunda u oblacima. Mladi vojnik ranjen u prsa očajan je. Umire u rascvalom voćnjaku. Besmisleno. Frau i Josip sad su otok ljubavi u pobješnjelomu ratnom moru, što sve guta. Narode, države. Vođa se dere.

Životni prostor nama treba Lebensraum! Gott mit uns. Sve one mekušce koji u to sumnjaju, treba sažgati ognjem i mačem.

Zaboravio Josip na obješenog Francuza. Prvotno ga češće sanjao, a poslije nikako. Krade se Njemici pred jutro, kad je najsigurniji da nitko neće banuti. Radi za trojicu. Na polju i krevetu. Marva zadovoljna, Frau preporođena. Maze se, piju slatko vino. Blagoslivljaju rat, Adolfa i zarobljeništvo. A onda, došlo jedno, pa još nekoliko pisama iz Hrvatske, Frau se namrštila. Dala ih Josipu tek nakon nekoliko dana. Pisma zgužvana, natopljena njenom mržnjom. Što to ima njemu netko da piše od tamo... no Balkan! Sad kad je i ona osvojila ljubavni životni prostor. Na Valtera zaboravila. On ratuje... neka, neka. Od njega ne dobiva pisma. Kad je odlazio u rat, nisu se ni pogledali. On je taj cijeli dan proveo u bunaru i popravljao crpku. Prokleta škrtica. Zašto da kupuju novu pumpu, kad se stara da popraviti. A Josip, kad mu je dala pismo, malo se izmakao. Zabrinuo. Da ga opet ne zovu natrag u Hrvatsku. Zna on dobro da Jelica ne zna pisati. Otac je spasio mučne škole. Dao učitelju dosta mršavog purana da mu to ishodi. Ali kad je otvorio pismo, i to krajnje oprezno, zastao je. Jelica govori, a netko piše. Ovo piše netko jako star. Drhtavom rukom. S mnogo packi. Cijelo pismo gorko plače. Roni crne suze. Gdje si, ljubavi moja? Javi se. Ako si živ, ne zaboravi svoju Jelicu. čita Josip pismo. Trlja oči. O čemu ona to piše? Je l' poludjela? O kakvoj ljubavi je riječ? Zgužvao pred Frau pismo. Bacio ga u peć. Pismo planulo zelenkastim plamenom. U kuhinji smrad paljevine. Gori tužno zgažena i odbačena ljubav. Otvorila Frau prozor da provjetri kuhinju. Nije pomoglo. Smrad se zavukao u snježno bijele zastore spavaće sobe. Skrio u tepih, zavukao u kredenc gdje Frau drži kristalne čaše za svečanu prigodu. Kad otvori kredenc, smrad spaljene ženske kose osjeća se posvuda. Prokleta balkanska vještica. Hekse!

Nekako pred Božić stigao i paket iz domovine. Otvorio ga Josip na koljenima. Sjedi na klupici u štali, a kobila ga gleda krupnim okom. Znatiželjna, što to on radi. Raspetljao Josip uzice, strgao pečate. Paketić mali, ali... Kad ga je otvorio, opet u njemu pismo. Nije ga ni taknuo. Ispod pisma komadić slanine, suho meso, kobasica. Tanka, ona njihova ljuta, domaća. Boca s rakijom. Nije se polupala. Kad je petljao oko boce, da ju otvori, u krilo su mu se, kao zrnca krunice, prosuli mali crni kolačići. Uzeo Josip ni sam ne znajući kako jedan crni kolačić. Stavio u usta. Toga trena vidi svoga oca. Stoji na cesti, nagnuo glavu. Zaklonio dlanom oči da mu sunce ne smeta. Gleda. Pored njega seosko groblje, gdje mu je pokopana majka. Sletjela na drveni križ mala ptica govedarica. Cvrkuće. Nakrivila glavicu, zove ga. Melje sporo Josip crni kolačić svog djetinjstva u ustima. Naviru uspomene. Nije to više onaj Josip od jučer. Nešto je u njemu napuklo, ni sam ne zna što. Vještica... ona... Jelica je vještica!

Došao Frau u krevet. Krunica crnih kolačića sad mu je pred očima. Grli Frau, a sa zida ga gledaju mladenci. Valter i Frau. Preko njih sablasno trčkara ljubičasta svjetlost. Trese se nebo i zemlja.

- Berlin - tiho veli Frau - ... Opet tuku Berlin. Mi smo, Josipe, kaputt. - Da kaputt. Još gore od kaputt. Od nas je dragi Bog digao ruke.

Gusta jata zrakoplova, ne dolaze samo noću tući Njemačku. Lete i danju. Ne boje se. Bestidno. Frau je očajna. Pa gdje su njihovi zrakoplovi. Sela ne diraju. Sve više ljudi dolazi iz gradova na selo. Djeca, starci. Djeluju izbezumljeno. Malo govore. Došlo pismo od Valtera. Konačno. Javlja da je pao u rusko zarobljeništvo. Ništa više. Rusko zarobljeništvo! Ispustila je Frau pismo na zemlju. Javila se i suza. Nikada nije voljela Valtera. Nikada! Ali, sad ga odjednom silno žali. Vidi, ga kako onako kratkovidan i jadan, nestaje u snježnoj vijavici. S tisućama drugih nesretnika. Kaput. On će prvi propasti. Sebičan, neljubazan. Nitko mu ne treba, niti on koga treba. Ili, ili se možda u toj nesreći i promijeni. Eto ona... Mislila je, da nikada neće voljeti. Nikada! A eto, desilo joj se. I to s kim. S nižom rasom.

Kako se rat bliži kraju, svi s Josipom postaju jako ljubazni. Ne samo s njim. Tu su i dva Rusa koji pomažu na zemlji. Čak i trećepozivac Franc, koji je s grudi skinuo odličja iz prvog rata, naziva ih kameradima. Zabrinut je. Očajan. Prošli mjesec mu je poginuo mlađi sin. Negdje u balkanskim vrletima. A unuka, koji još nema ni osamnaest ljeta, žele unovačiti u soldate. Priča to Josipu. Ne može izdržati. Malo, malo, oči mu se zaulje. Natače Josipu rakiju, proklinje rat. Dao mu je, da po selu osobno izlijepi plakate. Otišao. Odmahnuo rukom. Josip pročitao jedan plakat. Zinuo. Natočio si rakiju. Jednu, pa još jednu. Lijepo piše: tko ulovi mrtvog ili živog savezničkog pilota, dobit će silne marke. On, on... hihiii... pa on... Joj da on slučajno ulovi pilota. No, da... Da ga ulovi, pa on... on bi konačno postao čovjek. Kupio volove, konje... Ne, ne volove. Bolji su konji. Kuću bi napravio. Novu. Pomogao sestrama koje su se udale za još veću sirotinju.

Bože, ako me vidiš, pomozi. Daj mi u ruke živog ili mrtvog pilota. Uplašio se To nečastivi iz njega zbori. Natočio još jednu čašicu. Munjevito popio. Ruka mu se trese. Gramzljivac. Umjesto da nesretniku, koji se spašava iz gorućeg zrakoplova, pomogne, on bi ga još unovčio. Zagledao se u nebo. Žarko je ljeto. U glavi tutnji. Pored njega na klupu sjela Frau. Boji se za njega. Spazila čudni žar u njegovim očima. Uplašila se. Onda je oprezno odnijela staklenku s rakijom sa stola. Nije gledala što piše na plakatu. Samo, kad je Josip rekao da to mora izlijepiti po selu, uzela plakate i pred njim ih poderala. Na troje, četvero. Slatko se nasmijala.

- Propaganda! To onaj ludi doktor još zaluđuje budale.

Ne odmiče se od njega. Nema više vješanja, ako se netko spetljao s arijevkom. Druge brige sad se motaju nesretnicima po glavi, a ne tko s kim spava.

Ako neće pomoći Bog, onda svoju uslugu nudi vrag. Pomogao je kad se tome Josip najmanje nadao. Toga jutra, sve mu je krenulo naopako. Bez povoda, udario je po njušci svoju ljubimicu kobilu. Izderao se na nerasta Hansa. Gadno zagalamio i na Frau, kad ga je nešto upitala za doručkom. Nešto jako glupo. Sad se više i ne može sjetiti. Digao se od stola. Prosuo po snježno bijelom stolnjaku kavu. Aha, sjetio se... Dala mu je zamjenu za pravu kavu. Njemu. Ej, njemu! Koji.... Odjednom se u njemu uspalila puntarska krv. Jest, on je ovdje nitko i ništa. Ali da ga kobila, ovaj Frau, pravi budalom, ne... Danju radi kao konj... za trojicu. Noću za petoricu. Noćas ju ne želi vidjeti. Ostat će spavati u štali iz prkosa. Radije spavati s nerastom, nego s njom. Da vidi s kim ima posla.

Skuplja sijeno. Gadno kune. Moli Boga da se digne oluja. Da sve ovo ode k vragu. Zastao, osluhnuo. Prošla ga lagana drhtavica po cijelom tijelu. Skinuo se već prije do pasa. Samo je u potkošulji. Na glavi ima mali lovački šeširić od Valtera, sa šojkinim perom. Skinuo ga, prekrižio. Vidi, vidi, Bog mi uslišava molbu. Sa svih strana nadigli se mrki oblaci. Vjetar na brijestu pokrenuo listove. Od straha listovi blijede. Drvo se trza u blagoj groznici. Sluti nevrijeme. Ptice utihnule. Daleko, u pravcu Münchena bacila se munja. Propela. Razgranala. Naćulio Josip uho. Broji... Naučila ga baba Julka da broji od deset nadalje. Kao, može se odrediti na kojoj je udaljenosti udario grom. Zagledao se u onaj blijedi komadić neba, što je još ostao zarobljen crnilom. Zemlja ne može disati. Stenje. I upravo kroz tu sunčanu pukotinu spazio je Josip nešto srebrno i nečujno, kako leti prema njemu. Krupna ptica, bez zvuka, spuštala se prema livadi. Zrakoplov. Savezнички lovac. Šmugnuo je Josip iza stoga sijena, brzinom lasice. Srce u nosu. Tuče. Stegnuo je držalje od vila. Na brzinu izmolio nešto očenaša i zdravomarija. Zmrljao, spetljao. Pola preskočio. Joj, ako te, veliki Bože, ima, moj je... moj. Avion se spustio uz podosta napora. Poskakivao, naginjao. Lijevo, desno. Drhtao. Iz njega iskočio krupan pilot. U kratkoj bundici. S očalama na nosu. Okrenuo se, pripeo na krilo. Otvorio otvor. Glasno psuje. Trese. Hoće nešto popraviti. Desio se kvar, pokušava ga otkloniti. Kako ne bi živ pao u ruke neprijatelja.

Golube moj, kako si bedast, misli Josip. Broji u sebi do pet. Na četiri, suknuo je iza stoga. S vilama bojovno okrenutim. Sad ili nikad. Ulovit će živog pilota. Konačno se dokopati grunta i volova. Pjeva. Viče: ruke u zrak, moj si... Moj. Dere se i na njemačkom, toliko bar zna. Okrenuo se pilot. Ne vjeruje svojim očima. Nešto povijeno, s lovačkom kapicom na glavi i s vilama u ruci srlja prema njemu. Izvukao je, iz sare čizama, revolver. Onaj, poduži. Što su inače savezнички piloti vukli sa sobom u zrakoplove. Zlu ne trebalo. Uperio revolver u Josipova prsa. Izderao se na njega. Pokazao bijele vučje zube. Ispale vile Josipu iz ruku. Spazio pravog crnog vraga. Naime, savezнички pilot je crnac. A jadni Josip nikada u životu nije spazio crno čeljade. Oči od straha ovolike.

Ubacio je pilot Josipa, nimalo nježno, u donji otvor zrakoplova. Ritnuo ga čizmom otpozadi. Marš! Zaključao za njim vrata. U komori tama. Sve smrdi na ulje, municiju, dinamit. Dere se. Ima u Josipa i glasa, kad je u stisci. Koji je ispao vol! Koji vol! čuo je jako dobro, da je pilot popravio avion. Pjevuši. Ušao u kabinu. Zaverglao motor. Hoće, neće... hoće đubre. Upalio je nakon tri pokušaja. Zatresao se zrakoplov. Zarulao. Trese se Josip u spremniku za bombe. Lupa glavom, lijevo desno. Lovi se pavijanskom domišljatošću za ništa, kako ne bi pao negdje još dublje. Zaurlao motor. Poletio. Odskočio je zrakoplov nekoliko puta od zemlje. Digao se, nagnuo. Josip je odmah povratio, sve ono što mu je tužna Frau spremila. Pa kako se zrakoplov munjevito diže nebu pod oblake, njemu postaje užasno zima. Nakostrušio se. Ledi se. Crknut će, ako se ova crna budala uskoro ne prizemlji. Neće crknuti, neće... Trajat će tužno prvo putovanje zrakoplovom poduže. Pa kada ga budu trojica izvlačila iz utrobe zrakoplova, no, negdje tamo u Engleskoj, on će biti u cijelosti ledena siga. Snješko.

Dok su Josipa izvlačili, nimalo nježno, iz zrakoplova, tužna Frau krenula po sijeno. Konji zlokobno ržu. Nešto se uvuklo u Frau, njoj tada nepoznato. Oluja, što je obavila kuću, nestala. Nebo se razvedrilo, a na poljskom putu što vodi na njene livade, nikoga da sretne. Ni čovjeka, ni pticu. Strašna tišina. Konji sami od sebe kasaju. Kobila Gita cijelo vrijeme rže. Što se više bliži livadi, postaje nemirnija. Propinje se...

Sišla Frau iz kola. Nigdje nikoga. Vidi, tamo je njena korpa s jelom. Kaput, košulja. Mora da je tu negdje Josip skriven i sad ju želi iznenaditi. Uplašiti.

Čak se i milo sama sebi nasmiješila, kao, zna ona te njihove igre. Grube, što idu prema milom maženju. Ona neće, a sve čeka kad će ju zaskočiti i gadno zarežati. Lav. Moj mali lavić... A ona, gadura, škrtari na njemu. Besramno! Daje mu erzac-kavu, umjesto prave. A da je nema, ima. Zakričala... Josipe... Josipe... Vidim te... slutim. Mišiću moj sivi... Josipeee...

Javila se kobila. Tužnim rzanjem. Topnula kopitom zlokobno. Udarila potkovom po mekoj zemlji. Surovi pečat. Nema ga, draga Frau. Nestao je... Nestao. Nigdar ga više nećeš grliti.

Razumiju se kobila i Frau, i kako razumiju. Kobila je ždrebna. Pogledala Frau prema kobili. Ulovila se za srce. Kao da... Nešto se u njenoj utrobi pomaklo. Njoj do tada neznano. Javilo se dijete. Dalekim moćnim titrajem kroz njeno srce i dušu. Iznad nje oblaci. Krupni, bijeli. Mame ju k sebi. Zovu ju anđeli. Mašu joj, da nikada više neće vidjeti Josipa. Da ga je nebo uzelo k sebi. Kao bez duše poletjela je livadom. Zaridala... Gorko, pregorko. Zazvala nebo. Je, slutila je ona i prije da on nije seljak, običan zarobljenik. Niža rasa. Da je on stanovnik neba. Ti njegovi prsti, pogled. Kako je razgovarao s njenim konjima, nerastom. Kokošima. Sveti Franjo Asiški je on. Eno, onaj oblak. To je on. Maše joj. Smije joj se.

Frau trčkara oko stoga sijena. Traži Josipa. Igra se sama sa sobom slijepe igre. Zove, jauče. Nema... nema... nema ga...

Josipa, u to isto vrijeme, polijevaju ledenom vodom. Pokušavaju ga, na dosta neukusan način, uskrisiti. Svi se piloti grohotom smiju. Usred njihove letačke baze stigao Švabo snjegović. Ima na glavi glupu lovačku kapicu. Krepao nije. Nije... Liječnik mu je nekako opipao srce. Tuče. Ibermenš. Viša rasa ne umire tek tako, na minus dvadeset. Izvukli ga na sunašce, da se otkravi... Guraju mu u usta zapaljene cigare. Jasno, s krive strane. Josip dolazi k sebi. Otvorio oči. Oko sebe samo vidi kako se miču kratke čizme. Hoda kratko podrezana šuma oko njega. Krekeću žabe. Zuje telefoni. Zuji mu u glavi. Odvukli ga u ćeliju. Vuku kojekako. Netko za nogu, netko za uho. Dozivaju se. Strčali se dečki piloti i iz drugih eskadrila. Ne mogu vjerovati da je Švabo preživio let od Rajha do Engleske. Pojavio se odnekud i velečasni. Blagoslovio ga. I Švabo je čovjek. Dali mu nešto toplo da popije. Doveli prevodioca. Jednog, pa još trojicu. Nitko od prevodilaca ne razumije što to ovaj priča, zbori. Nešto je, govori. Psuje. Izgovara njima neku nepoznatu riječ. Vrsni prevodilac Nijemac, rođeni Bavarac, pokušava otkriti što to njegov daleki zemljak zbori. Niks. On nešto govori... Malo njemački, pa opet skrene na neki drugi jezik. Možda je, veli glasno prevodilac svom

hladnom i uštogljenom šefu, nesretnik u zrakoplovu šenuo pameću. Ostavljaju ga na miru. Ne zadugo. A riječ što ju Josip izgovara je "gramzljivost". Prokleta gramzljivost!

I Frau je, tamo daleko u Bavarskoj, šenula umom. Vratila se kao pomamna sa svojih livada. Bez sijena. Samo je utrčala u dvorište. Ljubi Josipovu košulju. Našla odnekud i njegovu sliku. Pa da, Josip uza se nema ni zarobljeničku knjižicu. Frau ljubi sliku. Onda u nastupu bijesa, jer misli da ju je ostavio, trga sliku u tisuće komadića. Iz štale se, umalo ljudskim glasom, javlja Josipov ljubimac nerast. Buni se, jasno. Pa zaboga, ova luda baba trga sliku njegovog gospodara... Kad životinja nekoga zavoli, nju nije briga ni tko je, ni što. Zarobljenik Hrvat. Pa što. On nerast Hans njega obožava i dao bi ako bi to sad od njega tražili i svoj život za njega. Da se vrati opet u štalu i da se bratski zagrle.

Drugi ili treći dan u samicu, gdje su strpali Josipa, stupa mladac, naše gore list. Hrvat. Prethodnog dana gadno se napio u gradu. Potukao. Psuje jasno na materinjem jeziku, što je najbogatiji psovkama. Naučio ga psovati njegov djed u Kanadi. Djedu sve suze teku na oči, kad čuje kako Ivan, kako se zove naš zemljak, psuje. Krv nije voda. Djed sad može mirno umrijeti, kad vidi, što je naučio svog unuka u stranom svijetu.

Poskočio Josip u ćeliji. Ponadao se. Vrisnuo od radosti. Pokušao ga zagrliti kroz kavez. Marš. Skočio Ivan. Vrisnuo. Dolepršali krilolaki stražari s batinama. Pomislili da se zatvorenici međusobno kolju. Udri.

Sve se munjevito objasnilo. Ivana pustili odmah van. Još mu i čestitali. Izvukli Josipa. Nabili mu na noge okove. Zatrčao se Ivan prema njemu. Lupio ga nogom. Hraknuo. Gade... gade...

Ali ja... pa mi... i ja sam Hrvat.

- Gade - viče mladac pilot. - Gade! Izdajico! Ti da si Hrvat. Ti... ti si gad... gad... Umjesto da pomažeš našem oborenom pilotu, ti ga hoćeš predati Švabama. Gade! Gramzljivče!

Zajaukao iz dubine duše Josip. Nema oprosta. Kako da sad tom mladom pilotu, svom Hrvatu kaže, da je on htio uloviti pilota za novce. Da se spasi bijede. Ma dobro, pogriješio je, ljudi. Ali on se kaje. Pada na koljena. Moli oprost. Otkuda da zna, kako će sve to ispasti. Sve naopako, sve protiv njega. O gramzljivosti, ime ti je Josip. Prokleti grunt, prokleti volovi, odvratna sirotinjo.

Ostalo je išlo sve po kratkom postupku. Josip je s ostalim velikim zlikovcima ukrcan na teretnu, prastaru ladu. Pravac Nova Gvineja. Ruta poznata. Još uokolo po Atlantiku vrebaju njemačke podmornice. Ima ih i u Indijskom oceanu. Rt dobre nade, pa onda dalje. Putuje okovana čeljad na dnu broda. Iza broda, na pristojnoj udaljenosti plivaju morski psi. Imaju dosta posla. Ako netko od zarobljenika ode Bogu na istinu, bacaju ih u plave dubine. Spašeni. Bolje, nego da su došli do krajnjeg odredišta. Među ljudožđere i lovce na ljudske glave. Družba, u utrobi broda, se ne da. Sve su to dokazani zlikovci, s utetoviranim brojevima i mrtvačkim znakovljem. Deru se. Tuku okovima u ritmu marša. Pjevaju borbene SS-pjesme. Ne predaje se Teuton tek tako. A naš jadni Josip šuti. Kako da umakneš, kad si spojen s njima verigama sudbine. Dobije i po

nosu. Tuku ga njegovi, zarobljenici. Braća po okovima. Izdajico. Nulo. Plovi brod u tami, pale se plava sićušna signalna svjetla. Krupne prve kapi monsunske kiše najavljuju kraj putovanja. Ondje kamo lađa plovi, vječna je tama i pakao vlage. Od koje trunu kosti, a koža se ljušti i nestaje. Nova zasigurno nigdar narasti neće. Ondje kamo stižu, gradit će putove kroz neprohodnu džunglu, nikom potrebne. Uz gromko kreštanje žutih ptica rugalica i skrivene poglede lovaca na ljudske glave.

Rat je u Europi gotov. Mrtvi se broje u milijunima, a nestali... za njih će netko kasnije pitati. Ako. Vraga bi sada netko mozgao, gdje se krije kukavni ratni zarobljenik Josip. Europa je moćni mravinjak. Jedni amo, drugi tamo. Nepregledne kolone nesretnika... Jedni se vraćaju, druge odvode u smrt. Naviruje se jadni Josipov otac, svakog dana, prema seoskom groblju. S te bi strane, misli on, morao naići Josip. Tamo je krenuo, otuda se mora i vratiti. Njegov poslovni kompanjon, Jeličin otac, umro je u međuvremenu. Više ni njemu ne hoda imovinska kombinatorika po glavi. Duša je u nosu i svaki izlazak na put već mu je veliki napor. Svakog rijetkog povratnika u selo pita, je l' mu vidio sina jedinka. Nitko za njega ni čuo. A kamoli, da ga je vidio. Propao, nestao. Sad je i on progledao. Došla mu neki dan snaha Jelica. Stari se je uplašio. Krakata, brkata. Veća od njega za glavu. Jauče... Joj, tata, kad će naš Josip? Koji naš Josip? Vidi stari da je pogriješio. Onakvog dečka dati da se ženi takvom ženom. Vrag ti po gruntu i konjima. Zagledao se u njena njedra. Traži sise... Sisa nema. Kakva je to žena bez sisa?

Nema Josipa, jauče Jelica i gnječi prljavi rubac u šaci. A javljao se, javljao... Vražju mater se javljao. To i nisu bila pisma, nego malo duže smrtovnice. Slova crna, brkata, neugodna. Kao da po sivkastom papiru trčkaraju gadljivi žohari. Ali ona jauče. Sjela na kućni prag, broji... Je, je... ja sam mu zadnja rupa na svirali. Našo je on tamo drugu... Druguuuu... Tuli. Josipov otac poklapa dlanovima uši, da ne sluša plačljivo zavijanje sirene. Nisko leteći ženski očaj. Sama je, bez igdje ikoga. Kad su kroz selo prolazili posljednji Kozaci, ni pijani ju nisu htjeli. Odnijeli mast, plećku. A njoj na rastanku rekli, dobra si ti, bakice. Dao Bog, dugo živjela! Fuj. I sad, nema ni Josipa. Uokolo veselo cvrkuću vrapci. Ne dira njih ljudska sudba. Oni nisu sudjelovali u ratu. Oglasio se s prozora repati cican, mačak. Crn, garav. Čudnim unjkavim glasom. Da su stari i Jelica digli glave. Osluhnuli. Javlja mačak da je Josip živ. Da je jako daleko, ali će se uskoro vratiti. Jako izmijenjen. Teško će ga rođeni otac prepoznati, a Jelica će mu se silno obradovati. Poružnjet će, postati mnogo stariji. Za jedno deset, trideset ljeta. Krezav, splašen. Baš kakav joj treba. Ne više onako prkosan i bezobrazan, kao kad se ženio. Nema više on svoj ja. On je krpa. Zgužvani papir za potpalu. Uštrojen. Gadno!

Imao mačak pravo. Stiglo pismo. Nekako pred kraj mjeseca. Odnijela Jelica pismo mladom učitelju. Stari učitelj povukao se s domobranima. O njemu ni traga ni glasa. Bolje da je nestao. Jednom, kad je Jelici pisao pismo u Njemačku, Josipu, jedini je on pokušao napastovati. Popio bocu njene rakije, pomiješao i zaspao. Ovaj sada, mlađi učitelj, gleda drsko, bezobrazno. Nekuda u daljinu. U malom džepiću od kaputa nosi nalivpera. Ma ne, nisu to nalivpera, samo kapice. Ali ovako, kad prođe kroz selo,

ljepše se vidi. Uzeo pismo, okreće ga. Aha, banda... Gdje se to on krije? Pobjegao. Nema ga.

Uozbiljio se. Zagledao u pismo. Bolje rečeno u marku. Gleda i ne vjeruje svojim očima. Nikada u životu nije vidio nešto slično. Niti će vidjeti. Prikučio bliže pismo nosu. Ptica naslikana na marki, ima smiješan, smotan kljun. Gleda učitelj pticu... Odmiče pismo od nosa. Bez riječi odlazi u učionicu. Traži globus. Globus očajan. Okreće globus, psuje. Tako znači, banda se daleko skrila. Fino, fino. Traži na njemu Novu Gvineju, ali ju ne nalazi. Spalili otok seljaci opušcima, fino, fino. Negdar se tamo prostirali i njemački kolonijalni posjedi. Zemlja cara Wilhelma... Fino, fino. Boga im švapskog. Traže životni prostor na... na Papui! Fino, fino.

Što on tamo radi, sunce ti i ženskoj, a...?

To reče i para pismo. Sadržaj u njemu kao i uvijek, tužan... Javlja ženi da je živ i zdrav. Da s njim tamo dobro postupaju. Kad imaju vremena love ptice na ljepak. Upoznao je i jednog lovca na ljudske glave. Jako je sličan našem kumu Mati.

Mladac učitelj misli da će skrenuti s uma. Što tamo radi ta seljačka budala? U kojem je to on zatvoru, da se s njim tako fino postupa? Koji lovci na ljudske glave? Da to nije neka šifra, a? Nova Gvineja... Govori! Otkud tvoj Josip na Novoj Gvineji? Da nije povezan s križarima?

Zinula jadna Jelica... Drago joj, da je Josip živ. A gdje je, to i nije važno. Vratit će se on. Zna ona njega. Zna. On... on nju jako voli. To rekla i pocrvenjela. Slagala. A ja... ja ga još uvijek volim i ostala sam mu vjerna. Nije on... banda!

Nikada ti njega, budalo, nećeš vidjeti. Nikada. pogledaj... tu, tu ti je on.

Zavrtio učitelj pred njenim nosom globus. Zaustavio ga. Kako da se vrati? Kako? Pa to je na drugom kraju svijeta, ej... nikada se on više neće vratiti u selo. Čime? Avionom, a... Anđeli da ga prenesu. Avion anđeli nemaju! Dokazano.

Odnijela Jelica pismo. Jasno, bez marke. Učitelj je nekad, kao dječarac, bio filatelist. Ostao učitelj sam sa svojom markom. Blesavo ljubi pticu kivi. Cvrkuće... Joj, joj, da mi je skupiti još osam takvih markica, imao bih kolekciju... Joj, joj... Zašto baš osam, hm?

Crklo veliko savezništvo između Rusa i saveznika. Rusi podržali Tita, a Englezi propalog kralja. Sve se zateglo, zapetljalo. Tito srušio i dva američka aviona nad Jugoslavijom. A prije ih je na tisuće prelijetalo ovim nebom. Gotovo. Rat na pomolu. Novi. U međuvremenu Josipa i njemu slične vraćaju u Jugoslaviju. Još kad se sukob između saveznika nije rasplamsao. Kao, neka oni sami sude svojim barabama. Vraga će im suditi. Dobit će metak u potiljak u ime nerada i kvit posla. Srećom za Josipa, situacija se na plovidbi promijenila. Pa kad su ga u teškim negvama iskrcali u Rijeci, uz oružanu pratnju, slutio je što ga čeka. Kao i onaj Francuz, davno u Njemačkoj. Pogledao posljednji put nebo. Uzdahnuo... Ali, ali... Sudbina ga je spasila. Njega, koji ni mrava zgazio nije. Proglasilo međunarodnim zločincem.

Ostali sami u sobi, oznaš i Josip. Ponudio ga oznaš cigaretom. Smješka se... Okrenuo, gleda kroz prozor. Josip samo čeka s koje će ga strane zaskočiti. Najeo se on u zatvorima podosta batina. Oznaš se okrenuo, pa... pa mu se prikučio. Zagrlio ga.

Druže Josipe... druže Josipe. Ti... ti... ti si znao kako se treba tamo postaviti. I u Njemačkoj si hvatao žive kapitalističke pilote. Bandu jednu imperijalističku. U kojoj si partijskoj ćeliji ilegalno djelovao?

Spleo se Josip. Kojoj ćeliji, koja ilegala? Htio je nešto reći. Da je najviše djelovao noću u krevetu kod Frau. U dubokoj pozadini. Ako je pozadina ilegala, valjano je radio.

Izljubio oznaš Josipa. Poljubio ga tri puta u usta. Naišao drugi. Jasno, bez kucanja. Opalio nekoliko ćušaka Josipu, tek tako, reda radi. Spasio ga prvi. Više, on je naš, naš... Vadi bocu konjaka iz ormara. Natače. Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska. Stupaju po sobi, a Josipu zaboravili skinuti okove.

Vratilo Josipa doma, u selo. Unaprijedilo ga. Postao bubnjar. Jelicu ni da pogleda. Njeno imanje razdijelilo. Malo je ostalo. U štali muče samo jedna kravica. Po dvorištu hoda pijetao usamljenik. Onaj iz svatova. Očajno kukuriče. Josip samo šuti. Ni prije nije s Jelicom pričao, a sad sasvim zanijemio. Nalazi ga ponekad u dnu vrta, kako na ljepilo lovi vrapce. Prekrižila se. Vidi i ona, da je s njihovim životom gotovo. Definitivno. Josip skida vrapca sa žice, đavolje se cereka, psuje. Spominje avion, pilote. Nećeš ti majci više letjeti, kad ti ja kažem. Nikada.

Kad Josip čita obavijesti o početku nove školske godine ili o obaveznom cijepljenju pasa, ponese se. Iskrivi vrat, drekne na engleskom. Trk... prozivka. Melje nešto i na njemačkom. Sve mu se uzmiješalo u maloj sitnoj glavici. Svakog dana mu je manja. Puna bora, žuta. Uveli truli krastavac, bačen pored puta. Baš takve glave proizvode lovci na ljudske glave i nose ih kao blago oko pasa.

Početkom jeseni, Josip se objesio iza štaglja. S konopa ga, jecajući, skinula Jelica. Prvi put nosi svoje dijete u naručju. Ljubi ga. On se, jasno, ne brani. Zastala. Spazila gdje su se na ljepljivu žicu ulovila dva vrapca. Ispustila je Josipa nježno na travu. Oslobodila ptiće. Poletjeli vrapci na vrh štaglja. Vidio to i gospod Bog. Nju mučenicu i nevoljenu ženu. Pogladio ju nježno po glavi. Potekle Jelici suze. Teku suze dugo i neutješno, a toplina oko njenog srca raste i moćni val ljubavi čini čudo. Iz male Josipove glavice izlijeće njegova duša leptir. Plava, sa sitnim crnim točkicama. I Jelica prerasta u ljubičastu leptiricu. Sve ovo ružno ovozemaljsko ostaje u tamnoj sjeni mrkog štaglja. Oni leptiri oblijeću nježno jedno oko drugog i nestaju u tišini neba.

Tek oslobođeni bračni par vrabaca, na sljemenu štaglja, žele Jelici leptirici i Josipu mnogo sreće u novom životu.

Neven BOGDANIĆ

Tenžerina želja za dobrim kupanjem

Uz 60. obljetnicu rođenja

Premda je Veselko Tenžera kazao: "Potreba za čovjekom od pera i ukusa, koji će sigurnim kriterijem razlučiti žito od kukolja, više je nego očita, iako je ta uloga više nego nezahvalna" - kao književni kritičar formirao se 60-ih godina, i postao jedan od najboljih hrvatskih feljtonista i kritičara. Svoje je stavove iznosio jasno, otresito i pomalo samouvjereno, ne priklanjajući se nikojim političkim ni literarnim autoritetima. Načitan i svestrano naobražen, obaviješten i jasan, odrešit i duhovit, ideju o egzaktnosti i objektivnosti u području estetskoga držao je neprimjerenom umjetnosti.

Tenžera - "čovjek s urođenim talentom, odnjegovanim ukusom i snažno razvijenom intelektualnošću", pisao je iz dana u dan neprekinuto više od dvadeset godina o knjigama domaćih i stranih autora. Izvrstan feljtonist i stilist, izražavao se lako, zanimljivo, elegantno i odgovorno o svim temama koje je proučavao. Isticao se svojim neortodoksnim i nonkonformističkim stavovima. Zato su ga mnogi, kako reče naš poznati prevoditelj Zlatko Crnković, "uspoređivali s njegovim velikim prethodnicima u hrvatskoj feljtonistici: A. G. Matošem, Augustom Šenoom, Tinom Ujevićem, Miroslavom Krležom, Sašom Verešom i drugima".

Inspirirala ga je memoarska knjiga Nadežde Mandeljštam "Strah i nada"; rado je čitao Andréa Malrauxa, Normana Mailera, Georgea Orwella, Ernesta Hemingwaya. Volio je šport, posebice boks. Pisao je o svemu, ali najviše o romanu, dajući prednost piscima kao što su Arthur Koestler, Josef Škvorecký, Milan Kundera. Često je u svojim tekstovima spominjao medijskog teoretičara Marshalla McLuhana.

Veselko Tenžera se rodio 10. veljače 1942. u Prozoru[1] (Bosna i Hercegovina), a umro 20. veljače 1985. godine u Zagrebu (na operacijskom stolu). U Konjicu je maturirao, nakon čega je u Sarajevu upisao studij šumarstva, a onda prava, da bi 1961. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu započeo studij komparativne književnosti i povijesti umjetnosti.

Tenžera nije bio samo kritičar; pisao je drame, likovne monografije i drugo. Poslije smrti objavljeno mu je više knjiga nego za života, što govori da smrt ima čudnu moć. Barem u njegovu slučaju. Eto, Tenžera je morao mlad umrijeti, da bismo shvatili koga smo izgubili. Svakako, ostavio nam je pouzdane znake svoje intelektualne kreativnosti i trajan pečat svoje briljantne individualnosti.

[1] Od majke Jelene rod. Petrović - kućanice iz Konjica (umrle 1962.) i oca Šime Tenžere - iz brojne i vrlo siromašne sinjske obitelji. Oca su mu u travnju 1942. strijeljali partizani. U metežu Drugoga svjetskog rata jedno vrijeme se za Veselka brinuo partizanski zapovjednik, književnik Isak Samokovlija.

Prije smrti Tenžera je tiskao ove dvije knjige:

MITING (feljtoni), NZ Matice hrvatske, Zagreb - 1977.,
EN PASSANT (feljtoni), Znanje, Zagreb - 1978.; poslije smrti objelodanjena su mu ova djela:

ZAŠTO VOLIM ZAGREB (feljtoni), Znanje, Zagreb - 1987.,
ZAŠTO VOLIM TV: Podlisje, Znanje, Zagreb - 1988.,
MAKAR SE I POSVAĐALI: Književni feljtoni, SNL, Zagreb - 1988.,
SPORTSKI ŽIVOT: Feljtoni, eseji i osvrti, NZ Matice hrvatske, Zagreb - 1992.,
ŽELJA ZA DOBRIM KUPANJEM: O stranim piscima, Znanje, Zagreb - 1992.,
LIKOVNE TEME, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb - 1993.,
PISMA IVANI, naklada P.I.P., Zagreb - 1995.,
PREŽIVLJUJE DOBRO PISANJE, O hrvatskim piscima, Znanje, Zagreb - 1985.

Svojim se prodornim okom, pronicljivim umom i nadasve kritičkim perom očituje o svim temama i životnim sadržajima: od nogometa i boksa preko mnogobrojnih literarnih žanrova do televizije, pulsiranja grada i banalnosti svakodnevnice. Uzvitlao je ustaljene, zakržljale sheme, forme, dogme i kriterije pisanog oblikovanja i književnog izražaja. Šarmom geste, inventivnim idejama i lucidnošću zapažanja postulirao je neke nove kvalitete i drugačija vrijednosna mjerila.

Tenžera je posjedovao vrlo oštar dar zapažanja. Možda i pretjerano skroman, bio je snažna ličnost, djelovao je karizmatski. Oko njega su se uvijek okupljali prijatelji, kolege i znatiželjnici, upijajući svaku njegovu riječ. "Pravo je uživanje bilo slušati njegova duhovita kazivanja i anegdote, kalambure i doskočice." (Z. Crković)

U svojim se tekstovima Tenžera iskazuje više kao pisac nego analitičar, više autor nego kritičar oboružan znanstvenim teorijama. Bio je podjednako zainteresiran kako za pitanja poezije tako i recentne romaneskne književnosti. "Uvijek posve osoban, bez obzira je li u skladu s općim uvjerenjima." (I. J. Bošković) Proteklo vrijeme od Tenžerina odlaska nije nimalo umanjilo značaj njegove riječi.

Iz knjige Veselka Tenžere "Miting", NZ Matice hrvatske, Zagreb - 1977. (s naznakom pripadne stranice) citiramo nekoliko zapaženih Tenžerinih misli.

Svaki div ima svoju slabost.
Str. 13

Eros i Tanatos, Ljubav i Smrt, prema grčkoj mitologiji i Freudu, osnovni su plodovi ljudskoga bića.
Str. 36

Pobjeda ili poraz, kao svjetlo i tama, dva su trajna božanstva našega postojanja i mi im se klanjamo u svim mogućim oblicima.
Str. 52

Stariji drže u rukama masovne komunikacije, institucije i vlast, a mlađi estradu i ulicu...
Str. 61

Goleme tiraže novina i televizija postaju planetarnom burzom idola i tipova zabave.
Str. 62

Patološki je samo primati, a ništa ne davati.
Str. 64

Idoli ne mogu biti lažni ni pravi; oni su naprosto idoli.
Str. 65

U kanjonima urbane osamljenosti čovjeku su potrebni pijedestali na kojima će stajati netko makar i lažno blizak njegovoj izgubljenosti, njegovu prizivu sreće i njegovim emocijama.
Str. 66

Iako je sam na ovome vrtuljku od planeta, iako je prilično ovladao silama prirode, čovjek sve dramatičnije postavlja pitanje svojega opstanka...
Str. 67

Hamlet našega vremena izgubljen je između oprečnih sila, koje njemu pripadaju, ali kojima on ne vlada.
Str. 67

Nasilje je čovjekov početak početka: Adam i Eva izbačeni su iz raja, Kain i Abel su se poklali, treći je živ razapet.
Str. 67

Čovjek je izgradio goleme gradove i time rekonstruirao prašume iz kojih je potekao. Milijuni ljudi na malome prostoru kao zvijeri vrebaju jedni druge. Oni jači uzimlju što im se hoće, slabiji iskušavaju umijeće mimikrije i pritajeno žvaču čemer neuspjeha. Kriminal, droga, silovanja, prometni kaos, zagađena atmosfera, izgubljenost u procesima rada.
Str. 68

Cilj svake zajednice je sloboda, a svaka zajednica održava se na autoritetu, to jest na poslušnosti.
Str. 69

Temeljna zajednica svakoga društva je brak.
Str. 69

Prijeći ulicu gotovo da je ravno prelasku ispred gladnoga lava: automobili jure kao šašavi, iako njihovi vlasnici u dnu duše znaju da je čovjek danas izgubio put.
Str. 69

Gurati se, doći do boljega mjesta, imati najljepši vidik, eto snimke krkljanca u kojemu živimo i sanjamo, u kojemu su nam obećane samo ljepote...
Str. 70

Putovi sjećanja

(prozni fragmenti)

Ćarlijanje uz obalu

Smeđecrvena, pomalo razrovana i neodržavana cesta, ispresijecana nepomičnim sjenama agava i borova, bila je samo zemljani krik razvučen kroz blještave mrlje svjetla. Sunce se ispucavalo na kamenu. Pijesak i sićušni kristali u njemu stvarali su neke nedokučive slike, a more je dosadom jednoličnog plavetnila odnosilo pogled i ubrzo ga vraćalo na njegovo mjesto.

Tako se stvarala iluzija o mogućnosti spoznaje dubine mora, širine horizonta i visine neba.

Cesta uz obalu bila je pusta, pa je ta pustoća nagonila na dodatna razmišljanja. Obalni rakovi trčkarali su granicom mora i obale i bavili su se mnogo važnijim poslovima.

Dječak iz grada skupljao je prljave kamenčiće s puta koji je vodio moru. Zatim ih je prao u vodi, sušio na suncu, razgledavao i slagao. Tako lijepih kamenčića još nije vidio u svojem asfaltnom životu i bio je razdragano zadovoljan.

Poslije je otišao plivati i zaboravio je na kamenčiće, oni su ostali čekati drugog dječaka.

Vjetar, za koji otočani imaju posebno ime, ćarlijao je vrlo određene stihove. Kada sam svog domaćina upitao kako se zove taj i takav vjetar ništa mi nije odgovorio, ali je donio bevandu s laganim razgovorom o drugim temama. Tek kasnije sam shvatio da čuva vjetar za sebe i ribare.

Ljubav i sunce

Žarko želeći dosegnuti sunce mladić je predao takozvanim lucidnostima života sve svoje snove, varljivu igru sjena i boja, misleći da se mogu sunce, život, snovi i vlastitost naći u istoznačnom prostoru.

Prestao je biti sretan.

Ljubav je pronašao predvečer, prije potonuća, na izmaku sunca koje ga ionako nije primjećivalo, jer je vremena bilo još samo za nešto važnije - osvjetljavalo je brončane statue i krajobraz koji je pripadao svima.

Ljubav i vreli zrak

Asfalt. Prozno neprihvaćen i pjesnički odbačen.

I sunce.

Asfaltna vrelina sunca.

Išao sam ulicom i zrak je titrao uporno ižaravajući toplinu. Želio sam osjetiti povratak, skinuo sam cipele. Sada kada sam bio bos vrelina je drukčije prodirala u mene. Zamislio sam da upravo tom ulicom trči jedna bosonoga djevojka. Potrčao sam za njom, cipele su ostale daleko iza mene, onako trošne i moje. Uhvatio sam nepoznatu ruku i mi smo postali prijatelji.

Bili smo dugo zajedno, nije bilo više betona, nije bilo vreline. Došli smo do vrha brijega i zemlja se prostirala pod našim nogama, prašina ih je prekrila i mi smo bili sretni. Dugo smo gledali grad ispod nas i gradove u nama.

Kada je sunce zašlo vratili smo se betonu.

Ljubav i krv

Uz obalu mora borovi i prašina u nozdrvama. Prošao je neki automobil neopreznom brzinom, pa sam ga mrzio. Sada se sve opet smirilo, kao i moja prašnjava mržnja.

Htio sam krenuti izvan putova, uzbrdo, čemu nisam vičan i ubrzo sam pao, što se moglo i predvidjeti. Raskrvario sam nokte i ogrebao ruku.

I volio sam tu krv što je tekla mojim prstima. Nisam se uplašio, jer osjetio sam kuckanje života i bio pomalo sretan. Djevojka kada je vidjela moju ruku kriknula je. Glasno je kriknula, barem mislim da je bilo tako, jer neki su ljudi okrenuli glave i motrili nas. Nasmiješio sam se i spustio ruke, podignute za pozdrav. Djevojka je još jednom pogledala moje prste, a onda otišla, cijela situacija joj se nije svidjela, a i ja sam joj bio nešto čudan.

Nisam pošao za njom; kasnije ću oprati ruku i opet krenuti uzbrdo.

Šutljiva šuma

Kojiput stranac u svojim vlastitim mislima pronalazim sebe na čudnim stranama staza i uskih prolaza, zalutam osamljenim krčevinama, neuobičajenim poljanama osjećaja, tamo gdje nikada nisam bio, kročio svojom voljom. Razmišljanja dolaze kao tamna snoviđenja, maštanja prelaze u procjep mračnih, sumornih slika. One pak postaju stvarne, upravo zato što su nestvarne. I priznajem nestvarnost kao novu stvarnost, da bih bio bliži samom sebi.

Ja pobjedonosni san više nemam. Ništa zato.

Na svim putanjama svojeg postojanja ja ću biti gospodar svoje smrti, ali to zna samo šutljiva šuma koje nema.

I pita me šuma šaptom - hoćeš li biti dobar gospodar?

Kavanski torzo

Bila je to vrlo neobična slika. Sredovječan muškarac, prikladna izgleda, razgovarao je s nekim, ali tog njegovog sugovornika nije se moglo vidjeti, jer ga je zaklanjao široki stup u kavani. Muškarac je nešto živo pričao, pravio grimase, zamahivao rukom. Bilo je teško odrediti priča li on nešto smiješno ili rabijatno, opisuje li ili zapisuje događaj. Pritom se lako primicao svojem nevidljivom sugovorniku, pa odmicao, naslanjao na stol, pa gladio kosu, a zbog iluzije prostora izgledalo je kao da priča sa stupom.

Tko je bio njegov nevidljivi sugovornik? To je mogla postati zgodna igra pogađanja. Je li to nekakav njegov vršnjak? Recimo, školski kolega. Slučajno su se susreli nakon dužeg vremena, pa sada pročešljavaju đačke minule dane, prepričavajući nekakvu živahnu školsku nepodopštinu. Ili to on razgovara s prijateljem iz susjedstva, razgovaraju o nečemu što samo njih dvojica znaju i to ih ispunjava zadovoljstvom. A možda mu je sugovornik žena. On obiljem riječi i pokreta pokušava zadržati njezinu pažnju, sebe naznačiti, dobiti osmijeh njenih očiju. I sav u želji da ga ona prihvati razvija priču u kojoj je on bolji od sebe samog.

Igra pogađanja traje, a onda je iznenadno grubo prekinuta, jer su ga izbacili van. Mirni su ljudi željeli svoju kavu popiti u miru, bez zaziranja od nepoznatog. Njih nije zanimalo zašto sredovječan muškarac razgovara sa stupom u kavani.

Vrijeme

Dan je prolazio u svojem standardnom vrtlogu. Ja sam mijenjao mjesta taman toliko koliko je bilo nepotrebno. Zbog toga sam navečer bio vrlo umoran, a i većini drugih bilo je sasvim svejedno što je osmijeh jutra već zaboravljen. Jer vrijeme prolazi. Tako je zapisano.

Vidim kako starim i trošnim ulicama polagano prolaze staračke noge. Nezanimljiva ulica, nikakve zgrade, zlokobni udarci sata i jedan starac.

Mojeg je umora nestalo. Osjetio sam se jak i mlad, jer nisam znao da je on Vrijeme, a ja prolaznost.

Razgovor s majkom i ocem

Život se kao drevni svitak odmotavao sve ove godine a sada se pokazao još samo štapić na koji je bio namotan. Tu ste negdje i vas dvoje, u tom središtu. Čini mi se sada da je to sve trajalo samo jedan tren, svi ti dani prvoga djetinjstva kojih početak ne pamtim kao što posve točno ne znam ni kada su prestali. Uvijek je život bio neizreciv, različit u pojavnosti. U meni je tekao kao neka rijeka uzbrdo, gusto i strasno; nalik na nepokošenu livadu u svanuće zatravljenu svjetlom koje se tek ima roditi. Moje se jastvo oblikovalo u tim neznanim bespućima, čudesnom moru raznolikih zbivanja i likova, ali i danas to su za mene duboki gazovi mraka u kojem vrebaju strahovi.

Sjećam se nejasno prvih strahova iz davnoga rata kada se bježalo noću na sjever grada jer su padale bombe. U dvorištu je bila tama, u njoj jeza i kiša, nešto neizrecivo šuljalo se u vjetru kao staroj životinji, a ti si me, majko, oblačila hitrim pokretima. Drhturila sam dignuta iz topla krevetića i mucala nejasne riječi. Tješila si me uvijek, tako mi se čini, riječima: Ne boj se, sveti Ante će nam pomoći! Moje maleno tijelo titralo je poput svjetiljčice, a otac bi jurio noseći ga uzbrdo, preko Domjanićeve, preko Srebrnjaka... Sve je to bilo nestvarno, promicale su mračne siluete kuća, sirene zavijale, čuli se avioni.

Tko sam bila ja? Jesam li još uvijek ta ista ja? Tko ste bili vi? Kopam stalno spiralne vrtloge u bezdanima moga iskona, ali nikako da uhvatim sebe i vas u punini. U tom početku stojite vas dvoje u vremenu i prostoru kojeg više nema i začinjete moj život možda i ne tražeći novo ljudsko biće. Već su onda postojali užasi rata, strašna umorstva, zločini koji su vas držali budnima.

Kakvu poduku mogoh dobiti od tebe, oče, koji se sam nisi mogao oduprijeti zlu? Onako mlad, golobrad i nježan odveden si u klaonicu prvoratnoga galicijskog prostora i tamo su ti izbili oko. Nije li čudno da ti i ja imamo nešto zajedničko s nekom obalom rijeke Čeremoš gdje se to dogodilo ujesen posljednje godine rata? Odmah poslije toga slika vašega vjenčanja: kako ste lijepi i nevini. Tebi se, oče, ne zamjećuje neko novo oko, plavo i veliko kao i ono zdravo. Vas ste dvoje taj nesigurni zemljovid na kojem ću se pojaviti u kremenu i siliciju što svjetlucaju u nejasnim dubinama vaših tijela, u zdvojnosti plodne vode i čvrstoći minerala, u bezdanom oceanu gdje će zaplivati moja duša. Ovo sa slikom više nikome nije važno, samo meni: kako ti, oče, gledaš zamišljeno u daljinu, vitak, elegantan u tamnu, visoku ovratniku, bujne začešljane kose. Je li to srž tvoga bića, taj neoskvrnjeni lik mladenačke ljepote što se naslonio blizu majčine glave u bijelu velu, okićene limunovim cvjetovima iz Strossmayerova staklenika? Otkrivam i sjetni smiješak na tvom glatkom licu, majko, i svjetlost naivne nade što se odrazila na usnicama i zjenicama. Život je bio nejasna slutnja, neki nadnaravni i neobični kraj u kojem ste se namjeravali nastaniti. Nikada više neće se ponoviti taj trenutak, nikada više.

O meni ni sanjali niste. Ja ću se pojaviti nenadano i vrlo kasno. Nejasno se sjećam prvih uspomena i nikako ne mogu uhvatiti taj moj "ja" koji je u međuvremenu nestao, kao i život koji je bio posve običan i stvaran, ali je u međuvremenu postao "povijest", nešto vrlo učeno, nejasno i daleko.

Sjećam se mirisa impregniranih pragova na maloj provincijskoj stanici Končanici (ali ne i dolaska), dugog ljetnoga dana i tišine u kojoj sunce trepće krvavim okom nad razlivenim proljetnim vodama na livadama. Tebe nema, oče, tu si, ali te nema. Nekako si dalek i prevelik, a majka me traži pred večernji počinak puna neke jeze. Kad se upale petrolejke u polutami kuhinje, razgovarate polušaptom o nekim križarima i mrtvima. Ne znam tko su oni. Na meni nekad modra haljinica isprane boje, u duši nejasni drhtaji i oprez.

Danju je svijet čudesan i zanosan, a životinje zadivljujući snažne. Jarac ima goleme rogove i progoni me, pijetao je visok gotovo kao ja, vuče krilo po zemlji i prijeti. Guske su u prašini i lepršaju, a gusan isteže vrat i hvata me za haljinicu. Livade su iza staničnoga vrta beskrajne. Bakin pleteni naslonjač stoji ispod velike krošnje oraha koji ujesen sami padaju i otvaraju tanke kore. Blaga je tišina zelenoga granja i u njemu se javljaju grlice.

Ostalo je nekako turobno - rano se liježe na počinak, snovi su dugi i teški, puni prvih strahova i srha nelagode.

Vas dvoje živite u nekom poniznom ponosu, ili ponosnoj poniznosti koji su izmiješani s vječnom bojazni od moćnih. Treba govoriti šaptom, smatraš ti, majko. To je tvoj realni oprez izmiješan s očevim suspregnutim bijesom. Zaspim li iza večere na otomanu u kuhinji čut ću još dok sam budna odlomke razgovora o "NJIMA", "ONIMA" koji se pojavljuju u kožnim kaputima. Ti kožnati lupaju često na vrata tih malih pokrajinskih zabačenih stanica, na koje si bio osuđen, oče, a sjećanje ih moje vidi kako to rade u Batinoj, Voćinu i Čemincu. Ti si, oče, silazio niz mračne stube iz stana na prvom katu u kancelariju i otvarao vrata. Tamni su bili njihovi noćni glasovi i tada si ti, na pragu prerane starosti i razočaranja, govorio njihovim jezikom da nas spasiš zla kojega nisam znala imenovati. Duhovi zla odlazili bi prijeteći da će opet doći ako...

Jutrom bih našla mrtvu pticu i vjerovala da je to u vezi s noćnim posjetom kožnatih kaputa i čizama.

Strašne bi tišine legle nad livadama i šumarcima iza pruge. Dan bi otpočinjao s beskrajnim duljinama tračnica koje se sužavaju u daljini. Ti si, oče, nešto radio u svojoj kancelariji, a, majko, ti si neprestano nekuda lijetala, nekako siva i puna sitnih briga. U pletenom fotelju sjedila je baka, visoka i još snažna, a ja sam ju molila da mi dopusti češljati dugu kosu koju je nosila smotanu na vrhu glave. Nikako se više ne mogu sjetiti njena glasa. Iščeznuo je, kao u modru vrču vremena skriven, pokriven dugom suknjom koja se vuče po zemlji. Taj prostor i vrijeme čine se vrlo stari, oni su opet nestvarni i nikome osim meni važni, pretvoreni u nadnaravni i neobični krajolik kojeg više nema, a možda ga takvoga nije ni bilo, osim u meni samoj.

Za mene si, oče, bio vitez koji se nekome stalno odupire. Mome dječjem srcu činilo se da je u pitanju tvoja vječna zavjera protiv nepravde u svijetu.

Majko, pomaljaš se u sjećanju na slikovitom putovanju preko moćnoga Dunava, iz Batine u Bezdan. Držiš me za ramena i stišćeš k sebi da mi vjetar s rijeke ne naudi. Na meni kapa od zelenoga vojničkoga sukna i takva jaketica. Netko je bacio uniformu one godine na kraju rata i majka je za mene skrojila ovu odoricu. Mene u tom sjećanju boli uho, a ti me tješiš: Gledaj kako je lijepo. Kao Božje oko na starim oltarnim slikama zrake se rasprostiru nad Dunavom što ga prelazimo na skeli. Razlivena je voda široka, gusta, boje mutnoga jantara i slatkasta mirisa. Ona klizi nečujno i skela ju presijeca koso uz lagani šum. Na obali Batine ostaju zlatni žabljaci i srebrne vrbe koje lagano i nujno drhte. Na proljetnom vjetru vodomar lebdi nošen nevidljivim krilcima na izmaglici. Sredinom Dunava prolazi tegljač i na njemu lepršа neka zastavica, igra se neko dijete i na konopcu se suši roba.

Tamo u Bezdan išlo se liječniku, u kupovinu, radi nekih poslova koji su danas nevažni, a onda su značili opstanak. Tamo je čekalo uvijek i neko poniženje koje bi ti, majko, podnijela samo da mi nešto dobijemo, samo da ja nešto imam.

Na povratku si, oče, ljutito i poluglasno govorio kako bi trebalo sve to zapisati što "OVI" rade s ljudima, a ti si ga, majko, stišavala. Meni se uvlačio strah u želudac jer ste govorili da su "ONI" moćni, da mogu u svako doba učiniti ono što su davno obećali - plivat ćeš ti niz Dunav ...To su za jednoga od onih kožnatih noćnih posjeta izgovarali dovoljno glasno da se ne zaboravi.

Sanjala sam tamo u toj Batini strašne snove o smrti koja je bila stvarna i u liku kostura se približavala mome krevetu. Vrištala sam u snu i budila se u znoju te vas dozivala. Smrt je bila neizreciva i odnosila se na neke druge ljude, a njena blizina me užasavala. A čini mi se da sam puno o njoj ovisila, da me na neki način oblikovala. Bile su to godine oplakivanja moga brata, vašega sina. Ti si, majko, pustila kosu u znak korote i nisi ju rezala dugih trideset godina. Njegova slika visjela je na zidu, uvećana i radirana rukom nekog fotografa koji je posebnom olovkom osjenčao glavu lijepa mladića što je poginuo u dvadeset drugoj godini života. Nevin, nježan, sklon umjetnosti kiparenja, ustrijeljen je jednog vrelog ratnog ljeta negdje daleko, kao školarac. Njega je odnijela ona smrt iz mojega sna koju si, majko, danju proklinjala u dubokoj boli. Pohranjujem tvoju bol u ovim recima zauvijek, bez obzira hoće li to netko pročitati. Time te ne preobražavam u lik iz knjige, nisam ti udahnula misli i život, ta ja ih nikada neću posve spoznati. Bezbrojne suze u uspomeni moga djetinjstva prolila si, uvijek s plavim kolobarima oko očiju. To je taj osjećaj tuge kojim je natopljeno cijelo ovo doba, puno nemira, osjećaja prolaznosti i vječnih putovanja.

Imali smo tu besplatnu željezničku kartu i putovali često. Selili se po potrebi i tuđoj naredbi, a onda se zaustavljali na kratko da bismo odživjeli komadić svoje sudbine. Čuvam o tim putovanjima još samo dio slika koje polako nestaju. Majko, sjećaš li se vlakova, vagona nelijepa vonja, gužve, znoja. A ti si uvijek nekome pričala svoj i naš život. Danas mi se čini da smo uvijek putovali Slavonijom. Zlatna, masna slavonska zemlja, razrezana u duge smeđe brazde, prožeta mirisima ravnice u sporu jesen, zakopana je u dubinama naših zajedničkih uspomena. Kao da smo zajedno rasprostrti

nevidljivim trakama na tim putovanjima kroz staru slavonsku ploču, zaogrnutu mrkim prijetećim oblacima, a ti, majko, pričaš svoj život nekom putniku namjerniku, dok ja mrzim taj trenutak. Tu knjigu, čudnovati svitak, što čuva naše tajne otvaraš i odmotavaš pred neznancima koji slušaju. Uvijek ima netko koga zanima tuđa muka: što je sve propalo u ratu, tko je ubijen i zašto, koji su mračni događaji obilježili naš život. Ja jedem kruh pečen u jajima i zagrcavam se od nelagode. Zato stalno gledam kroz prozor u ravnicu što promiče, ravnicu koja donosi samoću i prigušuje korake samotnika. Eno, tamo u daljini vidim čovjeka kako sâm prolazi putom i mislim kako je nevjerojatno da živi u toj pustoši, samotinji, prolazi pod sjenom oblaka. Spada li on u "ONE"? Bilo je nešto mračno i kobno u činjenici da mi nismo bili "ONI". Stoga je naš položaj bio obilježen stalnom nesigurnošću i strahom. Neki ljudi su tada nestajali, a da se nije znalo kamo. O tome se govorilo šapatom, ispod glasa, noću. Tada si ti, majko, govorila da treba šutjeti, a ti, oče, zanosio se naivnim istjerivanjem pravde. Kucali su neki meni nepoznati ljudi na vrata i ti si im pisao molbe. Nikada nisi uzimao ništa za taj posao. Oni bi čekali u kancelariji sjedeći u kutu dok si ti onako snažnim i krupnim rukopisom ispisivao retke u nekoj suspregnutoj gorčini. Sva poniženja iskupljivao si tom gorčinom, a neka posebna strast bila je silno prigušena tvojim životom. Negdje u dubini bila je zakopana želja za pustopašnošću. Jednom smo se vozili kočijom od Končanice u Dioš. U kočiju su bili upregnuti snažni konji širokih smeđih prsiju, riđi. Bože, kako smo oboje uživali! Riđani potegli, poskakuje kočija, miriše konjski znoj, zvekeće orma. Oko nas livade i oblaci nabodeni na krune drveća. Vozimo se kroz drvored koji se u daljini sužava. Sjena se smjenjuje sa suncem. Konji frkću iz širokih nozdrva, bujna griva prekrila im oči. Sve je vjetar - u kopitima i grivama, u njiski, u drhtajima ogromnih mišića, vlažnim gubicama, rzajima, žilama što su iskočile po butinama koje se ljeskaju na suncu. Ti tražiš uzde i voziš dio puta, jezikom puckaš i dražiš konje da potegnu sve jače, kosa ti lepršа, sunce kroz granje bljesne u tvom plavom oku.

Tamo u Diošu sjećam se zvona i blage popodnevne ljetne sjete. Bilo je krštenje. Ti si držao neku zdravicu. Ispod drveća za dugačkim stolovima sjedili su ljudi u bijelim košuljama, žamorili, jeli, pili, pjevali. Bilo je puno grlica po krošnjama i njihov gugut ispunio je cijelo to ljetno popodne. Tako je točka toga jedinoga dana provedena u nepoznatom Diošu bila i ostala najljepšim trenutkom ranog djetinjstva.

Druga tvoja velika strast bila je ribolov. Uza stanicu u Batini bila je šuma , stara i gusta, a iza njenoga granja tekla je moćna rijeka. Ranim jutrom, dok još nije sasma svanulo, odlazio si na obalu u ribolov. Zamotan i s mrežom preko lica da se zaštitiš od komaraca, nestajao si u šumarku dok sam ja još spavala. Kasnije, kad sunce odskoči, puštali su me da dođem k tebi, usamljenom čekaču.

Stajali smo oboje na obali rijeke: bili smo sami kao na kraju svijeta. Nad nama su kružile ptice, javljale se vodarice, valovi taložili male pahuljice pjene na šljunku, a vjetar pjevao u ševarju. Malo dalje bilo je nekoliko čamaca izvučenih na obalu. Mirisali su na bilje s dna rijeke, pijesak i trulež. Kažu da mrtvi žive u nama sve dok ih se sjećamo. Tko će pročitati ove retke, tko će ih nositi u mislima i duši? Ako se to ne dogodi, kamo će sve to nestati, sve to bogatstvo uspomena i osjećaja....

Na tim malim provincijskim postajama, gdje smo po kazni živjeli, činilo mi se da smo usamljeni. Stanice su uvijek bile udaljene od mjesta, do njih se dolazilo pustim dijelovima puteva, uz neke šikare, šumarke ili obalu rijeke. Taj dio puta uvijek je izgledao opasan. Moguć je susret s kakvim psom, utvarom, nemani iz priče. Putevi su bili prašni, a zaprege s konjima koji dašću trebalo je propustiti da prođu. Sklanjam se u jarak pokraj puta, osluškujem pritajeni lavež pasa i bojim se. Ako je zimsko doba, već rano pada sunce za šumu i stabla iza mojih leđa sliče na tamne statue opasnih i jezivih stvorenja koja se svakoga trena mogu pokrenuti. U meni su učahureni razni strahovi koji se onda pojave u obliku strašnih snova. Govorili ste da snovi nemaju značenja i da se bezrazložno bojim. Ali sanjati mračna stabla koja dolaze k tebi noću, a u žilju im sukrvica koja ima sa mnom neke strašne veze, nije lako. Danju su se događali ponekad potresni događaji i poticali noćne more. Jedan od tih bio je i onaj susret s "Križarima".

Tamo iza stanice u Končanici, nekoliko stotina metara daleko, naišli smo jednoga dana na skupinu mladića. Bili su zatvoreni u žičanu ogradu, ležali ili sjedili ispijenih lica, žedni, gladni. Bilo je toplo i dozrijevale su kruške petrovače. Netko od naših bacio je pregršt krušaka tim nesretnicima preko ograde. Pružilo se mnogo ruku da ih dohvati, ali puška i hajkački bič odvratili su ruke. Onda su se kožne čizme i kundaci okomili na nas, zabrujali su strašni glasovi i čulo se repetiranje pušaka.

Bilo je to doba čežnji za daljinama. U vlakove koji su bili rijetki ulazio bi ponekad putnik s mnogo kovčega. Putovao je daleko i možda zauvijek. Tamo u daljinama bili su čudesni gradovi, neka lakoća života, blistava obećanja. Sjedim na posloženim impregniranim pragovima i pratim pogledom vlak dok nestaje u daljini i strašna tuga obuzima mi dušu: ostati u ovoj pustoši, u tišini gdje se ništa ne događa, a taj odlazi neznanim slastima i čudima ususret, svjetlima velegrada, izlozima. Kako ću podnijeti da tu proživim sve te zaboravljene godine, ništa se ne događa kod nas...

Ljudi iz udaljenoga prvoga susjedstva slavili bi ponekad - kakvo vjenčanje, kumstvo, rođenje, nečiji odlazak ili dolazak. Kod nas je vladala samoća i tišina. Svatko je u svojoj sobi preživljavao kucanje krvi u sljepoočicama. Dan se gasio uz petrolejku gdje se moglo čitati, o slasti! Selo, tornjevi i zvona bili su udaljeni.

Sumraci su bili osobito teški u Voćinu. Nekako mrkliji nadolazili su rano, sa svih strana i izazivali u meni prve večernje jeze. U tami se za vjetrovita vremena čulo hujanje - to šume pjevaju, rekla bi baka. U njima se odvijao skriveni život stvorenja koji se ponekad otvarao na najčudniji način. Tako je bilo u slučaju s klupkom zmija. Naš skretničar našao ga je na rubu šume, rekao je, dok su se parile. Bilo je vrijeme pred oluju i one su bile kao omamljene: lopatom je to palucajuće i zastrašujuće klupko natovario u kolica i vozio u krečnu jamu. Dopustio mi je da koračam uz taj začudni, zauzlani i u smrt upućeni smotak što se izvijao bez svijesti kamo ga voze. Čini se da snaga koju zmija ima počiva negdje izvan nje same, jer tijelo je tako krhko i tanko da njime ne bi mogla izazivati toliki strah, da nije prokletnica iz đavolova vrta, govorio je gurajući kolica. Na rubu šume u prostoru obraslu mahovinom ubacio je zmije lopatom u rupu iskopanu za tu priliku i polio krečom. One su se strašno izvijale gušeći se u

bjelini groba. Nemoj ih žaliti, reče mi kad zaplakah. To su neke otrovnice, možda. Onda je odsjekao granu bazge i napravio mi sviralu koja je ispuštala piskutav zvuk, da me utješi.

Iz tih voćinskih tamnih dana izlaze tri jarića, kao radosna točka koju ste mi dopustili. Bili su nestašni, bijeli, s dugim mekanim naušnicama, skakutali su i jeli iz ruke. Uvečer sam žarko molila da smiju sa mnom biti u sobi, ali to niste dopustili. Poigrali bismo se prije spavanja, a onda su oni odvedeni u tor. Pratila sam ih s tobom, majko, stavljala hranu i gladila misleći na sutrašnji dan.

Baka je odmah zaspala i disala duboko, uz lagano hrkanje. U sobi je bio potpuni mrak. Nadolazile bi velike tišine, magle i preduge noći. Nemoguće je ne misliti na čudovišta u takvim noćima, ona stvarna i ona iz mašte. Suhi korov šuškao je na vjetru noći koji je u smrekovim granama tajanstveno pjevao. Pokrivena preko glave, zgrčena kao u utrobi majke, osluškivala sam stvari koje noću poprimaju neka čudna svojstva: podovi škripuću, vuče se neka šapica po podu, zavjese trepere bez razloga ... Kao da se pod prozorima netko šulja, neka plava sjena promaknula je, tko se to krije pod prozorima, mama...zovem glasno...pst...psssst... javljaš se iz druge sobe....spavaj...

Jednoga dana pred polazak prolazio je sprovod pokraj stanice. Netko je upitao: tko je to? A, eto, rodio se i umro, rekne jedan iz sprovoda. Stajali smo kraj ceste i držala si me za ruku. Konji su lagano vukli lijes na kolima i u njemu toga što se rodio i umro, ne učinivši valjda ništa drugo. Bio je ledeni dan kasne jeseni i držala sam ruke u "mufu" što si ga napravila od komada nekog starog sivog krznenog ovratnika. Ti i baka govorile ste: sutra odlazimo zauvijek. Javio se djetlić i svojim vedrim zvukom kuckanja završio dan. Niz njegovo perje razlijevala se posljednja svjetlost zalazećeg sunca. Zato i danas kad čujem djetlića, čini mi se da počinje novi dan u mom životu. Činilo se da neću nikako zaspati te noći. Osjećala sam se velikom i uzvišenom poput onih odlazećih putnika, ali i izgubljeno. Bila je to neizvjesnost koja se tada nije tako zvala. Kao da su se zatvorila neka unutarnja vrata i sve te dane nelagode pretvorila u neiskazani zrcalni prostor u kome uzalud tražim svoje lice.

Za putovanje ti si, majko, obukla onu haljinu što si je nosila za svece i nedjelje, onu s mnogo dugmadi na prsima. Kosa ti je bila zaglađena i smotana u visoku klupku na vrhu glave. Na baki su se isticale visoke cipele s puno vezica i kopči koje su neki putnici zavidno gledali. Ti si, oče, stalno bio negdje izvan odjeljka.

U daljini se plavila planina puna bujadi što klonula čeka snijeg i lepet usamljene ptice čuvarice.

Putujemo nas četvero u tom vlaku kroz nepostojeći prostor i vrijeme. Zadivljeno gledam u krilo oblaka, mrtva strništa, kao da to prvi put vidim. Neizreciva postaje ta daljina uspomena u duši. Tonu sjećanja u krhotinama, zatrpana u dubinama tamnih slojeva. Nitko tada nije znao što će s nama biti i svi smo mi rudnici čuda i neizrecivoga. Tako ni sanjala nisam da ću se uvijek vraćati s melankolijom tom nestalom svijetu u kom je samo vaša ljubav davala sjaj, sve od one prve uspomene kad si, majko, izgovorila: Ne boj se, sveti Ante je s nama...

Tomislav MILOHANIĆ

Umanjenje i uvećanje života

Poznavali su se Lino i Anton još od djetinjstva. Preplitao se njihov put nježnih i emotivnih duša u surovom kovitlacu vremena.

Nakon dugo vremena, rat ih opet zbližio, snažno vibrirajući na onim, njima dobro znanim, mjestima djetinje privrženosti i sraslosti zanimanja i htijenja.

Tangente njihovih sudbina krenule su - na jednoj točki dramatičnih i znakovitih zbivanja - dijametralno suprotnim kolosijecima.

Lino je tajnu umanjenja života ponio na Drugu obalu, a Anton je sam tijek milosnog uvećanja života povjerio najboljem prijatelju.

I

- Svima je pomogao, sebi nije mogao... - rekla je Linova šogorica nakon višednevnog šoka. - Bio je jak, a istovremeno tako nježan i osjećajan. Čvrst a salomljiv. Kao hrast. Prava pjesnička duša; zaljubljen u svoj kraj i ljude. Ali nešto je u njemu puklo. Razočarao se. Nije imao podrške, uporišta... Neprestano se vraćao u svoj rodni kraj. Uredio je put, okoliš, obnovio staru roditeljsku kuću. Jedino je tu bio sretan. Majka je nakon očeve smrti pošla k svojima u grad. S ocem je otišao veliki dio njega. Majčinim napuštanjem zavičajnog gnijezda, venuo je u njemu ostatak djetinjstva...

Šogoricu zaklopi dugi muk, grcaj prekide nit mučnog prisjećanja.

(Čvrstoću hrasta u Linu bjesomučno su kršili nevidljivi orkani.) Sazrijevala je odluka duboko zapretana u dubini duše; ni najbliži nisu znali ni slutili, što prede u mislima. (Vršak ledenjaka nije ni komadičkom svoje ogromne mase virio nad površinom.)

Riječima nije nagovještavao da bi se mogao odlučiti na takav korak. Samo je supruzi (čekala ga dugo prethodne večeri i ljutito mu predbacila) odsutnih misli rekao, sjetno:

- Više me nikad nećeš trebati čekati...

Ključ od kuće na selu pomno i brižljivo zamotao u rupčić, da se ne izgubi, te ga ostavio u uredno sređenom radnom stolu u kancelariji. Izvješće o radu za prethodni mjesec nije napisao. Na prazan papir upisao je samo svoje prezime, ali ne i ime. Ime je sudbina. Ime se vratilo u zavičaj... Ime. Muka. Krv. I meso.

Sumorni sumrak. Vjetar bjesomučno kida nagomilanu hrpu oblaka. Svijetli procjepi; rijetke zrake probijaju mrke zakrpe, šarajući svjetlopisom po dolovima i brežuljcima.

Automobil kojim je šogorica s mužem pošla u obilazak - u isto vrijeme kad se to dogadalo - deset je minuta stao na mjestu, neobjašnjivo, bez ikakvog uzroka i kvara.

Lina te večeri očekuju u Gradu. Već je kasno. Nema ga. Supruga i majka zabrinute. Između svake riječi uvlači se tjeskoba, slutnja. Ponekad je običavao ići do

starog društva na selu; zaigrali bi trešete i briškulu. Zadržao bi se malo duže u obnovljenoj kući. Prošli su večeras svi uobičajeni limiti njegovih povrataka. Pitanja se nižu: možda se umorio, prilegao i zaspao?

San ga shrvao? Prespavao je na selu? Da... ali, nikad noć cijelu nije izbivao od kuće. Zlokobne slutnje se roje. San ne dolazi na oči. Telefoni bruje.

- Ni do jutra nije došao kući... - reče njegova supruga svojoj sestri.

- Ništa. Ne poduzimajte ništa. Idem ja...! - nešto neobjašnjivo silno vuklo je šogoricu na selo. - On je tamo. Jedino tamo može biti.

Dok su kretali prema selu, tmasti oblaci zagrnuli su nebo. Samo je tamo - gdje je cilj njihova traganja - neobičan odsjaj; čudesna svjetlost obasjava tek mali dio pejzaža: crvenkaste krovove, voćnjake, brežuljke uokolo sela. Neobičan mir i muk. Gotovo opipljiv. Linov automobil parkiran na mjestu gdje ga nikada nije parkirao. Uredno stvari poslagane, vrata zatvorena. Kuća zaključana.

Muk pojačava zlu slutnju.

Razišli se svaki na svoju stranu.

Nešto neodoljivo snažno vuklo je šogoricu prema nizbrdici. Put bijaše uređen do voćnjaka, na blagoj padini.

- Našla sam ga!!! Našla sam ga!!! - krik proparao mir jutra. Oblak je zasjenio suze koje su klizile licem.

Raskošna jabuka nedaleko od rodne kuće prošarana ponekim žutim i crvenkastim listom, ovog kasnog ljeta puna je plodova. A još je jedan plod nadodan. Velik, težak, mlad...

Visio je, hladan i ukočen, na grani jabuke po kojoj se često kao dječak verao i kušao prve plodove čim bi malko zažutjeli...

II

- Ili ćeš imati dva života, ili nećeš ni jednoga... - rekao je Anton ženi odlazeći već tko zna koji put na bojišnicu, na branik domovine.

U tišini skrušenoga srca, predan molitvi, položio je zavjet: umnožit će život! Obećao je to pokojnom ocu na rastanku! Obećao je i sebi!

Zapreke su bile velike. Nepremostive. Znao je dobro: sam svojom snagom nikad ne bi uspio. Sve učestalije i gorljivije molio je za tu nakanu. Moralo je proći sedam dugih, sudbonosnih godina. Mršavih. Biblijskih.

Sudionici hrabre grupe s prve crte, u kojoj se isticao Anton, zaželjeli sada u miru zajedno obići mjesta gdje su bratski i nesebično dijelili gorki kruh kušnje i neizvjesnosti.

Između ostalog posjetit će i usamljenu staricu u opustošenom selu s kojom su se sprijateljili i kojoj su kroz duge zimske dane cijepali drva.

Našli su staricu, istu kao onih dana. Samo je još poneka bora više brazdala njeno lice. Nepovjerljivo gleda pridošlice. Nije ih prepoznala.

- Ja sam Anton. Me poznajete? Onaj koji je dolazio i cijepao vam drva - približi se Anton starici, pružajući prijateljski ruku.

- Ne... Nisi to ti. Anton je umra... On je umra. Rekli su...

- Ja sam to, od krvi i mesa - širok je osmijeh na licu Antonovu.

- Ne. Ne mogu vjerovati. On je bija stariji, drugačiji.

- Živ je, živ. Još življi nego onda. Ne samo da je živ, ne samo da je sačuvao život, nego je i povećao život. Rodio mu se sin.

Uto stiže staričina kćerka. Motri došljake. Upita majku tko su ti ljudi.

- Ga prepoznaješ? Rekao je da je Anton, onaj koji je često dolazio - još ni sama nije starica sigurna u identitet pridošlice.

- Anton je mrtav. Stigli su glasovi o tome do nas. Već smo ga prežalili, pustili suze za njim. Bio je dobar čovjek - nastavlja kćerka.

- Ja sam taj! Eko me! Živ i zdrav, hvala Bogu - razuvjerava ih Anton. Kolege se smiju.

- Živ kako tić. I još već nego živ. Sve življi!

Zajedno su popili kavu i srdačno čavrljali. Svježi su dojmovi iz zavičaja o jednoj dobroj ženi, izbjeglici koju je Anton jednostavno nazivao - Baka.

- Vi ipak imate zavičaj, ma kakav da je. Baka koju sam dobro poznavao, nepovratno ga je izgubila - Antona ponesu turobne misli. - Čovjeku je zavičaj tamo gdje su mu snovi. Čovjeku je zavičaj, pripada tamo, gdje pokapa svoje mrtve...Sada, za one koji ostaju nakon Bake, tu je novi zavičaj, novi početak. Pripadaju ovdje. Tu prvi put pokapaju dragu osobu iz svoga roda. Ići će na groblje, paliti svijeće, nositi cvijeće, služiti mise...Njihov je zavičaj ovdje. U onom prijašnjem, izgubljenom zavičaju Baka je željela ostaviti kosti uz muževljeve; ugravirali su već njeno ime i prezime, uklesali datum rođenja (prazno je ostalo mjesto za datum njenog odlaska...) "Bog je Isusa poslao da spasi svijet, a nju mi je poslao da mi bude žena!" govorio je njen muž. Baka bijaše genijalni diplomat; mudra, razborita, inteligentna, uvijek vedra, raspoložena, puna životnosti, optimizma. Imala je ponos i dostojanstvo. Sama je sebe stvorila, izgradila; njen je život od treće godine života pa do trenutka kad je izdahnula na rukama kćerke, bio neprestana borba. Bila je veliki borac. Sa svima je znala, imala je mjeru u svemu. Lucidnom proničljivošću shvaćala je i prihvaćala ljude oko sebe. Otišla je naglo, bez riječi, bez oproštaja. Sa svojim se zetom do zadnjeg trenutka šalila. Pričao joj je - posljednji su put zajednički objedovali - o surovoj strani povijesti na humoristističan način. Izum tartara: stavljajući svježe meso pod sedlo galopirajućeg konja Tatari su pripremali slasni specijalitet...- Završi monolog, Antone - prekine ga šutljivi Dugonja. - Naš nas "konj" čeka, a ni kava nije loša. Jest da si sve življi, ali ne moraš to riječima dokazivati.

Još su neko vrijeme prepričavali zgode i nezgode iz zajedničkog vojnikovanja. Nakon razgovora obišli su bunker. Kao da je vrijeme stalo. Ubrzanim ritmom projurili su njihovim sjećanjima kadrovi trpkih dana i noći, svih situacija, strepnji, nadanja... Raslinje razgranato nad rupom. Limenke hrđave. Rov se urušio. Nehotice se trzaju, bacajući pogled na onu stranu odakle je stizala stalna opasnost i prijetnja.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Ivan Damiš: MEĐIMURSKI FRANJEVCI 20. STOLJEĆA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2002.
2. **Sv. Antun Padovanski: PROPOVIJEDI,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2002.
3. **Jacques Maritain: UMJETNOST I SKOLASTIKA,** NZ Globus, Zagreb 2001.
4. **Umberto Eco: ESTETIČKI PROBLEM U TOME AKVINSKOGA,** NZ GLOBUS, Zagreb 2001.
5. **William T. Noon: JAMES JOYCE I TOMA AKVINSKI,** NZ Globus, Zagreb 2001.
6. **Sv. Ambrozije, biskup milanski, naučitelj Crkve: SPISI O DJEVIČANSTVU,** Symposion, Split 2001.
7. **Sv. Atanazije, naučitelj Crkve: ŽIVOT SV. SINKLETIKE,** Symposion, Split 2001.
8. **Joja Ricov: LIKOSLOVLJA,** Nakladništvo Lumin, Zagreb, Matica hrvatska Kali 2001.
9. **S. Marija od Presvetog Srca (Anka Petričević): ZOV VJEČNIH VRHUNACA,** Symposion, Split 2001.
10. **Živan Bezić: VISINE, DUBINE, ŠIRINE,** Crkva u svijetu, Split 2001.
11. **Ivan-Ivek Milčec: PINKLEC,** HKD "Vladimir Fran Mažuranić", Berlin 2001.
12. **Ksenija Premur: ISPOVIJEST JEDNOG STRANCA,** Naklada "Lara" Zagreb 2001.
13. **Stjepan Bogutovac, Ivan Ćosić Bukvin, Vinko Juzbašić, Stjepan Tomislav Krčelić: PRIČE IZ SPAČVANSKE ŠUME,** Gunja, 2001.
14. **MI - 25 GODINA: ZA BOGA I HRVATSKU DRAGU,** HKZ "MI", Zagreb 2001.
15. **34. KRŠNI ZAVIČAJ,** Humac 2001.
16. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 2/2002,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2002.
17. **MI - LIST MLADIH 12/2001,** HKZ "Mi", Zagreb 2001.
18. **VJESNIK SVETIŠTA MARIJIN TRSAT 4/2001,** Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka 2001.
19. **XXXVI. LIČKI LIKOVNI ANALE - ANTE STARČEVIĆ, RETROSPEKTIVA,** Muzej Like, Gospić 2001.
20. **GLASNIK SV. JOSIPA 4/2001,** Nacionalno svetište sv. Josipa, Karlovac 2001.
21. **JA/NA 2(3)/2001,** List župe sv. Jakova ap. - Dicmo Donje, 2001.
22. **LIČKA REVIJA 1/2001,** Matica hrvatska Gospić 2001.
23. **ZVONIK 12(86)/2001,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 2001.
24. **KRIŽ 4/2001,** Veliko križarsko bratstvo, Zagreb 2001.
25. **BLAGOVIJEST 7/2001,** Nadbiskupski ordinarijat, Beograd 2001.
26. **MATICA 12/2001,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2001.
27. **DVATISOČ 143, 144/2001,** Društvo 2000, Ljubljana 2001.
28. **Tatjana Kren: ASTRONOMIJSKI VREMEPLOV,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2002.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Što znače režanja na vjeru?

Čini se da su opet došla vremena kad za vjernika (a u nedavnoj su ga prošlosti često optuživali da je nazadni, zatucani, neosviješteni anakronizam koji u svom autističnom kutu čami po strani od svih suvremenih tijekova) najmanje vrijedi izreka "u kutu, nikome na putu", jer njegova se vjera, kako se čini, opet našla nekome "na putu", štoviše, počela je ozbiljno smetati, pa postaje i izvor sablazni, kako je Krist otpočetka upozoravao da će biti. Poslije skidanja križeva i ine ikonografije u Saboru, poslije napada na biskupe i pokazivanja crkvenim velikodostojnicima "gdje im je mjesto", poslije bezbrojnih otrovnih, sarkastičnih napisa o vjeri po novinama, tjednicima i inim publikacijama, rasplamsalo se i pitanje o vjeronauku u vrtićima i školama, pa se zaključilo da bi uvođenje vjerskog (kršćanskog, katoličkog) obrazovanja u vrtiće značilo kršenje ljudskih prava bez presedana, jer bila bi to zastrašujuća diskriminacija, a takvo se što (u vrijeme ljutoga ulizivanja američkoj - i masonskoj - dogmi "političke korektnosti") nikako ne smije dopustiti, jer zapravo znači snažan udar na ljudska prava sirotih ateista i pripadnika drugih vjera, podvjera i sekti (što bi tek rekli i kako bi se mogli žaliti, primjerice, sotonisti?).

Zbog toga su u "obranu ljudskih prava" ustali svi budni čuvari stečevina "političke korektnosti", no moramo odmah reći da su argumenti protiv vjeronauka u "državnim institucijama" neodrživi, pa naprosto služe kao paravan za iskazivanje, iskonskog animoziteta "određenih krugova" (dakako "lijevih") prema svemu što ima veze s vjerom. Prvo, teško da kršćanski (katolički) vjeronauk može doista smetati pripadnicima drugih vjera, jer u za vjeru općenito povoljnu i blagonaklonu ozračju mogu napredovati i produbljivati se svi, pa i njihovi, vjerski osjećaji, koji su oduvijek najdublji i najplodniji u čovječanstvu. Prema vjeri općenito blagonaklono ozračje povoljno je i zdravo za sve vjere, dok je klima gruboga režanja na jednu vjeru siguran znak slabo prikrivenoga animoziteta prema "zatucanosti" religije uopće, koju treba "poništiti", pa jednako stradaju sva vjerska uvjerenja. Zato takvo, u biti protuvjersko raspoloženje, ne može biti drago pripadniku nijedne religije.

Drugi je argument protiv vjeronauka još bezvrjedniji, a tiče se diskriminacije što se, navodno, primjenjuje prema djeci ateista (i pripadnika drugih vjera), jer da ta djeca za vrijeme održavanja katoličkog vjeronauka ostaju po strani. Perfidno je da se taj argument, koji inače jednako vrijedi za mnoge druge aktivnosti u školama i vrtićima, ciljano primjenjuje samo glede "sablazni" i izdvojenosti vjeronauka, premda je ista stvar, recimo, s tečajevima ritmike, s dramskim sekcijama, s dodatnom nastavom stranih jezika, jer sve se te aktivnosti i u vrtićima i u školama dodatno plaćaju, pa se mogu upisati samo djeca roditelja koji mogu i spremni su platiti, dok su sva ostala djeca, za vrijeme održavanja tih aktivnosti, "diskriminirana" i "po strani", pa se također mogu

osjećati "izdvojena" i "manje vrijedna". Tome nema pomoći, jer oduvijek je bilo djece koja su (po sklonostima i imovinskom stanju roditelja) mogla ići na razne glazbene i ine aktivnosti, koja su dodatno učila strane jezike itd., a bilo je i one druge - tu bismo s pravom mogli reći - diskriminirane djece, no nikad nikome nije palo na pamet da iz toga pravi pitanje, nego je sve to prihvaćeno kao neminovno i točka! Pitanje se postavlja isključivo glede *vjerskoga* obrazovanja i to zapravo ni zbog kakve brige o "diskriminaciji", jednakosti, zbog promicanja multikulturalnosti itd, nego iz čistog, možemo reći iskonskoga neprijateljstva nekih, danas nažalost vrlo jakih "snaga" prema vjeri, a kvaziargumentirano režanje na vjeronauk samo je dio takve opće "nabrušenosti" i netrpeljivosti prema najsmislenijoj težnji za koju je čovjek uopće sposoban.

Je li vjeronauku mjesto isključivo u obitelji, kako se perfidno naglašava? A je li i glazbenom odgoju ili učenju jezika mjesto isključivo u obitelji, je li tamo mjesto fizici, kemiji, povijesti, ili možda književnosti, jer ni opće obrazovanje ne možemo steći bez poznavanja kršćanske baštine koja nije duboko utkana samo u svjetsku i našu književnost, nego je neodvojiva i od drugih znanja.

A uostalom, kako to da se u današnjoj Hrvatskoj tako neugodno i bučno vraća, kako smo smatrali, davno prošlo i zbilja zastarjelo, anakronistično ozračje slijepoga i divljega režanja na sve što "miriši na tamjan i popove", umjesto da doista, a ne samo na riječima, reformirane i osuvremenjene stranke našu zemlju vode pravom gospodarskom, tehnološkom i inom boljitku, ne iscrpljujući se uskrisivanjem argumenata i fraza jedne već prilično davno i s pravom propale antireligiozne ideologije!

U Hrvatskoj kao da postoji neka vječna, prilično tajanstvena, ali strahovito žilava i militantna protuvjerska jezgra nepokolebljivih čuvara koji smjesta vehementno reagiraju na svako javno izražavanje vjerskih osjećaja, pogotovo, ne daj Bože, u važnim institucijama - školama, Saboru ili - o strahote! - na Filozofskom fakultetu, koji mora biti i ostati zdravi rasadnik "osviještene", racionalne, religijom posve "nezatrovane" misli, pa se ta jezgra, poput zmija ljutica, uspravlja, skače i sikče na svaki spomen možebitnoga prodiranja mrskoga im "tamjana" u bilo koju javnu instituciju, a pogotovo u njihovu utvrdu. Drzne li se netko, pogotovo s "popovske strane", kritizirati njihove (ponekad zbilja fanatične) postupke, nastaje zaglušna, duboko konsternirana dernjava, manipulira se studentskim peticijama, skupljaju se studentski potpisi i priređuju ine maštovite akcije protiv "vjerski zatucanih klevetnika" koji "etiketiraju" njihovu instituciju.

Ne želeći nikoga vrijeđati, ni pretjerivati, pisac se ovih redaka ne može oteti dojmu da u Hrvatskoj postoji skupina samih zlih duhova koji su uvijek na budnoj straži, pa su makar i najperfidnijim podmetanjima spremni trenutačno ugušiti svaki, barem javni trag vjerskoga i "popovskoga podmetanja", ako već ne mogu posve i posvuda "ukinuti religiju", što im je najveća, kao što rekosmo, gotovo fanatična želja. Štoviše, kao da ti "krugovi" svoj neprestani anti-križarski rat smatraju duboko mističnom zadaćom, kojoj se predaju poput zakletih tajanstvenih, posvećenih vitezova.

Pa se možemo upitati: zašto i odakle u nekim (vrlo jakim i bučnim) sredinama u Hrvatskoj, a i u nekim nažalost vrlo tiražnim listovima (kažem "nažalost", jer ih navodno pretežito katolički nastrojeni Hrvati naprosto gutaju), toliko histerične mržnje na vjeru

i sve što je s njom povezano (onima koji u tim listovima pišu dopušten je svaki "govor mržnje" upravljen protiv vjerskih osjećaja, svako vrijeđanje vjernika i izrugivanje njihovim svetinjama - što, čini se, ipak ne znači "poticanje vjerske netolerancije", jer za netoleranciju je moguće optužiti isključivo vjernike), mržnje koja u svojoj slijepoj besmislenosti (ako netko i jest beznadno "zatucan", zašto ga naprosto ne pustiti na miru?) i neiscrpnoj negativnoj maštovitosti, kao da zbilja dolazi od Zloga.

Netolerancija prema kršćanskim simbolima i njihovo skidanje s "javnih mjesta", neprestano isticanje samih negativnosti u Katoličkoj Crkvi, vrlo uporno i marljivo pronalaženje kontroverzi unutar Crkve, tuljenje protiv vjeronauka, "strahovita sablazan" već zbog same mogućnosti da svećenik bude sveučilišni rektor, svetogrdne slike i najniža izrugivanja vjere na naslovnim stranicama tiražnih tjednika - je li to i hoće li to i dalje biti neizbježni dio "suvremene Hrvatske" i nužna cijena njezina puta u (zapravo, na način na koji je naši naivci shvaćaju, nepostojeću) Europu?

Mladen Jurčić

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine necjelovita je bez književnoga udjela Hrvatâ muslimanâ

Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas (Matica hrvatska Sarajevo - HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2001.) Mirka Marjanovića prva je knjiga nakladničkoga podhvata *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*.

Utemeljitelj ovoga nakladničkoga podhvata je Matica hrvatska Sarajevo, a izvršitelj Matica hrvatska Sarajevo i HKD "Napredak" Sarajevo. Uređivačko vijeće: Josip Baotić, Marko Dragić, Vlatko Filipović, Marko Karamatić, Veselko Koroman, Luka Markešić, Mirko Marjanović, Radovan Marušić, Šimun Musa, Mile Pešorda, Krešimir Šego, Franjo Topić. Glavni urednik je Mirko Marjanović, a zamjenik glavnog urednika Mile Pešorda. Urednici: Marko Dragić, Marko Karamatić (Starija hrvatska književnost BiH), Josip Baotić, Šimun Musa (Novija hrvatska književnost BiH), Vjekoslav Boban, Mile Pešorda, Krešimir Šego (Suvremena hrvatska književnost BiH).

Auktor Leksikona Mirko Marjanović kaže, da je u njega uvrstio "književnike čija je pripadnost hrvatskoj duhovnoj i književno-jezičnoj tradiciji Bosne i Hercegovine neupitna, a koji su rođeni u Bosni i Hercegovini, kao i oni koji su rođeni izvan nje a živjeli su u njoj i stvarali". Marjanović je u Leksikon uvrstio "samo autore s književnim ostvarenjima (pjesnike, romanopisce, pripovjedače, esejiste, književne kritičare, putopisce, dramske pisce, pisce za djecu, ljetopisce, memoariste, autore književnih crtica i bilješki, svjedočenja i sl.), i to ne samo one koji su svoja djela tiskali u knjigama, već i one koji to za života nisu uspjeli učiniti, osim u periodici".

U Leksikonu se "ne nalaze književnici iz BiH i Hrvatske muslimanskog podrijetla, jer je njihovo djelo, u književno-povijesnom i kritičkom smislu, već obrađeno u sličnim publikacijama u Hrvatskoj i jer su se društveno-političke prilike za takav

posao i u Bosni i Hercegovini stubokom promijenile".

Također u Leksikon nisu uključeni pisci latinskih slovnica (gramatika) ni jezikoslovci, a niti izključivo teološki pisci, filozofi i povjestnici.

Književnici koji su ušli u Leksikon, "nisu birani na temelju vrijednosnog, odnosno, apsolutno estetskog kriterija, jer se radi o književnosti na koju je takav kriterij jednostavno neprimjenljiv, pogotovu u pokušajima prvoga sagledavanja cjeline njezina povijesnoga razvoja". U hrvatskoj književnosti BiH "ima dosta autora, iz novijeg i suvremenog razdoblja posebice, čija djela i taj (estetski) rigorozni kriterij i te kako zadovoljavaju, ali i onih čija nam djela pružaju samo psihološke, socijalne, vjerske i moralne informacije, izdašnije negoli estetičke". Za malenu hrvatsku književnost kakva je hrvatska u BiH "i to je bitno, jer se i takvim djelima potvrđuje njezin povijesnokulturni kontinuitet, na razne načine ometan, pogotovu u smislu nacionalnoga održanja u višenacionalnoj sredini".

Podatke o književnicima uvrštenim u Leksikon Marjanović je sveo na ono najbitnije: u životopisima je zadržao samo najvažnija mjesta, uz tiskana djela ostavio samo godinu prvoga izdanja, ne i ponovljenih, nije stavio naslov nakladnika ni mjesto u kojemu je nakladnik djelovao. Uz svakoga auktora stavio je odrednice: pjesnik, romanopisac, pripovjedač itd., "bez obzira na to jesu li djela objavljena kao knjige ili samo u periodici, ili su još u rukopisu (kod najstarijih i gotovo zaboravljenih), poštujući književnu vrstu u kojoj se on okušao i afirmirao". Odrednicom pisac Marjanović je označio sve auktore čija su djela većim dijelom neknjiževna, ali u kojima ima i književnih ostvarbi. Iz životopisa auktora izostavio je skoro sve društvene i političke dužnosti (kod nekih ih, u nedostatku drugih, nikako nije mogao izbjeći), kao i podatke koji pojedinačnije opisuju cjelinu njihovih života (uhitbe, progoni, politička suđenja, uzkratbe građanskih prava i sl.), "smatrajući da oni i nisu za ovakvu vrstu publikacije bitni koliko jesu za neku drugu, srodnu i zahtjevniju". Na isti se način Marjanović odnosio i prema podatku o članstvu književnika u književničkoj udruzi, i na područnoj i na državnoj i na međunarodnoj razini, ali ne i prema članstvu u ustanovama kakve su akademije znanosti i umjetnosti. U Leksikonu je Marjanović zadržao podatke o prijevodima na tuđe jezike kod onih književnika kod kojih je te podatke uspio pronaći.

Leksikon se nije upuštao u ocjenu književnih djela, veli Marjanović, jer mu to nije bila svrha. Marjanović nije navodio ni književne nagrade, osim kod Ive Andrića Nobelovu. Leksikon je namijenjen svakdašnjoj uporabi, pa je "zato u njemu tek minimum relevantnih činjenica".

Pisac Leksikona - kako sam kaže - nije mogao doći do točnih podataka o školovanju za sve auktore koji su uvršteni u Leksikon, pa su stoga mjerila u obradi životopisa neujednačena. Bibliografije suvremenika dopunjavao je do zadnjega časa (prosinac 2000.), ali mu "kod svih autora nisu bile dostupne".

Najstariji auktor u Leksikonu - Bartol Alvernski - roden je god. 1333., a najmlađi - Bernard Marijanović - god. 1972. Auktor Leksikona se zaustavio na godištu 1972. i na izdanjima tiskanima do konca 2000. Svojom svedenošću na ono najbitnije Leksikon "obavještava o tome kada su se u neistraženoj hrvatskoj književnosti BiH pojedini književni oblici javljali, kako su se razvijali, i, uopće, kako se ta književnost, unatoč

svemu, ipak održala u svim nijansama svoje osobitosti i kako je i kada započela svoju korespondenciju s modernim vrijednostima Europe i svijeta, s kakvim idejama i kakvim temama, s kakvim stilom i izrazom".

Marjanović je u Leksikon uvrstio 501 književnika. Izostavio je Ivu Kozarčanina, jer je naknadno ustanovio, da on nije rođen u Bosanskoj Dubici, nego na području sadašnje Republike Hrvatske, a u Bosni nikada nije živio.

Predgovor Mirko Marjanović završuje ovim riječima: "Moguće je da ovaj Leksikon, iako je to njegovom autoru bio jedan od prvenstvenih ciljeva, ipak nije obuhvatio sva imena hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine. Neka i te njegove nedostatke odkloni netko drugi, ostavljam mu, nije to neskromno reći, solidnu osnovu, koja je meni i te kako nedostajala u ovom poslu."

Na kraju Leksikona nalazi se: *Literatura* kojom se Marjanović služio, *Važniji izdavački projekti u kojima je obrađivana hrvatska književnost Bosne i Hercegovine* i *Kazalo*.

Manjkavosti i nedostatke Leksikona uočio je sam Marjanović. Bez obzira na njih, Marjanović je zaslužio svaku pohvalu. Jer on sam uradio je ono, što inače rade odgovarajuće ustanove. Piscu ili piscima drugoga izdanja Leksikona predlažem da *Abecedarij* zamijene popisom pisaca po književnim razdobljima te da unutar književnoga razdoblja pisce poredaju po godinama rođenja počevši od najstarijega.

Moje primjedbe na Leksikon načelne su naravi. Prva od njih je izostanak književnika muslimanskog podrijetla. Njihov izostanak obrazložilo je Uređivačko vijeće u posebnoj knjižici *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga* (Matica hrvatska Sarajevo - HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2001.). Ovdje iznosimo najbitnije ulomke iz te knjižice:

"U svim dosadašnjim bosansko-hercegovačkim pregledima, antologijama i povijesnim sintezama hrvatska književnost Bosne i Hercegovine bila je i ignorirana i minimizirana, u najboljim slučajevima nepotpuno predstavljena. (Ni u takvim slučajevima, nažalost, nikad s atributom nacionalne književnosti). Činilo se to ponajprije iz neznanja, jer njezinu cjelovitost do sada nije nitko niti izučavao, niti pokušavao sagledati kroz sva razdoblja njezina razvitka u ovoj zemlji, kako se to nastoji učiniti u ovoj ediciji, polazeći od njezinih prvih, najstarijih, do najmlađih autora."

"Vrijednosti hrvatske književnosti Bosne i Hercegovine, od Humačke ploče, najstarijeg hrvatskog pisanog spomenika u BiH (X.-XI. st.), do danas, ostvarivane u kontinuitetu jednim jezikom i različitim pismima (glagoljica, bosančica, latinica), obvezivale su Uređivačko vijeće, da ovaj projekt, u skladu sa svim vrijednostima koje on afirmira, što temeljitije pripremi za realizaciju."

"U ediciju su uvršteni književnici rodom iz BiH čija je pripadnost hrvatskoj duhovnoj i književno-jezičnoj tradiciji neupitna, kao i oni koji su rođeni izvan nje a u njoj su živjeli i stvarali. U ediciju su uvršteni samo autori s književnim ostvarenjima (pjesnici, romanopisci, pripovjedači, esejisti, književni kritičari, putopisci, dramski pisci, pisci za djecu, ljetopisci, memoaristi, autori književnih crtica i bilješki, svjedočenja i sl.), i to ne samo oni koji su svoja djela tiskali u knjigama već i oni koji to za života

nisu uspjeli učiniti, osim u periodici."

"U ediciju nisu uključeni književnici iz BiH i Hrvatske muslimanskog podrijetla, jer je njihovo djelo, u književno-povijesnom i kritičkom smislu, već obrađeno u sličnim izdavačkim projektima u Hrvatskoj i jer su se društveno-političke prilike za takav posao i u Bosni i Hercegovini stubokom promijenile" (iztaknuo M. M.).

"U ediciju nisu uključeni pisci latinskih gramatika, niti jezikoslovci, niti isključivo teološki pisci, filozofi i povjesničari."

"Kombinacijom panoramskog, primijenjenog ponajprije na autore starijeg i novijeg razdoblja hrvatske književnosti u BiH, i antologijskog kriterija, primijenjenog na autore iz razdoblja devetnaestog i dvadesetog stoljeća, u kojemu je hrvatska književnost BiH autorski bila i najplodnija i umjetnički najuvjerljivija, Uređivačko vijeće je ovom edicijom nastojalo, a nadamo se i uspjelo, ostvariti cjelovitu i raskošnu sliku hrvatske književne riječi Bosne i Hercegovine nastalu u vremenu od sredine XIV. do konca XX. stoljeća."

Uređivačko vijeće uložilo je uistinu golem trud u prvi podhvat ovakve vrste Hrvata Bosne i Hercegovine. I zaslužilo je pohvalu i čestitke. Nu zbog izostanka hrvatskih književnika islamske vjeroizpovijesti nije a niti je mogla biti ostvarena ni cjelovita niti razkošna slika hrvatske književne riječi u Bosni i Hercegovini. Razlozi njihova izostanka, koje navodi Uređivačko vijeće, nisu opravdani.

Ako je valjan i opravdan razlog izostanka, što je književno djelo književnika muslimanskoga podrijetla "već obrađeno u sličnim izdavačkim projektima u Hrvatskoj", onda bi iz hrvatske književnosti BiH trebalo izostaviti i Silvija Strahimira Kranjčevića, jer je i on obrađen ne samo u jednom izdavačkomu "projektu" u Hrvatskoj. Nu to nije i jedini absurd.

Hercegbosanski književnici Ivan Miličević i Osman Nuri Hadžić, oba iz Mostara i obojica pravaši, pisali su pod zajedničkim pseudonimom Osman-Azis. Osman Nuri Hadžić (1869.-1937.) prigrlio je pravaštvo kao i Ivan Miličević (1868.-1950.), jer se je smatrao dijelom hrvatskoga naroda. Udruživši se, oni su *zajednički* napisali i objavili pod pseudonimom Osman-Azis ova djela: kalendar *Mearif* (1894./95.), pripovijetke *Pogibija i osveta Smail-age Čengića* i *Marijanova rana* (1895.), roman *Bez nade* (1895.), kalendar *Mearif* (1895./96.), knjigu pripovijedaka *Na pragu novog doba* (1896.), roman *Bez svrhe* (1897.), knjigu pripovijedaka *Pripovijesti iz bosanskog života* (1898.). U Hrvatsku književnost BiH u 100 knjiga uvršten je samo Ivan Miličević (knj. 9.), iako je najveći i najbolji dio svojih djela napisao zajednički s Osmanom Nuri Hadžićem (vidi Leksikon str. 186.). Tom krivotvorinom nanesena je obojici velika nepravda.

Od izostavljenih književnika islamske vjeroizpovijesti Marjanović u Predgovoru svoga Leksikona poimence spominje ove: Salih Alić, Salih-beg Akamović, Safer-beg Bašagić Redžepašić, Abdurezak Hifzi Bjelavac, Mehmed Čaušević, Džemaludin Čaušević, Husnija Čengić, Enver Čolaković, Musa Ćazim Ćatić, Vejsil Ćurćić, Mehmedalija Mak Dizdar, Abdulah Dizdarević, Husejin Đogo, Rasim Filipović, Mustafa F. Grabčanović, Kasim Gujić, Osman Nuri Hadžić, Fadil Hadžić, Muhamed Hadžijahić, Hadži Mehmed Handžić, Rešad Kadić, Mehmed-beg Kapetanović

Ljubušak, Riza-beg Kapetanović Ljubušak, Hasan Kikić, Hamdija M. Kreševljaković, Džafer-beg Kulenović, Nahid Kulenović, Mehmed Dželaludin Kurt, Ademaga Mešić, Edhem Mulabdić, Hamdija Mulić, Ahmed Muradbegović, Abdurahman Nametak, Alija Nametak, Fehim Hasan Nametak, Šemsudin Sarajlić, Fehim Spaho, Hamid Ekrem Šahinović, Munir Ekremov Šahinović, Murat Šuvalić, Mahmud Traljić, Seid M. Traljić, Džemila Hanumica Zekić, Omer Zubrić, Ismet Žunić. "Ne zaboravljam - piše Marjanović - ni generacije nakon II. svjetskog rata (njihova imena ne ću nabrajati), čiji su se predstavnici za života opredjeljivali kao hrvatski književnici i koji su svojim ukupnim djelovanjem pripadali hrvatskoj književnosti, što neki od njih, još živući, i danas s ponosom potvrđuju...".

Od četrdeset i pet književnika muslimana, koje Marjanović gore spominje, *Povijest hrvatske književnosti* Dubravka Jelčića (Zagreb 1997.) obrađuje samo njih četrnaest: Salih Alić, Safet-beg Bašagić Redžepašić, Enver Čolaković, Musa Ćazim Ćatić, Mehmedalija Mak Dizdar, Rasim Filipović, Osman Nuri Hadžić, Fadil Hadžić, Riza-beg Kapetanović Ljubušak, Hasan Kikić, Hamdija M. Kreševljaković, Edhem Mulabdić, Ahmed Muradbegović, Alija Nametak.

Glavni pododbor Matice hrvatske u Sarajevu na svojoj Utemeljiteljskoj skupštini održanoj u Sarajevu 29. kolovoza 1943. pokrenuo je izdavanje mjesečne revije *HRVATSKA MISAO*. Predsjednik Glavnoga pododbora Matice hrvatske u Sarajevu bio je književnik i gradski nadsavjetnik ŠEMSUDIN SARAJLIĆ, počastni predsjednici književnici EDHEM MULABDIĆ i Ivan A. Miličević, prof. dr. Dragutin Kamber tajnik, rizničar književnik ENVER ČOLAKOVIĆ, a odbornici AHMED MURADBEGOVIĆ (književnik i kazališni intendant), Emil Lasić (glavni urednik Novoga lista), ALIJA NAMETAK (književnik i profesor) i Vladimir Jurčić (književnik i profesor). U Nadzornomu odboru Glavnoga pododbora Matice hrvatske u Sarajevu bili su: povjestnik dr. Miroslav Vanino, prof. HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ i prof. dr. Jozo Petrović. Dvobroj *HRVATSKE MISLI* (1.-2.., studeni-prosinac 1943.), koji su uredili AHMED MURADBEGOVIĆ, dr. Dragutin Kamber i ALIJA NAMETAK (odgovorni urednik) tiskan je u povodu stote obljetnice Matice hrvatske (1842.-1942.) u *Novoj tiskari* Stjepana Vrčeka. S brojem 8. (kolovoz 1944.) *HRVATSKA MISAO* prestala je izlaziti. Obnovljena je kao tromjesečnik za umjetnost i znanost u prosincu 1996.

Kako vidimo, među dužnostnicima Glavnoga pododbora Matice hrvatske u Sarajevu i pokretačima revije *Hrvatska misao* nalaze se čak šestorica hrvatskih književnika muslimana. Obnovljeni tromjesečnik *Hrvatska misao* to ističe u svakomu svomu broju. Upravo ta obnovljena *Hrvatska misao* objavila je godine 1997. (u broju 5.) prvu inačicu izdavačkoga nacrta *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*. U taj nacrt nisu uvršteni muslimanski pokretači *Hrvatske misli*, poznati i priznati hrvatski književnici i kulturni radnici.

Godine 1999. objavio sam u "Hrvatskom slovu" (br. 194., 195., 198., 204., 208., 217. i 231.) niz članaka o podrijetlu i narodnostnoj pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana: Hrvati islamske vjere; Hrvatsko ime u pučkim pjesmama, predaji i običajima bosansko-hercegovačkih Muslimana; Hrvatska aljamiado

književnost na tlu Bosne i Hercegovine; O nazivu jezika hrvatske aljamiado književnosti; Pokrajinski nazivi hrvatskoga jezika; Hrvatsko pismo arabica; Udjel bosansko-hercegovačkih muslimana u hrvatskoj književnosti.

Članci su temeljeni izključivo na pisanim izjavama samih bosansko-hercegovačkih muslimana. Zadnji članak, *Udjel bosansko-hercegovačkih muslimana u hrvatskoj književnosti*, završio sam riječima dr. Asafa Durakovića:

"Može se svakako prihvatiti stav Atifa Purivatre, da je islamizacija stvorila definitivnu posebnost muslimana Bosne i Hercegovine. Ta se posebnost, međutim, stvorila na jednoj naslijeđenoj osnovi, a naslijeđe je hrvatsko. O tome svjedoči jezik, koji je sačuvan u ekskluzivnoj strukturi muslimanske porodice, kao i mnogi dodatci iz narodnog naslijeđa, kako lirskih, tako i epskolirskih pjesama, pa i narodnih epova iz muslimanskih ciklusa... Stvaranje vlastite nacionalnosti muslimana tek je jedan viši stupanj u igri oko podpunog odvajanja muslimana Bosne i Hercegovine od matičnog hrvatskog naroda... Pozadina je te politike usmjerena na slabljenje Hrvatske, a putem podpunog odvajanja muslimana hrvatskog podrijetla od naroda kome povijesno pripadaju... Poistovjećivanje vjere i narodnosti treba se energično suzbijati unutar hrvatskog naroda katoličke vjere, koje je donijelo dosta zla hrvatskome narodu" (Dr. Asaf Duraković, *Mjesto muslimana u hrvatskoj narodnoj zajednici*, Toronto, Ontario, Canada, 1972.; "Hrvatsko slovo" 1999./br. 231. od 24. rujna 1999., str. 5.).

Izostavimo li Hrvate muslimane iz hrvatske književnosti Bosne i Hercegovine, učinit ćemo nepravdu i zlo i Hrvatima u Bosni i Hercegovini i hrvatskomu narodu u cjelini. Naravno, da moramo uzeti u obzir današnju stvarnost u Bosni i Hercegovini - Muslimane Bošnjake. Stoga u hrvatsku književnost BiH možemo uvrstiti samo one muslimanske pisce, koji su se za života opredijelili kao hrvatski književnici te one još živuće koji izriekom potvrđuju svoju pripadnost hrvatskoj književnosti. Ne ćemo uzeti u obzir one pisce muslimane, koji su se očitovali izključivo za muslimanskobošnjačku književnost.

Osebujna grana i hercegbosanske i obće hrvatske književnosti je takozvana *aljamiado* književnost - pisana na *hrvatskomu* jeziku i arapskim pismom takozvanom *arabicom*. Na njezinu početku je glasovita *Hrvatska pjesma* (Chirvat türkisi) MEHMEDA iz Sedmogradske (Erdelja). Aljamiado književnost, veli Ferid Karihman, potvrđuje *raznolikost istosti* hrvatske književnosti:

"Hrvatska književnost izgleda kao raskošni mozaik umjetnosti riječi i stiha, u kom su skladno i kroz stoljeća slagane šarolike kockice, stakalca i kamenčići čakavštine, štokavske ijekavštine i ikavštine, kajkavštine, glagoljice, latinice, bosančice i arabice, sve do apoteoze suvremenog književnog jezika. Književnici, ti majstori-graditelji tog mozaika, većim su dijelom kršćani i zapadnjaci, a manjim sljedbenici islama, pripadnici, dakle, dviju velikih civilizacija, ali stvaraoci samo jedne hrvatske kulture" (*SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA*, Zbirka pjesama o domu i rodu muslimana hrvatskog korijena i jezika, priredio Ferid Karihman, Knjižnica Hrvatske Revije, München-Barcelona 1974., str. 211.).

U antologiji hrvatskoga rodoljubnoga pjesništva *Mila si nam ti jedina* ("Alfa" d.d., Zagreb 1998., prireditelji Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, Vinko Brešić i Božidar Petrač) su zastupljeni ovi hrvatski pjesnici islamske vjeroizpovijesti: 1. Od pjesnika stare hrvatske aljamiado književnosti: MEHMED (Hrvatska pjesma), HASAN KAIMIJA (Kad vam ode Kandija), MEHMED-AGA PRUŠČANIN (Duvanjski arzulah); 2. od pripadnika hrvatske Moderne: SAFVET-BEG REDŽEPAŠIĆ--BAŠAGIĆ (Čarobna kćeri!), MUSA ĆAZIM ĆATIĆ (Bosni); 3. od suvremenih pjesnika MAK DIZDAR (Zapis o zemlji); 4. od iseljeničkih pjesnika (muhadžira) HUSNIJA HRUSTANOVIĆ (Prognanikova tuga i zvijezde na Orijentu), ALAN HORIĆ (Molitva za Hrvatsku), ENVER MEHMEDAGIĆ (Hrvatskoj).

Safvet-beg Redžepašić Bašagić u pjesmi *Čarobna kćeri!* pjeva o "hrvatskog jezika šumu":

ČAROBNA kćeri prirode majske,
Otvori svoje kapije rajske,
O daj me pusti u bajni dvor!
Gdje milo poje
Pjesmice svoje
Istočnih vila veseli kor.

Da njime kajde u naše pjesme
Slijem, da teku kô rajske česme,
Jer hrvatskog jezika šum
Može da goji,
Može da spoji,
Istok i zapad, pjesmu i um.

U osvrtu na antologiju *Mila si nam ti jedina* napisao sam: "Iz drugoga izdanja antologije ne bi smjeli izostati ENVER ČOLAKOVIĆ (Bosanska simfonija - Bratoubojice), FERID SALIHOVIĆ (Tužna je Drina), FERID KARIHMAN (Hrvobosna), ASAF DURAKOVIĆ (Zapis o zemlji Hrvatskoj) - ("Marulić" 2001./br. 1., str. 206.).

Vlatko Pavletić uvrstio je u antologiju *Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva od početaka do danas* (NZMH, Zagreb 1970.) ove muslimanske pjesnike: MUSA ĆAZIM ĆATIĆ, MAK DIZDAR, HASAN KAIMIJA, MEHMED, MUHAMED HEVAJI USKJUFI.

Prvi ustustavljeni književno-povijestni pregled hrvatske književnosti na području današnje Bosne i Hercegovine napisao je Hrvat musliman Hamdija Kreševljaković pod naslovom *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas* (Vlastita naklada, Sarajevo 1912.), u kojoj se prvi put navode i pisci Hrvati muslimani. Drugi pregled povijesti hrvatske književnosti s naglaskom na književnosti Hrvata muslimana, napisao je Muhamed Hadžijahić pod naslovom *Hrvatska muslimanska književnost prije 1878.* (Sarajevo 1938.). Kreševljakovićev model slijedi

Ferid Karihman u svomu pregledu *Hrvatski književnici muslimani* ("Hrvatska Revija" 1970./2., sv. 4., str. 983.-999.).

Kreševljaković je u prvom redu vidio jasno, kaže Ferid Karihman, da je *jedinstveni stari zapadnoštokavski ikavski izraz hrvatskog starosjedilačkog pučanstva*, pismenost u rasponu od četiri stoljeća od povelje Kulina bana do Divkovića (1189.-1611.) imala i svoje dvojakosti: katoličko-bogumilski izraz (pod bogumilima je Kreševljaković razumijevao krstjane Bosanske crkve, nap. M. M.), glagoljica/bosančica (hrv. ćirilica), nazočni ne samo u Bosni, nego i u nekim drugim područjima Hrvatske.

Od godine 1611. do 1835. i dalje se, po Kreševljakoviću, zadržava prevladavajući i jedinstveni zapadnoštokavski ikavski izraz hrvatskoga starosjediteljskoga pučanstva, ali pismenost već prelazi u književnost i dvojakosti bogumilsko-katoličkoga i glagoljice/bosančice zamjenjuju se zapadno-islamskom uljudbenom i vjerskom dvojakošću i trojakošću u pismu: bosančica/latinica/arabica. Nastaju također jezične dvojakosti u hrvatskoj književnosti: Hrvati katolici rabe također latinski jezik i pismo zapadne uljudbe, a Hrvati muslimani služe se i turskim, perzijskim i arapskim, klasičnim jezicima islamske uljudbe, i arapskim pismom. Tada nastaje i hrvatska aljamiado književnost kao suživot (simbioza) *zapadnoštokavskoga uglavnom ikavskoga, starosjediteljskoga izraza hrvatskoga jezika s arapskim pismom*. I tako aljamiado književnost b-h muslimana postaje posebni, zanimljiv odvojak hrvatske književnosti, kao što su i druge aljamiado književnosti odvjetci svojih nacionalnih književnosti, jer je njezin jezik hrvatski ikavski književni jezik, zajednički samo starosjediteljskim tursko-hrvatskim, tursko-slavonskim i b-h katolicima i muslimanima.

Treće razdoblje hrvatske književnosti u BiH (od 1835. do 1911.) Kreševljaković je podijelio na dva dijela. U prvom dijelu (1835.-1878.), to jest od Hrvatskoga narodnoga preporoda (Ilirskoga pokreta), koji franjevci prenose među katolike BiH, do zaposjednuća BiH, b-h muslimani još rabe arabicu i tek tu i tamo bosančicu - makar su govorili staro- i novoštokavskom ikavicom i ijekavicom, nisu im još bila dostupna književna djela na latinici. Tek zaposjednućem BiH i zadnjom uljudbenom smjenom između nadolazeće zapadne i povlačeće se islamskoistočne uljudbe i uvedbom u BiH mogućnosti izbora: hrvatska latinica (gajica) ili srpska ćirilica Vuka S. Karadžića, dolazi do zakašnjeloga i ujedno zadnjega razdoblja Hrvatskoga preporoda. B-h muslimani tada prihvaćaju moderni štokavsko-ijekavski hrvatski književni jezik i hrvatsku latinicu i odbacuju Karadžićevu ćirilicu i srpski književni jezik (šumadijsko-vojvođansku ekavicu), što se može zahvaliti hrvatskomu muslimanskomu kulturnom naprednom (preporodnom) pokretu Bašagića, Mulabdića, Mešića i ostalih preporoditelja. Ovom se pokretu isto tako može zahvaliti, da se hrvatska muslimanska književnost u početku XX. st. naglo uklopljuje u europsku i općehrvatsku književnost: jezično, književno-estetski, uporabom latinice i sve većom bliskošću s europskim književnim strujanjima.

"Jasno je, zašto u svojem trećem dobu od zaposjednuća BiH (1878.) na ovamo Hamdija Kreševljaković u svom Pregledu tretira skupa hrvatske književnike muslimane i katolike. Konačno, svi su oni Hrvati, deklarirani i osvjedočeni, govore i pišu hrvatskim književnim jezikom i hrvatskom latinicom, a vjera im nije zapreka, da pripadaju

modernoj viševjerskoj hrvatskoj naciji i nacionalnoj kulturi. Dr. Muhsin Rizvić nema, prema tome, nikakva prava, da od književnika Hrvata-Muslimana dekretom i diktatorski pravi književnike Nehrvate-Muslimane, tim više, jer su ti književnici sami i slobodnom voljom htjeli biti hrvatski književnici. On u svojim djelima, protivno povjesničaru, eruditu i autoritetu Kreševljakoviću, suprotstavlja svoju klasifikaciju, po kojoj je njegova muslimanska književnost kao podgrupa političko-teritorijalnoj 'bosansko-hercegovačkoj književnosti', i pisana 'srpskohrvatskim književnim jezikom' (koji ne postoji) i s dva alfabeta (iako takoreći svi b-h muslimani pišu latinicom). Kao da u takvoj zbrci ne može istisnuti riječi istine. A ta je jednostavno, da hrvatskoj muslimanskoj književnosti pripadaju svi oni, koji su se služili hrvatskim književnim jezicima (starim dijalektalnim i modernim) i hrvatskim pismima i od proširenja suvremene nacionalne svijesti osjećali se Hrvatima-Muslimanima. To su velika većina b-h muslimana književnika do 1945., sve do tek nekolicine donedavnih, poslјeratnih, koji su se iz raznoraznih razloga odlučili za srpsku književnost (Husein Tahmiščić, Izet Sarajlić, Skender Kulenović i Meša Selimović) ili nacionalnim muslimanskim (Derviš Sušić, Džemaludin Alić, i t.d.) - dok ih je i opet i dalje, usprkos svemu, dobar broj hrvatskih književnika: Salih Alić, Enver Čolaković, Mak i Hamid Dizdar, Mustafa H. Grabčanović, Hazim Šabanović, Fadil Hadžić, Nasko Frndić, Nusret Idrizović, Rasim Filipović, Zaim Topčić, Ibrahim Kajan, Mehmed Mašić, Feđa Šehović, Baraković, Mujičić i drugi (Ne spominjemo među ovima one književnike Hrvate-Muslimane iz starijih međuratnih generacija, koji su preživjeli rat, ali kojima je radi progona bilo onemogućeno puno književno stvaralaštvo iza rata: Alija Nametak, Ahmed Muradbegović, Hivzi Bjelevac, Edhem Mulabdić, Šemsudin Sarajlić, Husein Đogo Dubravić, i t.d.), i još niz onih, koji plivaju radi neslobode negdje između hrvatsko-muslimanske i samo muslimanske književnosti, ali koji bi u slobodi, osim onih ljigavih, zauzeli jasan stav" (Ferid Karihman, *HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ Izvanredna ličnost i veliko djelo hrvatskog povjesničara, kulturologa, akademika* - U znak priznanja i počasti povodom 100. obljetnice rođenja i 30. obljetnice smrti, "Hrvatska Revija" 1990./sv. 4., str. 777.-808.).

Ferid Karihman je u istomu gore spomenutu članku o Hamdiji Kreševljakoviću zauzeo jasan stav: "Svi koji prihvaćamo princip slobodnog demokratskog samoodređenja, nijesmo i ne možemo biti protiv slobodnog izjavljivanja onog dijela b-h muslimana, koji hoće da budu nacionalni Muslimani. Mi ali smo odučno protiv toga, da se one, koji su bili ili se u buduće slobodnom voljom izjave kao Hrvati-Muslimani, silom i protiv njihove volje trpa (i 'opredjeljuje') u bilo kakove Nehrvate-Muslimane" (str. 793.).

(Završetak u sljedećem broju)

Mato Marčinko

UZ BEATIFIKACIJU GRKOKATOLIČKIH MUČENIKA

Matica slovačka, Zagreb, priredila je 26. studenoga 2001. g. spomen-večer dvojici grkokatoličkih mučenika, koje je prve nedjelje studenoga 2001. god. u Rimu pred više od 100.000 hodočasnika Sv. Otac papa Ivan Pavao II. proglasio blaženima. Hodočasnike iz Slovačke predvodio je predsjednik Slovačke Republike Rudolf Šuster, a ovoj svečanosti bio je nazočan i preuzv. msgr. Slavomir Miklovš, vladika križevački.

Preuzvišeni msgr. S. Miklovš odazvao se našoj zamolbi, te je na spomen-večeri govorio o crkvenim vezama Križevaca i Prešova. Naime, Pavle Petar Gojdič, prešovski biskup, i Metod Dominik Trčka, poglavar redemptorista i misionar Prešova, Užgoroda i Križevaca, zbog toga što se nisu pokorili tadanjim komunističkim vlastima da se grkokatolička crkva u Slovačkoj ukine i pripoji pravoslavnoj (ruskoj) Crkvi, bili su kao i mnogi svećenici i redovnici te katolički biskupi uhapšeni i strpani u logore.

Da bi komunističke vlasti zaplašile sve ostalo svećenstvo i vjernike, organizirali su javni proces u siječnju 1951. god. u Bratislavi na kojemu su "dokazavši osuđenicima javnu veleizdaju države i špijunažu u korist neprijatelja komunizma", osudili su spiškoga biskupa Jána Vojtaššáka na 24 godine robije, a trnavskoga biskupa Michala Buzalku, grkokatoličkog biskupa Petra Pavla Gojdiča i o. Metoda Dominika Trčku na doživotni zatvor.

Nakon teških mučenja, robijanja i rada po rudnicima u vodi do koljena, prvi je 1959. godine umro o. Metod Dominik Trčka, a godinu dana kasnije upravo na svoj rođendan 17. srpnja 1960. g. umro je i biskup Petar Pavao Gojdič.

Strahote koje su započele dolaskom komunista 1945. g. na vlast u tadanjoj Čehoslovačkoj vjerno je opisao u svojoj knjizi "Od one barbarske noći" Ján Chryzostom Korec, nitranski kardinal, a knjigu je 1999. godine na našem jeziku objavilo HKD sv. Jeronima. Njegove su riječi o noći 13. na 14. travanj 1950. kada je bilo pohapšeno 10 biskupa, 1733 svećenika i 1090 redovnika s područja Češke i Slovačke: "Takva se noć nije dogodila u tisuću godina kršćanstva u Slovačkoj i Češkoj. Te su noći naši vlastiti ljudi, prezrevši povijest i njezinu duhovnu baštinu, učinili nešto što nije palo na um ni Tatarima, ni turskim gospodarima, ni ikome drugome u dugoj povijesti našega naroda". Vrijedno je pročitati ovu knjigu, jer je i sam autor kao bogoslov bio zatvoren i prošao kalvariju komunističkih kazamata, a na više mjesta spominje biskupa Gojdiča i Jána Vojtaššáka.

Komunisti su zamislili da razbiju rimokatoličku Crkvu, pa su kao "dokaz" naveli da su crkvene prostorije postale skladišta oružja koje Vatikan šalje radi rušenja tadanje države! Zato su tražili, da se rimokatolička Crkva odvoji od Rima, a grkokatolička Crkva ukine i pripoji pravoslavnoj Crkvi. Otpor crkvenih vlasti u Češkoj i Slovačkoj bio je snažan, pa su zbog toga ne samo pozatvarali najveći broj svećenstva već i oduzeli samostane i vjerske škole. Vlasti su osnovale tzv. Katoličku akciju koja je trebala uz pomoć nekoliko prodanih duša provesti zamisao komunista. No, uza sve torture i mučenja ta tzv. Katolička akcija je već 1952. god. nestala, a rimokatolička i grkokatolička Crkva su opstale iako su uvjeti bili gotovo nemogući.

Dakle, ukidanje grkokatoličke Crkve u Slovačkoj po zamisli Moskve i Praga nije uspjelo pa, u lipnju 1968. državne vlasti zakonskim propisima odobravaju rad, a tek 1990. godine država vraća biskupsku palaču s crkvom, samostanima i bogoslovne škole. Sjedište grkokatoličke Crkve u Slovačkoj nalazi se u gradu Prešovu, četrdesetak km sjeverno od grada Košica.

Prema popisu stanovništva iz 1991. god. Slovačka je imala 5,274.000 stanovnika. Od toga broja rimokatolicima se izjasnilo 60,4% ili 3,325.000 vjernika (78% od svih vjernika). Na drugom je mjestu evangelistička Crkva habsburškog značenja sa 352.000 vjernika (13% svih vjernika), a na trećem mjestu grkokatolička Crkva sa 180.000 vjernika (7% svih vjernika). Treba spomenuti da se ovim popisom ateistima izjasnilo 9,8% svega stanovništva, dok je 17,4% građana ostalo neopredijeljeno. Bit će zanimljivo pogledati podatke, koji će biti objavljeni uskoro, o popisu izvršenom 2001. godine. Može se pretpostaviti, da se mnogim građanima zbog "straha od režimskih vlasti" bilo najlakše izjasniti odnosno neopredjeliti se ni za jednu crkvu.

Preuzvišeni msgr. Slavomir Miklovš, govoreći na Spomen-skupu Matice slovačke Zagreb, prisjetio se svoga prvoga posjeta Slovačkoj još za vrijeme komunističkih bodljikavih žica na granici, kada je obišao gotovo cijelu istočnu Slovačku ali uz pratnju policijske limuzine čitavim putem sve do povratka preko Mađarske. Veze Križevaca i Prešova su dobre, a msgr. S. Miklovš boravio je u Košicama početkom srpnja 1995. g. kada je Sv. Otac papa Ivan Pavao II. ondje proglasio svetima košičke mučenike - Marka Križevćanina, Stjepana Pongraza i Melkiora Grodeckoga, dotada blažene, kao i u Prešovu kada je sv. otac posjetio taj grad i u katedralnom hramu sv. Ivana Krstitelja poklonio se posmrtnim ostacima P. P. Gojdiča i M. D. Trčke, koji se čuvaju u kripti.

Prisjećajući se stradanja ovih mučenika i odajući im dužni spomen, poželjeli smo da se takva strašna vremena nikada više ne ponove.

Zlatko Jevak

JOSIP BOTTERI DINI U GALERIJI ARS SACRA

Umjetničkom ponudom za 2001. godinu u galeriji *Ars sacra* (Maribor - Slovenija) više smo nego zadovoljni. Ljubitelji sakralne umjetnosti mogli su birati između domaćih te autora iz inozemstva, između reljefa i plastike, između realističkoga i apstraktnoga likovnoga govora. Svaka je izložba na svoj način vabila posjetitelje. S osobitim oduševljenjem posjetitelji su prihvatili zajedničku izložbu (17. XII. 2001. - 12. I. 2002.) hrvatskih slikara Ane Marije Botteri Peruzović, Hrvoja Marka Peruzovića i Josipa Botterija Dinija (svi žive i rade u Splitu), s izlošcima na temu *Svim na zemlji mir, veselje*.

Ana Marija i Hrvoje Marko Peruzović u ovoj su se galeriji predstavili prvi put. Ana Marija Botteri Peruzović je slikarica čistih oblika. U svojim motivima *Krista i Primavere* pokazala je izniman smisao za portretiranje. Meke crte daju licu toplinu

i živost. Dojam je da će lica sad na progovoriti. Slikarica je iznimno jaka pri crtanju očiju i usana. U njima su dah, suza i riječ. Uspješnije se poigrava svjetlošću i sjenom u motivu *Otok*. Na toj je slici njezin izričaj drukčiji. Svjetlost i tama se kroz raspršene oblake probijaju tu i tamo. Slikom *Otok* autorica je zakoračila do na rub realnoga te čovjeka, htijući ili ne, povela u svijet otajstva, mistike i svetosti.

Njezin suprug Hrvoje Marko Peruzović, za razliku od svoje supruge, više je mikelanđelovski tip slikara. Njegove su slike mješavine crteža olovkom i obojenih motiva Krista, Marije i anđela. Na oslikanim plohama isprepliću se obrisi lica povučeni olovkom s bojom izrađenim likovima. Slikar koristi crtaću plohu za bilježenje svetopisamskih misli, zapisujući istodobno kratke komentare, a kratkim *kaligrafskim* pismom opisuje tehniku crteža i veličinu slike. Povjesničarka umjetnosti dr. Maja Vetrih u svome je govoru na otvorenju izložbe mladoga Peruzovića stavila uz bok Schieleru, premda njegova *Pietà* više podsjeća na mladoga Michelangela.

Mladi Peruzovići u galeriji *Ars sacra* izlagali su zajedno s priznatim slikarom Josipom Botterijem Dinijem, pravim *doyenom* među hrvatskim slikarima, koji je prvi put u ovoj mariborskoj galeriji izlagao još 1994. Njegova smirena i produhovljena narav zamjetljiva je i u njegovim slikama. Botterijeva djela su meki govor duše i srca. Slike koje je ponudio na ovoj izložbi, rado bih podijelio u dvije skupine. U prvoj su svetopisamske figure, a u drugoj skice za *vitraje*. U prvoj se skupini ističu likovi Krista. Na Botterijevim djelima Krist ne skriva svoje lice. Svako lice Božjega Sina izgovara: "Ecce homo". Botteriju je pošlo za rukom u Kristovo lice pretočiti ljudsku toplinu i svetost, vlastitu samo Božjemu Sinu. Sve slike s Kristom pune su Otajstvenoga i Božjega. Zato su privlačne te ne dozvoljavaju posjetitelju da se tako lako od njih udalji. Osobitu izvornost Botterijevim svetopisamskim likovima - prema riječima dr. Maje Vetrih - pruža *arabeska*, koja međusobno ne povezuje samo boje, nego stvara i sklad između slike i čovjeka koji je promatra. U drugoj skupini, među skicama za *vitraje*, Botteri je još privlačniji. Skice su poput odškrinutih vrata kroz koja dopire svjetlost, svjetlo i život. Jednom riječi: Botterijeve skice za *vitraje* na ovoj su izložbi izmamile najviše pohvala.

Izložbu slikara Peruzović - Botteri otvorio je mariborski biskup dr. Franc Kramberger. U svome govoru izrazio je zadovoljstvo i zahvalnost što je galerija otvorila vrata umjetnicima iz susjedne Hrvatske. Tako se kroz umjetnost otvara prostor dijaloga i prijateljstva među narodima.

Nazočne je pozdravio i veleposlanik Republike Hrvatske u Sloveniji, njegova ekscelencija gospodin Celestin Sardelić, koji je sudjelovao u otvorenju izložbe, zajedno s atašeom za kulturu u hrvatskom veleposlanstvu gospodinom Zorislavom Preksavcem. U pisanom obliku ispričala se zamjenica ministra za kulturu Republike Hrvatske gospođa Biserka Cvjetičanin, koja zbog neodgodivih obaveza nije mogla sudjelovati u otvorenju.

Među uglednim gostima na otvorenju je bio i prvi veleposlanik Slovenije u Hrvatskoj njegova ekscelencija gospodin Matija Malešič, zatim gospodin Nikola Albaneže, povjesničar umjetnosti iz Zagreba te prijatelj galerije Ars sacra gospodin Tvrtko Klarić, novinar iz Zagreba.

Između pozdravnih govora i izvrsnoga predstavljanja umjetničkih djela od strane gospođe dr. Maje Vetrih, počasne predsjednice Hrvatsko-slovenskoga akademskog društva, pjevale su članice djevojačkoga kvarteta *Vita* pod ravnanjem prof. Nine Šalamon. Kvartet je za posjetitelje priredio pravo iznenađenje otpjevavši hrvatsku božićnu pjesmu *Svim na zemlji mir veselje*.

Gostovanjem troje spomenutih slikara galerija Ars sacra je i tijekom 2001. godine ispunila svoje temeljno poslanje, ponudivši Mariboru i okolici ljepotu svetoga i sakralnoga.

Stanko Slatinek*

* U ime uredništva i naših čitatelja zahvaljujemo autoru za ovaj kratki i nadahnuti tekst o izložbi troje hrvatskih slikara. Dr. Stanko Slatinek je inače svećenik mariborske biskupije i voditelj galerije Ars sacra.

PORUKA FILMA "GRAĐANIN KANE" ORSONA WELLESA

"Građanin Kane", američki igrani film; režija: Orson Welles, scenarij: Orson Welles i Herman J. Mankiewicz; uloge: Orson Welles, Joseph Cotten, Dorothy Comingore, Everett Sloane itd; proizvodnja: USA, 1941.

Iako ne spada u sam vrh umjetničkog filmskog stvaranja u rangu Kurosawinog "Rašomona", Bergmanovog "Sedmog pečata", "Rubljova" Tarkovskog ili "Osam i pol" Fellinija, ipak "Građanin Kane" (engleski: "Citizen Kane") sigurno je jedan od najboljih američkih filmova svih vremena, možda upravo najbolji, a Orson Welles jedan od najzanimljivijih američkih redatelja.

Hrvatska televizija, koja je tako izdašna filmskim šundom i kičem, dosadnim sapunicama i plošnim trilerima, vrlo je štedljiva kad se radi o vrsnom filmu, ako ništa drugo, onda stoga što je dragulj tako rijedak, a smeća ima u preobilju. Trebalo bi bar jedan termin u tjednu osloboditi za pravi umjetnički film, što nije slučaj. Zašto? Već dugo nismo vidjeli kvalitetne cikluse posvećene najboljim redateljima.

Svojevremeno, prije koju godinu, emitiran je ciklus posvećen redatelju, scenaristu i glumcu (sve u vlastitom filmu!), mnogostranom autoru, učenom umjetniku i strastvenom geniju Orsonu Wellesu. Osim "Građanin Kane", prvog i najboljeg Wellesovog filmskog djela, imali smo prilike tada vidjeti "Veličanstvene Ambersonove" i "Dodir zla". No, Wellesov opus svojim brojem i kakvoćom znatno nadmašuje ova tri filma, pa na pravi Wellesov ciklus na Hrvatskoj televiziji još čekamo.

Remek-djela, s druge strane, uvijek valja iznova prikazivati. Ovdje je riječ upravo o jednom takvom remek-djelu.

"Građanin Kane" je film koji bi trebao vidjeti svaki ljubitelj filmske umjetnosti, po mogućnosti više puta, ne samo zbog uživanja u virtuoznom filmskom jeziku i osebujnom majstorstvu izražajnosti, nego i zbog duboko životne i humane, duhovno bitne poruke. Ujedno se radi o filmskom debiju 25-godišnjeg Orsona Wellesa. (Dotad poznatog samo po skandaloznoj i briljantnoj režiji radiodramske inačice H. G. Wellsova "Rata svjetova", kojom je 30. listopada 1938. nagnao u paniku goleme mase slušatelja.)

"Građaninom Kaneom" Welles raspreda životnu priču čovjeka koji

neodoljivo podsjeća na novinskog magnata Williama Randolpha Hearsta. Stoga je i oko tog filma (već unaprijed) izbio skandal. A Hearst je neviđenom kampanjom svojih mnogobrojnih novina nastojao spriječiti prikazivanje filma.

Sadržaj teče otprilike ovako:

Multimilijunaš i poznati izdavač novina Charles Foster Kane umire sam u vlastitoj raskošnoj, pregolemoj i hladnoj palači Xanadu na Floridi. Posljednje što je izustio bila je riječ "pupoljak". U potragu za zanimljivom i originalnom životnom pričom, koja otkriva skrivene detalje i baca novo svjetlo na snažnu i zagonetnu ličnost bogata moćnika kreće reporter Jerry Thompson, i počinje novinarsku istragu. Pitanje je tko je bio uistinu Kane, kakav je bio ispod fasade svoje pojave u javnosti i koji su bili njegovi skriveni motivi. Za osnovnu nit vodilju reporter proizvoljno odabire zagonetku: posljednju samrtnikovu riječ "pupoljak" koju je Kane izrekao pred sam samrtni hropac. Da razjasni značenje te misteriozne posljednje riječi, novinar intervjuira osobe koje su na ovaj ili onaj način bile povezane s Kaneom: bivšu ženu, prijatelja, slugu, itd. Čitav film se kreće kao potraga za značenjem jedne riječi: što je riječ "pupoljak značila Kaneu", čitav film se razvija kao novinarska istraga, kao potraga za subjektivnom pričom i tajnom nečijeg života. Paradoksalno, Welles stvara realizam, to jest istinitu sliku Kanea vrlo ekspresivnom i artističkom fakturom filma. Film je pun Wellesovih inovativnih stilskih elemenata, a obilježen specifičnom fotografijom sjena i oštrih kontrasta Gregga Tolanda, te tjeskobnom glazbom Bernarda Hermanna.

Neki vide kontradikciju između toga kako mi vidimo Kanea i kako je on verbalno opisan u sjećanjima. Sjećanja, ta vraćanja u prošlost, uglavnom se kronološki nastavljaju jedno na drugo, no ne sasvim, i ta preskakanja i ispremiješanost vremena zbunjuju slabije uživljene gledaoce. Zajedno s razvojem vremena postupno ulazimo sve dublje u Kaneovu tragiku, njegovo postupno kvarenje pod utjecajem novca i moći. Kaneov karakter oslikan je kompleksno i u polaganu kvarenju. U početku Kane pokazuje vrlo dobre karakterne osobine i izrazito buntovnu narav, kao istinoljubiv kritičar društvenih nepravdi. Kasnije se to obrće u suprotnost, u silnika koji krivotvori javno mnijenje, u nasilnog čovjeka koji slijedeći svoju taštinu i svoje opsesije gazi bližnje, uključujući ženu i najbolje prijatelje. To postupno kvarenje, taj postupni sukob s osobama koje voli i koje vole njega, taj postupni gubitak dobrih osobina i postupno osamljivanje, otuđivanje, postvarivanje našeg (anti)junaka i njegove okoline opisano je sjajno, potresno i na mnoge načine, uključujući i ekspresionističke karikature, kao što su odaje dvorca Xanadu, sasvim neljudske u svojim gigantskim dimenzijama, hladne i prazne, a zapravo su sugestivni simboli silno moćne i bogate, i silno otuđene egzistencije.

Film je filmska reportaža, odnosno, istraga procesa osiljavanja jedne osobe, procesa njena bogaćenja, kvarenja, otuđivanja, osamljivanja, opkoljavanja besmislenim bogatstvom i bolesnim mnoštvom predmeta. Film je istraga razvoja jedne duševne i društvene bolesti, kvarenja volje i motiva, i to pod utjecajem bogatstva i moći. Kane je žrtva svoje vlastite moći. Film je, zapravo, tragedija, čiji je tragični epilog manje sama smrt ovozemna života, od koje film polazi i kojoj se vraća, a više "druga smrt" (pakao

na zemlji) koja se odvija između djetinjstva i smrti: proces kvarenja i tragične propasti Kaneove osobe i karaktera zbog bolesnih ambicija, taštine i napasti vlastita bogatstva. Film je ujedno analiza odnosa moći i ljubavi. Moćnik, koji je mogao manipulirati masama, bespomoćan je da zadrži ljude koji su ga voljeli i koje je odbio svojom beskrupuloznošću.

Film je žurnalistički u načinu razvijanja priče, čini gledaoce reporterima istražiteljima. Reporter ne može dobro sumirati svjedočanstva, ali mi možemo, jer gledamo Kanea vizualno. Mi učimo o Kaneu i drugim likovima kroz cjelokupni vrlo bogati filmski izraz.

Ključ zbiljskog Kanea - "pupoljak" - ime je saonica koje je posjedovao kao dijete. Tog se ključa reporter nije uspio domoći, ali je vizualno otkriven gledaocima u zadnjoj sceni kada vidimo saonice kako ih bacaju u vatru. Vidimo natpis "pupoljak" u trenutku kada ga guta vatra. Čitav Kaneov život odlazi u ništavilo. Sve je bespredmetno. I znati smisao te riječi je bez prava smisla - kad sve proždire vatra prolaznosti. I sve nebrojene Kaneove stvari odlaze od njega. Permanentno i finalno osamljivanje: Kane gubi sve, svi gube Kanea, osim njega samoga. Kakav bio da bio, silnik, suosjećajan ili okrutan, sam je uistinu ono jedino što posjeduje.

Da Kane misli o saonicama ("pupoljku") na kraju svoga životnoga puta potresna je nostalgična poanta o životu punom gubitka i uzaludnosti, te njegovu kraju - smrti - kao jedinom preostalom uspješnom sredstvu u potrazi za vlastitom (izgubljenom) mladošću. Tek uranjajući u smrt on se vraća svojim neiskvarenim izvorima, djetinjstvu.

No, je li on želio ići natrag u svoju rajsku egzistenciju, kao što mnogi gledaoci smatraju? Njegov ga je otac tukao i njegovo je jedino društvo bio snjegović kojega je gradio. Za umirućeg Kanea sanjke su jedini predmet kojega je posjedovao prije nego što je dobio novac da kupi sve što želi, a to je uništilo njegov život. Sve je kupovao: javno mišljenje, prijateljstvo i ljubav. Negdje usred filma on kaže: "Da nisam bio zbiljski bogat, mogao sam biti uistinu veliki čovjek."

Josip Sanko Rabar

ZNANSTVENI SKUP O KAJKAVCIMA NA GRADIŠĆANSKOHRVATSKOM GOVORNOM PODRUČJU

U organizaciji Hrvatske manjinske samouprave mjesta Koljnofa u zapadnoj Mađarskoj, održan je 2. i 3. XI. 2001. znanstveni skup naslovljen "Kajkavci med gradišćanskimi Hrvati". Riječ je o Hrvatima u Umoku i Vedešinu koji potječu iz Kraljeve Velike i Međurića u zapadnoj Slavoniji, a govore arhaičnim kajkavskim dijalektom kojega u Hrvatskoj više nema, jer su se na njihovo govorno područje u Slavoniji poslije naselili novoštokavci. Ta su dva sela poznata kao jedina kajkavska sela na gradišćanskohrvatskom govornom području, a smještena su u sjeverozapadnoj Mađarskoj, u blizini Niuzaljskoga jezera. Na samom početku skupa pozdravnu je riječ održala gđa Marija Pilšić, predsjednica Društva gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj, a zatim g. Geza Völgy, predsjednik Hrvatske manjinske samouprave u Koljnofu. Na skupu, koji je imao međunarodni karakter, okupili su se gradišćolozi iz Mađarske, Austrije i Hrvatske koji su s osobitom radošću dočekali nizozemskoga jezikoslovca

Petera Houtzagersa, najboljega poznavatelja umočkoga i vedešinskoga govora i autora opsežne monografije o tim govorima. Ovom je prigodom održao izlaganje o razvitku umočkoga i vedešinskoga govora. Na skupu je bio nazočan i veći broj Hrvata iz Mađarske, ali bez prijavljenoga referata. Jedini referent iz Mađarske bio je ugledni mađarski kroatist prof. dr. István Nyomárkay iz Budimpešte koji je analizirao jezik gradišćanskohrvatskih privatnih isprava iz druge polovice 17. i prvoga desetljeća 18. stoljeća. Iz austrijskoga Gradišća došla su dva izlagača. Dr. Nikola Benčić iz Željezna održao je vrlo zanimljivo predavanje o utjecaju kajkavskih tekstova na kulturu i književni jezik gradišćanskih Hrvata, dok je dr. Robert Hajszan iz Pinkovca u južnom Gradišću referirao o prezimenima zabilježenim u Kraljevoj Velikoj u 16. stoljeću. Voditelj sudionika iz Hrvatske bio je povjesničar prof. Đuro Vidmarović, autor zapaženih studija o podrijetlu Umočana i Vedešinaca. Na skupu je izlagao o teškim prilikama u Hrvatskoj početkom 16. stoljeća kada je zemlja gotovo u potpunosti ostala bez svoga pučanstva, te o odluci velikaša Tome Nádasdyja da tajno preseli svoje kmetove s vlastelinstava Kraljeve Velike i Međurića, mimo volje i znanja Hrvatskoga sabora. U Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti istraživao je mladi povjesničar Željko Holjevac koji je, na temelju tih istraživanja, govorio o društvenim prilikama u Umoku i Vedešinu od sredine 18. do sredine 19. stoljeća. Istakao je da je radikalna mađarizacija u Vedešinu počela 1869. godine kada se bogoslužje prestaje obavljati na hrvatskom jeziku. Unatoč tomu, u Vedešinu su još 1955. godine svi stanovnici bili Hrvati osim župnika i učitelja jer liturgija i školska nastava nije bila dopuštena na hrvatskom jeziku. Posljedice sustavne mađarizacije danas su više nego očite. Gradišćanskohrvatsku kajkavštinu čuvaju još samo stariji naraštaji. Zato su sudionici skupa s mješavinom radosti i tuge slušali riječi Joška Jurinkovića iz Umoka i Terezije Hidegségi iz Vedešina koji su prezentirali svoj rodni govor. Bila je to izvanredna prilika da se čuju govori koji će za nekoliko desetljeća, na žalost, potpuno izumrijeti nakon poltisućljetnoga opstanka u dijaspori u vrlo nepovoljnim uvjetima. Tom svečanom i sjetnom ugođaju pridonio je i pjesnik Pavao Horvat, inače jedini kajkavski pjesnik s gradišćanskohrvatskoga područja, a ujedno i hrvatski svećenik koji je mimo svoje volje ostao bez hrvatske pastve i smješten među Mađare. Velečasni je Horvat čitao pjesme iz svoje zbirke koju je najprije naslovio *Razgovor s Bogom*, zatim *Novi psalmi*, da bi na kraju od nakladnika dobila svoje konačno ime *Molitve*. Koljnofski je skup, kako je s pravom istakao prof. Đuro Vidmarović, bio iznimnom prigodom za dodatne spoznaje o gradišćanskohrvatskim kajkavcima, dok još nije prekasno.

Sanja Vulić

IZBOR IZ TISKA U GRADIŠĆU

GLASILO Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću, br. 4, Željezno, listopad 2001.

Glasilo je list gradišćanskoga Hrvatskoga kulturnoga društva sa sjedištem u Željeznu. Glavni urednik toga lista je g. Clemens Carall. Ovaj broj započinje nadahnutim tekstom predsjednice HKD-a Zlatke Gieler koja, na početku školske godine, ponovo poziva roditelje da ne zanemare školsku poduku materinskoga jezika. Ostali su tekstovi također usmjereni očuvanju i jačanju hrvatstva u toj manjinskoj zajednici.

Adresa Uredništva: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću / Kroatischer Kulturverein im Burgenland, Ulica dr. Lovre Karalla 23, 7000 Eisenstadt, Austrija

BURGENLÄNDISCHE HEIMATBLÄTTER, god. 63., sv. 2, Eisenstadt / Željezno 2001.

Časopis nazvan *Burgenländische Heimatblätter* (u prijevodu *Gradišćanski zemaljski (pokrajinski) list*), s prilozima isključivo na njemačkom jeziku, izlazi četiri puta godišnje. Nakladnici su toga časopisa Ured Gradišćanske zemaljske (pokrajinske) vlade, Zemaljski (pokrajinski) arhiv i biblioteka te Zemaljski (pokrajinski) muzej. Urednik je časopisa dr. Jakob Perschy, ali pojedini tematski brojevi imaju gostujuće urednike. U skladu s naslovom časopisa, različite teme koje se u tom časopisu obrađuju poglavito se odnose na najmlađu austrijsku pokrajinu Gradišće. Zbog toga se u pojedinim brojevima objavljuju i studije o gradišćanskim Hrvatima. Jedna od takvih zapaženih opširnijih rasprava o ratarskom i vinogradarskom nazivlju u selu Prodrštofu i okolnim hrvatskim selima u sjevernom Gradišću, objavljena je 1991. iz pera Angelike Kornfeind. Prva pak dva broja koja su tiskana u 2001. godini nisu vezana za gradišćanske Hrvate. U prvom je od spomenutih brojeva objavljeno nekoliko rasprava i nekoliko prikaza. Tako npr. Johann Erhardt piše o učitelju Johannu Rohreru, koji je podučavao Franza Liszta u pučkoj školi. Drugi je broj iz 2001. g. tematski posvećen nasadima oko dvorca Esterházyjevih u Željeznu, a sadrži četiri priloga. Autor uvodnoga teksta te teksta o vrtovima dvorca jest Franz Prost, dok se prilozi Cornelie Hemke i Michaele C. Scober odnose na park oko dvorca. Urednik je toga broja dr. Gerhard Winkler.

Adresa Uredništva: Dr. Jakob Perschy, Landesarchiv - Landesbibliothek, 7001 Eisenstadt, Europaplatz 1, Austrija

NOVI GLAS, Magazin HAK-a, br. 4/2000.

Nakladnik časopisa mladih gradišćanskih Hrvata *Novi glas*, u kojemu se svi tekstovi objavljuju na gradišćanskohrvatskom jeziku, jest Hrvatski akademski klub iz Beča. Glavni je urednik *Novoga glasa* Kristijan Karall, uz suradnju Franje Schruiffa i Andreje

Zeichmann. To troje su i autori većine tekstova u časopisu. Riječ je o dobro obrazovanim mladim ljudima, o čijoj intelektualnoj povezanosti s matičnim narodom najbolje svjedoči visokorazvijeni književni jezik na kojem pišu, a koji je pod snažnim utjecajem suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika. Ovaj je broj tiskan neposredno nakon postavljanja dvojezičnih ploča s imenima sela u kojima žive Hrvati u Gradišću, što je gradišćanskim Hrvatima uspjelo nakon dugotrajne borbe. Zato je i velik dio prostora u časopisu posvećen tom događaju. Usto, znatan dio časopisa zauzimlju promišljanja o budućnosti manjine, što nije začudno jer su mladi u pravilu okrenuti prema budućnosti. Pritom jedan od oslonaca traže i u matičnoj zemlji Hrvatskoj.

Adresa Uredništva: Hrvatski akademski klub, Schwindg. 14/4, 1040 Wien, Austrija; Tel.: ++43-1-505-71-06; Fax: ++43-1-504-63-54/9; E-mail: h a k @ h r v a t s k i c e n t a r . a t

MOJ MALI MINI MULTI, br. 9., prosinac 1998. / siječanj 1999.

Vlasnik i nakladnik časopisa za djecu ***moj mali mini multi*** jest Društvo gradišćanskohrvatskih pedagoga "Zora". Na čelu Uredništva, koje sačinjavaju Stefan Bunyai, Veronika Hedl i Rudolf Kusztrich, jest dr. Anton Berlakovich. Časopis je namijenjen školskoj djeci nižih razreda koja pohađaju nastavu hrvatskoga jezika, a naravno i djeci koja nastavu prate dvojezično. Svi se tekstovi tiskaju na gradišćanskohrvatskom jeziku. U skladu s nakladnikom, list ima pedagošku namjenu pa je tako i koncipiran. Težište je u razvijanju ljubavi prema prirodi i prema vlastitoj tradiciji. Ovaj je broj tematski posvećen adventskim i božićnim običajima, uklopljenim u zimski pejzaž. Ta se tema varira na različite načine. Uz kraće tekstove, list sadrži niz malih jednostavnih križaljki, rebusa, slagalica, pitalica, pjesmica s notnim zapisima, uputa za izradbu različitih ukrasa i sl., a prema potrebi i male hrvatsko-njemačke tumače riječi za djecu koja slabije vladaju hrvatskim jezikom. To ponavljanje istoga sadržaja na različite načine, omogućuje djeci da na jednostavan i zanimljiv način zapamte ponuđene sadržaje. Ukratko, takav tip časopisa za djecu bio bi dobrodošao u svim hrvatskim sredinama, ne samo u dijaspori nego i u domovini.

Adresa uredništva: ZORA - Verein der burgenländischkroatischen Pädagogen, Permayerstrasse 3/3, 7000 Eisenstadt, Austrija; E-mail: zora@bnet.at

Sanja Vulić

KNJIGA O ŽIDOVIMA U IZRAELU

Amos Oz: "Crna kutija" (preveo Zlatko Crnković), HENA COM, Zagreb, 2001.

Amos Oz (rođen 1939. u Jeruzalemu, dakle Sabra, tj. Židov rođen u Palestini) uz Ephraima Kishona najpoznatiji je izraelski pisac. Djela su mu prevedena na tridesetak jezika svijeta. Činjenica da je Sabra, odnosno da je rođen u "Zemlji Izraelovoj", ili kako zemlju svojih praotaca nazivaju cionisti, u Erecu (Velikoj Domovini), vidljiva je u romanu koji predstavljamo. To je jedan od razloga što je gospodin Oz oslobođen strahova, napetosti, tjeskoba i ushita koji su pratili i prate život Židova-useljenika i njihovih obitelji. Razlika između Židova-Sabri i Židova-useljenika prisutna je unutar židovskog etničkog korpusa u Izraelu.

Potrebno je podsjetiti da su Židovi, poneseni dobro organiziranim i odlično vođenim nacionalističkim cionističkim pokretom, uspjeli naseliti domovinu svojih otaca u broju koji im je omogućio da se demografski stabiliziraju, postave kao državotvoran narod i izbore državnu neovisnost, dakako uz podršku cjelokupne dijaspore čiji su pripadnici proželi svojim utjecajem mnoge moćne svjetske političke i financijske razine.

Želja za povratkom u Erec Židove nije napuštala tijekom njihove mučne dvomilenijske dijaspore (hebr. galut). Svakoga dana lijegali bi s riječima: "Do godine u Jeruzalemu". Povratak u Palestinu bio je povezan s brojnim i teškim međunarodnim političkim kombinacijama, najprije u okviru otomanskog imperija, a od 1918. g s Ujedinjenim Kraljevstvom. Do kraja Prvog svjetskoga rata Palestina je bila nevažna otomanska provincija, s mnogo pustinjskog ili polupustinjskog područja, a pored jezerâ i s mnogo nezdravih močvara. Veća mjesta naseljavali su Arapi Palestinci sa svojim teško promjenjivim navikama, društvenim nejedinstvom, polufeudalnim ustrojem i političkom naivnošću etničke i vjerske elite.

Židovski povratnici prvih desetljeća doista su bili pioniri i njihovi napori da se održe u novim životnim uvjetima i k tome kultiviraju zapušteno, močvarno ili suho, dakle neplodno tlo koje su kupovali i na njemu se nastanjivali zavređuju pažnju. Tijekom tih godina Židovi koji do tada nisu imali prilike baviti se ratarstvom, stočarstvom, povrtlarstvom, vinogradarstvom, peradarstvom... postaju majstori u navedenim poslovima. Organiziraju komunističke komune koje se na ivritu nazivaju kibuci kao - po mome mišljenju - jedino moguće oblike samoodržanja u teškim uvjetima. Oni koji nisu 2000 godina bili vojnici, postaju borci tajne vojske koju organiziraju, a koja prerasta u snažnu, gotovo nepobjedivu općenarodnu oružanu silu.

U Erec se doseljavaju Židovi iz svih dijelova dijaspore. Podsjetio bih da su se Židovi od izgnanstva iz vlastite zemlje od strane Rima u 1. st. pr. Krista, pa do početka Novoga vijeka transformirali u dvije jezično-civilizacijske skupine s elementima subetnosa. To su španjolski Židovi ili Sefardi i njemačko-poljsko-ruski Židovi ili Aškenazi. Prvi su stvorili jezik na podlozi hebrejsko-španjolskog jezičnog prožimanja koji je poznat u povijesti pod nazivom ladino. Aškenazi su na podlozi gornjonjemačkog, hebrejskog i slavenskih jezika stvorili poseban jezik pod nazivom jidiš. Aškenaze i Sefarde povezivao je na duhovno-vjerskoj razini ivrit, jezik svetih knjiga, koji bijaše mrtav još od vremena babilonskog sužanjstva. Već u Kristovo vrijeme jezik svakodnevne komunikacije židovskog naroda bio je aramejski, dok je ivrit postao jezikom svetih spisa. S početkom nacionalističkog cionističkog pokreta počinje i ozbiljan rad na revitalizaciji ivrita, odnosno hebrejskog jezika, kako bi postao kohezioni faktor za sve Židove nakon dolaska u pradomovinu, jer bi bez toga jezika bili osuđeni na otežano sporazumijevanje, ili prinuđeni izabrati neki od europskih jezika kao svoj jezik. Slično situaciji u kojoj su se našle mnoge pokorene etnije. Revitalizacija ivrita postala je temeljni zadatak svjesne židovske inteligencije, poglavito pisaca, učitelja, jezikoslovaca i političkih djelatnika. U tome su u potpunosti uspjeli, što je fenomen jedinstven u svijetu.

Već krajem XIX. stoljeća javljaju se među židovskim useljenicima u Palestini i pisci koji stvaraju na jeziku Tore i Talmuda. Vrlo brzo taj je jezik osuvremenjen i osposobljen za funkciju jezika svakodnevnog saobraćanja, javnog priopćavanja, nastave, književnosti, znanosti, politike i kulture. U pismu autoru ovih redaka poznati židovski pjesnik Miron Chaim Izakson piše o svome djedu Mazieu koji se 1888. g. doselio iz Rusije u Palestinu i potom "predsjedao Komitetom za hebrejski jezik koji je imao zadaću oživljavanja hebrejskog jezika i njegovog ponovnog uvođenja u svakodnevni život novorođenog židovskog entiteta u Izraelu". Danas je ivrit službeni jezik Izraela, premda Židovi iz pojedinih zemalja i nakon useljenja izvjesno vrijeme još njeguju jezik naroda s kojim su do tada živjeli. Naročito je u tome uspješna velika skupina Židova povratnika iz Rusije.

Nezavisnost Države Izrael proglašena je 14. svibnja 1948. godine.

Useljenička židovska populacija ostala je i nakon toga raslojena po crtama subetniciteta, na Sefarde, Aškenaze i Sabre, pored podjele na religioznoj osnovi. Aškenazi su po civilizacijskim dosezima bili superiorni Sefardima koji su se nakon rekonkviste u Španjolskoj naselili širom otomanskog imperija te po arapskim zemljama, i doživjeli civilizacijski nazadak. Aškenazi su stoga postali viši društveni i obrazovni sloj. Iz redova Aškenaza regrutiraju se laicistički pokreti i iniciraju društveni procesi lišeni religiozne podloge. Sefardi su skloniji čuvanju izvorne židovske religioznosti, ortodoksiji, većem stupnju nacionalne usijanosti i želje za stvaranjem Velikog Izraela "od rijeke do rijeke", u kojem će biti što manje Goja, poglavito Arapa. Sabre su kao rođeni Izraelci slobodni od ovih podjela i to im daje poseban društveni status.

Navedene činjenice potrebno je navesti kako bi se lakše shvatio sjajan roman Amosa Oza "Crna kutija." Kroz svoj roman, ovaj Židov-Sabra, veliki znalac duše svoga naroda, vrši vivisekciju društvenih odnosa i stanja svijesti u svojoj zemlji. Čini to na duhovit, ironičan i sarkastičan način, pišući jednostavno, pitko, suvremeno, s puno erudicije i poetskih pasaža. Na trenutke je i opor prema svojim junacima, gotovo nepravedan, s mojega gledišta.

Njegovi su junaci pripadnici jedne današnje izraelske židovske obitelji koju muče problemi slični onima koji muče i sve druge obitelji širom tzv. Zapadnog svijeta. Ničeg u romanu nema od one tajnovite magle (zbog slabe obaviještenosti) koja okružuje Židove i koja nas sili da ih promatramo uglavnom kroz pogrešne naočale. U toj magli doživljavamo ih ili kao patrijarhalne, zbijene, međuzavisne i izuzetno etnički i vjerski povezane ljude, ili kao kozmopolite koji rastaču nacionalni identitet i historijsku svijest većinskog naroda, dok su unutar svoje zajednice nacionalno povezani i nacionalno svjesni, ili kao hladne i mudre trgovce koji uspješnije od bilo koga drugoga stječu bogatstvo, a preko njega moć u društvima i državama, ili kao izabrani narod (nadljude) kojem je predodređeno ga gospoduje nad drugim narodima i s čime se svi trebamo pomiriti. Zbog toga se Židove voli, divi im se, ili ih se mrzi, prezire i odbacuje: u oba slučaja njima se manipulira kao što i oni manipuliraju drugima kako bi opstali u svijetu koji im nije bio naklonjen. Poznata je misao velikoga Ben Guriona: "Nije važno što Goj priča, važno je što Židov čini!"

Amos Oz sve te stereotipe uspješno otklanja i prikazuje svoje Židove kao normalan narod, ni bolji ni lošiji od ostalih, bez mistike i misticizma.

Junaci romana su, kao što rekoh, članovi jedne obitelji: bivši muž, njegov otac, drugi muž, žena i sin, uz asistenciju sporednih likova među kojima je, naravno, advokat.

Pođimo od najstarijeg, Volodje Gideona, ruskog Židova, dakle Aškenaza, koji je sa sobom donio u Palestinu ne židovsku već rusku pustopašnu, avanturističku, slobodarsku i bezbožničku narav. On nas podsjeća na činjenicu da je mnogo ruskih Židova prihvatilo marksističke i lenjinističke revolucionarne ideje i svesrdno ih pokušalo provesti u djelo, da bi na kraju krvavo platili ovu povijesnu zločinačku utopiju. Jedino što je Volodju Gideona razlikovalo od Rusa jest sposobnost stjecanja bogatstva, pokretljivost i vitalnost. U Erec je stigao ne zbog cionističkog zanosa, već zbog seksualnog delikta, čime Amos Oz skida veo romantike i dramatike s useljeničke epopeje, tzv. alija. Kako bi ga spasio od osvete, otac ga šalje u Palestinu. Volodja Gideon ovako opisuje svoj dolazak i boravak u Palestini:

"Sam me otac prokrijumčario preko granice usred noći, da me ne sasijeku na komadiće. A kad tamo, u Palestini - pustinja! Groblje! Strava! Lisice! Proroci! Beduini! A zrak užaren!

(...)

Tada su u zemlji Izraelovoj žene bile rijetke. Možda ih je bilo svega pet-šest od Roš Pine do Kasine. Možda i deset, ako računate baba Roge. Ali barišnje (neudate) nigdje ni od korova. Nakon pustih razgovora dečki bi legli svaki na svoj madrac i sanjarili o bordelu u Odesi.

(...)

Židovi su izgradili svoju zemlju. Nije to prava zemlja, ali su je izgradili! Sva nahero, ali su je izgradili! Bez Boga - ali su je izgradili!"

Volodja Gideon je kao udovac odgojio sina Alexandera, časnika izraelske vojske, ratnika za slobodu Domovine i znanstvenika svjetskog glasa. Sin je prva generacija Sabri. Od oca je naslijedio bezbožnost, hrabrost, bez očeve sklonosti pustopašnosti i ekscentričnosti, i sklonost stjecanju materijalnih dobara, ali je snažno razvio i svoj židovski identitet, rodoljublje i domoljublje. On je naočit, visok, snažan, kultiviran, pametan i obrazovan, ali leden, ciničan, egocentričan, perfekcionist, faraonski superioran i nedostupan. Tipičan primjer nove židovske duhovne aristokracije, nacionalno gorde i samosvjesne jer je odrasla u svojoj nezavisnoj i krvlju obranjenoj Domovini, ali lišene onih zanosa i ideala koje su imale generacije njegovih sunarodnjaka tijekom života u dijaspori. U isto vrijeme dr. Gideon je izvan Izraela kozmopolit koji se dobro osjeća širom svijeta, što je opet paradigma židovskog svjetonazora. Njegov životni krug počinje krvavom borbom s Arapima u kojoj sudjeluje kao vojnik, nastavlja se međunarodnom karijerom znanstvenika i sveučilišnog nastavnika, a završava smrtnom bolešću i povratkom u Izrael kako bi umro kao pravi Židov, u zemlji otaca, u svojoj Domovini, suočen s novom generacijom koju predstavlja njegov sin.

Junakinja romana "Crna kutija" je žena dr. Gideona, gospođa Halina (Ilana) Brandstetter, Aškenaskinja iz Poljske. Upoznao ju je i oženio se njome tijekom boravka u oružanim snagama u kojima je i ona sudjelovala. Ilana je lijepa, romantična, odvažna, ali zaljubljiva, erotomanka

i bigamist, dakle ima osobine koje teško možemo pripisati židovskim ženama, prema stereotipima koji ih okružuju. Brak se raspada nakon bučne i surove brako-razvodne parnice. Žrtvom postaje sedmogodišnji sin Boaz za kojeg Gideon nije siguran da li je njegovo dijete, ili nije.

Nakon rastave Ilana se udaje za nesvršenog nastavnika francuskog jezika, Michaela (Michela) Slomma, Sefarda koji se uselio u Izrael iz Alžira preko Francuske. On je nizak, antropološki blizak Arapima, vezan uz vjeru otaca, čuvar židovske tradicije, navika i mentalnosti, uljudan, blag, sažaljiv, osjetljiv, siromašan, opterećen teškim djetinjstvom i mučnim probijanjem kroz život, ali i nacionalistički aktivist koji smisao života vidi u stvaranju Velikog Izraela bez Arapa. Dakle, antipod dr. Gideonu.

Najmlađi član ove obitelji je Boaz, problematično i hipersenzibilno dijete, mali huligan ogromne fizičke snage i izuzetne fizičke privlačnosti. Boaz bježi iz škole, obračunava se s nastavnicima, odbija prihvatiti vrijednosti društva u kojem živi, tvrdoglav je, samosvojan, polupismen, s perspektivom da završi kao zločinac. On se razvija u Židova koji ništa ne drži do Vjere Mojsijeve, do tradicija i svega onoga što je ranijim pokoljenjima Židova bilo sveto. Poput pravih Židova Boaz na kraju, zahvaljujući materijalnoj pomoći oca i moralnoj očuha, formira svoj mali kibuc na djedovom zapuštenom imanju, u kojem živi s nekoliko mladića i djevojaka u nereguliranim seksualnim odnosima. Skrb za njega povezuje sve članove ove obitelji, otkrivajući njihove strahove, karaktere i navike, kao paradigme suvremenog židovskog društva.

Amos Oz svoje junake razotkriva koristeći se epistolarnom tehnikom, postižući na taj način pomalo neugodni nivo indiskrecije, odnosno virenja kroz ključanicu, što golica svakog čitatelja.

Poslušajmo kako razmišlja (Sefard) Michel Slommo:

"Snaga Ti, budalo, služi da možeš vladati sobom! Da možeš gospodariti svojim niskim nagonima! Da možemo gospodariti svojim niskim nagonima! Da možemo podnijeti sve udarce koje nam život zadaje, i da možemo mirno ali odlučno stupati stazom kojom smo nakanili ići, ravnim i uskim putom.

(...)

Jer biti Židov, Boaze, znači znati se oduprijeti nedaćama i vladati samim sobom i stupati putom koji su nam utrli preci. U tome Ti je sva Tora u jednu riječ: Vladanje samim sobom i isto tako potpuno razumjeti zašto Ti život zadaje udarce, i izvući pouke iz toga, i uvijek se popravljati i prihvaćati sve ono, Boaze, što Ti je sudbina dosudila.

(...)

Mi smo, Boaze, narod knjige. Židov bez Tore gori je od životinje u polju.

(...)

I vjeruj mi, uzgred budi rečeno, kad Ti kažem da čak i Arapima, za koje si me u pismu optužio da im želim zlo, iskreno želim da žive u miru, u skladu sa svojom vjerom i svojim običajima, i da im bude dano da se što prije vrate u svoju domovinu kao što smo se mi vratili u svoju. Samo što smo mi napustili njihovu zemlju goli i bosi i praznih ruku, pa čak i pod sramotnim uvjetima, a ja želim da oni odavde odu dostojanstveno i sa svim svojim dobrima, i da im mi ne otmemo ni uzicu za cipele. Čak im nudimo i poštenu cijenu za zemlju koju su osvojili mačem.

(...)

Ova je zemlja u rukama opakih ljudi. (...) Fućkam ja na Vašu svjetsku slavu i na jeftine pohvale koje dobivate - Vi ste naškodili Izraelu knjigom koju ste napisali za kršćane, koju ja nisam pročitao, niti bih je htio pročitati, bilo mi je uvrh glave ono što sam pročitao o njoj u večernjim novinama: "Cionistička opsesija!" Kako ste je uopće mogli napisati? Kako Vam nije zadrhtala ruka? I to još na engleskome? Prava gozba za naše neprijatelje!"

Sabra i Aškenaz Alexander Gideon, ovako razmišlja:

"Za razliku od Vas, gospodine Slommo, ja sam oduvijek bio sklon gledati ljude s visoka, bilo zato što je glupost bila toliko rasprostranjena gdje god sam se nalazio, bilo zato što su mi ljudi, otkako znam za sebe, iskazivali posebno poštovanje.

(...)

Samo bez bogomoljačkog popovanja, dvolični sroljo, koji se usuđuje hvastati preda mnom da nikad nije prolio ni kapi krvi! Da od njegove ruke nijednom Arapinu nije pala vlas s glave! Da otkupljujete svetu zemlju ližući je! Da istjerujete iz nje sve tuđince s pomoću vradžbina i bajanja udruženih s parama! Da čisti našu djedovinu čistim maslinovim uljem! Tuca mi ženu, nasljeđuje moju kuću, spašava mi sina, investira moj kapital, a onda me obasiplje biblijskim prosvjedima zbog moralne bešćutnosti!

(...)

Što ja imam tražiti u Jeruzalemu? Da izdahnem među slinavim prorocima i lajavim mesijanskim luđacima?"

Ove sukobljene i naoko nespojive tipove suvremenog izraelskog društva na kraju miri i spaja - novac. Amos Oz uspješno ironizira sklonost svojih sunarodnjaka novcu, ali nemilosrdno i okrutno prikazuje i opću činjenicu snage novca koji lomi karaktere i principe i onih ljudi od kojih to ne bismo očekivali. Budućnost Izraela pripada ne više Sefardima i Aškenazima, već tzv. ateistima, agnosticima, mladim Židovima koji odbacuju pokoravanje tradiciji. Jaz će u židovskoj naciji postati još naglašeniji gledano s religijskog aspekta, ali kada se radi o Erecu, čuvanju njegove biti i ljubavi prema njemu, tada razlike nestaju. Arapi se javljaju kao sekundaran, premda stalno prisutan faktor. Oni ne sudjeluju u židovskoj zajednici, jer su te dvije nacije potpuno odvojene. O mostovima nema riječi. Amos Oz kao pisac lijeve orijentacije odviše je mudar a da bi nudio utopijsku viziju izraelskog multietničkog i multikulturnog društva. Erec je Velika Domovina isključivo za Židove, Domovina koju su, kako kaže stari Volodja, oni sami stvorili. Bog je Palestinu dao Sinovima Izraelovim.

Neobična, lijepa, edukativna i zanimljiva knjiga koja nam otkriva stvarnost suvremenog Izraela. Prijevod na hrvatski jezik sjajan, lagan, suvremen, prilagođen psihološkoj impostaciji likova.

Đuro Vidmarović

SUDBONOSNE PRIJELOMNICE U ZAPADNOJ BOSNI (*)

(Anto Orlovac: PROCVAT - PROPAST - OBNOVA - *Kratka povijest katoličke župe Bosanski Petrovac - Drvar*, Rimokatolički župni ured Drvar, Drvar 2001., str. 159+XIII)

Dr. Anto Orlovac (Bukovica, 1947.), svećenik, generalni vikar banjolučke

(*) U međuvremenu objavio i *Vjesnik* od 2. I. 2002.

biskupije, uz redovite svećeničke dužnosti, bavi se također znanstvenim i publicističkim radom. Doktorirao je u Innsbrucku (1977.) disertacijom o osnutku banjolučke biskupije, autor je više znanstvenih radova u periodici. Nedavno je (1999.) objelodanio izuzetno vrijednu knjigu: *Banjolučki martirologij - Svećenici banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća*. Banja Luka - Zagreb 1999.

Nova knjiga, *Procvat - propast - obnova*, predstavlja tešku i tragičnu prošlost župe Bosanski Petrovac - Drvar. Okolica Bosanskog Petrovca i Drvara bila je naseljena u prapovijesnim razdobljima, a postoje i tragovi naseljenosti iz antičkog doba. Utvrđeni su i ostaci srednjovjekovnih crkava. Može se držati prilično pouzdanim da je na prostoru današnjeg Petrovca postojala crkva sv. Petra, koja se u vrelima spominje 1334. godine. Turci su taj kraj osvojili između 1520. i 1530. i tamo organizirali kadiluk *Novosel*. Sadašnji pravoslavni samostan Rmanj, na ušću Unca u Unu, kraj Martin Broda, bio je nekoć katolički samostan, međutim, u doba Hasan-paše Predojevića, bio je predan pravoslavnim kaluđerima. Godine 1869. preneseno je sjedište kadiluka u Bosanski Petrovac te se on službeno nazivao Novosel, zatim, od 1878. Petrovac te od 1895. Bosanski Petrovac.

Zbog turskoga osvajanja tih krajeva katolici se iseljavaju prema zapadu i sjeveru. S Turcima i kasnije dolazi pravoslavno stanovništvo u većem broju i tako se mijenja, kako vjerska, tako i etnička slika toga kraja.

Dolaskom austrougarske vlasti prilike se znatno i višestruko mijenjaju. Godine 1892. utemeljena je župa sa sjedištem u Risovcu-Zelinovcu koja se imala pastoralno brinuti za sve katolike u *kotaru Petrovac*. U trećem poglavlju Orlovac izlaže o župi u Bosanskom Petrovcu. Župa je utemeljena 1906. godine, a obuhvaćala je područje Oštrelja i Drvara. Godine 1928. sjedište župe preneseno je u Oštrelj, koji je negdje na pola puta između Petrovca i Drvara, i u kojem je bilo 150 katoličkih obitelji, dok u Petrovcu samo 15. U Drvaru je crkva blagoslovljena 18. rujna 1932. godine. Župnik Waldemar Nestor prenio je sjedište župe 1936. godine u Drvar, naime, Drvar je još 1924. godine imao oko 2.000 vjernika. Tako je tada župnik bio udaljen od Petrovca 30 km, a od filijala u Potoku 37, Srnetici 25 i Oštrelju 13.

U četvrtom poglavlju autor razlaže o uništenju petrovačkodrvarske župe. Pobuna četnika i komunista, koji su ispočetka surađivali, započela je u Drvaru i okolici 27. srpnja 1941. kada je došlo do krvoprolića. Župnik Waldemar Nestor strijeljan je toga 27. srpnja 1941. godine sa skupinom svojih župljana. Nije poznato gdje mu se grob nalazi, štoviše, čini se da groba i nema, jer je vjerojatno završio u jami Golubnjači kod Trubara. Taj dan krvoprolića, 27. srpnja, godinama se službeno slavio kao državni praznik. Na samom početku rata ubijeno je oko 100 civila kojima su poznata imena i prezimena. Ubijanja su nastavljena i kasnije. U Drvaru je ubijeno *oko 350 katolika*. Župnik u Bosanskom Grahovu, Juraj Gospodnetić, ubijen je 27. srpnja 1941., a župnik u Krnjeuši, Krešimir Barišić, mučen je i pogubljen tamo 9. kolovoza 1941. godine. (O stradanju župe Krnjeuša, nedavno je izašla knjiga Josipa Jurjevića: *Pogrom u Krnjeuši 9. i 10. VIII. 1941.*, Zagreb 1999.). Katoličke crkve u Drvaru i Petrovcu srušile se onodobne vlasti 1949. godine. Župni stan i kapelica na Oštrelju srušeni su odmah početkom rata.

Nakon 1945. godine tamo više i nije bilo stalnog svećenika, a i dolasci svećenika sa strane su bili rijetki. *Ostalo je tako pola stoljeća. Nitko poslije nije u ime Crkve uspio uspostaviti kontakt s malobrojnim vjernicima u Drvaru, iako se još osamdesetih godina pričalo da ih tamo ima određeni broj, te su oni postali žrtve sustavne ateizacije u vrijeme komunizma.*

Budući da se u knjizi ne iznose nikakvi statistički podaci o katolicima u tom razdoblju, zacijelo su zanimljivi službeni državni popisi stanovništva. Prema službenim rezultatima popisa stanovništva iz 1981. godine, na području općine Bosanski Petrovac živi tada 49 Hrvata, od toga 36 u samom B. Petrovcu, 3 u Krnjeuši, a čak 6 naselja imalo je po jednog Hrvata, dok je 1991. godine Hrvata 48, od toga u B. Petrovcu 28, a ostali su razasuti u devet naselja. 1991. godine u Hrvatskoj su stalno živjela 433 Hrvata rođena na području petrovačke općine.

U drvarskoj općini bila su 1981. godine 62 Hrvata, od toga u samom gradu Drvaru 42 Hrvata, ostali su bili u deset drugih mjesta drvarske općine; 1991. godine broj Hrvata je spao na 33, od toga u samom Drvaru (službeno je to bio Titov Drvar) 24, a preostali su živjeli u drugih šest naselja općine. 1991. godine u Hrvatskoj je stalno živjelo 309 Hrvata koji su rođeni na području drvarske općine.

U petom poglavlju Orlovac izlaže o obnovi župe Bosanski Petrovac sa sjedištem u Drvaru, naime, prema crkvenim zakonima, župe se ne gase stotinu godina, pa je stoga župa samo obnovljena. Tijekom rata našli su u Drvaru smještaj prognanici iz pedesetak bosansko-hercegovačkih župa. Tako je župa obnovljena 1995. godine. O Božiću 1996. godine u župi je utvrđeno 766 obitelji s 2.356 članova, a 1997. broj obitelji je porastao na 1.341 s 4.465 članova.

U drugom dijelu knjige nalaze se dokumenti. Držim posebice važnim dokument br. 2 - Popis duša župe Zelinovac 1893. godine, kada je župa brojila 678 katolika (*bez činovništva*), radi usporedbe koja govori o nestajanju katolika na jednom području. Također je od posebne važnosti i dokumenat br. 6 - Katoličke žrtve iz župe Bosanski Petrovac u Drugom svjetskom ratu, u kojem se daju sažeti raspoloživi podaci o žrtvama.

Knjiga je opremljena sažetkom na engleskom i njemačkom jeziku te fotodokumentacijom. Pisana je znanstvenom metodologijom. Autor je, na sažeti način, uspješno predstavio jedno područje gdje su nemili tijekovi društvenih i političkih događanja izravno utjecali u jednom dužem vremenskom razdoblju na nestajanje katolika.

Marko Babić

KAOS I KOZMOS

Sveučilišni udžbenik *Kaos i kozmos*, autora Josipa Planinića, objelodanjen je u izdanju izdavačke kuće Algoritam i Pedagoškog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Knjiga je uvod u novu kozmologiju u kojoj se primjenjuje deterministički kaos. To je područje kojim se bavi suvremena fizika, a koje već pomalo ulazi i u srednjoškolske programe i udžbenike fizike. Knjiga se, napisana na osnovi najnovije izvorne literature iz tog područja, sastoji od pet poglavlja (četiri čina i epilog). U prvom, uvodnom poglavlju raspravlja se o prošlosti svemira, Sunče-

vom sustavu i budućnosti svemira. U drugom se raspravlja o fizičkom stanju svemira tj. o nastanku zvijezda, o crnim rupama, Hubbleovom zakonu, graničnoj gustoći svemira, vremenu ekspanzije, inflatornom modelu svemira, tamnoj tvari, kozmičkom horizontu, teoriji superstringova i kozmologiji, te o antropičnom principu. U trećem poglavlju je obrađen deterministički kaos, a zatim i populacijska jednadžba, Ljapunovljev eksponent, kaotički atraktor i fraktali, te Lorenzov model. U četvrtom poglavlju se raspravlja o kaotičnom gibanju u Sunčevom sustavu, problemu triju tijela, kaotičnoj rotaciji, o gibanju umjetnih satelita, o asteroidima i o kaotičnom ponašanju planeta, te o stabilnosti Sunčeva sustava. Peto poglavlje je epilog s raspravom. Knjiga ima 127 stranica, ilustrirana je slikama, a na kraju je navedeno 66 djela korištene i citirane literature.

U knjizi se koristi prihvaćena terminologija kao i fizikalne jedinice koje su u skladu s normama. Autor piše vrlo pristupačno, na razumljiv i čitljiv način te će studentima fizike na temelju poznavanja srednjoškolskog programa fizike biti moguće iz knjige steći dobar uvid u navedenu problematiku. Knjiga se može čitati i bez ulaženja u dokaze, pa će dobro poslužiti i prirodoslovcima drugih struka kao i ostalima koji su zainteresirani za kozmologiju i deterministički kaos. Ona može poslužiti i profesorima fizike u srednjoj školi koji za vrijeme svog studija nisu to imali u programu studija.

Knjiga nije običan udžbenik, ima i elemente znanstvene monografije. Dijelom pokriva programe predmeta Osnove fizike, koji se predaje na studiju fizike. U svojoj recenziji udžbenika akademik Vladimir Paar je istaknuo: "Problematika koja se ovdje obrađuje spada u područje izrazite važnosti i aktualnosti u suvremenoj znanosti. Djelo predstavlja kreativnu sintezu najsuvremenijih znanstvenih spoznaja usmjerenu na pružanje relevantnih znanstvenih i obrazovnih informacija studentima. Djela o toj problematici, s korelacijom teorije svemira i teorije determinističkog kaosa, dosad nema na raspolaganju u Hrvatskoj. U usporedbi s literaturom na srodnim područjima fizike i astronomije djelo spada u sam vrh kvalitete."

Autor knjige *Kaos i kozmos* dr. sc. Josip Planinić redoviti je profesor fizike na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. Objavio je više od osamdeset znanstvenih radova u časopisima s međunarodnom recenzijom. Bio je dekan Pedagoškog fakulteta i rektor Osječkog sveučilišta.

Knjiga profesora Josipa Planinića *Kaos i kozmos* predstavlja obogaćenje literature iz područja kozmologije i determinističkog kaosa na hrvatskom jeziku. Toplo je preporučamo studentima fizike kao i svim tražiteljima istine.

Zdravko Faj

ČABARSKA PREZIMENA KROZ POVIJEST

(Slavko Malnar, *Prezimena u čabarskom kraju kroz stoljeća 1498.-1997.*, Matica hrvatska Čabar, Čabar 2001, 197 str.)

Nakon teških godina Drugoga svjetskoga rata i duboko u sjećanje urezanoga paljenja i uništavanja čabarskoga kraja te zloglasnih logora na Rabu i u Italiji, nakon mukotrpnoga školovanja i najrazličitijih poslova od šumskoga radnika do rukovoditelja, Slavko se Malnar, došavši pred desetak godina u mirovinu, počinje baviti proučavanjem lokalne povijesti čitajući i preispitujući ono što su drugi napisali o prošlosti čabarskoga kraja. Knjiga Antuna Burića *Povijesna antroponimija Gorskog kotára u Hrvatskoj 1438-1975*, dosad objavljena u dva izdanja, bila mu je poticajem za istraživanje čabarskih prezimena. Uvidjevši da je Burić svojom knjigom obuhvatio samo 350 prezimena toga kraja, Malnar proučava dostupnu si literaturu, obilazi teren te u razgovoru sa žiteljima čabarskoga kraja dolazi do mnogih informacija vezanih uz njihova prezimena. Rezultat svoga upornoga i marljivoga rada pretače u knjigu koju pod naslovom *Prezimena u čabarskom kraju kroz stoljeća 1498.-1997.* izdaje čabarski ogranak Matice hrvatske.

Knjiga je podijeljena u nekoliko dijelova. U prvom od njih (*Uvod*, str. 5-13) autor, polazeći od činjenice da prezimena mnogo govore o prošlosti nekog kraja, izrijekom kazuje razlog svojega bavljenja prezimenima, a to je želja da se isprave pogrešna i netočna pisanja o čabarskoj prošlosti i prezimenima. Naime, mnoga prezimena za koja se drži da su u antroponimijski sustav čabarskoga kraja unesena za rada čabarske željezare, u tom su kraju zabilježena gotovo 150 godina prije početka njezina rada. Malnar, uz ostalo, smatra da je pogrešno veliku važnost pridavati naseljavanju iz Tirola i drugih dijelova Austrije i Njemačke jer su mnogi nositelji prezimena zasnovanih na leksemima njemačkoga podrijetla slovenizirani Nijemci i Austrijanci, koji su se u Čabar i njegovu okolicu doselili iz Slovenije. Bježeći pred Turcima, dolazili su i žitelji Sinjske krajine i Hercegovine, ali na osnovi činjenice da nisu utjecali na govor domaćega stanovništva autor zaključuje da su bili u manjini. Mnogobrojne su grafijske varijacije istoga prezimena tijekom povijesti dovele i do ustaljivanja "iskrivljenoga" prezimenskoga lika. Različitom zapisivanju istoga prezimena, drži autor, pridonijeli su najčešće zapisivači, ali i sami nositelji izgovarajući prezime i u službenoj komunikaciji s elementima zavičajnoga idioma.

Prezimena su selilački spomenici, ona se sele sa svojim nositeljima. Iz Čabra i okolice neka su se prezimena proširila Gorskim kotarom te diljem Hrvatske i Slovenije, dok je iz ostaloga dijela Gorskog kotara malo prezimena došlo u čabarski kraj.

Za razliku od Gorskoga kotara u kojemu je najčestotnije prezime *Štimac*, u čabarskome kraju najviše nositelja ima prezime *Malnar*, a čestotnošću se još izdvajaju *Žagar*, *Janeš*, *Kovač*, *Turk*, *Ožbolt*. Najstarije zabilježeno prezime koje i danas živi jest *Ule*, a prvi mu zapis seže u 1327. godinu.

Malnar se u uvodnom dijelu svoje knjige osvrće i na raznoimenost nekih naselja u prošlosti, na različita mišljenja o nacionalnoj pripadnosti stanovnika toga kraja te na zapise žena u starijim dokumentima. Početno poglavlje knjige autor završava razvrstavanjem prezimena u četiri skupine - imenska (tip *Antončić*), zemljopisna (tip *Zagorac*), zanimanjska (tip *Malnar*) i pridjevska (tip *Grbec*).

Središnji dio knjige *Prezimena u čabarskom kraju kroz stoljeća* čini rječnik prezimena. Taj dio nije posebno naslovljen, a u *Kazalu* stoji da se od stranice 15 do 164 nalaze *Prezimena poredana abecednim redom*. U tom je poretku prvo prezime *Abdić*, a niz koji se proteže na stopedesetak stranica završava prezimenom *Žuvić*. Rječnički članak sastoji se od masno otisnutoga prezimena

iza kojega u kontinuitetu dolazi godina potvrde, zatim osobno ime nositelja dotičnoga prezimena, potom godina i mjesto u kojem je prezime potvrđeno i zanimanje njegova nositelja. Katkad će se u rječničkome članku naći i napomena odakle se nositelj doselio, podatak o najstarijoj zasvjedočenosti prezimena u kraju iz kojega je poteklo. Uz veliku većinu prezimena autor daje kratko tumačenje doprezimenskoga značenja prezimenske osnove. Prezime koje više nema svoje nositelje u čabarskom području označeno je zvjezdicom..

Abecednim se redom navode i sve grafijske i ine varijante prezimena, koje se upućuju na današnji prezimenski lik (npr. *Corossecz* v. *Korošec*). Veličina rječničkoga članka varira od vrlo šturih podataka uz prezime (npr. *Šišulj*, 1898. Franjo, Smrečje. Prezime od šišati*.) do narodnih legendi i predaja zabilježenih u vezi s dotičnim prezimenom (npr. nakon povijesnih zapisa prezimena *Šoštarić*, Malnar nastavlja: "O ovom prezimenu postoji priča. Navodno je u jednom selu blizu Škofje Loke živjela porodica Šoštarič koja se bavila izradom raznovrsnog alata. Imala je svoju tajnu tehnologiju i dobro je živjela dok joj nisu tajnu otkrili konkurenti. Nakon toga je posao propao ...").

Sljedeći je dio knjige naslovljen *Prezimena po godinama prvog upisa*. Na četrnaest stranica (164-177) autor ponovno ispisuje svako od 1150 prezimena s oznakom godine kada je prvi put zabilježeno u izvorima iz kojih je ekscerpirana prezimenska građa čabarskoga kraja. Nakon prezimena čija je prva pojava vezana uz godinu 1997, na pola stranice Malnar donosi neke brojčane podatke. Tu, uz ostalo, konstatira da je do 1700. godine na čabarskom području zabilježeno oko 200 prezimena, od čega je najviše (55%) slovenskih. U 17. i 18. stoljeću broj se hrvatskih prezimena povećava, a poslije Drugoga svjetskoga rata dolazi do velikih migracijskih kretanja što je uvelike utjecalo na prezimenski fond - "struktura prezimena u odnosu na prvotnu potpuno se izmijenila. No struktura stanovništva nije se bitno izmijenila. Prevladava domaće stanovništvo koje čini 90% svih žitelja".

Četvrti dio knjige o prezimenima čabarskoga kraja nosi naslov *Popis naselja ili dijelova naselja u kojima su evidentirana prezimena* (str. 179-191). Nakon toga (str. 192) dolazi autorova *Zahvala* svima koji su na bilo koji način pomogli u nastajanju ove knjige.

Slijedi *Literatura* (str. 193) - popis osamnaest naslova kojima se Malnar služio pri stvaranju svojega prvijenca. Četiri izvora iz kojih je ispisivao prezimena navodi, pod naslovom *Dokumenti*, u zasebnom dijelu knjige. Završno poglavlje čine dvije stranice *Bilješke o autoru* (str. 195-196).

Listajući Malnarovu knjigu, ostali smo iznenađeni činjenicom da u popisu literature nismo naišli (izuzev Buićevu knjigu o gorskokotarskoj povijesnoj antroponimiji) ni na jednu bibliografsku jedinicu s onomastičkom tematikom.

Nakon preglednoga rječničkoga dijela, dio knjige naslovljen *Prezimena po godinama prvog upisa* vrlo je nepregledno koncipiran, a u popisu literature nedostaje bibliografska jedinica autora Božidara Finke i Vide Barac-Grum na koju se autor poziva u uvodnom dijelu.

Pri tumačenju prezimena uočava se neujednačenost, "nespretne" formulacije i ne uvijek potpune informacije. Prezime *Franjić* tumači se kao "mali Franjo, Franjić", a npr. uz prezime *Mijić* stoji objašnjenje da je riječ o prezimenu "od imena Mijo". Uz neka prezimena vrlo prozirne tvorbene strukture i prepoznatljive osnove (takvo je npr. prezime *Grgurić*) potpuno izostaju očekivane informacije o postanku, podrijetlu, odnosno značenju osnove. Uz prezime *Vlašić* stoji da je "nastalo od imena Vlaho, mali Vlaho". Valjalo je dodati i mogućnost povezivanja prezimena s etnonimom *Vlah*. Za prezime *Jurko* kaže se da je "češko prezime od imena Jurij", a za prezime *Jurković* da je nastalo "od imena Jurko". Mišljenja smo da je pri tumačenju prezimena tipa *Ivanković* prezime valjalo prvo dovesti u vezu s imenom *Ivanko*, a potom navesti ishodišno ime *Ivan*, a ne obratno kako to autor najčešće čini. Uz prezimena *Vrančić* ("dalmatinsko prezime iz okolice Vranskog jezera, po kojem je i nastalo") i *Vranić* ("od ptice vrane") svakako je trebalo spomenuti i mogućnost povezivanja s imenom *Vrane* (Frane) te s crnom (vranom) bojom kose njegova prvog nositelja. Jedan od mnogih primjera različitoga tumačenja prezimena istoga ishodišta u Malnarovoj knjizi jesu prezimena *Vukelić* ("prezime nastalo od vuk, vukela") i *Vukušić* ("od imena Vuk").

Imajući na umu da Slavko Malnar nije onomastičar, odnosno da mu bavljenje prezimenima nije struka, želimo pohvaliti neosporan trud uložen u nastajanje ove knjige, od prikupljanja arhivskih i terenskih podataka do njihova uobličavanja u knjigu koju imamo u rukama. Samo onaj koji je listao stare matice, urbare i druge rukom pisane, a zubom vremena nagrizene dokumente, zna koliko vremena i napora iziskuje traženje i iščitavanje željenih podataka u njima. Malnar je, poput mnogih zaljubljenika u rodni kraj, marljivo ustrajao u svojemu naumu, a njegova je ustrajnost i upornost rezultirala vrijednom knjigom.

Anđela Frančić

MONOGRAFIJA O ŽUPNIKU STJEPANU PAVUNIĆU

(Milivoj Kovačić: "Stjepan Pavunić: Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik", Hrvatski zemljopis, Naklada dr. Feletar - Koprivnica 2001. - Biblioteka Historia croatica; Knjiga 29., str. 112. + svjetlopisi.)

Ovo djelo dr. Milivoja Kovačića pod naslovom: *Stjepan Pavunić: Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik* svečano je predstavljeno u Gradskoj vijećnici u Koprivnici 6. prosinca 2001. Autor knjigu posvećuje "svećenicima, redovnicima i redovnicama koji su se žrtvovali po zatvorima, logorima i tamnicama i dali svoje živote za Isusa Krista i domovinu Hrvatsku". Vrijednu ocjenu knjige napisao je stručni recenzent dr. Stjepan Razum, a otisnuta je u knjizi. Knjigu je izdao Hrvatski zemljopis - Naklada dr. Feletar, u okviru svoje Biblioteke Historia Croatica.

Zapravo se radi o monografiji, koja na stotinjak stranica prikazuje lik, život i djelo svećenika Stjepana Pavunića. Tekst je obogaćen bogatom fotodokumentacijom. Naznačeni su izvori i literatura. Priložen je i popis novinskih članaka Stjepana Pavunića u vremenskom razdoblju od 1902. do 1939. godine, kao i 5 njegovih tiskom izdanih knjižica, a uz spomenutu stručnu ocjenu recenzenta nalazimo i Zaključak na engleskom jeziku.

Vrijedni autor se već niz godina bavi Stjepanom Pavunićem, uglednim svećenikom Crkve zagrebačke iz prve polovice dvadesetoga stoljeća, koji je dao osobit pečat u župama, gdje je vršio svoje svećeničko poslanje i pastoralno služenje, posebice u Vrbovcu i Koprivnici. Marljivo je skupljao arhivsku građu i

razna svjedočanstva. Objavio je već ranije i nekoliko članaka o Pavuniću u "Podravskom zborniku", "Maruliću" i "Tkalčiću". Sada imamo u rukama autorovu knjigu, u kojoj su objedinjena sva njegova ranija istraživanja, ali i proširena novim cjelinama i detaljima.

Knjiga je podijeljena u dvije veće cjeline s više poglavlja. U prvoj cjelini zahvaćeno je razdoblje Pavunićeva života do 1924. godine i završetka župničkog službovanja u Vrbovcu, a u drugoj, Pavunićevo razdoblje kao koprivničkog župnika od 1. 3. 1924. do 11. 6. 1945. Potom slijedi Zaključak. Mi stavljamo u svom prikazu naglasak osobito na neka zanimljiva poglavlja:

Prva poglavlja donose osobne podatke o Stjepanu Pavuniću, njegovo obiteljsko podrijetlo, školovanje i kapelansko službovanje. Tu autor u mnogome slijedi tzv. *Pavunićev životopis*, ali ga još proširuje i nadopunjuje. Pavunić se rodio 13. kolovoza 1875. u Virju, gdje polazi pučku školu, a gimnaziju u Bjelovaru i Zagrebu. Izvrstan je đak, uzornog vladanja, vrijedan svake preporuke. Nakon studija teologije na KBF Sveučilišta u Zagrebu, zagrebački nadbiskup dr. Josip Posilović zaredio ga je 29. srpnja 1900. za svećenika. Polovicom rujna 1900. godine došao je u Jamnicu Pisarovinsku za kapelana, na smrt bolesnom župniku Antunu Vraniću, koji je već 24. rujna iste godine umro u 45. godini života, pa je mladi Stjepan Pavunić postao privremeni upravitelj župe Jamnica do svibnja 1901. godine, kada je došao iz Donje Kupčine novi župnik Franjo pl. Kufrin, koji će 1916. godine doći za župnika u Bjelovar, ali i uskoro umrijeti. Pavunić je premješten za kapelana u župu Miholec župniku Ivanu Liscu, gdje djeluje od svibnja do prosinca 1901. godine. Župnik Ivan Lisec otišao je u Zagreb za kanonika, za župnika u Miholec dolazi kapelan iz Vrbovca pjesnik Aleksije Rožić, a Pavunić je premješten za kapelana u Vrbovec, gdje djeluje od prosinca 1901. do srpnja 1906. godine. Kao vrbovečki kapelan u slobodno vrijeme radi na zadrugarstvu zbog pomoći seljacima, i na okupljanju radnika u "Hrvatskoj radničkoj zajednici". Promicao je strukovna okupljanja, prosvjetni rad i odgoj. Od 1906. do 1911. godine djeluje kao kapelan i vjeroučitelj u Krapini. Bio je vjeroučitelj pučke i šegrtske škole, te na realnoj gimnaziji. Osim toga i ondje djeluje u raznim društvima, promičući vjerski, kulturni i društveni život!

Druga skupina poglavlja prikazuje Pavunića kao župnika u Vrbovcu, kao crkvenog i društvenog djelatnika i onodobnog saborskog zastupnika. Naime, koncem 1910. godine krapinski kapelan i vjeroučitelj Stjepan Pavunić bio je izabran za župnika u župi Vrbovec. Službu je nastupio na Svijećnicu 1911. i vršio do početka 1924. godine. Iz toga razdoblja potječe i *Dnevnik vrbovečkog župnika Stjepana Pavunića*, u koji je bilježio važnije događaje u razdoblju od 1911. do 1922. godine. Kao župnik nastavio je, uz redoviti pastoral, s društvenim djelovanjem, koje je započeo još kao vrbovečki kapelan. Na njegov poticaj i zalaganje ponovno je počela djelovati *Hrvatska seljačka zadruga*, da se seljake zaštiti od opakog lihvarenja. Bio je član raznih društava. Osnovao je pjevačko društvo *Petar Zrinski*. Prvi zborovođa tom Društvu bio je vrbovečki kapelan Ante Kolarić, kasnije župnik. Osnivao je crkvene udruge: djevojačku *Marijinu kongregaciju*, društvo katoličkih muževa *Vojska Srca Isusova* i drugo. Organizirao

je tečajeve za djevojke i domaćice. Najpoznatiji mu je pothvat s kapelanom dr. Milanom Ivšićem u prikazivanju igrokaza *"Mučenica Kristova oprosti mi"* i napose *"Muke Isusove"*. To je bilo prihvaćeno i poznato u čitavoj okolici, a pisale su svoja izvješća i kritike sve ondašnje novine: *Jutarnji list, Novosti, Katolički list, Narodne novine, Obzor, List Đakovačke biskupije* i drugi. Pavunić je u to vrijeme, kao rodoljub i starčevićanac, bio izabran od naroda za saborskog zastupnika kao nositelj liste Stranke prava. Autor ovdje opširno predstavlja saborske govore koje je svećenik i zastupnik Stjepan Pavunić izrekao u Hrvatskom Državnom Saboru između 1913. i 1918. godine. U govorima tretira pitanja od općeg interesa, kao pitanje prosvjete i školstva. Tu su i problemi socijalne, društvene, gospodarske i zdravstvene naravi. Zauzima se za osnutak Medicinskog fakulteta u okviru Sveučilišta u Zagrebu, za prosvijećenost svih staleža, a ne samo nekih izabranih. Kada govori o razvitku kinematografije i prikazivanju raznih filmova, upozorava na nećudorednost i nasilje na filmu što truje narodnu dušu. Zauzima se za župsko gospodarstvo, pri čemu bi svećenici bili neovisni i slobodni od bilo kakvih utjecaja vlasti i politike. Dakle, bio je dijete svoga vremena. Tretirao je razna pitanja u Saboru, ali uvijek pod vidom općeg dobra i pozitivnih vrijednosti, koje imaju svoju aktualnost i svježinu do danas. Dakako, u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata svećenici se više ne bave aktivnom stranačkom politikom. Nije to od 1918. godine više činio ni Pavunić, osim što je kao rodoljub podupirao težnje svoga naroda, sve ono što je bilo državotvorno i domoljubno, što je unapređivalo moralni i kulturni život pojedinaca i društva. U tom pravcu su bili pisani i mnogi njegovi članci i prikazi u novinama. Volio je i patničku prošlost svoga naroda, ponosio se njome, kako to čine i drugi, napose veliki narodi, vjerujući da će samo tako i hrvatski narod imati budućnost. To je aktualna tema i danas u vremenu globalizacije i raznih obećanja, kada mnogi zanemaruju i gaze vrijednosti svoga naroda, kada se dodvoravaju velikima i obezvrjeđuju svoje, a time gaze po svome identitetu, ponizuju svoju osobnost i vlastitu dušu.

U trećoj skupini poglavlja, autor prikazuje život i rad Stjepana Pavunića kao koprivničkog župnika. Kao iskusan, sposoban i Crkvi vjeran svećenik, poslan je u tešku situaciju u Koprivnicu, gdje se nakon Prvog svjetskog rata širio starokatolički pokret, u koji je ušao i 1920. godine suspendirani koprivnički župnik Stjepan Zagorac i njegov kapelan dr. Vidušić. Po odredbi nadbiskupa dr. Antuna Bauera župu je kroz tri godine vodio Juraj Špoljar, a kad je premješten u Zagreb za vjeroučitelja, Stjepan Pavunić kao novi župnik započinje ovdje svoje crkveno, ali i društveno djelovanje. Nakon raspuštanja Hrvatskog Sabora 1918. godine, još u vrijeme svoga boravka u Vrbovcu, Pavunić se više nije aktivno bavio politikom. Ući će opet u nju tek 1942. godine kad je vodstvo Nezavisne Države Hrvatske odlučilo ponovno uspostaviti Hrvatski Državni Sabor, te su u njega ušli svi tada živući narodni zastupnici posljednjeg Hrvatskog Sabora iz 1918. godine. U koprivničkom razdoblju života župnika Pavunića, može se pročitati o njegovom crkvenom, socijalnom i društvenom radu. Imao je oka i srca za siromašne i potrebne. U vrijeme ekonomske krize u tridesetim godinama prošloga stoljeća organizirao je u Kop-

rivnici javnu kuhinju za siromašne. Nastavlja rad s vjerskim i crkvenim društvima i prikazivanjem igrokaza, posebice *Muke Isusove*. Detaljno su prikazana u njegovo vrijeme dva u Koprivnici održana Euharistijska kongresa: 1927. i 1937. godine, njegov spisateljski rad kroz novinske članke i 5 njegovih knjižica, kao i njegova suradnja s časnim sestrama Kćeri Božje Ljubavi, koje postupno u Koprivnici razvijaju i školsku djelatnost od dječjeg obdaništa do gimnazije. Promicao je katolička društva i organizacije. I sam je bio član nekih društava, a još kao vrbovečki župnik postao je članom Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja" sa zmajskim imenom *Zmaj Vrbovečki*. Njegov zauzeti svećenički život i rad bio je nagrađen 1938. godine imenovanjem od Sv. Oca Pape, na prijedlog zagrebačkog nadbiskupa mons. dr. Alojzija Stepinca, Apostolskim protonotarom, s pravom nošenja mitre. O Pavunićevu ugledu u narodu i Crkvi zagrebačkoj govori i činjenica da ga je 1942. godine nadbiskup Stepinac predložio među 5 uglednih kandidata na prvome mjestu za župnika Sv. Marka u Zagrebu, što su ustaške vlasti odbacile, priželjkujući župnika izvan klera Zagrebačke nadbiskupije, a čemu se nadbiskup Stepinac usprotivio, dosljedno braneći ugled Crkve zagrebačke i njezinog klera.

Posebno ističemo poglavlje **Pavunić kao uhićenik, osuđenik, kažnjenik i lepoglavski zatočenik,** koje donosi bolnu, ali i slavnu stranicu Pavunićeva života, od njegova uhićenja od OZNE 11. lipnja 1945. u Koprivnici do blažene smrti 7. ožujka 1959. U tom se je razdoblju upravo rascvao u priznavatelja vjere i svjedoka ispravne savjesti, kada je kao dosljedni pobožnik i patnik trpio i svjedočio sve do smrti. *Na muci se poznaju junaci*, kaže naš narod. Tu se očituje karakter, čovječnost, moralna veličina i dosljednost! Bio je već 11. srpnja 1945. prema optužnici Vojnog suda u Bjelovaru **osuđen na smrt strijeljanjem.** Prizivni Vojni sud II. Jugoslavenske armije, vojne oblasti zagrebačke, preinačio je tu osudu 15. srpnja 1945. **u kaznu od 20 godina robije s prinudnim radom i pet godina gubitka političkih i pojedinih građanskih prava.** Potom je bio upućen u poratni kažnjenički logor u Veliku Pisanicu, sjeveroistočno od Bjelovara, kroz koji su prošle tisuće logoraša, a vršene su i likvidacije ljudi. Ondašnji velikopisanički župnik Juraj Vlahovec zabilježio je u Spomenici župe, da u logoru znade na mahove biti i preko 2000 logoraša, a među njima je i 14 svećenika. Oni su bili smješteni u koce za svinje, ponižavani, mučeni i iscrpljivani od gladi i smrada kao i drugi logoraši. Tu je bio svjedok vjere i svećenik Crkve Stjepan Pavunić do početka ožujka 1946. godine, kada je upućen u radni logor Staru Gradišku. U logoru Velika Pisanica ostao je živ, za razliku od mladog župnika iz Donjih Mosta Viktora Mülera kome se ondje gubi svaki trag. U prvoj polovici ožujka 1946. Pavunić dolazi u zloglasni logor Staru Gradišku, koji postaje i sabirni logor za svećenike iz cijele Hrvatske, te će kroz to mučilište od 1945. do 1963. godine proći više stotina svećenika robijaša naše Crkve, samo iz Zagrebačke nadbiskupije njih oko 150. Mons. Pavunić je, slično kao i kanonik mons. Nikola Borić, iz Stare Gradiške premješten u Lepoglavu, gdje je bio zaprimljen 27. studenog 1946. pod brojem 6358. Čovjek postaje broj! U Lepoglavi je ministrirao blaženom Alojziju Stepincu u njegovoj ćeliji, a potom je i on, kao i kanonik Borić, imao priliku prvi put nakon osamnaest mjeseci

služiti sv. Misu. Kardinal Stepinac je zapisao, da je Pavunić služio Misu uzbuđen, plačući i jecajući od ganuća. Kad je imao već 75 godina života, iscrpljen i narušenog zdravlja, bio je pomilovan i u siječnju 1951. pušten na slobodu. Do smrti je živio u Koprivnici, uz župnika i dekana dr. Nikolu Sertića i vrijedne kapelane. Sprovod mu je vodio 10. ožujka 1959. nadbiskup dr. Franjo Šeper s pomoćnim biskupima i brojnim svećenicima.

Isplati se uzeti u ruke ovu knjigu i mirno je pročitati. Ona nam govori o Apostolskom protonotaru i župniku mons. Stjepanu Pavuniću, istaknutom svećeniku Zagrebačke nadbiskupije, saborskom zastupniku, piscu, župniku, svjedoku i patniku za Crkvu i svoj hrvatski narod, koga su resile: skromnost, jednostavnost, poniznost i odana pobožnost. Vjerujemo, da će netko uložiti još i daljnji trud, te s vremenom prikazati Pavunićev duhovni, svećenički i moralni lik, njegov svećenički i župnički angažman na čisto crkvenom i duhovnom polju, njegovu iskrenu vjeru i pobožnost Isusu Kristu i presvetoj Bogorodici. Nadasve hvala ide autoru dr. Milivoju Kovačiću, koji ovom knjigom otima zaboravu i na prikladan način predstavlja novom naraštaju i hrvatskoj javnosti čovjeka i svećenika, koji je revno i mudro djelovao na hrvatskom crkvenom, političkom i kulturnom području, a koji je od komunističkog režima bio samo žigosan i sramoćen. Neka se čuje novi smjer, neka se čuje istina. Neka progovore činjenice! Pavunić je bio častan i crkven svećenik i iskreni rodoljub, odan starčevićanskoj državotvornoj misli, dosljedan idealima svoje duše do smrti. To potvrđuju i njegove riječi iz 1927. godine: "*Hrvatski je narod kroz vjekove stajao na braniku svoje hrvatske domovine i svete vjere Kristove lijevajući za njih potoke krvi, pa je time dobio časno ime 'Predzide kršćanstva'. Po toj vjeri uščuvao je do danas svoje hrvatsko ime, po njoj se je uzdigao u red ostalih kulturnih i prosvijećenih naroda. Vjera mu je i u najtežim časovima utjeha i spas!*"

Stjepan Kožul

U TRNJU SIGEČICA

Ono najbolje što je ikada naplavljeno na trnjanske sprudove je velika fluktuacija stanovništva nakon prohujaloga vihora drugoga svjetskog rata, koja se jednim dijelom zaustavila i na njima. Izazovi novoga vremena i mogućnosti velikoga grada omogućili su mnogim upornim i nadarenim pojedincima da premoste jaz između skromnih materijalnih mogućnosti i vlastitih intelektualnih sposobnosti i popnu se za koju stubu više na društvenoj ljestvici. Na jednom skučenom dijelu južnoga zagrebačkog predgrađa, nazvanu Sigečicom, po potoku Sigečici koji je onuda davno protjecao, nastanilo se stanovništvo pretežno s juga Hrvatske, pa će u nazivlju ulica ondje do danas ostati preslikana iluzija jadranskoga otočnog arhipelaga.

Smješten rubno, na sjeverozapadu, okupljač toga naselja bio je omanji park, u čijem se srcu nalazio sada zapušteni bazen za kupanje, entuzijazmom izgrađen da bi se u njemu zrcalio izgubljeni sjaj morske površine, a iz okolnoga parka u njemu ogledalo nepregledno šumsko prostranstvo. Na zapadnom rubnom dijelu parka, uz Držićevu cestu (aveniju), jednu od glavnih poprečnica koje spajaju sjeverne dijelove grada s južnima i

završavaju na Savi, smjestila se crkva Svete Obitelji, kao središte okupljanja sigećanskih vjernika. Skromnih proporcija, ali skladnoga tijela i primjerene funkcionalnosti nastala je u predratnim godinama, kao crkva jedne od župa koje je utemeljio bl. Alojzije Stepinac, a kombinacija je klasicističkih i romaničkih elemenata. Na južnom rubnom dijelu parka priljubilo joj se stražnjom stranom profinjeno modernističko zdanje Rapske osnovne škole, ispred koje je športsko igralište omeđeno živicom. Uz školu, bliže Držićevoj ulici, smješten je dječji vrtić, u kojem prizemnom zdanju se pedesetih godina također obavljala nastava za niže razrede osnovne škole. Uz taj reprezentativni urbani ansambl proteže se, u smjeru istoka i zapada, okosnica naselja, Rapska ulica, na koju su se, u obliku riblje kosti, s jedne i druge strane nadovezale kraće ulice (Šoltanska, Ugljanska, Pelješka, Zmajanska, Olibska i dr.), s prigrađenim kućama, ogradama i dvorištima, različitih oblika i veličina, često izgledom i sadržajem bliskim onima s napuštenih ognjišta. Jedan dio toga naselja naknadno je nestao s novim planom grada i ustupio mjesto kićenim višekatnicama i glavnoj zagrebačkoj petlji, a njegovi su žitelji ponovo raseljeni, no dobar dio naselja je i danas sačuvan, gotovo u istovjetnom izgledu.

Zapadno od Držićeve ceste nalazila su se polja koja su koristili Bugari, u to doba poznati zagrebački ratari, s izuzetkom pogona tvornice "Prvomajska", preko puta crkve, danas Metalskog školskog centra. Kasnije je nešto zapadnije sagrađena Osnovna škola Marina Držića, a potom današnje naselje višekatnica. Preko ovoga prostora vodio je pješački put do trnjanskih Kruga te Trnjanske ulice. Od velikog kompleksa polja u udolinama s istočne i zapadne strane Držićeve ("Bajer"), na jugu je naselje dijelio "Autoput bratstva i jedinstva", asfaltirana cesta od Ljubljane do Beograda. Dalje se nastavljao prostor polja, s rijetkim kućercima, sve do Save. U udolini uz Držićevu cestu s istočne strane, gdje se danas nalaze stambene višekatnice i obiteljske kuće Folnegovićeva naselja, bilo je romsko naselje, a sa zapadne strane, bara Savica. Držićevom se dolazilo do Jakuševačkog mosta, popularno nazvanog Crvenim mostom, zbog crvenog minija (temeljne boje) kojim je bio obojen. Preko mosta, popločenog daskama, tekao je pješački i kolni promet. Crveni most srušila je savska bujica u poplavi 1990. godine, a dva luka još su uvijek položena na tlo južne obale Save.

Na istoku Sigečica je graničila, bez upadljivijih granica, s općinom Pešćenicom.

Sjevernu granicu naselja činila je Ulica proleterskih brigada (danas Avenija Vukovar), sa čije sjeverne strane se protezalo trnjansko naselje Kanal. Ulicom proleterskih brigada tekao je tramvajski promet istok-zapad i obratno.

Značajne zabilješke o snažnom duhu ljudi ovoga relativno organiziranog naselja koji su nadrasli siromaštvo i ostale ograničavajuće životne okolnosti i živjeli kreativno, a time i sretno, utisnute su u svakoj točkici iskričavoga spjeva Tatjane Vranić, koji je zaista pointilistički. U krajnje doređenom impresionističkom slikarskom postupku - pointilizmu, pikturalne točkice postaju nadomjestak svjetlosnog impulsa i daju utisak ponovnoga stvaranja viđene stvarnosti na slikarskom platnu.

U pjesničkom postupku autorice radi se o impresijama u svijesti, koje u nizanju stihova, bolje rečeno samih riječi, oživljavaju slike i doživljaje iz sjećanja i stvaraju od njih mozaik koji ocrtava vrijeme, prostor, događaje i ideologiju na Sigečici pedesetih i ranih šezdesetih godina XX. stoljeća, napučenoj njenim osebujnim žiteljima, točnije rečeno djelićima iz njihovih života. Telegrafski jezgrovitim i dokumentarističkim jezikom ona ljude i događaje opisuje bez racionalizacije pa i sentimenta. Neopterećenim laganim linearnim tokom uvjerljivo govori o mogućem prerastanju ponekad nemogućih životnih uvjeta, ljubavlju za znanje, i spoznavanjem etičkih načela. Tako nam se kroz njezinu poeziju otkriva i pjesnikinjina filozofska potka koja je u osnovi "pozitivistička". Ona ističe samo bolju stranu svijeta i pruža je kao jedini i iskušani recept za sigurno rješavanje životnih tegoba i stizanje do cilja. Njezin spjev kao u podlistku razrađuje još jednu dublju i suptilniju temu. Tu, na tim zabačenim trnjanskim sprudovima uz Savu, u tim poslijeratnim godinama žensko se biće sporo, ali stvarno i trajno emancipira, da bi konačno ravnopravno sudjelovalo u ozbiljenju čovjeka.

Ženska djeca iz njenih točkica-pjesmica, sklona su samostalnom razmišljanju i odlučivanju, avangardna u ponašanju i težnjama, sklona pustolovinama, a s dječacima se druže bez predrasuda i ravnopravno sudjeluju u igrama i razgovorima. Tu su Timjanini letovi jedrilicom nad Zagrebom, Lidija koja ekvilibrira visoko iznad Save na vitkim lukovima Crvenoga mosta, i uz koju Tatjana otkriva svijet svojih nemogućnosti, ali i zadovoljstvo da sudjeluje u njemu, ulažući u to gotovo i vlastiti život (utapanje na Hreliću). Tu su i intelektualne i kreativne igre, dječje dvorišno kazalište, čitanje čitavih knjižnica, zaljubljenost u zvijezde i svemirska prostranstva i na vrhuncu blistava slika male princeze na tatinim ramenima, oko koje se toga trenutka zaustavlja cijeli svijet da bi s njom podijelio njezinu sreću.

Lidija Vranić-Blažinić

HRVATSKA, U OVOM SI ZNAKU POBIJEDILA!

(Ante Milković: "Naša Škabrnja 18. studenog 1991. - 18. studenog 2001.", Izdavač Općina Škabrnja, Škabrnja, 2001. godine, strana 322, s fotografijama, djelomično u boji.)

Na desetu obljetnicu krvavog stradanja naše mučeničke Škabrnje, na dan njezinog privremenoga smaknuća, 18. studenoga 2001. godine Općina Škabrnja je objavila monumentalnu knjigu dragovoljca u Domovinskom ratu, djelatnika Policijske uprave u Zadru, dipl. ing. tehnologije Ante Milkovića pod naslovom "Naša Škabrnja 18. studenoga 1991. - 18. studenoga 2001.". Zahvaljujući trudu urednikâ ovoga izdanja, Zlate i Julija Derossi, tiskanje ove knjige je Zadarska tiskara u Zadru zgotovila u predviđenom roku, u studenom 2001. godine, a gledamo li na knjigu s hrvatskog državotvornoga stajališta, jedina joj je mana što je objavljena na divnom, skupom umjetničkom papiru (kunstdrucku). Ako je to uopće mana, jer - kako u Pogovoru urednici ističu, "Knjiga je u prvom redu napisana zato da bude počast žrtvama i junacima, spomen na njih. Ali knjiga je napisana i zato da shvatimo kako bez žrtava nema slobode i kako se na tim žrtvama gradi nešto bolje." Imamo li na umu, uz to, i činjenicu da je Škabrnja, zajedno s Vukovarom, simbol mučeničke

i nepobijeđene Hrvatske, onda ni žrtva današnjih živih Škabrnjana da se ovaj spomenik stvoren knjigom njihovim mučenicima, njihovim roditeljima i precima, sestrama i braći, djeci njihovoj i njihovim potomcima, podigne na skupom umjetničkom papiru nije mana". Dakako, ni na kraj pameti mi nije upuštati se u neki eventualni sukres s hladno-razumsko profesionalnom znanstvenom rasudbom, koja se ipak, ma kako školovana i znanstveno izbrušena, ne bi mogla oteti i suprotstaviti istini da je autor ove značajne i vrlo vrijedne knjige Ante Milković na najbolji mogući način prekinuo upornu desetogodišnju šutnju o Škabrnji, koja je na poseban način simbol martirija cijele Hrvatske! ....

Knjiga se sastoji od šest dijelova. To su Uvod i dijelovi pod naslovima: Teški i slavni dani, Škabrnjska golgota, Novi dani u obnovi, Književni odjeci i Prilozi, sastavljeni od Pogovora urednikâ Derossijevih i odlomaka iz ocjenâ knjige "Naša Škabrnja" prof. dr. Stijepe Obada i dr. Marjana Diklića. Najzad je zahvala autora svima koji su pridonijeli stvaranju i objavljivanju ove knjige, desetak rečenica o autoru i na koncu popis 21 donatora za knjigu i uokvirena napomena da je sav prihod od prodaje knjige namijenjen župi Škabrnja za uređenje i opremanje novoizgrađene crkve Velike Gospe u Škabrnji.

"Knjiga kronološki govori", ističe autor u Uvodu, "o onome što se događalo u Škabrnji i o Škabrnjanima od godine 1990. do 2001. s temeljnom nakanom da što istinitije zabilježi što se zbivalo u ovom razdoblju. Jer ono što se ne zabilježi, brzo se zaboravi. Posebno se to odnosi na ratno vrijeme, osobe i lokalitete. Stoga je naša dužnost prema kasnijim naraštajima da, kao suvremenici događaja, što istinitije zabilježimo što se zbivalo u ovom dramatičnom vremenu stvaranja, obrane i izgradnje slobodne i neovisne države Hrvatske." I malo dalje u istom ovom Uvodu autor kroz osjećaj u kojemu se revolt miješa s razočaranjem napominje: "Ali kako o Škabrnji u ovom razdoblju... nisu dosad ništa napisali oni čiji je to bio posao, a tu u prvom redu mislim na profesionalne povjesničare, odlučio sam se na pisanje ove knjige, nastojeći se pri tome koliko-toliko držati zakona o kojima je Ciceron pisao: Prvi je zakon da povjesničar nikada ne smije zapisati nešto što je lažno; drugi je da nikada ne smije prikriti istinu; treći, da njegov rad ne smije izazvati sumnje kako nekoga favorizira, ili kako spram nečega ima predrasude." Autor drži da je potrebno čim prije uzeti podatke i iskaze od svih onih koji su pouzdani svjedoci o događajima iz bliske prošlosti, da bi ti iskazi poslužili povjesničarima od struke kao temeljne informacije u njihovim istraživanjima, "koja u konačnici trebaju dovesti do prijeko potrebne povijesne istine o događajima u ovom razdoblju."

U stoljećima dugim (još od Dositeja Obradovića!) zločinačkim velikosrpskim nastojanjima da se Istočno pitanje riješi obnovom na ovim prostorima velikog Dušanovog srpskoga carstva, kako bi se što je moguće više prikratila agonija turskoga carstva - pravoslavni su u Hrvatskoj indoktrinirani i manipulirani Vukom, Garašaninom i drugima iz Beograda, prihvatili srpsku državnu misao i osobito u Karađorđevićevoj i pogotovo u Titovoj tzv. socijalističkoj Jugoslaviji sasvim su se poistovjetili sa Srbima. I zato im je smetalo sve što se, čak i u Hrvatskoj - isticalo kao hrvatsko i kao katoličko. A Škabrnja je sa svojih blizu 400 domaćinstava bila čisto

hrvatsko naselje bez ijednoga jedinoga Srbina. Dapače, ona je - kako i autor ove knjige ističe bila "istoznačnica hrvatskoga domoljublja, bogatog sela, blagih, vrijednih, poštenih, gostoljubivih i bogoljubivih ljudi". Te i takve hrvatske u duhu neslomljive Škabrnjane trebalo je zatrti i zato su jugokomunisti prema Škabrnji vodili politiku "zatiranja svakog gospodarskog i duhovnoga života", tvrdi autor, opisujući ukratko Škabrnju u početku poglavlja Teški i slavni dani, i tomu dodaje, da je vjerojatno tomu razlog pečat ustaštva, koji je mještanima Škabrnje stalno kontinuirano nametan u tijeku bivšeg jugokomunističkog sustava. Pa ako je to tako, a pouzdano je da je tako, onda nam je jasno zašto su baš na malu Škabrnju četnici tako žestoko zločinački udarili. Jasno nam je, povjerujemo li, a ne nalazim razloga da ne povjerujemo, autoru kad veli: "Zbog njezine snažne nacionalne svijesti i ponosa, te zbog njezine odanosti katoličkoj vjeri Škabrnji komunistički poredak (a taj je poredak, kao što se zna, bio čvrst oslonac velikosrpskoj ideji - N. B.) daje etiketu ustaškoga nacionalističkog i klerikalnog sela koje treba zatrti." To je, dakle, odgovor na pitanje zašto je i čime je to hrvatska Škabrnja izazvala četnike da su u nemilosrdnom nagonu bijesa najzvjerskije pobili 18. i 19. studenoga 1991. godine čak 5% njenih žitelja i Škabrnju srušili do temelja.

Iz sličnih su razloga karađorđevićevci i na hrvatski Gospić gledali kao na ustaško sveučilište, čemu je - dabome, znatno pridonio i Velebitski ustanak u rujnu 1932. godine, kao što su i desetljećima nakon Drugog svjetskog rata pravoslavni na Gospić gledali kao na ustaško gnjezdište, u koje partizani nikada nisu mogli ući dok se naše hrvatske snage u slijedu odluke i zapovijedi njemačkoga zapovjedništva iz Gospića nisu povukle 4. travnja 1945. godine oko podne, kad je počeo partizanski sudnji dan za Hrvate u Gospiću.

U dijelu knjige pod naslovom Teški i slavni dani autor iznosi Ratni dnevnik Marka Miljanića, zapovjednika samostalnog bataljuna Škabrnja, kome su četnici u Škabrnji ubili oca i brata i više članova njegove šire obitelji. Ovaj se njegov vrlo značajni Dnevnik o ratu na području Škabrnje prvi put u cijelosti objavljuje u ovoj Milkovićevoj knjizi, a u njemu su dragocjeni podaci o događanjima u razdoblju od 27. rujna do 20. studenoga 1991. godine, kad se dogodilo i osvajanje Škabrnje od strane srpskih zločinaca potpomognutih s tzv. JNA i njihov zvjerski zločin nad Škabrnjanima, osobito nad nedužnim starcima, ženama i djecom među njima. Mučenja i stravičnu mučeničku smrt nevinih Škabrnjana zorno su prikazali živi koji su se prikriveni na jedvite jade uspijeli izvući iz škabrnjske klaonice. Uz popis ubijenih date su i njihove fotografije s kratkim i vrlo sažetim opisom uzroka njihove smrti. Sve to, sva tragična događanja u Škabrnji i u njenoj okolici potkraj jeseni 1991. godine djeluju, ističu urednici Pogovora u ovoj knjizi "... kao scenarij za napeti film, koji za sobom ostavlja more." U knjizi su navedena i imena šestorice poginulih u minskim poljima nakon povratka u Škabrnju. Uz kratke podatke o njihovom životu, date su i njihove fotografije. U posebnim su tablicama pregledno prikazani zarobljeni pripadnici Hrvatske vojske Samostalnog bataljuna Škabrnja, 97 civila koji su bili zatočeni 18. i 19. studenoga 1991. godine u Škabrnji, zatim tablice s imenom i prezimenom, datumom rođenja, prebivalištem i datumom

pogibije pripadnika Hrvatske vojske koji su poginuli u Škabrnji. Na vojničkoj karti tzv. "specijalki" preciziran je obostrani raspored vojničkih snaga na ratnom području Škabrnja - Nadin 18. studenoga 1991. godine. Dati su i podaci o grlima stoke, o traktorima, frezerima, stolarskim radionicama s kompletnim alatom, zatim s panjevima i stablima voća koje su četnici opljačkali i uništili u Škabrnji i na njenim poljima. U knjizi je navedeno i 450 uništenih stambenih kuća i podatak o još tri puta više raznih građevina koje su četnici uništili u hrvatskoj Škabrnji. Posebno je prikazana ogromna šteta koju su četnici učinili u Poljoprivrednoj zadruzi "Ravni Kotari", koja je procijenjena na cca 6,5 milijuna DEM. U Škabrnji opljačkano četnici su teretnim automobilima i traktorima, pa čak i željezničkim prijevozom pomoću za to posebno formirane kompozicije teretnog vlaka danima odvozili u pravcu Knina i Benkovca. Nemilosrdni su bili i spram škabrnjskih crkvenih objekata, te su do temelja minobacačkim i topovskim projektilima razorili crkve Velike Gospe, sv. Marije i drevnu crkvu sv. Luke. Uništili su i staru i novu župnu kuću, koju su Škabrnjani vjernici podigli prilozima iz svoga "gastarbajterstva". I katoličko groblje u Škabrnji su poharali i teško oštetili, kako bi, valjda, dokazali da tu Hrvata nikada nije ni bilo! A na zidovima poharane i spaljene škole u Škabrnji četnici su velikim štampanim crnim ćiriličnim slovima ispisali groznu krilaticu: "Živjela smrt!" i "Dobro došli u mrtvo selo!" - što je po uvjerenju urednikâ i pisacâ Pogovora ove monumentalne knjige Ante Milkovića, profesorâ Zlate i Julija Derossi samo parafraza za zločinačku četničku velikosrpsku misao "Dobro došli u mrtvu Hrvatsku!" A u tom se profesori Derossi sigurno ne varaju!...

U dijelu knjige pod naslovom Novi dani u obnovi gradivo je pod više naslova. Najzanimljivije je i za žive Škabrnjane najradosnije ono što piše na 210. stranici ove Milkovićeve knjige, gdje je opis oslobađanja naše hrvatske mučeničke Škabrnje, koja je onako malena i neznatna u usporednom odmjeravanju dala za svoju slobodu i za slobodu Hrvatske jednako kao kad bi grad Zadar dao 4 tisuće glava, ili kad bi hrvatski glavni grad Zagreb hrvatskoj slobodi i neovisnosti poklonio čak 40 tisuća ubijenih junaka! Zato ne začuđuje činjenica da je prvi predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman 17. ožujka 1996. godine posjetio i Škabrnju, u kojoj je u zaselku Ambar, na kući staroga Škabrnjanina Grge Rogića otvorio radove na IV. fazi obnove kuća u ovom državotvorno čvrstom i nepokolebljivom hrvatskom selu, koje je u zajednici s naseljem Prkosom 13. travnja 1993. godine postalo općina. Ne začuđuje ni činjenica da je Općina Škabrnja u znak zahvalnosti i dubokoga poštivanja prema pokojnom prvom hrvatskom predsjedniku dr. Franji Tuđmanu i njegovu djelu - najdražoj i jedinoj Hrvatskoj, kako je to on volio i običavao govoriti, središnji trg u Škabrnji imenovala njegovim časnim imenom. Na Dan državnosti, 30. svibnja 2000. godine, oko 16 sati, pod omiljenom krilaticom dr. Franje Tuđmana "SVE ZA HRVATSKU, HRVATSKU NI ZA ŠTO!" uz poseban uvodni kulturno-umjetnički program svečano je otkrivena ploča na kojoj piše: Trg dr. Franje Tudmana, prvog hrvatskog predsjednika 1922. - 1999. Ovu je ploču na središnjem škabrnjskom trgu otkrila udovica pok. predsjednika dr. Franje Tudmana, gospoda Ankica Tudman, koja je u tom povodu posjetila Škabrnju sa sinovima Miroslavom i Stjepanom i njihovim obiteljima. No još prije toga, 4. listopada 1999. godine je Općinsko vijeće Općine Škabrnje prvog hrvatskog predsjednika dr. Franju Tuđmana imenovalo počasnim građaninom Općine Škabrnja, no povelja mu zbog njegove teške bolesti nije mogla biti uručena.

Posebno je dojmljiv u ovoj vrijednoj knjizi prilog na kraju pod naslovom Književni odjeci, u kojima su među nekoliko lijepih pjesama, bar što se pisca ovih redaka tiče najdirljiviji prozni književni prilozi zadarskoga pripovjedača Đovanija Matešića Jeremije "Oči jednog petnaestogodišnjaka pamte - Škabrnja tri godine poslije" i "Ponovno Škabrnja".

A 22. rujna 2001. godine na Trgu dr. Franje Tuđmana u Škabrnji je na vrlo svečan način, pred više tisuća nazočnih otkriven divotni spomenik dr. Franji Tuđmanu u ukupnoj visini od 4,70 metara. Spomenik kakvoga će znatiželjni uspoređivač i mjernik teško otkriti bilo gdje u našoj lijepoj Hrvatskoj.

A na Ražovljevoj glavici pokraj mjesta Škabrnje 1. lipnja 1996. godine Općina Škabrnja je svim svojim žrtvama podignula veliki hrastovi križ, koji je otkrio ondašnji minisar rada i socijalne skrbi, Škabrnjanin Jozo Škara. Hrastovo drvo ovoga Križa sušeno je punih 40 godina, a na Križu je ploča s natpisom *"Hrvatska u ovom si znaku pobijedila!"*

Nikola Bićanić

RASELJENA OSAMLJENOST

(Rajko Glibo: "Dozivke", izdavač: "Riječ" d.o.o. Vinkovci)

Već letimično prelistavanje ove pjesničke zbirke autora Rajka Glibe (r. 1940. godine) nameće zaključak da se radi o iskusniku koji je poodavno ispekao pjesnički zanat; usavršio se na poslu ritma i rime na što upućuje i bibliografija na kraju knjige: *Ramkinje* (pripovijetke), *Promicanje* (pjesme), *Biogradski lirsko-kazi* (pjesme), *Suputnice i supatnice* (pjesme), *Domoljublje i "otpadništvo!"* *Ive Andrića* (studija), *Slutnje s Rakitja* (pjesme), *Učiteljsko iverje* (novele), *Medijska kultura* (znanstvena knjiga) i *Lutkarstvo i scenska kultura* (znanstvena knjiga).

Zbirka pjesama *Dozivke* sastoji se od ovih dijelova: *Odrazi slutnji* (17 pjesama) *Valovi probuđenja* (24 pjesme), *Evokativni soneti* (21 pjesma), *Dozivke iz Vrana* (20 pjesama) i *Ramske nedopjevnice* (24 pjesme).

Prepustiti se iščitavanju ovog svojevrsnog kanconijera znači otputiti se meandrima zakučaste ljudske, intelektualne i pjesničke prirode i upustiti se u avanturu traganja strujanjima svijesti i podsvijesti; njezinom uslikavanju u vrijeme, koje postaje pjesnikovo subjektivno vrijeme, jer nosi pečat njegove individualnosti. Na tom putu doći ćemo do korijena nastanka pojedinih pjesničkih ostvarenja; dosegnuti samo dno žića.

U prvoj skupini pjesama objedinjenih zajedničkim nazivom *Odrazi slutnji* nazočimo kompletnom iskustvu poetskog subjekta i saznajemo o njegovu promišljanju pjesništva (*Moj pjesniče*) i činu pisanja (*Akt pisanja*). Prezentira nam

muku koja se snuje negdje u primozgu, u samoj sivoj kori, u njezinom hodu kroz porođajne trudove:

Na bjelini se smijulji
Mjesečevo novorođenče
Razliveno u nekoliko redaka.
(Akt pisanja)

Pjesničke teme prizivaju slikovit jezik, tako već u prvoj strofi pjesme *Križ* imamo ovakav kontrast:

Sigurna žena u crnom
nesigurnost oko sebe prosipa
žena s druge obale
noćima ljubav priziva.
(Križ)

Odlasci su prečesta životna manifestacija; pojavnost katkad obična katkad poetična. Ovisi o aspektu. Ovaj se motiv u Glibe realizira na ritmičko-melodijskoj razini. Riječca "zar" ima težinu glazbene fraze; refrena. Svojom učestalošću na početku stiha stvara svojevrsnu glazbu a upletenošću u retorska pitanja - sumorno ozračje. (*Odlazak*)

Pojam *Bijele mjesečine* uzdiže se do nivoa pjesničke sublimacije gdje se asonance, aliteracije i sinestezija združuju u jedinstvena pjesnička i jezična rješenja sugerirajući, i zvučenjem i značenjem, jedinstveno lirsko ozračje.

Svakidašnji govor, svakidašnje frazeme pjesnik vješto upliće u svoja poetska rješenja:

dišem na crno
govorim na crno
živim na crno...
(Elegija ojkalice)

Smisao za osobit pjesnički govor susrećemo u pjesmi *Olovnost zapamćenja:*

... a onda je bez početka
u meni gnijezdo svila
pustoš neka
namah blista - daleka...
(Olovnost zapamćenja)

U istoj pjesmi na drugom mjestu pjesnik će reći:

Na uramljenoj slici pretka na zidu
pauk zateže jauk
s dlana pretka se otčitava odbjegla
tajna usud i nauk...

Ovdje je pauk metafora koja sugerira zastoj vremena; njegovu stagnaciju, vezanu na neki detalj, onako prustovski. Pjesnik je taj koji će ga pronaći i osloboditi okova zaborava. Tako u pjesmama *Svjetlucavi taktovi* otkriva magiju ljubavi i magiju svjetla: *Žena je kao pjesma/ uvijek iznova nova bajka* (Bajkoviti svibanj). On se pojavljuje u čovjeku bilo kada i *nad provalijom miriše i već zvone zvona duši sklona/ bježimo u čarobno podneblje snova...*

Uspjele pjesničke slike susrećemo u pjesmama:

Ta mu se muka
U vjetrić srca usjeca
I pjesma vjetrića
U pjesmi jeca.
(Život u strci)

ili:

U mome vrtu
spliće se samoća
od sna do nesna
i vrt u zlatnu auru
uranja kao pjesma

tijelo mi lebdi
nad svim što zori
i lebdeći nevidljivo gori.
(U vrtu)

Nemamo noćište kaže pjesnik u *Natuknicama, ali imamo motrište.* Zvuči kao zgodna dosjetka.

S time bi se mogla završiti šetnja po prvom krugu pjesama gdje smo se suočavali, osim s izvornom poezijom i poezijom drugih pjesnika koja je bila lektira poetskog subjekta pa bi ga mogli okrstiti, imajući u vidu pjesmu *Dok*, poeta doctus.

Naslovi pjesama drugog kruga: *Valovi probuđenja, Pročišćavanje, Šetnja, Kraj, Žena, Ćaćin odlazak...* uvode nas u jedan drugi svijet odgonetljiv i mjerljiv geografijom srca i geometrijom ognjišta. Pjesnikovo iskustvo žene svodi se na kontrast:

A bilo je nedavno
kad u ženi ljubav
kao korov buja
i malo poslije
kada cvrkuće
i laje kao kuja.
(Kraj)

Djetinjstvo se na različite načine utkiva u čovjekovo biće i za čitav život postaje sastavni dio svijesti i podsvijesti. To se jasno zrcali u pjesmi *Ćaćin odlazak.* Taj odlazak poprima kataklizmičke razmjere i veže na sebe goleme slojeve koji apsorbiraju kompletne svjetove:

Kroz ćaću i mene
odlaze u maglu
utješene i neutješene žene
ispovijed toponima traje
u tri ledare
Zima je,
a pogled oteščao od bola
bježi do Donje Vasti,
bježi do Uzdola
do dva zvonika
okruglog i četvrtastog
do tišine tihe do bola...
(Ćaćin odlazak)

Pjesma *Ćaćina kuća* nameće se značenjskim slojevima. Ona je utisnuta u krajolik. Ćaćino je slovo, jer pisati nije znao, ali je ostavio zapis o svom postojanju.

Evokativni soneti najbolji su dio zbirke. Sam oblik zvonjelica prisilio je poetskog subjekta na određenu disciplinu i držanje teme. Emocionalna podloga je sveprisutni zavičaj, mjesto gdje su nas, po prvi puta *gromovi ispunili svetim strahom* i posvjedočili našu majušnost pred transcendentalnim silama:

Najslađe se sanja u kanjonu rijeke
osjećaš se vječan kao vječan stih
oplemenjen dubinom i kreposno tih.
(Biti svoj)

Lažni je zlatnik za života *stalno sanjao krunu/ a ostao je bez sna i bez krune.* (Lažni zlatnik)

Prefina sličica obiteljskog života zrači iz stiha: *Ljubičice daruju svoju vedrinu* (Unuke i unuci).

Danas kada smo svjedoci uništenja prirode *Kobna dijagnoza* je sveprisutna:

Sakati pejzaži još vrište u meni
Dok u dugoj noći lutam ljepotama.

Stih iz soneta *Grijesi struktura*, koji glasi: *crnim šumi vjetar što puše iz tmine* višestruko podvlači besperspektivnost snagom crnih tonova i učestalim ponavljanjem glasa *š* što sugerira sumornu glazbu i snaži dojam pustoši i praznine.

U sonetu *Kanat* poetski subjekt umjetnički autentično definira izvorišta istarskog melosa: *njihovo dankište, motrište, ognjište...*

Sonet spašava pjesnika:

Smijeh mi izmamljuje dražesno otkriće
Da mi je opet sonet samostalno biće...

ili:

I raspreda završnu pređu snova
U zavežljaju straha duša ova...

Pjesničke slike: *sklupčani zavičaj, pepeo djetinjstva, zavežljaj straha* sugeriraju teška stanja pjesnikove duše prouzročena gubljenjem zavičaja kao posljedicom ovoga krvavog rata: *I lice koje su izbrazdale mučnine* (Osamljeni vrhunci) i *A život se potuca i troši kroz nasluhe* stupnjevi su gradacije tog teškog stanja dani više kao nagovještaj što slike čini snažnijim i dojmljivijim.

Gavrani u meni svoju gozbu slute
Grmim na njih svjetlom žrtve
napadnute.
(Graditelj mostova)

nameće asocijaciju na jednog starijeg pjesnika koji istu dilemu rješava ovako: *Što je čovjek, a moraš biti čovjek!*

Da je pjesma nadomjestak za bure u duši kada se osjećaji malo stišaju otkrili su stari pjesnici (Petrarca, Prešern), a Glibo u pjesmi *Rađanje soneta* pjeva: *A sonet se rađa i s njim nove nade* i završava pjesmu stihom: *A duša se grije stižu joj daljine*. Na tom tragu je i sonet *Kovitlac* koji završava stihom: *Budan sanjam mili cvijet mimoza*. Slično je pjevao Cesarić Matošu u: *Trubaču sa Seine*.

Prepuštanje sanjarenjima: *Sjećanja su moja još jedina stvarnost...* susrećemo u pjesmi *Eho*. Od krhotina realnog života koji se prelomio kroz prizmu pjesnikove individualnosti istkani su soneti - stihovi:

Obliva me bljesak svjetlosti i grča,
Sve su mi sitnice velike i svete
Trčim uvis i lovim odbjegle sonete...
(Čin prvi)

Pjesnikovo smjelo posizanje za neobičnim sintagmama koje povratno šire polje značenja kristalizira slike:

S ulica ljubavi doziva ljepota
Zavežljaji duše u svitanje bježe.
(Seoba)

ili:

Uz rub crne liste visi glas čuđenja,
Mračne farizejske moći dnu me vuku.
(Evokativni sonet)

ili:

Poznajem se u koracima bjegunca
Što na vrata neba trči da pokuca.
(Prepoznavanje)

Spašavanje pjesmom pronalazimo u sonetnim stihovima:

Moj brod prepun je smijeha zanosnoga
Pjesmin nježni ogrtač za mene je sve
Bog se svima blago smiješi iz nje...
Opet zvijezda mala na dlan je pala
Toplinu je dala a rana ostala...

A sonet završava stihom:

U brodu smijeha dlan mi pjesmu čuva.
(Brod smijeha)

Tu smo na tragu Barčeve misli da samo iz boli niče prava poezija.

Vrtlog u pjesnikovoj duši nagovještava sve nove pjesme, ali uvjet je kao i kod Cesarića u njegovoj *Pjesmi mrtvog pjesnika* jer Glibin sonet ima završnu poantnu strofu:

Labirint riječi čar ljepote skriva
Iz njega duhovnost u pjesmu se sliva
Dok je vašeg glasa i pjesma je živa.
(Nad vrtlogom)

Glibo pjeva: *Prazna soba duše tamjanom miriše* u sonetu *Uznik sreće*, a u sonetu *Čudne visine* imamo stih *Susreću me provokativne vedrine* da bismo u sonetu *Brodolomi neiskazivog* zastali na završnom poantnom stihu: *Kroz sonete pliva duša usrećena.*

Dio zbirke naslovljen *Dozivke iz Vrana* već u prvoj pjesmi naslovljenoj *Rama kao Ramajana* sugerira pjesnikovu okupiranost zavičajem koji se na metaforičnoj razini poistovjećuje s poznatim indijskim spjevom *Ramajana* u kojemu je, podsjetimo se, glavni junak Rama s istovjetnim glasovnim ustrojstvom imena kao i pjesnikov zavičaj; drugim riječima - nikada do kraja ispisana epopeja onog pejzaža duše gdje me *svaki cvijet i svaki život doziva i cijelog me ište* i gdje *S pjesmom u kljunu ptice u nebo lete* (Kap nad vodom), a neprestano:

Kuća iz koje sam srcem
davno isplovio
odzvanja dobrodošlicom.
(Povratak)

Ovdje se ostvaruje Barčeva tvrdnja kada on pišući o Matoševu odnosu prema pejzažu kaže da je čovjek jednom za uvijek vezan za svaku travku, svaki puteljak, kamen: i da je zavičajem jednom zauvijek određen.

Ta pupčana povezanost susreće se u gotovo svim Glibinim pjesmama, a najizraženija je u pjesmama ovoga ciklusa, primjerice: *Čekanje, Čovo, Prekasno, Zvjezdana svratišta, Izgubljeni dom, Natuknica za portret, Snivači, Svjetlucavi brijeg, Moj nocturno, Harmonija...* u svakoj od tih pjesama bljesne smiona pjesnička slika, neobična sintagma: *Svjetlo jekom me jekne* (Čekanje), *Ugojena provincija* (Čovo); *Sunovrati me saliječu* (Prekasno); *Uhvaćeni dah nutrine* (Za perspektivom).

Ramske nadopjevnice

Teme i motivi koje podastiru pjesme iz ovog dijela zbirke dali bi se sažeti u ove dvije odrednice: geografija srca i geometrija ognjišta. To je, jednostavno kazano, produbljivanje zavičajnih motiva obogaćenih za svu moguću sinesteziju koju u sebi nosi djetinjstvo iznjedreno u pitoresknom zavičaju: *dječija vika/rasula se svuda/uronjen u tvoja/ognjišta i zipke... /* Ili: *Ti stojiš gorda/među planinama/ ljubomorno čuvaš/svoj usud i priču/.*

Zaključno, Rajko Glibo, zbirkom *Dozivke* uključuje se u samu maticu hrvatskog pjesništva utemeljenu Matošem, Ujevićem, Cesarićem, A. B. Šimićem... Ne krije svoje oduševljenje i opčinjenost njihovim duhovnim i poetskim obzorima dograđujući im, kroz svoje poetske zanose, svoj lirski obol prepoznatljiv po ekspresivnosti. Svoje golemo duhovno bogatstvo, životno iskustvo, svoju osjećajnost i osjetljivost realizira poetikom koju bez ostatka možemo krstiti njegovim imenom. Glibina poetika!

Grga Rupčić

HRVATSKI SMRTNI PUT

Pod gornjim naslovom i s podnaslovom *Prilog novijoj hrvatskoj povijesti* Matica hrvatska u Splitu objavila je 2001. knjigu (545 str.) Mate Šimundića (1928.-1998.), filologa i pisca *Rječnika osobnih imena* (1988.), *Rječnika suvišnih tuđica u hrvatskom jeziku* (1994.) i *Đakovačke toponimije* (1996.).

Spustivši sondu u povijest nastanka i razvoja velikosrpske ideje i ekspanzionizma, pisac je nastojao dati pregled zločinâ nad Hrvatima - kao izravne posljedice takve politike - od Odese 1916. do prvih godina nakon II. svjetskog rata.

U trećem poglavlju napose se zadržao na razdoblju 1941.-1945., nazvavši to "moja viđenja početka četničko-partizanskoga djelovanja i zlodjela, što ih počiniše na tlu Nezavisne Države Hrvatske", a "za podpunije pamćenje i razumijevanje događaja u Sloveniji".

Ta prva tri poglavlja (str. 21-288) pisac drži uvodom u središnju temu.

Naime, u središtu je njegova zanimanja bleiburška tragedija, poglavito hrvatske žrtve u Sloveniji. Kako je dugo, od 1966. do umirovljenja, bio profesor Pedagoškoga fakulteta u Mariboru, dao se na prikupljanje podataka o broju ubijenih Hrvata i o stratištima. "Bleiburški je pokolj - piše on - najkrvavije, najpogubnije razdoblje Hrvatskoga smrtnoga puta, najveći genocid nad hrvatskim narodom (...) najveća nesreća i najpodpunija tragedija, što ih među mnogim nesrećama i tragedijama doživje hrvatski narod."

Stoga je razgovarao "najmanje s kojom stotinom sudjelovatelja u događajima 1945., što se odvijali do Bleiburga te od Bleiburga do Soluna".

Pisac je svjestan nepotpunosti svojeg istraživanja zločinâ, pa kaže: "Koliko god se dugo zanimah njima, ne mislim, kako sam obuhvatio sve najvažnije, a što se tiče potankosti, nastojah predočiti one izrazitije. Dopunit ću određene praznoće dosadašnje historiografije, također u već opisane događaje unesti više svietla. Stoga neka ovo bude moj skroman prilog onomu, što je do sada znano o najvećoj tragediji hrvatskoga naroda, njegovu izstupu (*exodusu*) i genocidu izvršenu nad njime." Ipak, vjeruje da je svojim otkrićima dosta pridonio te da će buduće istraživanje dopuniti pa i ispraviti njegove rezultate.

U središnjem dijelu knjige, u četvrtom i petom poglavlju (str. 289-467), opisuje povlačenje hrvatske vojske i civila, pregovore, predaju i zločine. Kako nije svrha ovog osvrta potanko prepričavanje, prenio bih piščeve zaključke:

"Nakon gotovo tridesetgodištnjih iztraživanja Bleiburžke tragedije u Sloveniji te ostalim krajevima nekadašnje Jugoslavije moji nalazi upućuju na 320 tisuća izbjeglica i 260 tisuća vojnika, skupa s oružničtvom, redarstvom i rizničarima. Ukupno se dakle našlo u izbjegličtvu 580 tisuća Hrvatica i Hrvata u Sloveniji, Austriji i Italiji." Općenito zatim kaže: "Više od polovice njih nikada ne će ugledati svoj dom!" Te zaključuje: "Moja višegodištnja iztraživanja hrvatskih gubitaka u Sloveniji u poratna dva mjeseca (svibanj i lipanj, T. M.) 1945. kreću se oko 125.000 ljudi."

Navevši pritom nekoliko desetaka stratišta, kaže: "Lati li se tko drugi proučavanja dotičnoga pitanja, možda će doći do drugačijega broja. Ja učinih, što mogoh i koliko postignuh. Akoli ništa drugo, ono sam pobilježio najviše ubijališta u susjednoj državi. I pokazao sam put."

Valja upozoriti da je pisac, nastojeći utvrditi točnost prikupljenih podataka i doći do ukupnoga broja žrtava, u svojim procjenama smanjivao broj žrtava koji su navodili svjedoci. Također, nije navodio dokaze odnosno imena svjedoka, jer da je podatke prikupljao kada je to bilo zabranjeno i opasno.

U dodatku je opisao desetak poratnih pokolja u Hrvatskoj, a u zaključnom šestom poglavlju njegova su povijesnopolitička razmišljanja o Jugoslaviji i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

U svojem radu pisac se služio također literaturom, kadšto je opsežno citirajući.

Općenito ocjenjujući knjigu, treba kazati da iz teksta izbijaju ne samo piščevi nazori i politička stajališta, nego i povijesne prosudbe, podosta opterećene polemičnošću, psihologiziranjem, uopćavanjem pa i etiketiranjem. Značajna je također osebujnost piščeva sloga, rječnika i pravopisa. "Teške izričaje" primijetio je i urednik knjige Ivan Bošković, pa je šteta što pisac nije obuzdao svoju gorčinu i što nije, barem u izričajnom pogledu, poslušao savjete urednika i recenzenta, dra Ivana Mužića.

Naime, piščeva ogorčenost pa i radikalnost u prikazu, ocjenama i terminima mogu samo zbunjivati, ako ne i odbijati čitatelja, a preosobna gledišta mogu pokolebati pouzdanje u vjerodostojnost objektivno prikupljenih podataka, pa i općenito utemeljene interpretacije zbivanja.

Knjiga Mate Šimundića jest publicističko djelo, marljiva i temom zauzeta istraživača, koje ide u vrijednosno raznoliku takvu literaturu. Njegovi podatci - osobito o broju žrtava i stratištima u Sloveniji - poslužit će usporedbi i provjeravanju u nastojanju da se znanstveno - koliko je to moguće - prouči, rasvijetli i protumači doista teška tregedija i jedna od sramota svih protagonista II. svjetskog rata.

Tako je valja i čitati.

T. M.

POETSKA MOLITVA MARIA BILIĆA

Duhovni aspekt Bilićeva pjevanja

(Dvije zbirke pjesama: "Peta zapovijed", Matica hrvatska, Zagreb 1990. i "Knjiga ljubavi", Albatros, Zagreb 1998.)

Egzistencijalno pjevanje Maria Bilića traži apsurd patnje i smrti da bi iz najgorega vrcalo ono najbolje: smisao u Bogu. Riječ je o pjesničkim ispovijedima, često očajničkim, koje tek rijetko, i to u svojim klimaksima, postaju molitve Bogu i mistični uvidi. No, upravo su stoga dragocjenije i zahtijevaju pozornost ovog osvrta.

Mario Bilić rođen je u Imotskom 1963. Klasičnu je gimnaziju završio u Sinju. Diplomirao je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Objavljene su mu dvije zbirke pjesama: "Peta zapovijed" u izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske, Zagreb 1990. i "Knjiga ljubavi" u izdanju Albatrosa, Zagreb 1998.

Poetski je najbolji kad se upušta u egzistencijalnu pustolovinu samopromišljanja, koja se gdjekad otvara poetskom susretu s Bogom, ili kada mu jeremijada nad nepravdom i patnjom postane lapidarna, lucidna i duhovitokritička.

Prva zbirka pjesama "Peta zapovijed", iako više pesimistička od druge zbirke "Knjige ljubavi", ujedno mu je i

bolja. Izvornija i egzistencijalno i poetski. Duševni nemir, čežnja za transcendencijom, kadšto bogati tanahni doživljaji mistične prisutnosti, zamišljenost nad otuđenošću egzistencije, prolaznosti vremena; dok slike vlastite i sveopće sudbonosne istkanosti prerastaju kadšto u hermetičku ukletu viziju determiniranosti transcendencijom. Odnos prema transcendenciji je dubok, konkretan i ambivalentan, prepleću se čežnja i strah, umiranje i ekstaza, uz poneki paradoksalni obrat. Tišina je smrt i punina, mrak bubri u dan, u misterij strašni i divni. Bilićeve slike su drevne i prirodne, pune živih bića i biljnog života, uz česte personifikacije.

Najčešće piše kratkim i lapidarnim stihom, no kadšto teži gotovo epskoj obuhvatnosti i raspričanosti, a opet se sažima do narodne izreke ili bajalice. Oscilira između patosa Otkrivenja i rijetke blage ironije.

U drugoj zbirci pjesama "Knjiga ljubavi", nailazimo na teme domovine, žene, majke, kadšto tradicionalistički trošne, pa ako je tu domovina personificirana i preobražena u mitopoetske vizije, personifikacija mu nije osnovni instrument oljuđivanja svijeta u zavičaj; naprotiv: većinom su upravo ljudi akteri toga pjevanja, uz poneku životinju i uvid u njenu duševnost i patnju. Kroz dijelove tijela, ruke ili oko, dopire unutarnji život. Prelazi i u religioznu poeziju.

Mario Bilić se Bogu kadšto obraća (molitvenim) upravnim govorom, no češće je Bog prisutan inkognito iza različitih prikaza, anđela ili simbola transcendencije. Bogu ga vuče čežnja za nestajanjem, prestankom u transcendenciji, tamo gdje nestaje misao i preostaje samo šutnja. Upravo po bogatoj ambivalenciji sudbine i smisla, u konkretnom bogatstvu slika transcendencije, iz koje izviremo i u koju uviremo, ovo se pjevanje približava poetskoj mistici.

Zbirku "Peta zapovijed" posvetio je "stradalima protiv naravi pete zapovijedi", ubijenima, ranjenima, mučenicima, žrtvovanim na ovome svijetu. I sam Isus Krist bio je jedan od tih ubijenih mučenika. Autor je kao motto uzeo stihove Rabindranatha Tagorea:

Odajem ti hvalu što nisam
nijedan od kotača sile;
što sam jednak stvorovima
koji su njime zgaženi

Kršćansko poistovjećivanje sa žrtvama. Već nam samim naslovom "Peta zapovijed" i mottom autor daje do znanja da se radi o kršćanskoj poeziji.

Zbirku je oblikovao u četiri ciklusa plus dvije pjesme, jednu na početku, drugu na kraju.

Prvi ciklus: SLIKA SNA ILI KAKO JE SNOVIDJELA, snoviđenje je dominacije i ugrožene ljudskosti. Ali i san onostranosti, usprkos strahu od smrti i besmislenosti egzistencije.

I drugi ciklus REQUIEM ZA MISAO, raspleće užas egzistencije u utjehu u transcendenciji.

Treći ciklus PETA ZAPOVIJED krik je za ubijenima, nad smrću i umirućima, pjesme su to o duši, koja oduvijek izlazi iz tijela koje se otima i opominje nas.

Posljednji i četvrti ciklus MOLITVA ZA SMISAO, naglasak stavlja u duhovni obrat smisla. Kao pomak u stranu od ovosvjetske logike grabljenja, smisao okreće ljubavi, osobnoj blizini, probuđuje svijest i savjest za zbilju. Zrijući "bratstvo u šutnji", smiruje se prorok užasnut nad ovim vremenom.

U Bilićevim "snoviđenjima", već od prve pjesme, čujemo krik ugrožene ljudskosti. U svijetu nepravde i apsurdnih vrteški čovjek sanja noćne more, ali i snove nade. Ljudskost je duboko ugrožena, prožima je strah od smrti i besmislenosti egzistencije, strahopoštovanje pred onim otkuda se ne dolazi više: *"bojim se zlodusi ondje stražare stoga san ovaj pečatim umjesto vrata i krov crven slutim u znanoj zemlji otkuda se ne stiže više"*.

Ljudskost opsjedaju *"krivozovi bez smjernice križa i putokaza"*, *"naklane zvjeri"* kao noćne sablasti. Pjev se utječe Bogu kako bi izbjegao *"sunovrat u ponor bez dna"*, kako bi priljubljen uz Njega ostao *"bez sna i vidjela bez bojazni da život zgasne na dlanu kao razbijena svjetiljka"*. Vjeru muči sumnja. Možda je vjera *"doziv u prazno"* i prignutost nad samim sobom? Sve je u pitanju, pa i sama realnost, Bilić muca: *"ukoliko je sve ovo san"*, *"ako je sve ovo tlapnja i snomorica"*.

Egzistencija muči čovjeka, sili ga da se opredijeli za zaborav ili istinu. U "Requiemu za misao" jašu apokaliptički jahači misli kroz glavu kao *"strašna prijetnja da se ne razmišlja kako je proteći bez pomisli na izvor, da se uvre u more stopljen u tjeskobnu misao o vječnosti velike vode"*. Kako se probuditi, oduprijeti se predmetima uokrug, osloboditi postvarenu egzistenciju?

Kao dijagnostičar postvarenosti Bilić postiže poetsku lucidnost:

spregnuti pramovi kose
u pleter
njihali su se u jednom repu
i ništa ih nije smirivalo
niti milovalo
njihaljka zidnog sata
trpila je isto iskustvo
u ponutrici
koja lista vrijeme

Postvarenost i determinizam vrebaju i u teističkom zrenju svijeta, u providnosti kada se ona iz osobne blizine umrtvljuje u slovo. Evo pjeva otajnoga suda u nama:

unaprijed suđeno
kao što sudi se
djeci
u krilu sunca
sve znano kazano
kao što zna se
kod svakog daha
kad ubija
suđeno slovo

Upravo je Bog taj, koji svojom osobnom prisutnošću egzistenciju ranjenu ništavilom ucjeljuje.

potajno
iz njedara
razmrsi mi
to gusto tkanje
od bitka
do nestanka

i kao zasvagda
priđe mi ramenu
moj nebesnik

Ciklus "Peta zapovijed", po kome je čitava zbirka dobila ime, pjeva o žrtvama i ubojicama, i o izvoru obojega u nama samima. Tužaljka je nad mrtvima, kadšto pesimistički krik očaja.

tko bi inače
jeknuo tako strasno
nemoćan
da se okruži Nadom
kad jedino oko
u nevid nagoni
kad jedina duša spi
nad raskolom djece
kolijevko hrastova

Patnja i smrt dovode u pitanje našu egzistenciju, i ukoliko se dublje u nama kopa, više se pod nama otvara bezdno. Patnja i smrt mogu ubiti svaki smisao. Jedino transcendenciju ne mogu uništiti. Ona je rječita šutnja i muk prisutnosti, pjev tajne.

jer nije rečeno
štono bijaše
kad cvrčak zacvrča
pjeva preklana
a smokvin list
u žutom od bola
prevrnu tjeme
naopačke

nije rečeno
što bijaše
kad cvrčku pjesma uminu
i srete se s tišinom

Pjesma je kao ubijena duša koja oduvijek vremenom izlazi iz tijela koje se otima, pjesma pršti zadavljena i opominje nas dušom koja je zanavijek otišla.

Pjesnik se gdjekad direktno obraća Bogu. U tom sretnom upravnom govoru rađa se i prava molitva. Ne površno zanovijetanje koje iskamčuje suvišne stvari. Već istinska egzistencijalna molba, koja moli ono jedino bitno i uvire u poetsku mistiku:

kako bi glasila ova stvarnost
kada bi Tvoje mogu
mojim brodilo
kad bi uzduh vremenu
stanku činio
kako bi Tvoje hoću
moje vodilo

kako bi sjutra
u iste oči zagledani
nijemo prestali

U posljednjem ciklusu "Molitva za smisao", to jedino bitno dolazi najviše do izražaja. Ono je izvorište koje daruje puninu životu, osmišljava cjelinu i daje dobar razlog svim pojedinačnim bićima i stvarima. Ognjene riječi što nose posrtaj, pad i stradanje, i daju smisao tajnom muku u kostima. No, tu je potreban obrat duha, od stvari ovoga svijeta u dubinu odnosa među osobama. Odbaciti stvari, grabljenje, silu, moć. Jer, tragovi ovog svijeta, tragovi uokolo, i nisu ništa doli varka. Tek marginalac, koji samo postiđeno izmiče, u svojoj nenasilnoj dobrodušnosti, dobiva ono jedino vrijedno, kraljevstvo Božje, smjer dobrote.

onda nekakav trag
uokolo
nije ništa
doli varka

onda ruka iz kuta
samo izmiče postiđeno
kao središnji smjer
kao smjeran znak
i pomak u stranu
do dna

do duše

Da ne kapitulira ono moguće žarište smisla i da se dovrši ova potjera razloga stvari, pjesnik se uzda, strahuje i vjeruje. *"Teško je priznati ovo bratstvo u šutnji skovano i čekati nasmiješen cjelov ili bodež"*, pjeva Bilić, ne samo kao prorok užasnut nad vremenom, već prorok koji pjeva njegovo nadilaženje, sklanjajući njegove naslage i odgonetajući nedodirno, da svevremen postane i ostane.

Josip Sanko Rabar

* * *

"La Croix" od 26. X. 2001. donosi članak *Guillaumea Gouberta* "Leonard Cohen est de retour à Babylone" (L. Cohen se vratio u Babilon) o poznatom kanadskom kantautoru, koji je nedavno objavio novi album "Ten New Songs" (Deset novih pjesama), o čemu pišemo u 6. broju "Marulića" (v. str. 163). Sedam je godina živio u zenbudističkom samostanu u gorju na jugu Kalifornije (Mount Baldy). U istom broju *Michel Winock* piše o tom kako je izraz "nacionalizam" dobio pejorativno značenje, koje nije imao kad se primjenjivao na borbu potlačenih naroda za neovisnost i suverenitet.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 45/2001, u rubrici "Colloqui col Padre", piše kći istrijanskih ezula tužeći se na novog župnika, koji služi misu uglavnom na *hrvatskom*. Istrijanki kojoj to smeta a koja se potpisala kao *Michela R., D. A.* odgovara kako, nažalost, svi kršćani, pa ni svi svećenici, ne nasljeduju primjer i poruku *Ivana XXIII.* ni *Ivana Pavla II.* o ekumenizmu i pomirenju među narodima. Zaista, ne znamo koji bi to istarski kraj u hrvatskoj zemlji mogao biti gdje župljani sa žalošću slušaju hrvatsku riječ u crkvi.

* * *

Mathias Kopp u Herder Korrespondenz, br. 11/2001, piše o odnosu *Ivana Pavla II.* prema islamu u članku "Dialog und Religionsfreiheit" (Dijalog i religijska sloboda).

* * *

U zborniku "Parole orthodoxe" (*Pravoslavna riječ*) autori nastoje razjasniti odnos pravoslavlja i pravoslavnih "nacionalizama" prema modernitetu.

* * *

U časopisu "Stimmen der Zeit", br. 11/2001, *Andrea R. Balogg* piše u članku "Vertrauen zur Kirche" (Povjerenje u Crkvu) o misli *Gertrude von Le Fort.*

* * *

"Hrvatsko slovo" od 16. XI. 2001. donosi novelu *Nevenke Nekić* "Vukovarski nokturno 2001.", prijevod pjesama *Dominique Gazel-Bilen* "Hrvatska, ljubavi moja" iz pera Stanka Tenšeka i članak o nagradama na Međunarodnoj glazbenoj bini u Puli. Nagradu "Boris Papandopulo" dobila je opera "Judita" *Frane Paraća* prema tekstu *Marka Marulića.* Dodijeljena je i nagrada "Josip Andrić".

* * *

Hrvatski radio emitirao je radiodramu "Konopac" Kazimira Klarića na 3. programu 22. XI. 2001.

* * *

"Glas Koncila" od 18. XI. 2001. donosi prikaz predstavljanja knjige *Ane Marije Leinweber* "Majčin rukovet" i nekrolog p. *Martinu Kiriginu.* O predstavljanju "Majčina rukoveta" donosi vijest i IKA od 14. XI. 2001. U istom

broju je i vijest o sprovodu *Martina Kirigina* na Čokovcu te o predavanju *Josipa Ćurića* i *Branimira Lokina* na tribini na Jordanovcu.

* * *

U povodu 500. obljetnice nastanka *Marulićeve* "Judite" otvorena je 22. XI. u Splitskom gradskom muzeju prigodna izložba.

* * *

"La Vie" od 31. X. 2001. objavljuje članak *Jean-Pierrea Denisa* "L'Evangile-selon Debray" (Evanđelje po Debrayu) o traganju *Régisa Debraya* za Bogom.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 44/2001, *Alberto Bobbio* piše o protestu Hrvatske zbog dodjele zlatnog odličja "fašističkom Zadru".

* * *

Izašao je 4. svezak kristologije *Alexa Stocka* "Poetische Dogmatik".

* * *

Kod Kiméa je objavljena knjiga *Arna Münstera* "L'Utopie concréte de Ernst Bloch" (Konkretna utopija *Ernsta Blocha*).

* * *

Istarska Danica za 2002. objavljuje nekrolog *Danijela Načinovića* o jeronimskom književniku *Ivi Balentoviću*, koji je, rodom iz Županje, bio prisiljen da živi kao pismoslikar u Umagu. Njegova povezanost s HKD sv. Jeronima često se prešućuje, kao i povezanost nekih uglednih Istrana (npr. *Božo Milanović, Ivan Pavić, Josip Pavlišić* itd.). U Načinovićevu nekrologu ipak se ta povezanost spominje. I dok je Balentović umro u 2001., čudimo se kako je u Istarsku Danicu zalutao nekrolog o *Anastaziju Puciću*, koji je umro u Zagrebu 80-ih godina. On, a naročito njegova žena Emilija (Milka) rod. Janjanin, bili su poznati đacima zagrebačke II. klasične gimnazije kao rigidni borci protiv "klerofašizma" i za jugokomunizam. Sigurno da Istri, kojoj mi pjevamo kao "domu roda hrvatskog", neće, s našeg stanovišta, koristiti ni slavljenja prikrivenih iredentista, ali ni "jugonostalgičara", pogotovo onih koji su revno progonili vjernike i Hrvate, bilo u ime "prosvjetiteljstva" ili nekakve regionalne autonomije.

* * *

13. XII. 2001. u dvorani Novinarskog doma u Zagrebu predana je nagrada "*Luka Brajnović*" obitelji pok. *Siniše Glavaševića* u prisustvu predsjednika Republike i Brajnovićeve kćeri Elice. Njezin je otac bio profesor na Sveučilištu u Pamplonu, član HKD-a i urednik "Hrvatske straže". Razgovor s njom emitirao je I. program Radio-Zagreba.

* * *

Na I. programu HTV-a emitiran je 12. XII. 2001. prikaz života i djela najpoznatijeg ilustratora jeronimskih izdanja, hrvatskog slikara iz Bosne, *Gabrijela Jurkića*, koji je, kao i njegova žena, poznata jeronimska spisateljica *Štefa Jurkić*, umro u franjevačkom samostanu Gorici kraj Livna. On je ilustrirao i sve knjige svoje supruge.

* * *

"Vjesnik" od 7. XII. 2001. donosi vijest o dodjeli priznanja Talijanskog instituta *Pavlu Tekavčiću*, suradniku "Marulića". Isti list donosi i vijest o jeronimskoj književnoj večeri o *Bruni Buliću* i o zadušnici za pokrovitelja HKD-a kardinala *Šepera* 20. XII. 2001.

* * *

16. XII. 2001. obilježena je 25. obljetnica *lista mladih MI* (kojemu je HKD sv. Jeronima bilo izdavač i suizdavač).

* * *

"Vjesnik" od 22. XI. 2001. objavljuje članak *Branke Džebić* o *Mati Ujeviću* kao prvaku suvremene hrvatske enciklopedistike.

* * *

15. XI. 2001. otvorena je u Splitskom muzeju grada izložba "Split *Marulićeva* doba".

* * *

"Glas Koncila" od 25. XI. 2001. donosi članak *Stanka Tenšeka* o *Yvesu Le Papeu* "Kipar Isusova smiješka". Članak o tom kiparu objavio je "Marulić", a njegove reprodukcije krase i zidne kalendare HKD-a.

* * *

"Glas Koncila" od 16. XII. 2001. donosi križaljku posvećenu *Velimiru Deželiću* st. i prikaz jeronimske večeri *Višnje Sever*.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 14. XII. donosi novelu *Nevenke Nekić* "Ubojstvo u WC-u", pjesmu *Zlatka Tomičića* i članak *J. Baldanija* o *L. Krmpotiću*.

* * *

9. XII. 2001. na II. programu Hrvatskog radija emitirana je "Jubavna butiga" našeg suradnika *Stanislava Pejkovića*.

* * *

"Etudes", br. 12/2001, objavljuje članak *Bruna Guigua* "Les raisins de la colère" (Plodovi gnjeva) o korijenima najnovijeg terorizma i članak *Jeana Mambrina* o izvedbi *Claudelove* drame (Tête d'or).

* * *

"Famiglia cristiana", br. 46/2001, piše o inicijativi borbe protiv *multiple skleroze* u članku "Le mele vanno, in piazza" (Jabuke na tržištu).

* * *

"Herder Korrespondenz", br. 12/2001, objavljuje članak *Barbare Huber-Rudolf* o muslimansko-kršćanskim kontaktima u dječjim vrtićima (Schwierige Integration). Nijemci, kako vidimo, nešto drugačije pristupaju tom problemu nego mi kad govorimo o vjerskoj formaciji djece u vrtićima.

* * *

Prigodom 20. obljetnice smrti kardinala *Šepera* 20. XII. 2001. služio je

zadušnicu u crkvi Ranjenog Isusa tajnik HKD-a *Stanislav Vitković*.

* * *

Ed. Aitouarès objavio je veliki katalog kiparice *Camille Claudel*, sestre *Paula Claudela*. Katalog je uredila njihova unuka *Reine-Marie Parris*.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 48/2001, donosi članak *Gianfranca Ravasija* "Chi sono gli autori dei quattro vangeli?" (Tko su autori četiriju evanđelja).

* * *

"Herder Korrespondenz", br. 12/2001, objavljuje članak *Hermanna Kurzkea* "Das Eigene und das Fremde" (Vlastito i tuđe) o odnosu crkvenih pjesama prema nacionalnom identitetu.

* * *

Jean-Claude Barreau objavio je knjigu "Tous les dieux ne sont pas égaux" (Svi bogovi nisu jednaki). Njegovu knjigu "Vjera jednog poganina" objavili smo 1968. Nije zaboravio svoje obraćenje na kršćanstvo ni u svojoj 32. knjizi.

* * *

"Glas Koncila" od 9. XII. 2001. donosi prikaz obilježenja obljetnice smrti *Velimira Deželića* st. u HKD-u. Isti broj objavljuje prikaz izložbe "Split u doba Marka Marulića". "Vjesnik" 6. XII. 2001. donosi vijest o utemeljenju nagrade "Judita" te o skupovima o *Marku Maruliću* u Milanu i Padovi (7. XII.).

* * *

"La Croix" od 16. XII. 2001. donosi opširne prikaze života i djela *Juliena Greena* i *Jeana Guittona*.

* * *

"La Vie" od 29. XI. 2001. objavljuje članak *Antoinea Faurea* "Claudel en pleine lumière" (Claudel u punoj svjetlosti) o novoj režiji "Navještenja" *Paula Claudela* prema zamisli Kanađanina *Mathewa Jocelyna*. Jocelyn uspoređuje Claudela s *Čehovom*. Iako da je religiozni fanatik i branitelj *Pétaina*, kanadski redatelj smatra da je Claudelovo stvaralaštvo prožeto velikim humanizmom i da je Claudel jedan od najvećih suvremenih umjetnika.

* * *

Vladimir Lončarević govorio je u Europskom domu 3. XII. o *Ljubomiru Marakoviću*.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 21. XII. 2001. donosi nekrolog *Igora Mrduljaša* o *Petru Šarčeviću*, koji je nedavno u HKD-u snimio 30-minutnu emisiju o *Josipu Andriću*.

* * *

"Svjetlo riječi", br. 12/2001, objavljuje članak *Vitomira Slugića* o *Mati Ujeviću* pod naslovom "U spomen meštru od znanja". Članak je objavljen u povodu Ujevićeve 100. obljetnice rođenja. Zanimljivo da su tu obljetnicu zabilježili mnogi listovi, ali malo ih je pisalo o Ujevićevu jeronimskom djelovanju i o Ujeviću kao jednom od prvaka Katoličke

akcije. Većina priloga govori o njemu kao o pioniru suvremene hrvatske enciklopedistike.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 21. XII. 2001. *Vanja Škrobica* donosi članak o izložbi u Muzeju grada Splita "Split u Marulićevo doba", a *Jagoda Martinčević* piše o *Andelku Klobučaru* prigodom 70. obljetnice njegova života. Pjesme objavljuju naši suradnici *Anka Petričević*, *Radoslav Dabo* i *Ivan Svetić* a prijevode *Đuro Vidmarović*. U broju od 28. XII. 2001. *Vladimir Rem* piše o knjizi "Pogled preko ramena" *Ive Balentovića*, *Mile Maslać* o "Spaljenom ognjištu" *Stjepana Džalte*, *Nevenka Nekić* o izložbi slika *Jerolima Ostojića* a *Neven Bogdanić* o s. *Mariji od Presv. Srca*.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 49/2001, *Sandro Spinsanti* piše o problemu kloniranja u članku pod naslovom "Clonazione - il mercato della vita" (Kloniranje - trgovanje životom) a *Beppe del Colle* o porazu Rutellijevu (Verso il suicidio del Centrosinistra). U br. 48/2001. *Carlo Giovinardi* kritizira naslov članka iz br. 44/2001. "Quella medaglia d'oro a Zara fascista" jer da to odličje nije dobila nikakva fašistička vlast nego naprosto "grad mučenik".

* * *

"Vjesnik" od 28. XII. 2001. donosi članak o rječniku *Marulićeve* "Judite" *Milana Moguša*, a "Kršni zavičaj", br. 34/2001, donosi više članaka o *Marulićevu* djelu u povodu njegove obljetnice.

* * *

IKA od 19. XII. 2001. objavljuje vijest o izlasku novog broja revije *"Marulić"*, o zbirci *Marulićevih* duhovnih pjesama pod naslovom "Od začetja Isusova" i o kritici ljubljanskog nadbiskupa protiv politike slovenskog državnog vodstva prema Katoličkoj Crkvi. Tu je *Franc Rode*, govoreći na slovenskoj televiziji, istaknuo kako je Slovenija jedina postkomunistička država koja još nije demokratski riješila pitanje vjerskog odgoja, pa čak i Srbija ima od rujna vjeronauk u osnovnim i srednjim školama.

* * *

Wilson D. Gregory prvi je crni biskup predsjednik BK SAD, izabran na to mjesto u studenom 2001. Na tom je mjestu 53-godišnji Afroamerikanac naslijedio biskupa *Josepha Fiorenzu*.

* * *

U sali Georges-Bernanosa organiziran je razgovor o *Jeanu Guittonu*, prigodom 100. obljetnice njegova rođenja, na kojemu su između ostalih sudjelovali *Florence Delay* i fra *Jean Guitton*, pokojnikov nećak. Presses de la Renaissance objavila je knjigu "Entretiens posthumes avec *Jean Guitton*" (Postumni razgovori sa J. Guittonom) *Henria Hudea*.

* * *

"Journal du Dimanche" proveo je anketu o omiljelosti nekih ličnosti, prema kojoj je na prvom mjestu *abbé Pierre*, a za njime slijede pjevač *Jean-Jacques Goldmann*, nogometaš *Zinedine Zidane* i glumac *Jean-Paul Belmondo*.

* * *

Vijest o našemu uglednom članu i dugogodišnjem predsjedniku VKB-a *Lavu Znidarčiću* te članke o njegovu životu i djelu uz naš dnevni tisak donijela je i IKA i Glas Koncila od 6. I. 2002. iz pera *Stanislava Vitkovića*. Odvjetnik dr. L. Znidarčić umro je u Zagrebu 23. XII. 2001.

* * *

Član našega upravnog odbora *Tomo Vereš* objavio je u časopisu "Obnovljeni život", br. 3/2001, članak "Stranputice hrvatskog izdanja Dokumenata II. vatikanskog sabora", u kojemu je izostao završetak gdje autor upozorava: Ako "Kršćanska sadašnjost" nema volje ni snage za takav pothvat (tj. da priredi temeljito popravljeno i latinskom izvorniku vjerno izdanje), danas u Crkvi u Hrvatskoj nedvojbeno imamo nekoliko izdavača koji bi ga mogli ostvariti.

* * *

Kod Seuila je izašla iz tiska knjiga *Denisa Collina* "Morale et justice sociale" (Moral i socijalna pravda).

* * *

Ivan Pavao II. sazvao je 24. I. 2002. svjetske vjerske vođe u Asiz na molitvu "za prevladavanje međusobnih razmimoilaženja i za unaprjeđenje istinskog mira".

* * *

Časopis "Stimmen der Zeit", br. 1/2002, donosi članak *Theodora Schneidera* "Frauen im kirchlichen Dienst?" (Žene u crkvenoj službi).

* * *

"Imprimis", br. 12/2001, objavljuje prilog *Tonyja Snowa* "American Journalism and the Constitution" (Američko novinarstvo i ustav).

* * *

"Famiglia cristiana", br. 49/2001, donosi članak *Ferruccia Parazzolija* o *Ivi Andriću* pod naslovom "Il Nobel dei Balcani, un grande autore da scoprire" (Balkanski nobelovac, veliki autor kojega valja otkriti).

* * *

Glasilo Križarske organizacije, br. 4/2001, objavljuje članak o engleskom piscu i obraćeniku *Archibaldu Josephu Croninu*. Bio je požrtvovni liječnik, na čije je obraćenje utjecao susret s jednom medicinskom sestrom, koja je životom i velikom požrtvovnošću hrabro svjedočila svoju vjeru u Boga.

* * *

U "Vjesniku" od 4. XII. 2001. *Dragutin Tadijanović* govori o svojoj korespondenciji s *Nikolom Šopom* koju je predao Matici hrvatskoj da je objavi pod naslovom "Knjiga vječne ljubavi", a u njoj su također i pisma Šopa djevojci u koju je bio zaljubljen, o čemu Tadijanović izjavljuje: "Kad čitate ta pisma, imate dojam da su objavljena u srednjem vijeku." Zanima nas ima li u tim korespondencijama išta slično onome što smo mi nedavno objavili u intervjuu sa Šopovim posinkom u "Maruliću".

* * *

Društvo hrvatskih književnika podsjetilo je na 20. obljetnicu smrti *Nikole Šopa* u "Vjesniku" od 3. I. 2002. pod naslovom "Nikola Šop, pjesnik svijeta i božanskog reda".

* * *

U Hrvatskom katoličkom društvu prosvjetnih radnika (HKDPR) održao je 16. I. *Stanislav Vitković*, tajnik HKD-a, predavanje pod naslovom "Kardinal Šeper - velikan Katoličke Crkve 20. stoljeća". O životu i djelu kardinala Šepera govorio je S. Vitković i u crkvi Ranjenog Isusa 20. XII. 2001. na zadušnici za njega.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 4. I. 2002. piše *Zoran Vukman* o "Žunecovim i Budakovim sofizmima" u vezi s elaboratom protiv *Tomislava Ivančića*. O istoj temi razgovara s *Ivanom Miklenićem* *Vesna Kljaić*.

* * *

Kod Editions Flash objavljena je korespondencija između *Françoisa Mauriaca* i *Jeana Paulhana* (1925-1967).

* * *

Krajem prošle godine g. *Dmitrij Vedjušenko* preveo je s engleskoga na ruski web-stranicu našeg suradnika *Darka Žubrinića* o *Ljeposlavu Periniću*, Kralju Lutaka. To je vjerojatno prva web-stranica u Hrvatskoj pisana na ruskom jeziku. Inače, još od početka 2000. god. postoji prijevod istog teksta na španjolski jezik (prev. g. *Carlos Seran*). Hrvatski prijevod još ne postoji. (Spomenuti prilozi dostupni su na adresi: www.hr/hrvatska/Croatia-HCS.html).

* * *

"Vjesnik" od 17. rujna 2001. donosio je članak *Milana Sigetića* prigodom obilježavanja 30. obljetnice skladanja našeg suradnika *Nikole Garašića* autorskim koncertom u Župnoj crkvi sv. M. Magdalene u autorovom rodnom mjestu Štivici kod Nove Gradiške, pod naslovom "Poruke Didova ognjišta".

* * *

1. II. 2002. u Gradskoj knjižnici u Đurđevcu održana je književna večer na kojoj je predstavljen kalendar - plakat poezije književnika *Petra Grkca*.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (140) 1
R. G.: Dr Lav Znidarčić (1918-2001) 5
P. R.: Marčinkov razgovor sa slikarom Bulićem 7
P. R.: Jeronimska večer Višnje Sever 7
Radovan Grgec: HKD sv. Jeronima i HKP 8
***Daniel Načinović:** Haikuki spava/Haikuki sleeps 11
Tvrtko Klarić: Albino Luciani učitelj i svjedok vedrine 13
Albino Luciani: U znaku višestoljetne povezanosti Hrvatske i Venecije 15
Albino Luciani: Uspomena na blaženoga Leopolda Mandića 17
***Tomislav Maretić:** Haiku (Zima) 22
Phillipe Buchez: Kako poboljšati položaj najamnih radnika u gradovima 23
Tomo Vereš: Phillipe Joseph Benjamin Buchez 29
***Josip Sanko Rabar:** Adventska pjesma 30
***Radovan Toljanić:** Posvećenje; Oblik čekanja, bremenite molitve 31
***Marija Pogorilić:** Smela 32
Mladen Jurčić: Ledeni val na početku tisućljeća 32
***Mladen Jurčić:** Zimski pragovi 36
***Josip Jakov Planinić:** Haiku 37
Ante Gradiška: Talentirani gospodin Hyde 38
***Barbara Tanodi Kukolja:** Psalam danu 44
***Ivana Radić:** Ravnodušnost 44
***Marinko Marinović:** Moja majka 44
Marijan Cipra: Problem bitka u povijesti filozofije 45
***Rajko Glibo:** Znak 52
***Josip Stanić Stanios:** Smrt i anđeo 52
Stanko Tenšek: Dominique Gazel-Bilen, francuska pjesnikinja - naše gore list 54
Stjepko Težak: Garestin - Feniks Varoš - Varaždin - sonetni vienec 64
***Ivica Jembrih:** Garestin - Feniks Varoš - Varaždin 66
Stanislava Adamić: On - moj bližnji buja, razdire 75
***Ana Gasselich Vučinić:** Kako shvatit Boga 77
Katarina Cipra: Pod maskom 78
Josip Lisac: Kajkavsko narječje i njegova proučavanja 81
***Ante Marinović-Uzelac:** Impresija; Dvoumljenje 89
***Rajka Anđelić-Maslovarić:** Zove, zove 90
***Rajko Glibo:** Mala čuda 90
***Marija Pogorilić:** Mažinin 90
Željko Vegh: Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya 91
***Vinko Juzbašić:** U ovo malo dana; Sjeti se mog imena; Miriše grožđe; U nedjeljno jutro 113
Vinko Grubišić: Poneke napomene o prekrasnom Josipu 114
***Zijad Duraković:** Prazne ruke 130
Kazimir Klarić: Leptiri 131
Neven Bogdanić: Tenžerina želja za dobrim kupanjem 143

Ivan Tanović: Putovi sjećanja 146
Nevenka Nekić: Razgovor s majkom i ocem 149
Tomislav Milohanić: Umanjenje i uvećanje života 155
Nove publikacije 156

Mišljenja i reagiranja

Mladen Jurčić: Što znače režanja na vjeru? 159
Mato Marčinko: Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine necjelovita je bez književnoga udjela Hrvata muslimana 161

Mozaik

Zlatko Jevak: Uz beatifikaciju grkokatoličkih mučenika 170
Stanko Slatinek: Josip Botteri Dini u galeriji Ars Sacra 171
Josip Sanko Rabar: Poruka filma "Građanin Kane" Orsona Wellesa 173
Sanja Vulić: Znanstveni skup o kajkavcima na gradišćanskom govornom području 175

Knjige

Sanja Vulić: Izbor iz tiska u Gradišću 177
Đuro Vidmarović: Knjiga o Židovima u Izraelu 178
Marko Babić: Sudbonosne prijelomnice u zapadnoj Bosni 183
Zdravko Faj: Kaos i kozmos 185
Anđela Frančić: Čabranska prezimena kroz povijest 186
Stjepan Kožul: Monografija o župniku Stjepanu Pavuniću 189
Lidija Vranić-Blažinić: U Trnju Sigečica 193
Nikola Bićanić: Hrvatska, u ovom si znaku pobijedila! 195
Grga Rupčić: Raseljena osamljenost 199
T. M.: Hrvatski smrtni put 204
Josip Sanko Rabar: Poetska molitva Maria Bilića 205

Vijesti

Iz domovine i svijeta 209

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220